چاپی دووەم

بەشێک لە پەیامەکانی نوور

موعجیزاتی قورئانی

بەدیعوززەمان
سەعیدی نوورسی
دایناوە

فارووق ڕەسووڵ یەحیا
کردوویە بە کوردی

بسم الله الرحمن الرحیم

موعجیزاتی قورئانی

ئەم کتێبە:

* مامۆستا (**بەدیعوززەمان سەعیدی نوورسی**) بە زمانی تورکی دایناوە.
* مامۆستا (**ئیحسان قاسم صالحی**) لە زمانی تورکی‌یەوە کردوویەتی بە عەرەبی.
* (**فارووق ڕەسووڵ یەحیا**) لە عەرەبی‌یەوە کردوویە بە کوردی.
* مامۆستا (**حسەین حەسەن کەریم**) بەم کوردی‌یەدا ڕۆشتووەتەوە و لەگەڵ دەقی عەرەبی‌یەکەدا بەراوردی کردووە.
* مامۆستا (**عەبدولکەریم عەبدوڵڵا ڕەفعەت**) - خوا لێی خۆش بێت - پیایدا ڕۆشتووەتەوە و لەگەڵ دەقە تورکی‌یەکەدا بەرامبەری کردووە.

* چاپی یەکەم: هەولێر ١٤٢٣ك-٢٠٠٢ز.
* چاپی (شەرعی و بژارکراوی) دووهەم: بەیرووت ١٤٣٧ك-٢٠١٦ز.
* لەسەر ئەرکی وەرگێڕ لە چاپ دراوە.

بەشێک لە پەیامەکانی نوور

موعجیزاتی قورئانی

بەدیعوززەمان

سەعیدی نوورسی

دایناوە

فاروق رەسووڵ یەحیا

کردوویە بە کوردی

وتەی بیست و پێنجەم
لە کتێبی (وتەکان)

پەیامی موعجیزاتی قورئانی

ماددەم موعجیزەیەکی هەمیشەیی وەك قورئانمان بە دەستەوەیە، ئەوا گەڕان بە دوای بەڵگەدا کارێکی زیاد لە پێویستە!
ئایا وا دەزانیت لە دەمکوت‌کردنی کەسانی مونکیردا پەکم دەکەوێت، لە کاتێکدا کە قورئانمان بەدەستەوەیە کە هەر خۆیشی بەڵگەی حەقیقەتە؟!

بێدارکردنەوەیەك

(لە سەرەتای دانانی ئەم وتەیەدا نیازمان وابوو پێنج "ڕۆشنایی"(شعلة) بنووسین. بەڵام لە کۆتایی ڕۆشنایی یەکەمدا – واتە دوو مانگ پێش دانانی پیتە تازەکان[1] – ناچاری پەلەکردن بووین لە نووسینیدا، تاکو ئەم پەیامە بە پیتە کۆنەکان چاپ بکەین. تەنانەت هەندێ لەو ڕۆژانە بیست یان سی لاپەڕەمان لە ماوەی دوو سێ سەعاتدا دەنووسی! لەبەر ئەوە، تەنها سێ "ڕۆشنایی"مان بە کورتی و پوختی نووسی و، وازمان لە دوانەکەی تر هێنا.

هیوادارم کە برا بەڕێزەکانم بە چاوی ویژدان و چاوپۆشییەوە بڕواننە قسوور و ناتەواوی و گرفت و هەڵەکانم).

---

(١) ئەم ڕستەیە زیادکردنی دانەر خۆیەتی لە نوسخەیەکی دەستنووسدا و، کاتی دانانی ئەم پەیامە دەستیشان دەکات. چونکە بڕیاری بەکارهێنانی پیتی لاتینی و قەدەغەکردنی پیتە ئیسلامی‌یەکان لە تورکیادا لە بەرواری ١٩٢٨/١١/٢٣زدا بووە. (وەرگێڕ – لە چاپە عەرەبی‌یەکەوە).

هەموو یەکێك لەو ئایەتە پیرۆزانەی قورئان کە لەم پەیامی "موعجیزاتی قورئانی"یەدا هێنراون، یان ئەوەیە لە لایەن مولحیدانەوە ڕەخنەیان ئاراستە کراوە.. یان لە لایەن ئەهلی زانستە نوێیەکانەوە ئیعتیرازیان لێ گیراوە.. یاخود دەستی شوبهە و گومانی شەیتانەکانی جینني و ئینسیان بەرکەوتووە.

جا ئەم وتەی بیست و پێنجەمە هەموو ئەو ئایەتانەی هێناوە و، بە جوانترین شێوە و باشترین ڕوو، حەقیقەتەکان و سەرنج و لایەنە وردەکانی ڕوون کردوونەتەوە، بە ڕادەیەك کە ئەو شتانەی ئەهلی ئیلحاد بە خاڵی لاوازی و مایەی ناتەواوی‌یان دادەنا، ئەم پەیامە بە دەستوورە زانستی‌یەکانی خۆی چەسپاندوویەتی کە هەموو یەکێك لەوانە بریتین لە بریسکانەوەی ئیعجاز و سەرچاوەی کەماڵی ڕەوانبێژیی قورئان!

هەرچی گومانەکانیشە ئەوا وەڵامی بەهێز و گومانبڕیان لە بەرامبەرەوە دراوەتەوە، بێ ئەوەی بە ڕاشکاوی ناوی گومانەکە بهێنرێت، تاکو بە ناوهێنانی، زەینەکان لێڵ نەبن، وەك ئەوەی لە ئایەتی پیرۆزی: ﴿والشَّمْسُ تَجري﴾ و ﴿والجِبالَ أوتاداً﴾دا بەرچاو دەکەوێت. مەگەر ئەو گومانەی کە سەبارەت بە چەند ئایەتێك دەریان بڕیوە و، لە مەقامی یەکەمی وتەی بیستەمدا باسمان کردوون.

پاشان ئەم پەیامی "موعجیزاتی قورئانی"یە هەرچەند زۆر بە پوختی و بەوپەڕی خێرایی نووسراوە، بەڵام لایەنی ڕەوانبێژی و زانستەکانی زمانی عەرەبیی هێندە بە تێر و پڕی و بە شێوازێکی زانستی‌یانەی ڕەسەن و قووڵ دەرخستووە کە زانایان تووشی سەرسووڕمان دەکات.

ئنجا هەرچەند هەموو ئەو کەسانەی کە بایەخ بەم پەیامە دەدەن، بە تێروتەسەلی لە گشت باسەکانی ناگەن و سوودی تەواوەتیی لێ نابەن، بەڵام هەموو یەکێکی ئەوان بەرچنیی بەشی گرنگی خۆی لەو باخچە ڕەنگین و خەملاوە دەکات.

ئنجا سەرباری ئەوەی کە ئەم پەیامە لە چەند بارودۆخێکی نائارامدا و بە پەلە نووسراوە و، لە سوودگەیاندن و دەربڕینی مەبەستەکانیدا قسوور و ناتەواویی پێوە دیارە، کەچی لە ڕوانگەی زانستەوە، ڕاستی و حەقیقەتەکانی گەلێ مەسەلە و بابەتی گرنگی ڕوون کردووەتەوە.

پەیامی موعجیزاتی قورئانی

بسم الله الرحـــمن الرحيم

﴿قُلْ لَئِن اجْتَمَعَتِ الإِنسُ والْجِنُّ علَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظهيراً﴾ (الإسراء: ٨٨)

لە نامیلکە عەرەبی‌یەکانم و، پەیامە عەرەبی‌یەکانی نوور و، تەفسیرەکەمدا کە ناوی "ئاماژەکانی ئیعجاز"ە و لە بیست و چوار وتەکانی پێشووشدا، ئاماژەمان بۆ نزیکەی چل ڕووی ئیعجازی نێوان ڕووە ئیعجازی‌یە لە سنووربەدەرەکانی قورئانی حەکیم کردووە. لەم پەیامەشدا ئاماژە بۆ پێنج دانە لەو ڕووە ئیعجازی‌یانە دەکەین و هەندێ بە درێژی لێیان دەدوێین و، بە پوختی و کورتی ڕووەکانی تریشیان لەگەڵدا تێهەڵکێش دەکەین.

وا لە پێشەکیدا ئاماژە بۆ پێناسە و ماهییەتی قورئانی پیرۆز دەکەین.

پێشەکی

"کە لە سێ بەش پێکهاتووە"

بەشی یەکەم:

"قورئان" چی‌یە و، پێناسەکەی چۆنە؟

لە "وتەی نۆزدەهەم"دا ڕوون کراوەتەوە و لە چەند پەیامێکی تریشدا چەسپێنراوە کە:

قورئان: سەرگوزەشتەی ئەزەلیی کتێبی مەزنی گەردوون و.. تەرجومانی ئەبەدیی ئەو زمانە جۆراوجۆرانەی بوونەوەرانە کە ئایەتە تەکوینی‌یەکان دەخوێننەوە و..

موفەسسیری کتێبی هەردوو جیهانی پەنهان و ئاشکرایە و.. دەرخەر و پیشاندەری گەنجینە مەعنەوی و پەنهانەکانی ئەو ناوانەی خواوەندە کە لە توێی لاپەڕەکانی ئاسمانەکان و زەویدا شاراوەنەتەوە و.. کلیلێکە بۆ کردنەوەی ڕاستی‌یەکانی ئەو کاروبارانەی کە لە ناوەند دێڕەکانی ڕووداوەکاندا حەشار دراون و... زمانی جیهانی پەنهانە لە جیهانی بینراودا و.. گەنجینەی گفتوگۆ ئەزەلی‌یە پاك و بێگەرد و، ئاوڕدانەوە ئەبەدی‌یەکانی خوای میهرەبانە کە لە جیهانی پەنهانی پشت پەردەی ئەم جیهانە بینراوەوە هاتووە و.. خۆر و بناغە و نەخشە و ئەندازەی جیهانی مەعنەویی ئیسلامە و.. نەخشەیەکی خاوێن و موقەددەسی جیهانەکانی ئەودنیایە و.. تەفسیری ئاشکرا و بەڵگەی مەحکەم و تەرجومانی ڕووناکی زات و سیفات و کاروبار و ناوەکانی خواوەندە و.. پەروەردەکار(مُرَبّي)ی ئەم جیهانی مرۆڤایەتی‌یەیە و.. بە وێنەی "ئاو" و "ڕووناکی"ش وایە بۆ مرۆڤایەتیی مەزن کە ئیسلامەتی‌یە و.. دانایی ڕاستەقینەیە بۆ ڕەگەزی مرۆڤ و.. ڕێ پیشاندەری گرۆی ئادەمیزادیشە بۆ لای ئەو شتانەی کە بەختەوەری‌یان تێدایە و.. هەروەك بۆ مرۆڤ کتێبی شەریعەتە، کتێبی دانستیشە.. هەروەك کتێبی دوعا و بەندایەتی‌یە، کتێبی فەرمان و بانگەوازیشە.. هەروەك کتێبی زیکرە، کتێبی فیکریشە و.. تاقانە کتێبی موقەددەسی پیرۆزە کە هەموو ئەو کتێبانەی تێدا جەم بووبێت کە پێداویستی‌یە مەعنەوی‌یەکانی مرۆڤ دەهێننەدی. تەنانەت ئەم قورئانە بۆ مەشرەبی هەر یەکە لە ئەهلی مەشرەبە جۆراوجۆرەکان و ڕێبازی هەموو یەکێ لە خاوەن ڕێبازە جیاجیاکانی ئەولیا و صیدیقان و خواناسان و زانا لێکۆڵەرەکان، بۆ هەریەك لەمانە، نامەیەکی پیشان داوە کە شیاوی چێژ و ڕووناك کردنەوەی مەشرەبەکەی ئەو بێت و لەگەڵ ڕوونکردنەوە و ڕێڕەوی ئەو ڕێبازەدا بگونجێت. کەواتە ئەم کتێبە ئاسمانی‌یە دەڵێی کتێبخانەیەکی موقەددەسی پڕ لە کتێبە!

بەشی دووهەم و تەواوکەری پێناسەکە:

لە وتەی دوازدەهەمدا ڕوون کراوەتەوە و چەسپێنراوە کە:

قورئانی پیرۆز: لە عەرشی هەرەمەزن و، لە (ناوی هەرە مەزن) و، لە پلەی هەرە گەورەی هەموو یەکێك لە ناوە جوانەکانی خوای گەورەوە نازڵ بووە..

کەواتە قورئانی پیرۆز بریتی‌یە لە:

"گوفتاری خواوەند" بەو سیفەتەی کە "پەروەردگاری هەموو جیهانەکان"ە و.. "فەرمانی خوای گەورە" بەو سیفەتەی کە "خوای هەموو بوونەوەران"ە و.. "فەرمایشتی ئەو" بەو سیفەتەی کە "بەدیهێنەری زەوی و ئاسمانەکان"ە و.. "فەرموودەی پیرۆزی ئەو" بەو سیفەتەی کە پەروەردگاری ڕەهایە لە بوونەوەردا و.. "فەرمایشتی ئەزەلیی ئەو" کە بە ناوی پادشایەتی و دەستەڵاتداریی هەمەلایەنە و مەزنەوە فەرموویەتی و.. "تۆماری ڕێزلێنانی خواوەندی میهرەبان" کە لەو بەزەییە فراوانەوە هەڵقوڵاوە کە هەموو شتێکی گرتووەتەوە و.. "کۆمەڵە نامەیەکی پەروەردگارییانە"ی ئەوتۆیە کە مەزنیی خوایەتیی ئەو ڕوون دەکەنەوە، چونکە لە سەرەتای هەندێ لەم نامانەدا چەند هێما و پەرلە(شفرة)یەك بەکارهێنراوە کە ئەمە دەگەیەنن و.. ئەو کتێبە پیرۆزەیە کە دانایی لێ دەبارێت و.. قورئانی پیرۆز لە مەقامی دەورەدەر بە ئیسمی ئەعزەمەوە نازڵ بووە و دەڕوانێتە هەموو ئەو شتانەی کە عەرشی ئەعزەم دەورەی داون و، لەم نهێنییەوەیە کە قورئانی پیرۆز، بە هەمیشە و بەردەوامی، ناوێکی شایستە و شایانی خۆی لێ نراوە و پێی وتراوە: "کلام الله" واتە: فەرمایشتی خوای گەورە.

پلەی کتێب و صوحوفە پیرۆزەکانی پێغەمبەرانی تر - دروودیان لەسەر بێت - لە دوای پلەی قورئانی پیرۆزەوە دێت. بەڵام فەرموودەکانی تری خواوەند - کە هەرگیز تەواو نابن - هەندێکیان گفتوگۆیەکە لە شێوەی ئیلهامدا و، لە ڕوویەکی تایبەتییەوە و بە ناونیشانێکی هەندەکی و درەوشانەوەیەکی تایبەتیی ناوێکی تایبەت و پەروەردگاری و دەستەڵاتێکی تایبەتی و بە میهرەبانییەکی تایبەت، ئاراستە کراوە..

جا ئیلهامەکانی مەلائیکەت و، مرۆڤ و، گیانلەبەران، بە پێی "هەمەکێتی" و "تایبەت"بوونیان، گەلێ زۆر و جۆراوجۆرن.

بەشی سێهەم:

قورئانی پیرۆز: کتێبێکی ئاسمانییە و، بە کورتی و پوختی کتێبەکانی گشت ئەو پێغەمبەرانەی کە سەردەمەکانیان لە یەکتر جیاوازە و، پەیام و نامیلکەکانی هەموو ئەولیاکان کە مەشرەبیان جۆراوجۆرە و، ئاسەواری هەموو ئەصفیاکان کە ڕێبازەکانیان لە یەکتر جیایە، هەموو ئەمانەی بە پوختی لەخۆ گرتووە و.. هەر شەش لاکەی ڕووناك و درەخشانە و لە تاریکیی وەهم و چڵکی گومان خاوێنە، چونکە:

خالی پشت پێ بەستنی: "وەحی"ی ئاسمان و گوفتاری ئەزەلیە، بە دڵنیایی و..
مەبەست و ئامانجیشی: بەختەوەریی هەمیشەییە، وەك بە چاو دەبینرێت و..
ناوەرۆکیشی: ڕێنماییەکی پاك و بێگەردە، کە ئەمەش بە بەداهەت دەزانرێت و..
لە لای سەرەوەشی، بە ئاشکرا: نوورەکانی ئیمانە و..
لای خوارەوەشی: بەڵگەیە، بە "علم اليقين" و..
لای ڕاستی: تەسلیم بوونی دڵ و هەناوە، وەك بە تاقیکردنەوە چەسپاوە و..
لای چەپیشی: ڕامکردن و مل پێ کەچ کردنی ژیرییە، بە "عين اليقين" و..
بەروبوومیشی: میهرەبانیی خواوەندی ڕەحمان و، خانەی بەهەشتە، بە "حق اليقين" و..

پلەوپایەشی: قبووڵ بوونیەتی لە لایەن مەلائیکەت و ئادەمیزاد و جیننیەوە، کە ئەمەش بە "حەدس"ێکی ڕاست زانراوە و هەستی پێ کراوە.

* * *

هەموو یەکێك لەم سیفەتانەی کە لە هەر سێ بەشەکەی پێناسەی قورئانی پیرۆزدا باس کران، لە چەند جێگایەکی تردا بە چەشنێکی بێ گومان چەسپێنراوە، یان لەمەولا دەچەسپێنرێت. کەواتە ئەو دەعوایەمان ئیددیعایەکی بێ بەڵگە و بێ پشت و پەنا نییە، بەڵکو هەموو یەکێ لەو سیفەتانە بەڵگەی چەسپێنەر و بێ گومانی لەسەر هەیە.

ڕۆشنایی یەکەم

ئەم ڕۆشناییە سێ تیشکی لـێ بووەتەوە

تیشکی یەکەم

ڕەوانبێژیی قورئان موعجیزەیە

ئەم ڕەوانبێژییە خاوەن ئیعجازەی قورئان لە: پاراوی و جوانی و پتەویی هۆنین و.. نـاوازەیی و نـامۆیی و باشـیی شـێوازەکان و.. تـەواوی و بـەرزی و خـاوێنیی ڕوونکردنەوە و.. هێز و ڕاستیی واتاکـان و.. زمانپـاراوی و ڕەوانیـی وشـەکانیەوە، هەڵقوڵاوە.

وا هەزار و سێ سەد ساڵە قورئانی پـیرۆز، بەم ڕەوانبێژییە دەراسایەی، تەحەددای زیرەکترین ڕەوانگۆ و کارامەترین وتارخوێن و مـەزنترین زانـای نـەوەی ئـادەمیزادی کـردووە، کـەچی تـا ئێستا نەچوونەتە مـەیدانی و نـەیانتوانیوە لـە ئاستیدا دەم بکەنـەوە، هەرچەندەش قورئـان بە توندوتیژی پەیتا پەیتا تەحەددای کـردوون. بەڵکو تێکـڕا بـە زەلیلییـەوە ملیـان بۆ کـەچ کـرد و سـەریان بۆ دانـەواند، لـە کـاتێکدا کـە ڕەوانگـۆی وەهایان تێدایە سەری غرووری لە هەور دەخشێنێت!

وا بە دوو "شێوە" ئاماژە بۆ ڕووی ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی قورئاندا دەکەین:

شێوەی یەکەم:

زۆربەی دانیشتووانی دوورگەی عەرەب نـەخوێندەوار بـوون، بۆیـە ئـەو شتانەی کـە مایەی شانازییان بووە و، ڕووداوە مێژووییەکان و، پەند و دانـایی و، ڕەوشـت جوانیـی خۆیان، لە شیعر و گوفتـارە ڕەوانەکانیاندا دەپاراسـت کـە دەماودەمیـان پێ دەکـرا، لـە بریی نووسینەوەیان. ئـەوەبوو گوفتـاری پڕ واتـا و دانایی لـە زەینـەکاندا جێـی خۆیـان دەگرت و لـە پێشینانەوە بۆ ئەوانـەی دوای خۆیـان دەمـاودەم دەمایـەوە. ئەم پێویستییە سروشتییەی ئـەوان وای لــێ کردبوون کـە باشـترین و بـە برەوتریـن کـاڵای بـازاڕی

ڕۆژگارەکەیان "ڕەوانبێژی" و "زمانپاراوی" بێت، بە ڕادەیەك کە ڕەوانگۆی هەر تیرە و هۆزێك بە ڕەمزێکی سەربەرزی و پاڵەوانێکی شانازی پێوەکراوی هۆز دادەنرا.

بەڵێ، ئەو نەتەوەیەی کە دوای موسڵمان بوونیان، بە زیرەکی و وریایی خۆیان، جڵەوی سیاسەت و حوکمڕانیی جیهانیان گرتە دەست، لەناو گشت نەتەوەکانی جیهاندا لە چڵەپۆپەی بواری ڕەوانبێژیدا بوون و، ڕەوانبێژی لە لایان گەلێ برەوی پێ دەدرا و پێویستییەکی زۆریشیان پێی هەبوو، تەنانەت بە مایەی شانازیی خۆیانیان دەژمارد، بگرە تەنها بە گوفتارێك کە لە زاری ڕەوانگۆیەکیانەوە دەربچوایە یان جەنگ لە نێوان دوو تیرەدا هەڵدەگیرسا یان ئاشتی دەکەوتە نێوانیانەوە! تەنانەت حەوت پارچە شیعری ڕەوانگۆترین شاعیرانی خۆیان بە ئاوی زێڕ نووسیبووەوە و، بە دیواری کەعبەدا هەڵیانواسیبوو، کە پێیان دەوت: "المعلقات السبعة" و ڕەمزی شانازییان بوو.

ئا لەم کاتەدا قورئانی پیرۆز نازڵ بوو کە "ڕەوانبێژی" گەیشتبووە چڵەپۆپەی بایەخ و برەو پێدان. بە وێنەی موعجیزەی حەزرەتی مووسا و عیسا - درووریان لەسەر بێت - کە لە شێوە و جۆری شتانی بایەخ پێدراوی زەمانی خۆیان بوون، کە بریتی بوون لە "سیحر" لە زەمانی حەزرەتی مووسادا و "پزیشکی"ش لە زەمانی حەزرەتی عیسادا!

بەڵێ، قورئان ئا لەم کاتەدا هاتەخوار و، بە ڕەوانبێژییەکەی خۆی تەحەددای بۆ سەرجەم ڕەوانگۆیانی سەردەمەکەی خۆی و گشت سەردەمەکانی دواتریش ڕاگەیاند و، داوای لە ڕەوانگۆ عەرەبەکان کرد کە بەرەنگاری ببنەوە و لاسایی بکەنەوە و بێنە مەیدانی و شتێکی هاووێنەی قورئان بهێنن با وەك بچووکترین سوورەتیشی وابێت!

ئەوەبوو لە پێشدا بەم ئایەتە تەحەددای کردن:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا على عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ﴾(البقرة: ٢٣)..

پاشان ئەم تەحەددییەی لەسەر توند کردن و فەرمووی:

﴿فَإِن لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ﴾(البقرة: ٢٤).

واتە: بەرەو دۆزەخ - کە خراپترین ئەنجامە - دەدرێنەبەر.

ئەم شێوازەش غروور و کەش و فشی ئەوانی دەشکاند و گاڵتەی بە بیر و ژیریی ئەوان دەکرد و حوکمی ئیعدامی هەر لە دنیادا - چ جای قیامەت - بۆ دەردەکردن..

واته یان دەبێ شتێك بلێن وەكو قورئان وابێت، یان مادەم سوورن لەسەر كوفر و باوەڕنەهێنان ئەوا گیان و سامانتان لە مەترسیدایە!

جا ئەگەر بەرەنگاربوونەوەی قورئانیان بە هێنانی چەند دێڕێكی وەك ئەو لە توانادا بوایە و، ئەو ڕێگایەیان بە ئاسانی بۆ بگیرایەتەبەر و بیانتوانیایە بەمە دەعوا و تەحەددییەكەی قورئان بەتاڵ بكەنەوە، ئایا ڕێگای جەنگ و كاولكارییان هەڵدەبژارد كە وەك ئاشكرایە مەترسییەكانی ئەم ڕێیە گەلێ زیاترە و ئەرك و گیروگرفتەكانیشی یەكجار زۆرن؟

بەڵێ، ئایا دەگونجێ ئەو مرۆڤە زیرەكانەی كە - لە دواییدا - بە سیاسەت و زیرەكیی خۆیان هەموو جیهانیان بەڕێوەبرد، ئاسانترین و بێ وەیترین ڕێ پشتگوێ بخەن و ئەو ڕێگا هەڵەت و سەختە هەڵبژێرن كە گیان و سامانیان لەناو دەبات؟

خۆ ئەگەر ڕەوانگۆكانیان بیانتوانیایە بە چەند پیتێك بەرەنگاری قورئان ببنەوە، ئەوا قورئان وازی لە دەعواكەی خۆی دەهێنا و، ئەوانیش لە كاولكاریی ماددی و مەعنەوی ڕزگاریان دەبوو، كەچی ڕێگای ترسناك و دوور و درێژی جەنگیان هەڵبژارد. بەو واتایەی كە بەرەنگاربوونەوەی قورئان بە پیت و گوفتار و داڕشتنی هاوێنەی ئەو، كارێكی مەحاڵەو لە توانای كەسیاندا نییە. بۆیە لە ناچاریدا دەستیان دایە شمشێر و ڕێی جەنگیان گرتەبەر!

پاشان دوو هاندەری یەكجار بەهێز هەن بۆ بەرەنگاری كردنی قورئان و هێنانی گوفتاری وەك ئەو، كە بریتین لە:

یەكەم: سووربوونی دوژمنانی لەسەر بەرەنگاربوونەوەی.

دووهەم: حەزی دۆستان و شوێنكەوتووانی بۆ چاولێكەری و لاسایی كردنەوەی.

ئەوەتا لە ژێر تین و تەوژمی ئەم دوو ئارەزووە توندەی هەردوو لادا ملیۆنەها كتێبی عەرەبی دانراون، بێ ئەوەی هیچ كام لەو كتێبانە بە هیچ جۆرێك لە قورئان بچێت! چونكە هەر كەسێك ئەو كتێبانە دەبینێت - چ زانا بێت و چ نەزان - ناچارە كە بڵێت:

قورئان لە هیچ كامی ئەم كتێبانە ناچێت و هیچ كامیشیان هەرگیز بەرەنگاریی قورئانی پێ ناكرێت.. جا یان ئەوەیە ڕەوانبێژیی قورئان لە هی هەموویان نزمترە، كە ئەمەش بە یەكدەنگیی دۆست و دوژمنانی مەحاڵ و بەتاڵە.. یان قورئان لە سەرووی هەموویانەوەیە و پلەی لەوان بەرز و بڵندترە.

ئەگەر دەڵێیت:

چۆن دەزانین تا ئێستا هیچ کەسێك بەرەنگاریی قورئانی پێ نەکراوە؟ ئایا تا ئێستا کەس پشتی بە خۆی و توانا و بەهرەکانی نەبەستووە تاکو بڕواتە گۆڕەپانی تەحەددیی قورئانەوە: ئایا هاوکاری و پشتگیرییان بۆ یەکتری هیچ سوودێکی لەم بوارەدا پێ نەگەیاندوون؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

ئەگەر بەرەنگاری کردنی قورئان لە توانادا بوایە ئەوا بێ هیچ گومانێك هەوڵیان بۆ دەدا و سستییان تێدا نەدەکرد، چونکە کێشەی شەرەف و عیززەت و لەناوچوونی گیان و سامانی پێوە بەسترابوو. خۆ ئەگەر لە ڕاستیدا ئەم بەرەنگارییە ڕووی بدایە ئەوا کەسانێکی زۆر پشتیان دەگرت و دەیاندایە پاڵی، چونکە کەسانی سەرسەخت و نەیارانی حەق لە هەموو کاتێکدا بە زۆری هەن. ئنجا گەر کەسێك بوایە پشتی ئەم بەرەنگارییەی بگرتایە ئەوا پێی دەناسرا و ناوبانگی پێ دەردەکرد. ئەوەبوو لە ڕوودانی مشت و مڕێکی بچووکدا دەچوون شیعریان دەهۆنییەوە و بە مایەی شانازی و ئازایەتییان لە قەڵەم دەدا، ئەی ئەگەر ململانێیەکی سەرسووڕهێنی ئاوا ڕووی بدایە چۆن دەشاررایەوە و بە پەنهانی لە مێژوودا دەمایەوە؟ خۆ ئەوان ناشیرینترین تانە و تەشەریان بەرامبەر بە ئیسلام بڵاوکردەوە، کەچی لە بواری بەرەنگاربوونەوەی قورئاندا هیچ شتێك لە مێژوودا باس نەکراوە، جگە لە چەند وشەیەکی دەمهەڵبەستی "موسەیلەمەی درۆزن" کە بۆ ئەم مەبەستە هەڵی بەستبوون.

ئەم موسەیلەمەیش هەرچەندە خاوەنی ڕەوانبێژییەکی گاڵتە پێنەکراو بووە، کەچی کاتێ ڕەوانبێژییەکەی بەراورد کراوە لەگەڵ ڕەوانبێژیی ئەو قورئانەدا کە لە سەرووی هەموو جوانییەکەوەیە، بە وڕێنە لە قەڵەم دراوە و لەسەر لاپەڕەکانی مێژوودا بەو ناوە تۆمار کراوە!

بەم جۆرە، ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی قورئاندا یەقینێکە وەك دڵنیابوون وایە لەوەی کە دوو کەڕەت دوو دەکاتە چوار. هەر بۆیە دەبێ ئەو ئیعجازە وابێت.

شێوەی دووەمم:

وا بە پێنج خاڵ "**حیکمەتی ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی قورئاندا**" ڕوون دەکەینەوە.

● **خاڵی یەکەم:**

پاراویەکی دەراسا لە "هۆنین"ی قورئاندا هەیە.

کتێبی **"ئاماژەکانی ئیعجاز"** هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، ئەم پاراوی و مەحکەمییەی هۆنینی قورئانی ڕوون کردووەتەوە. چونکە هەروەك میلەکانی چرکە و خولەك و کاتژمێری سەعات هەریەکەیان ڕێسای ئەوی تر تەواو دەکات، هۆنینی شێوە و ڕوخساری هەموو یەکێ لە ڕستەکانی قورئان و، ڕێسای نێوان وشەکانی و، ڕێکیی موناسەبەتی ڕستەکانی لە ئاستی یەکتریدا، بە هەمان جۆرە..

هەموو ئەمانە، لەو تەفسیرە ناوبراوەدا بە تەواوی ڕوون کراونەتەوە. هەر کەس دەیەوێت با سەری لێ بدات و بیخوێنێتەوە، تاکو بتوانێت ئەم پاراوییە دەراسایەی هۆنینی ڕستە و وشەکانی قورئان لە جوانترین شێوەیدا ببینێت..

بەڵام لێرەدا تەنها دوو نموونە بۆ هۆنینی وشە دەست لەملانەکانی ڕستەکانی قورئان، دەهێنینەوە. (کە دەری دەخەن جگە لەو وشانەی قورئان، هیچ وشەیەکی تر ئاوا بە ڕێکی و وردی و تەواوی جێگەیان ناگرێتەوە).

○ نموونەی یەکەم:

﴿وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾ (الأنبياء: ٤٦).

ئەم ڕستەیە بۆ دەرخستنی سام و گەورەیی سزای دۆزەخ هێنراوە، بەڵام بە دەرخستنی کاریگەریی یەکجار سەختی کەمترینی ئەو سزایە! (تاکو دەری بخات کە ئەگەر کەمترینی ئەو سزایە هێندە سەخت بێت، دەبێ زۆرەکەی چۆن بێت)؟! لەبەر ئەوە، هەموو یەکێ لە سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ئەم ڕستەیەی کە بۆ "تەقلیل"(کەم پیشاندان) هێنراوە، بۆ ئەم تەقلیلە دەڕوانێت و بەهێزی دەکات، تاکو سام و گەورەیی ئەو سزایە دەربخات.

ئەوەتا وشەی ﴿لَئِنْ﴾ بۆ گومان دروستکردنە! خۆ گومانیش "کەمی"ی ئەو شتە بە گوێی مرۆڤدا دەدات.

وشەی ﴿مَسَّ﴾ کە بەرکەوتنێکی کەمە، ئەویش "کەمی" دەگەیەنێت.

ئنجا ماددەی وشەی ﴿نَفْحَةٌ﴾ بۆن و بەرامەیەکی کەم دەگەیەنێت، کە ئەویش بە هەمان جۆر واتای "کەمی" بە دەستەوە دەدات. هەروەك صیغە و وەزنی وشەکەش، کە

مەصدەری "المرّة"یە، بۆ یەك دانەی بچووك بەکار دێت، بەپێی "عیلمی صەرف". کە ئەمەش، بە هەمان جۆر، "کەمی" دەگەیەنێت.

تەنوینی تەنکیریش لە وشەی ﴿نَفحَـــةٌ﴾دا بۆ مەبەستی "کەمی"ی نەفحەکەیە. بەو واتایەی کە شتێکی هێندە بچووکە وەختە هەر هەستی پێ نەکرێت، بۆیە ناناسرێت و بە "نەکیرە" ناوی دەبرێت!

وشەی ﴿مِنْ﴾یش بۆ "تَبعیـــض"ە. واتە بەشێکی کەم، کە ئەمەش بە هەمان جۆر "کەمی" دەگەیەنێت.

وشەی ﴿عَذابِ﴾یش کە لە چاو "نکال" و "عقاب"دا جۆرێکی سووکەڵە و تەنکی سزایە، ئاماژە بۆ ئەو "کەمی"یە دەکات.

بەکارهێنانی وشەی ﴿رَبِّكَ﴾یش لە بریی: "القهّار، الجبّار، المنتقـــم" بە هەمان جۆر "کەمی"ی ئەو سزایە دەگەیەنێت، چونکە واتای سۆز و میهرەبانی بە گوێی هەستی مرۆڤدا دەدات!

بەم جۆرە، ئەم ڕستەیە ئەوە دەگەیەنێت کە:

ئەگەر لەگەڵ ئەم هەموو "کەمی"یەدا سزاکە تا ئەم ڕادەیە سەخت و کاریگەر و توند و تیژ بێت، دەبێ سام و مەترسیی عیقاب و تۆڵەی خوا چەندە گەورە بێت؟!

سەرنج لەم "ڕستە"یە بدە با بە چاوی خۆت ببینیت کە چۆن وشە و سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی، هاوکاریی یەکتر دەکەن و بەدەم خواستی یەکەوە دەڕۆن و، هەریەکەیان لە لایەنی خۆیەوە یارمەتیی هاتنەدیی مەبەستەکە دەدات.

ئەم نموونەیەی کە هێنامانەوە، "وشە" و "ئامانج"یشی ڕەچاو کردووە.

○ نموونەی دووهەم:

﴿وَمِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنفِقُونَ﴾ (البقرة: ٣).

ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ئەم ڕستەیە، ئاماژە بۆ پێنج مەرجی قبووڵ بوونی "صەدەقە" دەکات:

مەرجی یەکەم: ئەوەیە کە لە (مِن)ی (تبعیضیة)ی وشەی ﴿مِمَّا﴾ وەردەگیرێت. واتە خێرەومەند هەرچییەکی هەیە نەیبەخشێت، تاکو خۆیشی موحتاجی وەرگرتنی صەدەقە نەبێت!

مەرجی دووهەم: ئەوەیە کە لە وشەی ﴿رَزَقْنَاهُمْ﴾ وەردەگیرێت. واتە لە "ئەحمەد"ی وەرنەگرێت و بیدات بە "مەحموود"! بەڵکو دەبێ لە ماڵ و سامانی خۆی بێت. بەو واتایەی کە لەو ماڵ و سامانە ببەخشن کە ڕۆزیی خۆتانە.

مەرجی سێهەم: ئەوەیە کە لە ڕاناوی "نا"ی وشەی ﴿رَزَقْنَا﴾ وەردەگیرێت. واتە: بەخشەرەکە منەت نەکات و ئەو ماڵەی کە دەیبەخشێت بە لایەوە زۆر نەبێت. بەو واتایەی صەدەقەکانتان منەتی تێدا نییە، چونکە من ڕۆزیتان دەدەم و لە ماڵ و سامانی من بە بەندەکانم دەبەخشن.

مەرجی چوارەم: ئەوەیە کە لە وشەی ﴿يُنفِقُونَ﴾ وەردەگیرێت. واتە: بەو کەسەی ببەخشێت کە لە پێویستی و نەفەقەی ناچارەکیی خۆیدا خەرجی بکات. دەنا ئەو صەدەقەیە قبووڵ نابێت گەر بدرێت بە کەسێك لە هەرزەییدا خەرجی بکات.

مەرجی پێنجەم: ئەوەیە کە ئەویش لە وشەی ﴿رَزَقْنَاهُم﴾ وەردەگیرێت. واتە دەبێ خێرکردن بە ناوی خواوە بێت. بەو واتایەی کە ئەو سەروەت و سامانەی لە لاتانە هی منە، کەواتە دەبێ بە ناوی منەوە لێی ببەخشن..

سەرەڕای ئەم هەموو مەرجانەش، ئایەتەکە "گشتاندن"ی تێدایە بۆ هەموو خێر و چاکەیەك. چونکە هەروەك صەدەقە و خێر بە ماڵ و سامان دەکرێت، بە زانست و گوفتار و کردار و ئامۆژگاریش دەکرێت..

هەموو ئەم بەشانەش وشەی "ما"ی ﴿مِمَّا﴾ بە گشتی بوونەکەی، ئاماژەی بۆ دەکات، بە تایبەتی لەم ڕستەیەدا. چونکە "ما" لێرەدا بە شێوازی "موتلەق" هاتووە کە گشتی بوون دەگەیەنێت.

بەم جۆرە، ئەم ڕستە کورت و پوختەی کە لە صەدەقە دەدوێت، پێنج مەرجی صەدەقە و خێر بە "ژیری"ی مرۆڤ "دەبەخشێت" و، مەیدانە فراوانەکەی بۆ دەردەخات و، شێوەی بەخشینیشی فێر دەکات.

سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ڕستەکانی قورئانی پیرۆز، گەلێ ڕێسای هۆنینی وەك ئەمەیان تێدایە. هەروەك هۆنینی وشەکانیشی لە بەرامبەر یەکترەوە بوارێکی فراوانی وەك ئەمەیان هەیە و، سەرجەم گوفتار و ڕستەکانیشی دارای بازنەی هۆنینی وەك ئەمانەن.

○ بۆ نموونه:

﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ۞ اللهُ الصَّمَدُ ۞ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يولَدْ ۞ وَلَمْ يَكُن لَهُ كُفواً أَحَدٌ﴾.

ئەم ئایەتە مەزنانە شەش ڕستەیان تێدایە: سیانی موسبەت و سیانی مەنفی، کە شەش پلەی "تەوحید" دەچەسپێنن و بەرپەرچی شەش جۆری "شیرك"یش دەدەنەوە. جا هەموو یەکێك لەم ڕستانە، لە لایەکەوە "بەڵگە"یە بۆ ڕستەکەی تر و لە لایەکی تریشەوە دەبێت بە "ئەنجام"ی ئەو. چونکە یەك بە یەکی ئەو ڕستانە دوو واتایان تێدایە، ڕستەکە بەپێی یەکێکیان ئەنجامە و بەپێی ئەوی تریشیان بەڵگەیە..

واتە سوورەتی "ئیخلاص" سی دانە سوورەتی ڕێکوپێکی "ئیخلاص"ی تێدایە کە لە چەندین بەڵگەی یەکتر چەسپێن پێکهاتوون! ئەویش بەم جۆرەی خوارەوە:

قُلْ هُوَ اللهُ: لأنه أحد، لأنه صمد، لأنه لم يلد، لأنه لم يولد، لأنّه لم يكن له كفواً أحد.

هەروەها: وَلَمْ يَكُن لَهُ كُفواً أحَدٌ: لأنّه لم يولد، لأنه لم يلد، لأنه أحد، لأنه هو الله.

هەروەها: هُوَ اللهُ: فهو أحد، فهو صمد، فإذاً لم يلد، فإذاً لم يولد، فإذاً لم يكن له كفواً أحد.

ئیتر لەسەر ئەم شێوەیە بۆ خۆت بڕۆ و قیاس بکە!

○ نموونەیەکی تر:

﴿الم ۞ ذلِكَ الْكِتابُ لا رَيْبَ فيه هُدَىً لِلْمُتَّقين﴾ (البقرة: ١-٢).

هەموو یەکێکی ئەم چوار ڕستەیە دوو واتای تێدایە، چونکە ڕستەکە بەپێی یەکێك لەو دوو واتایە "بەڵگە"یە بۆ ڕستەکانی تر و، بەپێی واتاکەی تریشی "ئەنجام"ی ئەو ڕستانەیە. جا بەم پێیە و بە شازدە هێڵی پەیوەندی، نەخش و نیگارێکی هۆنینی ئیعجاز دروست دەبێت. ئەمەش کتێبی "ئاماژەکانی ئیعجاز" ڕوونی کردووەتەوە، بە ڕادەیەك کە دەڵێیت هەموو یەکێکی زۆربەی ئایەتەکانی قورئان چاوێکی تێدایە و دەڕوانێتە زۆربەی ئایەتەکان و، ڕوویەکیشی هەیە پێی دەڕوانێتە ئەوان و، چەندین هێڵی مەعنەوی و موناسەبە و پەیوەندییان لە نێواندا دەنووسێت و، بەم کارەشی نیگارێکی "ئیعجاز" دەکێشێت. وەك لە وتەی سیازدەهەمدا باس کراوە. باشترین شایەت لەسەر ئەمە "ئاماژەکانی ئیعجاز"ە چونکە هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، ئەم "پاراویی هۆنین"ەی قورئان ڕوون دەکاتەوە.

● **خاڵی دووهەم:**

ڕەوانبێژیی دەراسا لە "واتاکانی" قورئاندا.

ئەگەر حەز دەکەیت تامی ڕەوانبێژیی واتای ئەم ئایەتە پیرۆزە بچێژیت:

﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمواتِ والأَرْضِ وَهُوَ العَزِيْزُ الحَكِيمُ﴾ (الحديد: ١)..

ئەوا سەیری ئەم نموونەیە بکە کە لە وتەی سیازدەهەمدا ڕوون کراوەتەوە:

خۆت وا دابنێ کە لە پێش هاتنی نووری قورئان و لە سەردەمی جاهیلییەت و بیابانی ژیانی دەشتەکی و نەزانیدا دەژییت..

دەبینیت لەو کاتەدا کە هەموو شتێك بە پەردەی بێ ئاگایی و، تاریکیی نەزانی و، بەرگی سروشت و، بیری وشك داپۆشراوە.. یەکسەر زایەڵەی دەنگی ئایەتی ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ ما فِي السَّمواتِ والأَرضِ﴾ (الحديد: ١) یان ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمواتُ السَّبْعُ والأَرضُ وَمَنْ فِيهِنَّ﴾ (الإسراء: ٤٤) دەبیستیت و، دەبینیت کە ئەو بوونەوەرە بێ هەست و مردووانە، لە زەینی گوێ بیستاندا دەبووژێنەوە و بە زایەڵەی دەنگی ﴿سَبَّحَ﴾ و ﴿تُسبِّحُ﴾ ژیانیان بەبەردا دەچێت و بۆ تەسبیح و یادی خواوەند ڕادەپەڕن و لێ دەبڕێن..

هەروەها ڕووی تاریکی ئاسمانیش، کە چەند ئەستێرەیەکی بێ گیانی تێدا بلێسە دەدات و، ڕووی زەویش کە چەند بوونەوەرێکی زەبوون و دەستەوسانی لەسەر دەژین، بە زایەڵە و نووری: ﴿تُسبِّحُ﴾ لە بەرچاوی گوێ بیستاندا دەگۆڕێت بە "دەم و زمان"ێکی دەمپاراو بە زیکر و تەسبیحی خواوەند و، هەموو ئەستێرەیەکیش تیشکی نووری حەقیقەت دەپرژێنێت و حیکمەتێکی لەوپەڕی داناییدا پەخش دەکاتەوە..

ڕووی زەویش، بەو ڕووناکی و زایەڵە ئاسمانییەی قورئان، لەبەر چاودا دەبێت بە "سەر"ێکی مەزن بۆ جەستەیەك کە دەریا و وشکایی لەو سەرەدا دوو زمانی دەمپاراون بە زیکر و تەسبیح و تەقدیس و، سەرجەم ڕووەك و گیانلەبەرانیش بە وێنەی چەند "وشە"یەکی زیکر و تەسبیح لە بەرچاودا دەنوێنن، دەڵێیت سەرتاسەری زەوی گیانی بە بەردا کراوە و زیندەوەرێکی خاوەن ژیانە!

○ نموونەیەکی تر:

سەیری ئەم نموونەیە بکە کە لە وتەی پازدەهەمدا چەسپێنراوە:

﴿يا مَعْشَرَ الجِنِّ والإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنفُذُوا مِنْ أَقطارِ السَّموات والأَرضِ فانفُذُوا لا تَنفُذُونَ إِلاَّ بِسُلْطان ۞ فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان ۞ يُرْسَلُ عَلَيْكُما شُواظٌ مِنْ نارٍ وَنُحاسٌ فَلا تَنْتَصِران ۞ فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان﴾ (الرحمن: ٣٣-٣٦).

﴿وَلَقَدْ زَيَّنّا السَّماءَ الدُّنيَا بِمَصابيحَ وَجَعَلْناها رُجُوماً لِلشَّياطِين﴾ (الملك: ٥).

گوێ لەم ئایەتانە ڕابگرە و بیریان لێ بکەرەوە و بزانە چی دەڵێن؟

ئەوەتا دەڵێن:

(ئەی گرۆی جیننی و ئادەمیزاد! ئەی لەخۆبایی و هەڵگەڕاوەکان!

ئەی ئەوانەی لەناو قوڕی کۆڵەواری و لاوازیدا چەقیون!

ئەی سەرسەختانی لاسار کە لەناو هەژاری و لاوازیدا دەتلێنەوە!

ئەگەر گوێڕایەڵی فەرمانەکانم نابن، ئەوا - گەر لە تواناتاندایە - لە سنووری موڵك و دەستەڵاتی من دەربچن! خۆ کە ناشتوانن ئەو سنوورە بشکێنن و لێی دەربچن، ئەدی چۆن پڕ کێشی دەکەن فەرمانی پادشایەکی هێندە مەزن پشتگوێ دەخەن کە ئەستێرە و مانگ و خۆرەکانی لەدەستدایە و، هەموو ئەوانە - بە وێنەی سەربازی ئامادە و ملکەچ - گوێڕایەڵی فەرمانی ئەو دەبن؟ ئێوە بەم سنوورشکاندن و یاخی بوونەتان سنگ لە فەرمانڕەوایەکی ئەوەندە گەورە دەردەپەڕێنن کە خاوەنی چەندەها سەربازی گوێڕایەڵی سامداری وەهایە کە دەتوانن چەندین بۆمبی گەورە گەورەی بە ئەندازەی چیاکان بگرنە شەیتانەکانیشتان، گەر بتوانن خۆیانی لە بەردەمدا ڕابگرن!

هەروەها ئێوە بەم کافری و ناشوکرییەتان، لە وڵاتی خاوەن موڵکێکی هێندە مەزن و شکۆداردا هەڵدەگەڕێنەوە کە چەندان سەربازی گەورە گەورەی وای هەیە دەتوانن بە چەندین بۆمبای گڕگرتوو و پارچە ئاگر و پزیسکی بە قەدەر زەوی و چیاکان بۆمبارانی دوژمنە کافرەکان بکەن، با هەریەکە لەو دوژمنانەش بە ئەندازەی زەوی و چیا سەختەکان گەورە و زەبەلاح بن و، دەتوانن لەم ڕێیەوە لەت و پەت و پەرتەوازەیان بکەن، چ جای بەدیهاتووانێکی لاوازی وەك ئێوە؟

هەروەها ئێوە سەرپێچی لە یاسایەکی جێبەجێ کراوی ئەوتۆ دەکەن کە کەسانێك پەیوەستی بوون دەتوانن بە ئیزن و فەرمانی خوای گەورە بۆمب و ڕاجیمەی بە ئەندازەی ئەستێرەکانتان تێبگرن).

لە بەر تیشکی ڕووناکیی ئەم نموونەیەدا، بەهێزیی واتا و.. ڕەسەنیی ڕەوانبێژی و.. بەرزیی سوودگەیاندنەکانی تر، لێك بدەرەوە.

● **خاڵی سێهەم:**

ناوازەیی دەراسای "شێوازی" قورئان.

بەڵێ، شێوازەکانی قورئانی پیرۆز هەروەك سەرسووڕهێن و قەناعەت بەخشن، نامۆ و ناوازەشن! قورئانی پیرۆز هەرگیز لاسایی کەسی نەکردووەتەوە و هیچ کەسیش ناتوانێت لاسایی بکاتەوە. ئەوەتا هەر لە سەرەتای نازڵ بوونیەوە و تا ئێستاش، وەکو یەکەم جاری، پارێزگاریی پاراویی شێواز و لاوی و ناوازەیی خۆی کردووە!

○ بۆ نموونە:

پیتە پچڕپچڕەکانی چەشنی: "الم. الر. طه. یس. حمعسق" وەکو چەند پەرلە(شفرة)یەك وان کە لە سەرەتای چەند سوورەتێکدا دانراون.

لە "ئاماژەکانی ئیعجاز"دا، شەش بریسکانەوەی ئیعجازمان لە بارەیانەوە نووسیوە. وا لێرەدا هەندێکیان لێ باس دەکەین:

ئەو پیتە ناوبراوانەی سەرەتای سوورەتەکان، "نیوە"ی هەموو "جووت"ێکی سیفەت و سروشتی پیتە هیجائی‌یەکانیان بەکار هێناوە، لەو پیتانەی کە پێیان دەوترێت: "المهموسة، المجهورة، الشدیدة، الرخوة"[1] و بەشە زۆرەکانی تری سیفەت و سروشتی پیتەکان.. سەبارەت بە "تاك"ەکانیش - کە ناکرێن بە دوو بەشی وەك یەکەوە - ئەوا لەو بەشەیان کە لەسەر زمان قورسن وەکو پیتەکانی "قلقلة" نیوە کەمەکەیان و، لەوانەشیان کە لەسەر زمان سووکن وەکو "ذلاقة" نیوە زۆرەکەیانی بەکار هێناوە!

---

(١) لە پیتەکانی (المهموسة) کە ئەمانەن: (ستشحثك خصفه) نیوەیانی بەکارهێناوە کە بریتین لە: (ح، هـ، ص، س، ك). لە (المجهورة)ش نیوەیان کە ئەم پیتانەن (لن یقطع أمر)، لە (الشدیدة)ش کە ئەم هەشت پیتەن: (أجدت طبقك) ئەم چوار پیتەی هێناوە: (أقطك). لە (الرخوة)ش ئەم دە پیتە: (حمس علی نصره). لە (المطبقة)ش نیوەیان کە ئەم پیتانەن: (ص، ض، ط، ظ). لە (المنفتحة)ش نیوەیان. لە (القلقلة)ش کە ئەم پیتانەن (قد طبج) نیوە کەمەکەیان لەبەر کەمی‌یان. لە (اللینتین) کە (و، ي)ن، (ي)ی هێناوە، چونکە کەمتر قورسە لەسەر زمان، لە (المستعلیة)ش کە ئەم حەوت پیتەن: (ق، ص، ط، خ، غ، ض، ظ) نیوە هەرە کەمەکەی هێناوە، لە (المنخفضة)ش نیوەیان. (وەرگێڕی دەقە عەرەبی‌یەکە لە "تفسیر البیضاوي"یەوە هێناویەتی ١٣/١).

ڕێبازی قورئان لـه هەڵبژاردنی نیوەی ئەو جۆرە پیتانە و.. گرتنەبەری ئـەم ڕێگـا پەنهانەی کە ژێری ناتوانێت لـە نێوان ئەم ڕێ تێهەڵکێشانەی کە خۆیان لـە دووسەد گریمان دەدەن، پەیی پێ ببات و.. پاشان هێنانی ئەو گوفتارە لـە ناوەندی ئەو مەیدانە فراوانەی کـە جێی لـێ ئاڵۆزبوونە.. هەرگیز بە "ڕێکەوت" ڕوو نادات و لە توانای مرۆڤدا نی‌یە!

جا ئەم پیتە پچڕپچڕانەی کە لە سەرەتای سوورەتەکاندان و چەند پەرلە و ڕەمزێکی خوایین، پێنج شەش نـهێنیی بریسکانەوەی ئیعجازی تریان تێدایە[1]. تەنانەت زانایانی زانیاریی "نـهێنیی پیتەکان" و ئەولیا لێکۆڵەرەکان گەلـێ نـهێنیی زۆریـان لـەم پیتە پچڕپچڕانە دەرهێناوە و، هێندە حەقیقەتی مەزنیان تێدا دیوە کە لە لایان چەسپاوە ئەم پیتە پچڕپچڕانە لە خۆیاندا موعجیزەیەکی درەخشانی قورئانی پیرۆزن! بەڵام ئێمە لێرەدا ئەو دەرگایە ناخەینە سەرپشت، چونکە شایانی نهێنی‌یەکانی ئەوان نین، وێڕای ئەوەی کە ناشتوانین بە جۆرێکی وا بیچەسپێنین کە هەموان بتوانن بیبینن. بەڵکو خوێنەر ڕەوانەی ئەو پێنج شەش بریسکانەوەی ئیعجازە دەکەین کە تایبەتن بەم پیتانەوە و لە "ئاماژەکانی ئیعجاز"دا باس کراون.

* * *

ئێستاش چەند ئاماژەیەك بۆ شێوازەکانی قورئانی پیرۆز دەکەین لـە ڕووی (سوورەت و، ئامانج و، ئایەت و، گوفتار و، وشەکانیەوە):

○ بۆ نموونە:

گەر بە وردی سەرنج لە سوورەتی "النبأ": ﴿عَمَّ يَتَساءلُونَ﴾ تا کۆتایی سوورەتەکە بدرێت، ئەوا دەردەکەوێت کە وەسفی ئەحواڵی دوارۆژ و حەشر و بەهەشت و دۆزەخ دەکات و، بە شێوازێك دەیانچەسپێنێت کە دڵنیایی و قەناعەت بە دڵان ببەخشێت. چونکە دەری دەخات کە هەرچی کاروباری خوایی و ئاسەواری پەروەردگاری لەم دنیایەدا هەن، ڕوویان لە حاڵەت و بارودۆخەکانی ئەودنیایە.

---

(١) نووسەر باسێکی گەلێ ورد و ناوازەی لەم بارەیەوە نووسیوە. بڕوانە کتێبی: "ئاماژەکانی ئیعجاز" ل: ٨٥-٩٥. (وەرگێڕ)

جا لەبەر ئەوەی ڕوونکردنەوەی شێوازی سەرانسەری سوورەتەکە درێژە دەکێشێت، ئەوا تەنها ئاماژە بۆ یەك دوو خاڵی دەکەین:

ئەم سوورەتە لە سەرەتاوە بۆ مەبەستی چەسپاندنی ڕۆژی قیامەت دەفەرمویٚ:

زەویمان بۆ کردوون بە لانك و، بە وێنەی ڕایەخێکی جوان و ڕەنگین بۆمان ڕاخستوون و.. چیاکانیشمان بە وێنەی ستوون و مێخ بۆ داکوتاون و پڕمان کردوون لە چەندەها گەنجینەی پێویست بۆ ژیان و خانە و لانە و نیشتەجێ‌کانتان.. ئێوەشمان بە نێر و مێ و هاوسەری یەکتر بەدی هێناوە بە چەشنێ کە یەکترتان خۆش دەوێت و دڵتان بە یەکتری دەکرێتەوە.. شەویشمان وەك پەردە بەسەرتاندا داداوەتەوە تاکو تیایدا بحەوێنەوە و.. ڕۆژیشمان بۆ کردوون بە مەیدانی هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ڕۆزی و گوزەرانتان و.. خۆریشمان بە وێنەی چرایەکی ڕوونـاکی بەخش و ئاگردانێکی گەرموگوڕ بۆ داگیرساندوون و.. لە هەورەکانیشەوە وەك کانیاو ئاوێکی ژیان بەخشمان بۆ باراندوون و.. لە ئاوێکی سادەش - بەوپەڕی ئاسانی - چەندین گوڵ و بەروبوومی جۆراوجۆرتان بۆ دروست دەکەین کە ڕۆزیی ئێوەیان هەڵگرتووە..

کەواتە ڕۆژی "فەصل" - کە قیامەتە - چاوەڕێتانە و، هێنانی ئەو ڕۆژە بۆ توانستی ئێمە کە ئەم کارانە دەکەین، کارێکی گەلێ ئاسانە.

دوای ئەمە، ئاماژەیەکی پەنهانیش بۆ چەسپاندنی ئەو کارانە دەکات کە لە قیامەتدا ڕوو دەدەن، وەك:

ڕۆشتن و وردوخاش بوونی چیاکان و.. درز تێبوون و لەتبوونی ئاسمانەکان و.. خۆ ئامادەکردنی دۆزەخ و.. بەخشینی باخچە ڕەنگینەکانی بەهەشتیش بە دانیشتووانی..

وەك ئەوەی بڵێت: ئەو کەسەی لە بەرچاوی خۆتاندا ئەم هەموو کارانە لە چیاکان و گۆی زەویدا ڕادەپەڕێنێت، بە هەمان جۆر لە دواڕۆژیشدا کاری ئاوا ئەنجام دەدات.

ئەوەتا باسکردنی چیاکان لە سەرەتای سوورەتەکەدا ئاماژە بۆ بارودۆخی چیاکان دەکات لە دواڕۆژدا و، ئەو باخچانەش کە لە پێشەکیی سوورەتەکەدا هەن ئاماژە بۆ باخچەکانی بەهەشت دەکەن لەو دنیادا.

بۆ خۆت خاڵەکانی تر لەسەر ئەمەی باس کرا قیاس بکە، تاکو بەرزی و مەودای ناسك و نیانیی شێوازی قورئانت بۆ دەربکەوێت.

○ نموونەیەکی تر:

﴿قُلِ اللّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۞ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وَتُولِجُ النَّهارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ﴾ (آل عمران: ٢٦-٢٧).

ئەم ئایەتە پیرۆزە، بە شێوازێکی بەرز و بڵند، کاروبارەکانی خواوەند لە گرۆی ئادەمیزاددا و.. درەوشانەوە خواییەکان لە بەدوای یەکدا هاتنی شەو و ڕۆژدا و.. دەستکاری‌یە پەروەردگاری‌یەکان لە وەرزەکانی ساڵدا و.. کار بەڕێکردنەکانی پەروەردگار لە ژیان و مردن و حەشر و نەشری دنیایی ڕووی زەویدا، دەردەخات.

ئەم شێوازە هێندە بەرز و ناوازەیە کە ژیریی کەسانی هۆشمەند و زیرەك بۆ تێڕامان و بیرکردنەوە ڕاپێچ دەکات.

جا لەبەر ئەوەی ئەم شێوازە بەرزە هێندە ڕوون و درەخشانە کە بە کەمترین ڕوانین و سەرنجدان دەردەکەوێت، ئەوا ئێستا دەرگای ئەو گەنجینەیە ناکەینەوە.

○ نموونەیەکی تر:

﴿إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۞ وَأَذِنَتْ لِرَبِّها وَحُقَّتْ ۞ وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ ۞ وَأَلْقَتْ ما فِيها وَتَخَلَّتْ ۞ وَأَذِنَتْ لِرَبِّها وَحُقَّتْ﴾ (الإنشقاق: ١-٥).

ئەم ئایەتانە بە شێوازێکی بەرز و بڵند مەودای گوێڕایەڵی و ملکەچیی ئاسمانەکان و زەوی بۆ فەرمانەکانی خواوەند دەردەخەن..

چونکە هەروەك سەرکردەیەکی مەزن بۆ ڕاپەڕاندنی داخوازی‌یەکانی کاروباری "جیهاد" دوو فەرمانگەی سەربازی دادەمەزرێنێت، وەك فەرمانگەکانی مەشق و جیهاد و، فەرمانگەکانی تەجنید و جەمکردنی موجاهیدان.. پاشان هەر ئەوەندەی کاتی مەشق و جیهاد کۆتایی پێ دێت، ئەو دوو فەرمانگەیەی کە ئەرکی سەرشانیان تەواو بووە لە چەند کاروبارێکی تردا دەخاتە کار..

وەك بڵێی لەم کاتەدا هەریەك لەم دوو جۆرە فەرمانگانە، چ بە زمانی کارمەند و خزمەتگوزارەکانیان و، چ بە زمانی خۆیان - گەر بدوێن - بەو سەرکردەیەیان دەڵێن: (ئەی پێشەوای مەزنمان! کەمێك مۆڵەتمان بدە با خۆمان ئامادە بکەین و بارودۆخمان

بسازێنین و ئەم شوێنە لە پاشماوەی کارەکانی پێشوومان خاوێن بکەینەوە و ئەم پاشماوانە فرێ بدەینە دەرەوە.. ئنجا بە فەرمانی خۆت شەرەفمەندمان بکە). پاشان هەریەکە لەو دوو چەشنە فەرمانگانە دەڵێن: (وا ئێستا ئەو پاشماوانەمان فرێ دایە دەرەوە و، ئێستا ئامادە و ملکەچی فەرمانەکانتین، چ کارێکمان پێ دەسپێریت گوێڕایەڵین، هەر کارێك تۆ بیکەیت ڕەوا و خێر و جوانە).

هەروەك ئەم نموونەیە ئاوایە، ئاسمانەکان و زەویش بە هەمان جۆرن؛ دوو فەرمانگەن بۆ "تەکلیف" و "تاقیکردنەوە" دامەزرێنراون. جا هەرکات ماوەی کارەکەیان تەواو دەبێت، بە فەرمانی خوای گەورە خۆیان لە هەموو ئەو شتانە خاڵی و بەتاڵ دەکەنەوە کە سەر بە فەرمانگەی "تەکلیف"ن و، دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان لە چ کارێکدا دەتەوێت فەرموو بەکارمان بهێنە، چونکە گوێڕایەڵی کردنت مافێکی پێویستی تۆیە لە سەرمان و، هەر کارێك کە تۆ دەیکەیت سەرتاپا حەق و ڕەوایە.

دەسا فەرموو بە وردی سەیری ئەم شێوازە دەراسایەی ئەم ڕستانە بکە.

○ نموونەیەکی تر:

﴿يا أَرْضُ ابْلَعِي ماءَكِ وَيا سَماءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْماءُ وَقُضِيَ الأَمْرُ واسْتَوَتْ عَلى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ (هود: ٤٤).

وا بەم شێوەیەی خوارەوە و لە ئاوێنەی نموونەهێنانەوەدا ئاماژە بۆ دڵۆپێك لە دەریای ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتە پیرۆزە دەکەین، تاکو شێوازێکی ڕوون بکەینەوە:

هەروەك سەرکردەیەکی مەزن لە جەنگێکی گشتی و جیهانیدا و پاش بەدەستهێنانی سەرکەوتن، فەرمان بۆ سوپایەکی دەردەکات و دەڵێت: "ئیتر تەقە مەکەن".. بە سوپاکەی دیکەی دەڵێت: (هێرش ڕابگرن). جا لەو کاتەدا کە تەقە و هێرش ڕادەوەستێت، ڕوویان تێ دەکات و پێیان دەڵێت: (هەموو شتێك کۆتایی پێ هات و، بەسەر دوژمناندا سەرکەوتین و، ئاڵای خۆمان بەسەر لووتکەی قەڵاکانیاندا هەڵکرد و، ئەو ستەمکار و خراپکارانەش بە سزای خۆیان گەیشتن و ملیان شکاند)!

بە هەمان جۆر، ئەو پادشایەش کە هەرگیز دژ و نەیار و هاوێنەی نییە، فەرمانی لەناوبردنی قەومی نووحی بۆ ئاسمانەکان و زەوی دەرکردووە. ئەوانیش کە فەرمانەکەیان جێبەجێ کرد، ئەم پادشایە ڕووی تێکردن و فەرمووی: (ئەی زەوی!

ئاوەکەت قووت بدە و، تۆش ئەی ئاسمان! دەست لە باران هەلگرە و هێور بەرەوە، چونکە ئەرکی سەرشانتان کۆتایی پێ هات). یەکسەر دوای ئەم فەرمانە ئاوەکە کشایە دواوە و کەشتیی کارگوزاری "ئیلاهی"ش بە وێنەی خێوەتی هەلدراو لەسەر چیایەك نیشتەوە و ستەمکارانیش بە سزای خۆیان گەیشتن!

دەسا فەرموو سەیری بلندیی ئەم شێوازە بکە، ئەوەتا زەوی و ئاسمان بە وێنەی دوو سەربازی گوێڕایەڵ و ملکەچی فەرمانەکان، دەردەخات!

ئەم ئایەتە پیرۆزە، بەم شێوازەی، ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە بوونەوەران و ئاسمانەکان و زەوی ڕقیان لە سەرپێچی و ملنەدانی مرۆڤە. بەم ئاماژەیەشی دەفەرموێ: (ئەو کەسەی کە ئاسمانەکان و زەوی فەرمانبەردار و گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن، نابێ گوێڕایەڵیی بۆ نەکرێ) دیارە ئەمەش سەرزەنشتێکی توندە بۆ مرۆڤ و، ڕێنماییە بۆی، تا لەو ملنەدانە ڕزگاری بکات.

دەبینیت ئەم ئایەتە پیرۆزە بە باس و لێدوانێکی پوختی جوانی خاوەن ئیعجاز و بە چەند ڕستەیەکی کەم، ڕووداوی ئەو تۆفانەی کە گشتی و هەمەلایەنە بووە، هاودەم لەگەڵ سەرجەم ئەنجام و ڕاستییەکانیدا، کۆ کردووەتەوە.

بۆ خۆت دلۆپەکانی تری ئەم دەریایە، لەسەر ئەم دلۆپە قیاس بکە.

ئێستاش بۆ ئەو شێوازە بڕوانە کە قورئانی پیرۆز لە پەنجەرەی وشەکانیەوە پیشانی دەدات:

○ بۆ نموونە:

سەیری وشەی ﴿كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾ بکە لە ئایەتی پیرۆزی ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾دا (یس: ٣٩) با بزانیت کە چۆن شێوازێکی لەوپەڕی ناسکیدا پێش چاو دەخات، چونکە:

"مانگ" مەنزلێکی تایبەتیی خۆی هەیە کە بازنەی "ثُرَیا"یە. جا کاتێك کە مانگ لەو مەنزلەدا وەکو دەمەداس (هلالی) دەبێت، ئەوا شێوەی لە پەلی وشکی دارخورما دەچێت کە گەلاکانی لێ کرابێتەوە و ڕەنگی سپی بنوێنێت.

ئەم ئایەتە پیرۆزە، بەم تەشبیهەی باس کرا، وا دەخاتە پێش چاوی ئەندێشەی بیسەر کە: لە پشت پەردەی ئاسمانی شینەوە درەختێك هەبێت یەکێك لە پەلە نوورانی و سپی و

نووك تیژەكانی ئەو پەردەیەی دڕبیێت و سەری لێ هێنابێتە دەرەوە و، كۆمەڵە ئەستێرەی "سورەییا"ش وەك هێشوویەكی هەڵواسراوی ئەو درەختە وابێت و، ئەستێرەكانی تریش وەك بەروبوومە نوورانی‌یەكانی تری وابن!

بێ گومان باسكردنی "هیلال" بەم تەشبیهە بۆ كەسانێك كە سەرچاوەی گوزەران و زۆربەی بژێویان لەسەر دارخورما بێت، لەوپەڕی جوانی و ناسكی و گونجاوی و بڵندیدایە. گەر خاوەنی چێژی ناسك و هەستیار بیت، پەی بەمە دەبەیت.

○ نموونەیەكی تر:

وشەی ﴿تَجْرِي﴾ لە ئایەتی پیرۆزی: ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا﴾دا (یس: ٣٨) پەنجەرەی شێوازێكی بەرز و بڵند دەخاتە سەرپشت، وەك لە كۆتایی وتەی نۆزدەهەمدا چەسپێنراوە. چونكە:

وشەی: ﴿تَجْرِي﴾ كە واتای سووڕانەوەی خۆر دەگەیەنێت، بە یادخستنەوەی هەڵسوكەوتە ڕێكوپێكەكانی توانستی خواوەند لە سووڕانەوەی هاوین و زستان و بەدوای یەكدا هاتنی شەو و ڕۆژدا، مەزنیی كردگاری شكۆمەندمان تێدەگەیەنێت و، سەرنجی خەڵكیش بۆ لای ئەو نووسراوە صەمەدانی‌یانە ڕادەكێشێت كە قەڵەمی توانستی خوای گەورە لەسەر لاپەڕەی وەرزەكاندا نووسیونی. بەمەش خەڵكی لە حیكمەتی بەدیهێنەری شكۆمەند شارەزا دەكات.

هەروەها كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجاً﴾ (نوح: ١٦) واتە (خۆری وەك چرا لێ كردووە)، بە دەستەواژەی ﴿سِرَاجاً﴾ پەنجەرەیەك لەسەر ئەم چەشنە شێوازە دەكاتەوە. چونكە:

ئەم شێوازە ئەوە دەخاتەوە یادی ئادەمیزاد كە ئەم جیهانە وەك كۆشكێك وایە و، شمەك و خواردەمەنی و ئارایشتەكانی ناویشی بۆ مرۆڤ و گیانلەبەران ئامادە كراون و، "خۆر"یش لەم كۆشكەدا وەك چرایەكی داگیرساوی ملكەچ و دەستەمۆ وایە..

قورئانی پیرۆز، بەم شێوازە، مرۆڤ لە گەورەیی و چاكەكاریی بەدیهێنەر تێدەگەیەنێت و، بەڵگەیەكی لەسەر "تەوحید" پێش چاو دەخات. چونكە ئەو خۆرەی كە موشریكان لەو گومانەدان مەزنترین و درەوشاوەترینی پەرستراوەكانیانە، لە ڕاستیدا جگە لە چرایەكی ملكەچ و بەدیهاتوویەكی بێ گیان، هیچی‌تر نی‌یە.

کەواتە بەکارهێنانی وشەی ﴿سِــراجاً﴾ لـەم دەربڕینـەدا، مـرۆڤ بـۆ سـۆز و بـەزەیی بەدیهێنــەر لــە نێــوان گــەورەیی پەروەردگاریی‌یەکــەیدا بێــدار دەکاتــەوە و، چاکەکاری‌یـەکانی ئـەو خواوەنـدەش لـە نێـوان فراوانیـی میهرەبانی‌یەکـەیدا لـە مـرۆڤ دەگەیەنێت و، وایان لـێ دەکات هەست بەو سەخاوەتمەندی‌یەی خواوەند بکـەن کـە لـە ناوەندی گەورەیی دەستەڵاتی ئەودا هەیە و، بەم هەسـت پێ کردنـەش "وەحدانییـەت"یـان تێدەگەیەنێت. وەك ئەوەی پێیان بڵێت:

چرایەکی ملکەچ و بێ گیان، هەرگیزاوهەرگیز شایستەی پەرستن نی‌یە!

پاشان باسکردنی جووڵەی "خۆر" بە دەستەواژەی: ﴿تَجْرِي﴾ گەلـێ هەڵسـوکەوتی ڕێکوپێك و سەرسووڕهێنی لەمەڕ سووڕان و نوێ بوونـەوەی زستان و هـاوین و شـەو و ڕۆژ یـاد دەخاتـەوە و، بـەم یادخسـتنەوەیەش گـەورەیی توانسـتی ئـەو کردگارەمـان تێدەگەیەنێت کە تاك و بێ هاوتایە لە پەروەردگارێتیی خۆیدا.

بەو واتایەی کە ئەم دەستەواژەیە زەینـی مـرۆڤ لـە خـۆر و مانگـەوە دەگوێزێتـەوە بـۆ لاپـەڕەکانی شـەو و ڕۆژ و زسـتان و هـاوین، لەمەشـەوە سـەرنجی بـۆ لای دێرەکـانی ئـەو ڕووداوانە ڕادەکێشێت کە لەسەر ئەو لاپەڕانەدا نووسراون.

بەڵێ، قورئان لەبەر خودی "خۆر" لە خـۆر نـادوێت، بـەڵکو لەبـەر ئـەو کەسـەی کـە ڕووناکیی داوەتێ و کردوویـەتی بـە چـرا، لێـی دەدوێـت.. هـەروەها لـە ماهییـەتی خـۆر ناکۆڵێتـەوە کـە مـرۆڤ پێویسـتی پێـی نی‌یـە، بـەڵکو لـە بـارەی فەرمانبەری‌یەکـەی دەکۆڵێتەوە کـە لەوەدایـە ئـەرکی زەمبەلـەکی خراوەتـە ئەستۆ بـۆ ڕێکخسـتنی سـنعەتی پەروەردگار و، کراوە بە مەڵبەندێك بۆ ڕێسـای بەدیـهاتووانی و، قورمیشـێك بـۆ لەگـەڵ یەك سازاندنی سنعەتەکانی، لەو شتانەدا کە وێنەکێشی ئەزەلی بـە تـاڵ و دەزووی شـەو و ڕۆژ دەیانچنێت.

دەتوانیت بـۆ خـۆت وشـەکانی تـری قورئـان بـۆ سـەر ئەمانـە قیـاس بکـەیت. چونکـە هەرچەند وشەکانی بـە ڕواڵـەت وەك وشـەی لەگـەڵ ڕاهـاتووی ئاسـایی لـە بـەرچاودا دەنوێنن، کەچی لـە ڕاستیدا هەریەکـەیان ئـەرکی چـەند کلیلێکیـان خراوەتـە ئەستۆ بـۆ کردنەوەی گەنجینەکانی گەلـێ واتای ناسك و نیان.

بەم جۆرە و لەبەر بڵندیی شێوازی قورئانە – وەك لە زۆربەی ئـەم ڕووانـەی پێشوودا دەرکەوت – کە جاری وا بووە عەرەبێکی دەشـتەکی شـەیدای گوفتارێکی ئـەم قورئانـە

دەبـوو و، پێش ئەوەی ئیمان بهێنێت سـوژدەی دەبـرد! وەك دەگێڕنـەوە کـە یـەکێك لـەو دەشتەکی‌یانە هەر کە ئایەتی پیرۆزی: ﴿فَـــاصْدَعْ بِمـــا تُؤْمَـــر﴾ (الحجر: ٩٤) بەرگوێی کەوتووە، یەکسەر سـەری سـوژدەی لـە زەوی نـاوە، کـە لێیـان پرسیوە: ئایـا موسـڵمان بوویت؟ وتوویەتی: نەخێر، بەڵام سوژدەم بۆ ڕەوانبێژیی ئەم گوفتارە برد!

● **خاڵی چوارەم:**

زمانپاراوی(فصاحة)ی دەراسای "وشەکانی" قورئان.

بـەڵێ، هـەروەك قورئـانی پـیرۆز لـە ڕووی شـێواز و دەربڕینـی واتاکانیـەوە دارای "ڕەوانبێـژی"یـەکی دەراسـا و بـێ وێنەیـە، لـە وشەکانیشـیدا لەوپـەڕی ڕەوانـی و "زمانپاراوی"دایە. بەڵگەی گومانبڕیش لەسەر زمانپاراویی وشەکانی قورئان ئەوەیە کە هەرچەندە بیانخوێنیتەوە و لەگەڵیاندا مامەڵە بکەیت هێشتا هـەر لێیـان بـێزار نـابیت، هەروەك شایەتیی زانایـانی زانستەکانی "گوزارەکـاری و ڕەوانکـاری"یـش بەڵگەیـەکی درەخشـانن لەسەر حیکمەتی زمانپاراویی وشەکانی قورئان.

بەڵێ، گەر هـەزاران جـاریش قورئـان دووپـات بکرێتـەوە، هێشـتا هـەر مرۆڤ بێزار ناکات، بەڵکو بەو دووپاتبوونەوەیە پتر چێژ و شیرینیی قورئان دەچێژێت. تەنانەت زەینـی منـاڵی بچووکیـش ئـەم قورئانـە پـیرۆزەی بـەلاوە گـران نی‌یـە، ئـەوەتا بەوپـەڕی ئاسـانی دەتوانێت لەبەری بکات!

خـۆ ئـەو کەسـەش کـە بـە دەردێکـی سـەختەوە گـیرۆدە بـووە و لـە هـەموو قسـە و گوفتارێکی تەنانەت سووکەڵە و کەمیش بێزار دەبێـت، هـەرگیز لـە بیستنی ئەم قورئانە بێزار نابێت، بەڵکو لەزەتێکی تایبەتیی لـێ دەچێژێت..

سەبارەت بەو کەسەش کـە لـە سـەرەمەرگدایە و لـە هـەموو شتێك بێزارە، ئەوا بە وێنەی سازگاریی ئاوی زەمزەم لە دەمدا، ئەم قورئانەی لە لا شیرینە و بە مێشـك و گوێـی ئاشنا و سازگارە.

حیکمەتی بێزار نەبوونی مرۆڤ لە قورئانی پیرۆز، لەوەدایە کە:

قورئـانی پـیرۆز خـۆراك و بژێـوی "دڵان" و.. هـێز و خواسـتی "ژیری‌یـەکان" و.. ڕوونـاکی و ئاوی "گیانەکان" و.. دەرمان و شیفای "دەروونـەکان"ە. کەواتـە هـەرگیز نابێزرێت و وەکو نان وایە کە ڕۆژانە دەیخۆین و لێی بێزار نابین، لـە کـاتێکدا کـە ئەگـەر ڕۆژانە خۆشترین میوە بخۆین، لە ئەنجامدا لێی بێزار دەبین و لە بەرچاومان دەکەوێت!

واتە لەبەر ئەوەی قورئانی پیرۆز: حەق و، حەقیقەت و، ڕاستی و، هیدایەتە و، خاوەنی زمانپاراویی دەراسایە، ئەوا هەرگیز بێزاری بەرهەم ناهێنێت، بەڵکو هەمیشە پارێزگاریی جوانی و لاویی خۆی دەکات بە وێنەی پارێزگاری کردنی شیرینی و پاراوییەکەی..

تەنانەت کاتێ کە یەکێك لە سەرکردە و ڕەوانگۆیانی قورەیش بۆ بیستنی قورئان ڕۆشتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و ویستی بزانێت ئەم قورئانە چییە، دوای بیستنی هاتەوە و، وتی: (بە خوا تامی ئەم قورئانە شیرینە و، جوانیی پێوە دیارە و، هەرگیز گوفتاری مرۆڤ نییە). پاشان بە قەومەکەی خۆی وت: (بە خوا کەستان تێدا نییە وەکو من شارەزای شیعری ئادەمیزاد و جینني بێت، بە خوا ئەوەی ئەو دەیڵێت هەرگیز لەمانە ناچێت)! بۆیە هیچ ڕێگا چارەیەکیان لە بەردەمدا نەمایەوە مەگەر ئەوەی کە بە پێغەمبەر ﷺ بڵێن: کابرایەکی ساحیرە. تاکو بەم فێڵە شوێنکەوتووانیان لەخشتە بەرن و لە پێغەمبەر ﷺ دووریان بخەنەوە!

بەم جۆرە سەرسەختترینی دوژمنانیش لە بەردەم زمانپاراویی قورئاندا، حەپەسان و واقیان وڕما و دەمیان بوو بە تەڵەی تەقیو!

ڕوونکردنەوەی هۆکارەکانی "زمانپاراوی" لە ئایەت و گوفتار و ڕستەکانی قورئانی پیرۆزدا، گەلێ درێژە دەکێشێت. جا لەبەر ئەوەی درێژەی پێ نادەین، ئەوا بۆ نموونە بریسکەیەکی ئیعجاز پیشان دەدەین کە لە بارودۆخ و چۆنێتیی پیتە هیجائیەکانی تەنها یەك ئایەتەوە دەبریسکێتەوە، کە بریتییە لە ئایەتی:

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مَنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعاساً يَغْشى طائِفَةً مِنْكُمْ وَطائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنا مِنَ الأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ للهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ ما لا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كانَ لَنا مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنا هٰهُنا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذينَ كُتِبَ عَلَيهِمُ الْقَتْلُ إِلى مَضاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللهُ ما فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ ما فِي قُلُوبِكُمْ واللهُ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ﴾ (آل عمران: ١٥٤).

ئەم ئایەتە پیرۆزە هەموو پیتەکانی "هجاء" و جۆر و ڕەگەزی پیتە قورسەکانی لە خۆدا کۆکردووەتەوە، کەچی لەگەڵ ئەمەشدا ڕەوانیی خۆی لەدەست نەداوە! بەڵکو

سەرباری جوانیی خۆی، پتر جوانیی پێ بەخشیوە و ئاوازێکی زمانپاراویشی ئاوێتە کردووە کە لە چەند ژێیەکی گونجاوی جۆراوجۆرەوە هەڵقوڵاوە..

فەرموو بە وردی سەیری ئەو بریسکەی ئیعجازە بکە:

"ئەلف" و "یاء" لەبەر ئەوەی سووکترینی پیتە هیجائی‌یەکانن و بە وێنەی دوو دانە برا جارجار لەگەڵ یەکتریدا جێ دەگۆڕنەوە، ئەوا هەریەکەیان بیست و یەك جار لەم ئایەتەدا دووپات بوونەتەوە.. ئنجا لەبەر ئەوەی "میم" و "نوون"(١)یش برای یەکترین و دەکرێ لە جێی یەکتردا دابنیشن، ئەوا هەر یەکەیان سی و سێ جار دووپات بوونەتەوە.. پاشان "صاد" و "سین" و "شین" بەپێی مەخرەج و سیفەت و دەنگ، برای یەکترین، دەبینی هەریەکەیان سێ‌جار لەم ئایەتەدا بەکارهێنراون.. "عەین"و "غەین"یش کە برای یەکترین دەبینی یەکەمیان کە پیتی "عەین"ە شەش جار دووپات بووەتەوە چونکە بەکارهێنانی لەسەر زماندا سووکە، کەچی پیتی "غەین" لەبەر ئەوەی بەکارهێنانی قورسە سێ جار واتە نیوەی براکەی بەکار هاتووە. "تاء" و "ظاء" و "ذال" و "زای" لە ڕووی مەخرەج و سیفەت و دەنگەوە، برای یەکترین، بۆیە هەموو یەکێکیان دوو جار بەکار هێنراون.. "لام" و "ئەلف"یش کە لە شێوەی "لا"دا یەك دەگرن، بەشی "ئەلف" نیوەی بەشی "لام" دەبێت، بۆیە لەم ئایەتەدا چل و دوو جار "لام" بەکار هێنراوە، کەچی "ئەلف" بە نیوەی ئەو: بیست و یەك جار بەکار هێنراوە.. "هەمزە" و "هاء"یش بەپێی مەخرەج برای یەکترن، دەبینی "هەمزە" سیازدە جار(٢)و "هاء"یش لەبەر ئەوەی بە یەك پلە لەو سووکترە چواردە جار دووپات بوونەتەوە.. "قاف" و "فاء" و "کاف"یش بران، جا لەبەر ئەوەی "قاف" نوختەیەکی زیاترە ئەوا دە جار، کەچی "فاء" و "کاف" یەکی نۆ جار بەکار هاتوون.. "باء"یش نۆ جار و "تاء"یش دوازدە جار بەکار هاتووە چونکە سێ پلەی هەیە.. خۆ "ڕاء"یش برای "لام"ە کەچی بەپێی حسابی "ئەبجەدی"، "ڕاء" دووسەدە و "لام"یش سی، واتە "ڕاء" بە شەش پلە لە سەرووی لامەوەیە، بۆیە لێرەدا بە شەش پلە لەو خوارترە، هەروەها "ڕاء" گەلێ جار لە قسە و گوفتاردا دووپات دەبێتەوە و ڕەزای گران دەبێت بۆیە تەنها شەش جار بەکار هاتووە.. "خاء" و

---

(١) "تەنوین"یش هەر نوونە . (دانەر)

(٢) ئەو هەمزەیەی کە تەلەففوز دەکرێت و ئەوەش ناکرێت بیست و پێنج جارە و، سێ پلە لە سەرووی براکەیەوەیە کە "ئەلفی ساکینە"یە. چونکە "حەرەکە" سیانن. (دانەر)

"حاء" و "ثاء" و "ضاد" لەسەر زماندا قورسن و پەیوەندیشیان لە نێواندا هەیـە، بۆیـە هـەر یەکـەیان یـەك جار بەکار هێنراوە.. ئنجـا لەبـەر ئـەوەی "واو" لـە "هـاء" و "هـەمزە" ســووکتر و لـە "یاء" و "ئـەلف"یش قورسترە، ئەوا حـەڤدە جـار، واتـە چـوار پلـە لـە سەرووی "هەمزەی ئەقیلە" و چوار پلەش لە خوار "ئەلفی خەفیفە"وە بەکار هێنراوە.

جا ئەم پیتانە، بەم بارودۆخە ڕێکوپێکە دەراسا و، پەیوەندییە نادیارانە و، لەگەڵ ئەو ڕێکوپێکییە جوان و ڕێسا ورد و پێکـەوە گونجانـە ناسکەدا، بـە دڵنیاییـەکی بێ گومـانی چەشنی دوو کەڕەت دوو دەکاتە چوار، دەیچەسپێنێت کە کاری مرۆڤ نییە و هەرگیز ئادەمیزاد ناتوانێت ئەنجامی بدات. خۆ مەحاڵیشە "ڕێکـەوت" سـەر لـە وردەکـاریی ئـاوا دەربکات و یاریی پێ بکات!

جا هەروەك ئەم ڕێکوپێکییە سەرسووڕهێن و ڕێسـا نامۆیـەی بـارودۆخی ئـەم پیتانـە، مایـەی زمانپـاراوی و ڕەوانیـی وشـەکانی ئـەم ئایەتـەن، دەگونجێ جگـە لەمانـە، گەلــێ حیکمەتی تریشیان تێدا بێت.

جا مـادەم ئەم ڕێکوپێکییە لەم وشـانەدا هەیە، ئەوا بێ گـومان ڕێکخسـتنێکی پڕ لە نهێنـی و گونجاندنێکی ڕووناکی ئەوتۆ لە وشە و ڕستە و واتاکـانیدا ڕەچـاو کـراوە، کـە ئەگەر چاو بتوانێت ببینێت لە سەرسووڕماندا دەڵێت:

"ماشاء الله"..

گەر "عەقڵ"یش بتوانێت پەیی پێ ببات ئەوا لە حەپەساندا دەڵێت:

"بارك الله"!

● خاڵی پێنجەم:

تەواویی ڕەوانکاری (براعة البيان).

واتە: تەفەووق و توندوتۆڵی و سام و هەیبەت. چـونکە هـەروەك پـاراوی لـە هۆنینـی قــورئاندا و، فەصاحـەتیش لـە وشـەکانیدا و، ڕەوانبێژی لـە واتاکـانیدا و، نـاوازەیی لـە شێوازیدا هەیە.. بە هەمان جۆر تەواوییەکی لە ڕادەبەدەر لە "ڕەوانکاری"یشیدا هەیە.

بـەڵێ، "بـەیان"ی قورئـان لــە بـەرزترین پلــەی چینـەکانی ئاخـاوتن و بەشــەکانی گوفتاردایە، چەشنی:

تەرغیب و تەرهیب، مەدح و زەم، ئیسبات و ئیرشاد، ئیفهام و ئیفحام.

سوورەتی: "الإنسان" نموونەیەکی نێوان هەزارانی مەقامی "هاندان و تەشویق"ە، چونکە "بەیان"ی قورئان لەم سوورەتەدا: ڕەوان و بەخوڕە وەك سەلسەبیل و.. بەتامە وەك میوەی بەهەشت و.. جوانە وەك پۆشاکی "حور العین"[1].

پێشەکیی سوورەتی "الغاشیة"ش یەکێکە لە نموونە بێ سنوورەکانی مەقامی "ترساندن و هەڕەشە"! چونکە "بەیان"ی قورئان لەم سوورەتەدا بە وێنەی کاریگەریی قوڕقوشمی بەکوڵهاتوو لە گوێی گومڕایان و.. بڵێسەی ئاگر لەناو ژێرییاندا و.. زەقووم لە گەروویاندا و.. گڕەی دۆزەخ لە ڕوویاندا و.. "ضَرِیع"ی دڕکاویش لە سکیاندا، کاریگەریی هەیە!

بەڵێ، لە کاتێکدا دۆزەخی کارمەندی سزادان، نزیك بێ لە ڕقدا شەق بەرێت: ﴿تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ﴾.. دەبێ هەڕەشەی ئەو کەسە چۆن بێت کە فەرمانی سزادانی بۆ دەرکردووە؟!

هەروەها ئەو پێنج سوورەتەش کە بە ﴿الْحَمْدُ للهِ﴾ دەست پێدەکەن[2]، یەك لە هەزارانی نموونەی مەقامی "مەدح"ن.

چونکە "بەیان"ی قورئان لەم سوورەتانەدا: وەك خۆر درەخشان و[3].. وەك ئەستێرەکان ڕازاوە و.. وەك ئاسمانەکان و زەوی بەسام و.. وەك مەلائیکەت خۆشەویست و هاودەم و.. وەك بەزەیی هاتنەوەی مرۆڤ بە ساوایان – لەم دنیایەدا – ناسك و.. بە وێنەی بەهەشتی نەرمونیانی ئەو دنیاش.. جوان و ڕازاوەیە!

ئەم ئایەتەی خوارەوەش، یەك لە هەزارانی نموونەی مەقامی "زەم و سەرزەنشت"ە:

﴿أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ﴾ (الحجرات: ١٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزە، لە شەش پلەدا، نەهی لە "غەیبەت" دەکات و، بە سەرزەنشتێکی توندوتیژ مرۆڤی لێ دوور دەخاتەوە.

جا مادەم ڕووی گوفتار لەم ئایەتەدا ئاراستەی غەیبەتکاران کراوە، ئەوا واتاکەی بەم جۆرە دەبێت:

---

(١) ئەم شێوازە پۆشاکی واتاکانی خودی سوورەتەکەی پۆشیوە! (دانەر)

(٢) کە بریتین لە سوورەتەکانی: "الفاتحة؛ الانعام؛ الکهف؛ سبأ؛ فاطر".

(٣) ئەم دەستەواژانە ئاماژەن بۆ بابەتەکانی ئەو سوورەتانە. (دانەر)

ئەو "هەمزە"یەی کە لە سەرەتێدایە بۆ "ئیستیفهامی ئینکاری"یە، چونکە حوکمی ئەم ئیستیفهامە وەك لافاو دەڕژێتە ناو سەرجەم وشەکانی ئەم ئایەتەی کە هەموو یەکێك لە وشەکانی حوکمێکی لەخۆ گرتووە..

ئەوەتا ئەم ئایەتە پیرۆزە، لە وشەی یەکەمدا، بە "هەمزە" ڕووی گوفتار دەکاتە ئادەمیزاد و پێیان دەفەرموێ:

ئایا ئێوە خاوەنی "ژیری" نین - کە جێی لێپرسینەوەیە - تا لەم کارە چەپەڵە تێ بگات؟

لە وشەی دووهەمیشدا: ﴿أَيُحِبُّ﴾ بە "هەمزە" پێیان دەفەرموێ:

ئایا ئێوە "دڵ"تان - کە جێی ڕق و خۆشەویستی‌یە - سەری لێ شێواوە، کە وای لێ هاتووە بێزراوترین شتی پێ خۆشە و سڵی لێ ناکاتەوە؟

هەر بە "هەمزە" لە وشەی سێ‌هەمیشدا: ﴿أَحَدُكُمْ﴾ پێیان دەفەرموێ:

ژیانی کۆمەڵایەتیتان - کە لە ژیانی کۆمەڵەوە بەهرەمەندی ژیان و حەیەوییەت دەبێت - چیی لێ قەوماوە؟ بۆچی شارستانێتی‌یەکەتان هێندە لە کاروان جێ ماوە کە بە شتانێك ڕازی دەبێت ژیانتان ژەهراوی و ئاسوودەییشتان لێڵ بکات!

لە وشەی چوارەم: ﴿أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ﴾یشدا، بە "هەمزە" پێیان دەفەرموێ:

چ تیرێك مرۆڤایەتیی ئێوەی پێکاوە، تا واتان لێ هاتووە بە وێنەی دڕندە هاوڕێ خۆشەویستەکەتان بە نێچیر دەزانن و کەوڵی دەکەن؟

ئەم ئایەتە لە وشەی پێنجەمیشدا: ﴿أَخِيهِ﴾ بەو "هەمزەیە" ڕوویان تێدەکات و دەفەرموێ:

ئایا بەزەییتان بە هاوڕەگەزی خۆتاندا نایەتەوە؟

ئایا هیچ پەیوەندی‌یەکی سۆز و میهرەبانی لە نێواندا نی‌یە کە بەیەکەوە بتانبەستێت؟ تا واتان لێ هاتووە بەردەبنە گیانی کەسێك کە لە چەند ڕوویەکەوە براتانە و، بە دڵڕەقی گۆشتی کەسی مەعنەوی و ستەم لێکراوی ئەو دەخۆن؟

گەر کەسێك گاز لە ئەندامێکی خۆی بگرێت ئایا بە مرۆڤێکی هۆشمەند و ژیر دادەنرێت؟ یان بە شێتێکی نەفام؟!

هەر بەو "هەمزە"یە لە وشەی شەشەمیشدا: ﴿مَيْتاً﴾ پێیان دەفەرموێ:

ویژدانتان لـە کوێیـە؟ ئایا سروشتی ئێوە هێنـدە گـەنیوە پـەلاماری چەپەڵترین شتی نەفرەت لـێ کراو بدات، کە خواردنی گۆشتی براکەتانە، لە کاتێکدا کە شایانی هەموو ڕێزێکە؟

لەم ئایەتـە پیرۆزەوە و لـەو بەڵگـە جۆراوجۆرانـەی وشەکانیشـی کـە باسمـان کـردن، دەردەکەوێت "غەیبەت" لە ڕووی ژیری و، دڵ و، مرۆڤایەتی و، ویژدان و، سروشـت و، ئایینەوە، کارێکی خراپی نارەوایە.

دە فەرموو بۆ خۆت بیر لەم ئایەتە پیرۆزە بکەرەوە و، بزانە کە چۆن بە ئیعجازێکی لـە ڕادەبەدەر و کورتکردنەوەیەکی زۆر پوخت و لە شەش پلەدا، نەهی لە تاوانی "غەیبەت" دەکات!

ئـەم ئایەتـە پیرۆزەی خـوارەوەش نموونەیەکـە لـــە نێـوان هــەزاران نموونـەی مــەقامی "چەسپاندن"دا..

﴿فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (الروم: ٥٠).

ئـەم ئایەتـە، بـە ڕوونکردنەوەیـەکی تـێر و تەسـەلی بـێ وێنـە "حەشـر" دەچەسـپێنێت و، بـەدوورزانینی لـە زەینـدا لا دەبـات. چونکـە وەك لـە "ڕاستیی نۆهـەمی وتـەی دەهـەم" و "بریسکانەوەی پێنجەمی وتەی بیست و دووهەم"دا چەسپاندوومانە:

هـەر کـە وەرزی بـەهار دێـت، دەڵێیـت گـۆی زەوی سـەرلەنوێ گیـانی بەبـەردا دەکرێتەوە! بەوەی کە سێ سـەد هـەزار جـۆری حەشـر و نشـوور، بـە ڕێکوپێکیـی ورد و لەیەك جیاکردنەوەی تـەواوەتی، هەرچەندەش لەوپەڕی تێکـەڵیدان، لـە ڕووی زەویـدا، بەرجەستە دەبن. بە ڕادەیەك کە ئەو زیندووکردنەوەیە هــەموو کەسێك بـە چـاوی خـۆی دەیبینێت! وەك ئەوەی پێی بڵێت: ئەو کەسـەی زەویـی بـەم جـۆرە زینـدوو کردووەتـەوە، هەرگیز بەرپاکردنی حەشر و نەشری بەلاوە گران نییە.

پاشان نووسینی ئەم هەزاران جـۆرە زینـدەوەرە بـە قەڵـەمی توانسـت لەسـەر لاپـەڕەی زەویدا، بێ هیچ هەڵە و ناتەواوییەك.. مۆرێکی ئاشکرای خواوەندی تاك و تەنیایە.

ئنجـا هـەروەك ئـەم ئایەتـە پیرۆزە "تــەوحید"ی چەسـپاند، "قیامــەت و حەشــر"یـش دەچەســپێنێت و، دەری دەخـات کـە حەشر و نەشر سـەبارەت بـەو توانستەوە گەلـێ ئاسانە و، وەك چەسپاوی و بێ گومانیی ئاوابوون و هەڵهاتنی خۆر وایە.

پاشان هەروەك ئەم ئایەتە پیرۆزە بە وشەی: ﴿كَيْفَ﴾ واتە لە گۆشەی "چۆنێتـی"یـەوە ئەم ڕاستی‌یەی دەرخستووە، گەلـێ سوورەتی تریـش هـەن کـە درێژەیـان بـەم چۆنێتی‌یـە داوە..

بۆ نموونە کە سوورەتی "ق" بە لێدوان و باسێکی بەرز و جوان و درەخشان، حەشر و قیامەت دەچەسپێنێت، ئەوا دەری دەخات کە هەروەك گومـان لـە هـاتنی بەهاردا نی‌یە، هاتنی حەشریش بە هەمان جۆر گومانی تێدا نی‌یە..

فەرموو بیر لەو وەڵامەی قورئانی پیرۆز بکەرەوە کە بـۆ کـافرانی داوەتـەوە، لەوانـەی کـە ئینکاری‌یـان نوانـدووە و سـەریان لـەوە سووڕماوە ئێسکەکان زینـدوو بکرێنــەوە و بنەوە بە بەدیهاتوویەکی نوێ! ئەوەتا پێیان دەفەرموێ:

﴿أَفَلَمْ يَنظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ۞ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۞ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۞ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۞ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ۞ رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ﴾ (ق: ٦-١١).

ئەم "بـەیان"ەی قورئـان، وەك ئـاوی بـەخوڕ لەبـەری دەڕوات و.. بـە وێنـەی ئەستێرە پرشـنگدارەکان درەخشـانە و.. خۆراکێکـــی بـــەتام و شـــیرینی وێنـــەی "خورمـــا"ش دەرخـواردی "دڵ" دەدات و، هـەروەك چێژە، لـە هـەمان کـاتدا خۆراکیشـە بـۆ ڕۆحـی مرۆڤ.

یەکێك لە نموونە هەرە ناسکەکانی مەقامی "چەسپاندن" ئەم نموونەیەی خوارەوەیە:

﴿يس ۞ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۞ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ (یس: ١-٣).

ئەم سوێندە، بـە یـەقینێکی بـێ گومـان و حـەقێکی ئاشـکرا، ئامـاژە بـۆ بەڵگـە و حوججییـەتی پێغەمبەرایـەتیی پێغەمبـەر ﷺ دەکـات، کـە هێنـدە ڕاسـت و ڕەوایـە گەیشتووەتە پلەی تەعزیم و شکۆمەندی، بۆیە سوێندی پێ دەخورێت!

قورئانی پیرۆز بەم ئاماژەیە دەفەرموێ:

تـۆ پێغەمبـەری ڕەوانــەکراوی خـوای گـەورەیت، چونکـە قورئـانێکی حـەکیمت لەدەستدایە، خۆ قورئان خۆیشی حەقە و گوفتاری حەقە، چونکە حیکمـەتی ڕاستەقینە و حەقی تێدایە و مۆری ئیعجازی لەسەر دراوە.

هەروەها بۆ نموونەکانی مەقامی "چەسپاندن" کە دارای ئیعجاز و ئیجازن، ئەم ئایەتە پیرۆزە باس دەکەین:

﴿قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۞ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (يس: ٧٨-٧٩).

لە "نموونەی سێهەمی ڕاستیی نۆهەمی وتەی دەهەم"دا وێنەیەکی ناسك بۆ ئەم مەسەلەیە بەم شێوەیەی خوارەوە کێشراوە:

پێشەوایەکی مەزن دەتوانێت لە بەرچاوی خۆماندا سوپایەکی گەورە لە ماوەی یەك ڕۆژدا پێکبهێنێت. جا ئەگەر یەکێك پێت بڵێت: (ئەم پێشەوایە تەنها بە فووپیاکردنێکی شەیپووری سەربازی دەتوانێت یەك بە یەکی ئەو تابوورە سوپایە کۆ بکاتەوە کە بۆ حەوانەوە بڵاو بوونەتەوە و، یەکسەری و بە ڕێکوپێکی لە شوێنی خۆیاندا ئامادەیان بکات) گەر تۆش لە وەڵامدا پێت وت: (نەخێر... باوەڕ ناکەم) ئایا ئینکاری و ملنەدانەکەت چەندە لە ژیریەوە دوور دەبێت!

بە هەمان جۆر خوای گەورەش - ولله المثل الأعلى - کە جەستەی سەرجەمی "زیندەوەران" لە نەبوونەوە و، وەك سەربازەکانی سوپایەکی گەورە و، بە کەماڵی ڕێکوپێکی و کەماڵی حیکمەت بەدی دەهێنێت و، گەردیلەکان و لایەنە ناسکەکانی جەستەی یەك بە یەکیشیان بە فەرمانی "كن فيكون" لە هەموو سەدە و بەهارێك و لە ڕووی سەرانسەری زەویدا کۆ دەکاتەوە و دەیانپارێزێت و.. سەدان هەزار جۆری زیندەوەرانی تری وەك ئەمانە بەدی دەهێنێت.. ئایا ئەو خاوەن توانستە زانایەی کە هەموو ئەم کارانە ئەنجام دەدات، کۆکردنەوەی گەردیلە بنەڕەتی و بەشە ئەسڵییە یەکترناسەکانی لە ژێر ڕێسای جەستەدا و بە وێنەی سەربازەکانی سوپایەکی ڕێکوپێك و بە لێدانێکی شەیپوورەکەی حەزرەتی ئیسرافیل، بەلاوە گران دەبێت؟ بێ گومان بەدوور زانینی ئەم کارە لەو زانا خاوەن توانستەوە، جگە لە شێتی هیچی تر نییە!

سەبارەت بە مەقامی "ڕێنمایی"ش، ئەوا "بەیان" و ڕوونکردنەوەکانی قورئان هێندە بەتین و بەرز و هاوڕاز و ناسکن کە "گیان" لە شەوق و "ژیری" لە تاسە و، "چاو"یش لە فرمێسك پڕ دەکەن!

با لە نێوان هەزاران نموونەیدا ئەمەی خوارەوە بهێنینەوە:

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَهِيَ كَالْحِجارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهارُ وَإِنَّ مِنْها لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ وَإِنَّ مِنْها لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَما اللهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (البقرة: ٧٤).

هەروەك لە باسی "ئایەتی سێهەمی مەقامی یەکەمی وتەی بیستەم"دا ڕوونمان کردەوە، ئەم ئایەتە لەگەڵ نەوەی ئیسرائیل دەدوێت و پێیان دەفەرموێت:

ئەی نەوەی ئیسرائیل! ئێوە بە چ دەردێکەوە گرفتار بوون وا گوێ بەو هەموو موعجیزانەی مووسا - دروودی لەسەر بێت - نادەن؟

ئەوەتا چاوەکانتان زەق و وشك بوون و فرمێسکیان لێ نایەت، دڵانیشتان هێندە ڕەق بووە کە شەوق و تین و گەرموگوڕییان لێ براوە، لە کاتێکدا کە بەردە ڕەق و تەقەکان بە تەنها یەك موعجیزەی مووسا - کە عەساکەیەتی - لە دوازدە سەرچاوەی جیاجیاوە فرمێسکی بەخوڕیان هەڵڕشت!

لێرەدا بەم ئەندازەیە واز دەهێنین و، پاشماوەی ئەم باسە بەو وتەیە دەسپێرین، کە بەپێی پێویست ئەم واتا ئیرشادییەی ڕوون کردووەتەوە.

لە مەقامی "بۆڕدان و دەمکوتکردن"یشدا، تەنها بیر لەم دوو نموونەیەی نێوان هەزاران نموونەی ئەم مەقامە بکەرەوە:

★ نموونەی یەکەم:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا على عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دونِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ﴾ (البقرة: ٢٣).

واتە: گەر ئێوە دوودڵی و گومانتان سەبارەت بەم قورئانە لە دڵدایە کە بۆ بەندەکەی خۆمان نازڵمان کردووە، ئەوا - گەر ڕاست دەکەن و پێتان وایە گوفتاری مرۆڤە - بە هەمووتان تەنها یەك سوورەتی وەك قورئان بهێنن و، با لەمەشدا یارمەتیدەر و لایەنگرانتان پشتتان بگرن و یارمەتیتان بدەن.

لێرەدا تەنها ئاماژەیەکی پوخت بۆ ئەمە دەکەین، چونکە لە "ئاماژەکانی ئیعجاز"دا ڕوونمان کردووەتەوە و چەسپاندوومانە. پوختە ئاماژەکەش بەم جۆرەیە:

قورئانی خاوەن ئیعجازی "بەیان" دەفەرموێ: ئەی کۆمەڵی جینی و ئادەمیزاد! ئەگەر گومانتان وایە کە قورئان گوفتاری خواوەند نییە و پێتان وایە هی ئادەمیزادە،

ئەوا مەیدانی "تەحەددی"تان لە بەردەمدایە، دەسا ئێوەش قورئانێکی وێنەی ئەمە لە لایەن کەسێکی نەخوێندەواری وەك ئەو "محەممەد"ەوە بهێنن کە خۆتان نـاوی "الأمین"تـان لـێ ناوە..

گەر ئەمەتان نەتوانی، دەبا لای کەسێکی "ڕەوانگۆ" یـان لای "زانایـەك" بیـهێنن نـەك نەخوێندەوارێك..

خۆ ئەگەر لەمەشدا دەستەوسـانن، ئـەوا نـەك تەنـها یـەکێکتان، بـەڵکو هـەموو مرۆڤـە ڕەوانبێژەکانتان و وتارخـوێنـە بەتواناکانتان و ئاسـەوارە باشـەکانی پێشـینانی ئـەوان و یارمـەتی و هاوکاریی کەسانی دوای خۆشیان و هیممەت و لێبڕانی ئەوانش کە، جگـە لە خوا، هاوبەش و یارمەتیدەرتانن، کۆ بکەنەوە و چیتان لەتوانادا هەیـە بـەکاری بـهێنن، هەتا شتێکی هاووێنەی قورئان بهێنن..

گەر ئەمەش ناکـەن، ئـەوا کتێبێـك بـهێنن کـە لـە ڕەوانبێژی و هۆنینیـدا وەك قورئـان وابێت، با لە ڕووی ڕاستییە مەزنـەکان و موعجیزە مەعنەوییەکانی قورئانیشـەوە، لـە قورئان نەچێت!

تەنانەت قورئان بە ئەندازەیەکی لەمەش کەمتر تەحەددای کردن، ئەوەتا دەفەرموێ:

﴿فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ﴾ (هود: ١٣).

واتـە: پێویسـت ناکـات ئـەوەی دەیـهێنن واتاکـانی ڕاسـت بێـت، دەبـا درۆ و دەمهەڵبەست بێت، بە مەرجێ لە قورئان بچێت..

گەر ئەمەشتان نەتوانی، با بـە ئـەندازەی هـەموو قورئـان نـەبێت، بـەڵکو بـە ئـەندازەی "دە" سوورەتی وەك سوورەتەکانی قورئان بێت..

گـەر ئەمەشـتان نـەتوانی ئـەوا تەنـها یـەك سـوورەتی وەك قورئـان بـهێنن، خـۆ گـەر ئەمەشتان بەلاوە گرانە، دەبا وەك سوورەتێکی کورتی قورئان وابێت..

لە کۆتاییدا پێیان دەفەرموێ:

مـادەم لەمەشـدا دەستەوسـانن، ئـەوا دیـارە پێتـان ئـەنجام نـادرێت (کـە هـەر ناشـتوانن ئـەنجامی بـدەن) هەرچـەندەش گەلـێ پێویسـتتان بـەوە هەیـە شتێکی وەك قورئـان بـهێنن، چونکـە شـەرەف و عـیززەت و ئـایین و دەمارگـیری و سـامان و گیـان و ئـەم دنیـا و ئەودنیاشتان تەنها بەوە پارێزراو دەبێت کە شتێك بهێنن لە قورئـان بچێـت، دەنـا هـەر لـە

دنیادا شەرەف و ئایینتان دەکەوێتە مەترسی‌یەوە و خۆشتتان گرفتاری زەلیلی دەبن و ماڵ و سامانیشتان لەدەست دەردەچێت، لە دواڕۆژیشدا خۆتان و بتەکانتان دەبنە سووتەمەنیی دۆزەخ و، حوکمی بەندبوونی ئەبەدیتان لەسەر دەردەکرێت:

﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ (البقرة: ٢٤).

جا مادەم ئێوە بە "هەشت" پلە دەستەوسانیی خۆتان بۆ دەرکەوت، ئەوا دەبێ بزانن کە قورئان بە "هەشت" پلە دارای ئیعجازە..

جا یان دەبێ ئیمانی پێ بهێنن.. یاخود بە یەکجارەکی بێدەنگ بن و، لەو دنیاش با جێگەتان هەر دۆزەخ بێت، کە خراپترین جێ و ڕێ و ئەنجامە.

جا تۆش دوای ئەوەی کە ئەم بەیان و ئیلزامەی قورئانت لە مەقامی "دەمکوتکردن"دا زانی، بڵێ: زۆر ڕاستە، هیچ "بەیان"ێك نی‌یە لە سەرووی بەیانی قورئانەوە بێت.

★ نموونەی دووهەم:

﴿فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ۞ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۞ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ۞ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ۞ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ۞ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ۞ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۞ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ۞ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ۞ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۞ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ۞ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ۞ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۞ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ۞ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (الطور: ٢٩-٤٣).

وا بەم جۆرەی خوارەوە لە نێوان ئەو هەزاران ڕاستی‌یانەی کە لەم ئایەتانەدا هەن، تەنها یەك حەقیقەت بە نموونە دەهێنینەوە بۆ مەقامی "بۆڕدان و دەمکوتکردن":

ئەم کۆمەڵە ئایەتە پیرۆزە، هەموو دەستە و تاقمەکانی گومڕایان دەمکوت و بێدەنگ دەکات و، گشت گومانەکانیان لە ڕیشەوە دەردەهێنێت و دەرگایان لەسەر دادەخات. ئەمەش تەنها بە وشەی: "أم" کە پازدە چینی ئیستیفهامی ئینکاریی یەك لە دوای یەکی لەم ئایەتانەدا پێکهێناوە و، تەنانەت یەك دانەش لەو کەلێن و کەلەبەرانەی شەیتان

ناهێڵێتەوە کە گومرایان خۆیانی تێدا مەلاس دەدەن، بەڵکو هەموویان دادەخات و، گشت ئەو پەردانەش دەدڕێنێت کە خۆیانی لە پشتەوە دەشارنەوە و، سەرجەمی ئەو درۆیانەشیان پووچەڵ دەکاتەوە کە لەسەر زاریاندا دووپاتی دەکەنەوە..

کەواتە هەموو بڕگەیەکی ئەم ئایەتانە، پوختەی ناوەڕۆك و چەمکی کوفرێك بەتاڵ دەکاتەوە کە یەکێك لە پیر و تاقمە کافرەکان بڕەوی پێ دەدەن. ئیتر ئەم کارەی ئایەتەکان چ بە تەعبیرێکی پوختی کورت بێت، یان بە لێ بێدەنگ بوون و حەوالەکردنی بێت بۆ حوکمی "بەڵگەنەویستیی ژیری" لەبەر ئاشکرایی و ڕوونیی بەتاڵی‌یەکەی، یان بە ئاماژەیەکی پوخت بێت بۆ ئەو چەمکە کوفری‌یانەی کە لە شوێنی تردا بە درێژی پووچەڵ کراونەتەوە. وەکو بڕگەی یەکەم کە ئاماژە بۆ ئایەتی پیرۆزی ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾ دەکات و، بڕگەی پازدەهەمیش کە هێمایە بۆ ئایەتی پیرۆزی ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللهُ لَفَسَدَتَا﴾. دەتوانیت بۆ خۆت بڕگەکانی تر بەم جۆرەی خوارەوە بۆ سەر ئەم بڕگەیە قیاس بکەیت:

ئەوەتا ئەم ئایەتانە لە پێشەکیدا دەڵێن: ئەی پێغەمبەر ﷺ! بۆ خۆت ئەحکامەکانی خواوەند ڕابگەیەنە و، بزانە کە تۆ هەرگیز "کاهین" نیت، چونکە گوفتاری کاهین تێکەڵو پێکەڵ و دەست هەڵبەستە و لە وەهم و گومان تێ ناپەڕێت، بەڵام گوفتاری تۆ حەقی ڕاستەقینە و یەقینی بێ گومانە.. هەروەها ئەو ئەحکامانەی خواوەندیان یاد بخەرەوە و، دڵنیابە کە هەرگیز تۆ گرفتاری "شێتی" نەبوویت، چونکە تەنانەت دوژمنانیشت شایەتی لەسەر کەماڵی عەقڵت دەدەن!

﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ﴾؟ گەلێ سەیرە! ئایا ئەوان بە وێنەی ئەو عەوامانەی کە "ژیری"یان ناکەن بە دەمڕاست و تفەنگ بە تاریکی‌یەوە دەنێن، پێت دەڵێن: "شاعیر"؟ یان ئایا چاوەڕوانی مردن و نەمانی تۆن؟! دە تۆش پێیان بڵێ: "چاوەڕوان بن، وا منیش وەك ئێوە چاوەڕوانم". چونکە ئەو ڕاستی‌یە درەخشان و مەزنانەی کە تۆ هێناوتن گەلێ بەرز و خاوێنە لە خەیاڵ و ئەندێشەی شاعیر و، هەرگیز پێویستی بە ئارایشتی "شیعر" نی‌یە.

﴿أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ بِهذا﴾ یان ئایا ئەوان پێیان عارە شوێن تۆ بکەون و بە وێنەی ئەو فەیلەسووفانەن کە بە "ژیریی بەتاڵ"ی خۆیانەوە دەنازن و دەڵێن: "ژیرمان سەروزیادە"؟

لە کاتێکدا کە خودی ژیری داخوازی ئەوەیە شوێنت بکەون؟ چونکە هەر گوفتارێك کە تۆ دەیڵێیت بە لای ژیری‌یەوە گوفتارێکی پەسەندە، هەرچەندەش بە تەنها خۆی ناتوانێت پەیی پێ ببات و پێی بگات.

﴿أَمْ هُـمْ قَـوْمٌ طَـاغُونَ﴾ یان هۆی ئینکاری‌یان ملنەدانە بۆ "حەق" بە وێنەی ستەمکاران؟ لە کاتێکدا کە پاشەڕۆژی فیرعەون و نەمروودە سەرسەخت و ستەمکارەکان ئاشکرایە و لە کەس پەنهان نی‌یە؟!

﴿أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَـهُ بَـلْ لا يُؤْمِنُـونَ﴾ یان بەوە تۆمەتبارت دەکەن کە قورئان دەمهەڵبەستی تۆیە و لە لایەن خۆتەوە هێناوتە، وەك وتەی ئەو مونافیقە درۆزنانەی کە خاوەنی ویژدان نین؟ لە کاتێکدا کە ئەوانە هەر خۆیان تا ئێستاش لەبەر ڕاستگۆیی گوفتارەکانت پێت دەڵێن: "محمد الأمين"؟ کەواتە ئەوانە نیازی ئیمان هێنانیان لە دڵدا نی‌یە، دەنا با بڕۆن لەناو گوفتار و ئاسەواری مرۆڤدا شتێك بدۆزنەوە لە قورئان بچێت.

﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ﴾ یان ئایا ئەوان خۆیان بە سەربەست و بەرباد دادەنێن و، پێیان وایە بە هەڕەمەکی و بێ ئامانج بەدی‌هێنراون و، هیچ کارمەندی‌یەکیان لە ئەستۆدا نی‌یە و، بێ خاوەن و بەدیهێنەر هاتوونەتە ئەم دنیایە و، بە وێنەی فەیلەسووفە عەبەسی‌یەکان لەو باوەڕەدان کە گەردوون سەرتاپا هەڕەمەکی و بێ مەبەستی‌یە؟ ئایا چاویان کوێر بووە کە نابینن گەردوون لەم سەرەوە بۆ ئەوسەری بە چەندەها حیکمەت ڕازاوەتەوە و بەری چەندین مەبەست و ئامانجی گرتووە و سەرانسەری بوونەوەرانیش، هەر لە گەردیلەکانەوە تا دەگاتە گەلەستێرەکان، چەندین کارمەندی و ئەرکی مەزنیان لە ئەستۆ نراوە و ملکەچ و گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خواوەندن؟

﴿أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ یان بە وێنەی ماددی‌یە فیرعەون ئاساکان لەو گومانەدان کە شتان بۆ خۆیان پێکدێن و لە خۆیانەوە گەشە دەکەن و بۆ خۆشیان پێداویستی‌یەکانیان بەدی دەهێنن. تا وایان لێ هاتووە سڵ لە ئیمان دەکەنەوە و ملی بەندایەتی بۆ خوای گەورە نەوی ناکەن؟ کەواتە ئەوان - بەپێی ئەو گومانە - خۆیان بە خالیق(بەدیهێنەر) دادەنێن! لە کاتێکدا کە بەدیهێنەری هەر شتێك دەبێ بەدیهێنەری هەموو شتان بێت! دیارە لەخۆبایی‌بوون و سەرسەختی و ملنەدانیان، گرفتاری ئەوپەڕی نەفامی و نەزانیی کردوون و لەو گومانەدان کە ئەو کەسەی لە بەردەم لاوازترین بەدیهاتووی وەك مێش و میکرۆبدا دەستەوسانە، خاوەنی توانستێکی ڕەها بێت!

جا مادەم ئەوان تا ئەم ڕادەیە دەستیان لە ژێری داشۆردووە و لە مرۆڤایەتی داماڵراون، ئەوا لە ئاژەڵیش زیاتر سەریان لێ شێواوە، تەنانەت پلەی ئەوان لە ئاستی بێ گیانەکانیش گەلێ نزمترە. کەواتە گوێ بە ئینکاری و سەرسەختیی ئەوانە مەدە و، لە ڕیزی ئاژەڵە زیانبەخش و تەنانەت ماددە و کەرەسە گەنیوەکاندا دایان بنێ و، پشتگوێیان بخە و هەر ئاوڕیشیان لێ مەدەرەوە!

﴿أَمْ خَلَقُوا السَّمواتِ والأَرْضَ بَلْ لا يُوقِنُونَ﴾ یان بە وێنەی تاقمی نەفامی "موعەتتیلە"(المعطلة) کە ئینکاریی بوونی بەدیهێنەریان دەکرد، ئەمانیش ئینکاریی بوونی دەکەن و گوێ بۆ قورئان ڕاناگرن؟! کەواتە یان دەبێ ئینکاریی بەدیهاتنی ئاسمانەکان و زەوی بکەن.. یان دەبێ بڵێن: خۆمان بەدیمان هێناون و، بەم پێیە خۆیان بە تەواوەتی لە ژێری داماڵن و دەست بە وڕێنەی شێتانەوە بگرن! چونکە بەڵگەکانی "تەوحید" لە هەموو شوێنێکی گەردووندا بە ڕوونی دەخوێنرێنەوە و، هێندە زۆرن کە بە ئەندازەی ژمارەی ئەستێرەکانی ئاسمان و گوڵانی سەر ڕووی زەوی دەبن و، هەر هەموویان بە ئاشکرا بەڵگەن لەسەر بوونی بەدیهێنەری مەزن. کەواتە نایانەوێت مل بۆ حەق و یەقین کەچ بکەن، دەنا چۆن لەو گومانەدا دەبن کە ئەم کتێبە مەزنەی گەردوون کتێبێکی بێ "نووسەر" بێت، کە کتێبێکە هەموو پیتێکی هەزاران کتێبی تێدا نووسراوە؟ لە کاتێکدا کە زۆر بە باشی دەزانن هیچ پیتێکی نووسراو نییە "نووسەر"ی نەبێت؟!

﴿أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَبِّكَ﴾ یان ئەوان بە وێنەی هەندێ "فەیلەسووفی گومڕا" نەفیی "ئیرادەی خوا" دەکەن و، وەك "بەرهەمی"یەکانیش ئینکاریی خودی "پێغەمبەرایەتی" دەکەن، وا ئیمانت پێ ناهێنن؟!

کەواتە یان دەبێ ئینکاریی هەموو ئاسەوارەکانی حیکمەت و، ئامانجە مەزنەکان و، ڕێکوپێکییە ناوازە و، سوودە بەرهەم بەخشەکان و، ئاسەوارەکانی میهرەبانیی فراوان و بایەخ و چاودێریی لە ڕادەبەدەر بکەن، کە بە ئاشکرا بەسەر ڕووی سەرجەمی بوونەوەرانەوە دەبینرێن و بەڵگەن لەسەر "ویستی خوای گەورە".. هەروەها ئینکاریی سەرجەم موعجیزاتی پێغەمبەرانیش بکەن، درودیان لەسەر بێت..

یان دەبێ بڵێن: گەنجینەی ئەو چاکەکارییانەی کە بەسەر گشت بوونەوەراندا دەبارێت، لای ئێمەیە و بە دەست خۆمانە و، ئیتر بەمە ڕووی ڕاستەقینەیان دەربخەن و، لای خەڵکی ئاشکرا ببێت کە شایانی تەنانەت گفتوگۆ لەگەڵ کردنیش نین!

کەواتە خەم بە ئینکاریی ئەوانە مەخۆ، چونکە خواوەند گەلێ ئاژەڵی سەر لێ شێواوی زۆری هەیە!

﴿أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ﴾ یان لەو وەهمەدان کە ئەوان چاودێر بن بەسەر کردارەکانی خواوەندەوە؟ ئایا دەیانەوێت خوای گەورە بکەن بە بەرپرسیاری کارەکانی، بە وێنەی بۆچوونی تاقمی موعتەزیلە کە "ژیری"ی مرۆڤیان کردبوو بە فەرمانڕەوا و دەمڕاست؟! کەواتە بایەخیان پێ مەدە، چونکە ئینکاریی ئەو لەخۆباییانە و کەسانی هاوچەشنیان هیچ ئەنجامێکی لێ ناوەشێتەوە!

﴿أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ﴾ یان ئەوان لەو گومانەدان کە ڕێیەکی تریان بۆ "جیهانی غەیب" دۆزیوەتەوە، وەك لاف و گەزافی ئەو کاهینانەی کە شوێن جینێی و شەیتان کەوتوون و، بە وێنەی درۆ و دەلەسەی جادووگەرانی "تحضير الأرواح"؟

یان ئایا لەو گومانەدان پلیکانەیەکیان لایە بۆ ئەو ئاسمانەی کە دەرگاکانی لە ڕووی شەیتانەکاندا داخراوە، هەتا باوەڕ بەو هەواڵەی ئاسمان نەکەن کە تۆ وەری دەگریت و ڕایدەگەیەنیت؟

کەواتە ئینکاریی ئەو لە ڕێ لادەر و درۆزنانە و هاوچەشنیان، لە حوکمی "عەدەم"دایە!

﴿أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ﴾ یان ئەوان بە ناوی "دە ژیرییەکان"(العقول العشرة) و "خاوەنی جۆرەکان" هاوبەش بۆ خواوەندی تەنیای صەمەد دادەنێن، وەك ئەوەی کە هەندێ فەیلەسووفی موشریك لەو باوەڕەدان؟ یان جۆرە خوایەتییەك دەدەنە پاڵ مەلائیکەت و ئەستێرەکان، بە وێنەی "صابیئییەکان"؟ یان بە وێنەی مولحیدان و گومڕایان "منداڵ"ی دەدەنە پاڵ، کە ئەمەش پێچەوانەی "پێویستی بوون"ی خواوەندی گەورە و "یەکتایی" و "صەمەدانییەت"ی ئەوە، کە خوایەکە لەوپەڕی مەزنیدایە و پێویستی بە هیچ شتێك نییە؟ یان مەلائیکەتان بە مێینە لە قەڵەم دەدەن کە ئەمەش پێچەوانەی بەندایەتی و عیصمەت و سروشتیانە؟ ئایا پێیان وایە بەم گومانەیان چەند تکاکارێکیان بۆ خۆیان پەیدا کردووە تا شوێنت نەکەون؟! خۆ مرۆڤ تەنها لەبەر "فانی بوون"یەتی کە وا بە دوای میراتگری جێگەداردا دەگەڕێت و، تا ڕادەی شەیدابوونیش

دنیای خۆش دەوێت و، دەستەوسانە و، پێویستی بە مانەوەی هاوڕەگەزەکەی هەیە و، وەچەکەوتنەوە و زۆربوون و دابەشبوونی جیسمانیی لە باردایە، ئەو وەچەکەوتنەوەیەی کە هۆکاری مانەوە و پەیوەندیدەری ژیانی سەرجەمی بوونەوەرانە..

جا نیسبەتدانی ئەم وەچەکەوتنەوەیەی کە سیفەتی بوونەوەرە فانییەکانە، لە کەسێك کە "واجب الوجود" و، باقی و، هەمیشەیی و، ئەزەلی و، ئەبەدی و، زاتی و، خاوێن لە جیسمانییەت و دابەشبوونی ماهییەتە و، دەستی کۆڵەواری هەرگیز بە داوێنی توانستی ناگات و، تاك و تەنیا و مەزن و شکۆمەندە..

هەروەها نیسبەتدانی "منداڵ" بۆ لای ئەو، بە تایبەت لاوازە دەستەوسانەکانی وەك "کچان" کە غرووری ئەوانە بۆ خۆیان پێی قایل نابێت..

دیارە هەموو ئەمانە، چەنەبازی و شێتی و وڕێنەیەکی وەهان کە پێویست بە وەڵامدانەوە و پووچەڵکردنەوە و دەرخستنی بەتاڵییان ناکات! دەسا تۆش گوێیان لێ ڕامەگرە و بایەخیان پێ مەدە، چونکە گوێ بۆ چەنەبازیی هەموو مەستێك و وڕێنەی هەموو شێتێك ڕاناگیرێت!

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجراً فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾ یان ئەرکەکانی ئەو "بەندایەتی"یەیان بەلاوە قورسە کە تۆ داوایان لێ دەکەیت؟ بە وێنەی ئەو ستەمکارانەی کە بە هەڵپەوە دەستیان لە دنیا گیر کردووە و، لەسەر نزمایەتی ڕاهاتوون و لە هەڵگرتنی ئەرکەکان هەڵدێن؟!

ئایا نازانن کە تۆ نە لەوان و نە لە هیچ کەسێك - جگە لە خوای گەورە - داوای پاداشت ناکەیت؟

ئایا پێیان گرانە صەدەقە و خێر لەو ماڵ و سامانە بدەن کە خوای گەورە پێی بەخشیون بۆ ئەوەی بەرەکەت بکەوێتە ئەو ماڵەوە و پەرە بسێنێت و لە حەسوودیی هەژاران بپارێزرێت و دوعای خراپیش لە خاوەنەکەی نەکرێت؟ خۆ ئەندازەی زەکات "یەك لە دە" یان لە "یەك لە چل"ە و بە هەژارەکانی خۆیان دەدرێت، ئایا ئەم کارەیان هێندە بەلاوە قورس و گرانە تا لە ئایینی ئیسلام هەڵبێن؟

کەواتە ئەوان شایانی تەنانەت ئەوەش نین وەڵامی بەدرۆخستنەوەکەیان بدرێتەوە، چونکە ئەو وەڵامە تابڵێی ڕوونە و تابیشڵێی ئاسانە، بەڵکو ئەوان شایانی تەمێ کردنن نەك وەڵامدانەوە!

﴿أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾ یان ئەوان حەزیان لەو هەواڵە غەیبی‌یانە نی‌یە کە بە دەستی تۆ دەگەن و، دەچن بە وێنەی "بووزی‌یەکان" لافی غەیبزانی لێ دەدەن و، وەك "عەقلانی‌یەکان"یش گومانەکانیان بە "یەقین" دەزانن؟!

یان کتێبێکی کراوەی غەیبیان لە لایە و لەبەری دەنووسنەوە تاکو بەرپەرچی کتێبە غەیبی‌یەکەی تۆی پێ بدەنەوە؟! خۆ پەردەی ئەو جیهانە تەنها لە ڕووی پێغەمبەرانی وەحی بۆهاتوودا لا دەدرێت و، کەس ناتوانێت بۆ خۆی سەری پێدا بکات!

کەواتە هەرگیزاو هەرگیز بەدرۆخستنەوەی ئەم لەخۆبایی و خۆبەگەورەزانانەی کە سنووری خۆیان شکاندووە، لە بانگەوازەکەت ساردت نەکاتەوە و پشتێنت پێ شل نەکات، چونکە بەم نزیکانە ئەو ڕاستی‌یانەی کە تۆ هێناوتن هەموو خەیاڵەکانی ئەوان وردوخاش دەکات و ئەندێشەیان بە با دەدات و ئاسەواری ناهێڵێت!

﴿أَمْ يُرِيدُونَ كَيْداً فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ﴾ یان دەیانەوێت وەك ئەو مونافیقانە وابن کە سروشتیان تێکچووە و ویژدانیشیان گەنیوە.. یان ڕێی ڕاستی هیدایەت لە خەڵکی بگرن بە وێنەی ئەو زەندیقە فێڵبازانەی کە بە فرۆفێڵ بەربەستی ئەو هیدایەتە دەکەن کە خۆیان لێی بێ بەشن؟ بە ڕادەیەك کە ناوی "کاهین" و "شێت" و "ساحیر"یان لە تۆ ناوە، لە کاتێکدا کە نەك خەڵکی بەڵکو خۆشیان باوەڕ بە دەعواکەیان ناکەن؟ دەسا تۆش بایەخ بەو درۆزن و فێڵبازانە مەدە و، لە ڕیزی مرۆڤدا دایان مەنێ! بەڵکو هەر بۆ خۆت لە بانگەوازی خەڵکیدا بۆ لای خوای گەورە بەردەوام بە و، هیچ شتێك لەم کارەت ساردت نەکاتەوە. خۆ ئەوانە فێڵ لە تۆ ناکەن، بەڵکو لە خۆیانی دەکەن و زیانەکەی بە خۆیان دەگەیەنن. سەرکەوتنیشیان لە کاروباری فێڵ و فەسادا شتێکی کاتی و کەم خایەنە، تەنانەت تەڵە و داوێکە خوا بۆی ناونەتەوە!

﴿أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ یان ئەوان لەبەر ئەوە لە دژت ڕادەوەستن و پێویستیان پێت نی‌یە چونکە گومانیان وایە کە جگە لە خوای گەورە خوایەکی تریان هەیە و پشتی پێ دەبەستن؟ وەکو "مەجووسەکان" کە گومانیان وابوو دوو خوا هەیە؛ یەکێکیان بە ناوی بەدیهێنەری خێر و ئەوی تریشیان بە ناوی بەدیهێنەری شەڕ؟ یان بە وێنەی "هۆکارپەرست" و "بت پەرستان" کە جۆرە خوایەتی‌یەك بە هۆکارەکان دەبەخشن و بە مایەی پشت پێ بەستنی دادەنێن؟

کەواتە ئەوانە چاویان بە تەواوی کوێر بووە، چونکە ئایا ئەم ڕێکوپێکی‌یە هەرە کامڵ و لەگەڵ یەك گونجانە هەرە جوانەی ئەم گەردوونە مەزنە نابینن کە وەك ڕۆژ نمایانە؟!

خۆ بەپێی داخوازیی ئایەتی: ﴿لَوْ كان فيهِما آلِهَةٌ إلاّ اللهُ لَفَسَدَتا﴾ گەر دوو کوێخا لە گوندێکدا و، دوو پارێزگار لە پارێزگایەکدا و، دوو پادشا لە وڵاتێکدا هەبێت، ئەوا بە حەتمی ڕێسا و ڕێکوپێکیی ئەو شوێنە تێکدەچێت و پێکەوەگونجانیش بە تەواوی لە گۆڕێدا نامێنێت. کەچی ڕێکوپێکیی تابلێی ورد لەم گەردوونەدا هەر لە باڵی مێشوولەوە تا ئەستێرەکانی ئاسمان ئاشکرا و لەبەرچاوە.

کەواتە تەنانەت بە ئەندازەی باڵی مێشوولەیەکیش جێی هاوبەش لەم گەردوونەدا نابێتەوە.

جا مادەم ئەوانە لە چوارچێوەی "ژیری" دەردەچن و لە دانایی و مەنتیق هەڵدێن و بە تەواوی پێچەوانەی هەست و شعوور ڕەفتار دەکەن، ئەوا بەدرۆخستنەوەی ئەوانە ڕێگای ڕێنمایی و یادخستنەوەی خەڵکیت لێ نەگرێت!

* * *

بەم جۆرە و بە کورتی، تەنها یەك گەوهەری نێوان سەدانی ئەم ئایەتەمان ڕوون کردەوە کە زنجیرەی ڕاستی‌یەکانن و، گەوهەرێکی تایبەت بوو بە مەقامی "بۆڕدان و دەمکوتکردن"ەوە. خۆ ئەگەر بتوانی‌یایە چەند گەوهەرێکی ترم لێ دەربهێنانایە، ئەوا بۆ خۆت دەت وت: هەر ئەم ئایەتانە بە تەنها خۆیان موعجیزەیەکی سەربەخۆ و سەروزیادن!

"بەیان"ی قورئان لە مەقامی "تێگەیاندن و فێرکردن"یشدا هێندە دەراسا و ناسك و ڕەوانە کە تەنانەت عەوامترین کەسی ئاساییش بەوپەڕی سووك و ئاسانی لە مەزنترین و قووڵترین ڕاستی‌یەکان تێدەگەیەنێت.

بەڵێ، قورئانی پیرۆز بە شێوازێکی ئاسانی ڕوون و "بەیان"ێکی تێر و تەسەل ، کە چاودێریی بیری عەوام دەکات و هەست و بیریان ئازار نادات و بێزار و ماندوویان ناکات، خەڵکی لە گەلێ ڕاستیی ئەوتۆ تێدەگەیەنێت کە بە ڕواڵەت قورس و تەماوی دیارن..

چونکە هەروەك کەسێك کە لەگەڵ منالێکدا بدوێت، گوفتار و دەستەواژەی تایبەتیی بۆ بەکار دەهێنێت، شێوازەکانی قورئانیش کە پێیان دەوترێ: "دابەزاندنی گوفتارە خواییەکان بۆ ئاستی تێگەیشتنی مرۆڤ" بە هەمان جۆرن، چونکە گوفتارێکن دادەبەزنە ئاستی پەیبردن و تێگەیشتنی ئەوانەی لەگەڵیاندا دەدوێت، بە رادەیەك کە عەوامترین نەخوێندەواریش بەهۆی "تەشبیهـ و نموونە هێنانەوە" لە چەندەها راستیی تەماوی و راز و نهێنیی پەروەردگاریی ئەوتۆ تێدەگەیەنێت کە چەندین دانای بلیمەت و هەڵکەوتوو نەتوانن بە "بیر"ی خۆیان لێی تێبگەن و پەیی پێ ببەن!

بۆ نموونە ئایەتی پیرۆزی: ﴿الرَّحْمنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوى﴾ پەروەردگارێتیی خواوەند و چۆنێتیی سازاندنی کاروبارەکانی جیهان لە لایەن ئەو پەروەردگارێتییەوە، بە شێوەی نموونەهێنانە و شوبهاندنی بە پادشایەك ڕوون دەکاتەوە کە لەسەر عەرشەکەیەوە کاروباری پادشایەتیی خۆی بەڕێوە ببات.

بەڵێ، مادەم قورئان گوفتاری پەروەردگاری سەرجەمی جیهانەکانە، ئەوا:

لە پلەی هەرە مەزنی پەروەردگارێتییە شکۆمەندەکەیەوە نازڵ بووە و.. بەسەر پلەکانی تردا زاڵە و.. کەسانی بالغی پێگەیشتوو بەرەو ئەو پلانە ڕێنمایی دەکات و.. حەفتا هەزار پەردەی بڕیوە و ئاوڕی لە هەموویان داوەتەوە و ڕووناکی کردوونەتەوە و.. نووری خۆی بەسەر هەزاران چین گوێ بیستی جیاواز لە توانای پەیبردن و تێگەیشتندا بڵاو کردووەتەوە و.. ڕێژنەکانی خۆیشی بە درێژایی چەندین چەرخ و سەدەی ئەوتۆ پەخشاندووە کە توانا و لێهاتنی خەڵکی هەریەك لەو چەرخ و سەدانە لە هی ئەوانی تر گەلێ جیاواز بووە..

ئنجا هەرچەندەش واتاکانی خۆی بەوپەڕی ئاسانی بە هەموو شوێن و کاتێکدا بڵاو کردووەتەوە، کەچی هێشتا هەر حەیەوییەت و تەڕی و گەشیی خۆی لەدەست نەداوە و لەوپەڕی ناسکی و تازەیی و پاراویدا و بە شێوەی "سەهلی مومتەنیع" ماوەتەوە! چونکە هەروەك بەوپەڕی ئاسانی وانەکانی خۆی بە هەر عەوامێك دەڵێتەوە، بە هەمان ئاسانی بە گەلێ چینی زۆر و زەبەندی زیرەکی و تێگەیشتنە جیاجیا و جۆراوجۆرەکانیشی دەڵێتەوە و بۆ ڕاستەڕێی ئیمان ڕێنماییان دەکات و قەناعەت و دڵنیاییان پێ دەبەخشێت.

خۆ گەر بە هەر لایەکی ئەم کتێبە پیرۆزەدا چاو بگێڕیت، دەتوانیت بریسکانەوەیەکی "ئیعجاز" ببینیت.

پوختەی ئەم قسانە:

هەروەك زایەڵەی خوێندنی هەر "وشە"یەكی قورئان - بۆ نموونە - خوێندنی وشەی ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ ئەو ئەشكەوتانە لە دەنگ پڕ دەكات كە دەڵێی گوێی چیاكانن و، لە هەمان كاتدا گوێی هەرە بچووكی مێشوولەیەكیش پڕ دەكات و هەمان وشەی تێدا جێگیر دەبێت.. "واتاكان"ی قورئانی پیرۆزیش بە هەمان جۆرن، چونكە هەروەك ژیرییە گەورەكان تێر دەكەن، هەر بەو جۆرە ژیرییە بچووك و تەواو سادەكانیش تێر دەكەن و، بە هەمان وشە دڵنیاییان پێ دەبەخشن!

چونكە قورئانی پیرۆز هەموو چینەكانی جیننی و ئادەمیزاد بۆ باوەڕهێنان بانگ دەكات و زانستەكانی ئیمانیشیان بە فێركردن و تێگەیاندنەوە بۆ دەچەسپێنێت.

لەبەر ئەوە، تەمبەڵترین كەسی عەوامی نێوان خەڵكی لەگەڵ تایبەتترین كەسانی خەواصدا پێكەوە و شان بە شانی یەكتر گوێ بۆ دەرس و ڕێنماییەكانی قورئانی پیرۆز ڕادەگرن!

واتە قورئانی پیرۆز سفرەیەكی ئاسمانییە و، لە بەردەم هەزاران چینی بیر و ژیری و دڵ و گیاندا ڕاخراوە و، هەریەكەیان حەز و خواستەكانی خۆراكی خۆیانی تێدا بەدی دەكەن. تەنانەت گەلێ دەرگای قورئان هێشتا هەر بە داخراوی ماونەتەوە بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بكرێنەوە!

گەر نموونەشت لەسەر ئەم مەقامە دەوێ، ئەوا قورئانی پیرۆز هەر لە سەرەتاوە تا كۆتایی، نموونەی ئەم مەقامەیە.

بەڵێ، سەرجەم قوتابییانی قورئان و گشت ئەوانەی گوێیان بۆ ڕێنماییەكانی ڕاگرتووە، لە موجتەهیدان و، صیددیقان و، دانایانی ئیسلام و، زانا لێكۆڵەرەكان و، زانایانی ئوصوولی فیقهـ و زانستی كەلام و، ئەولیایانی خواناس و، قوتبانی شەیدا و عاشق و، زانایانی وردەكار و، گشت موسڵمانان.. هەموویان بە یەكدەنگی دەڵێن:

(ئێمە ڕێنمایی خۆمان، بە جوانترین شێوە، لە قورئانی پیرۆز وەردەگرین)!

بە پوختی:

بە وێنەی مەقامەكانی پێشوو، ئیعجازی قورئان لەم مەقامی "تێگەیاندن و فێركردن"ەشدا دەبریسكێتەوە.

تیشکی دووهەم

جامیعیەتی دەراسای قورئان[١]

ئەم تیشکە پێنج بریسکانەوەی پەخش کردووە

❑ **بریسکانەوەی یەکەم:**

جامیعیەتی دەراسا لە "وشەکان"ی قورئاندا.

ئەم جامیعییەتە لەو ئایەتانەی کە لە وتەکانی پێشوودا و لەم وتەیەشدا هێنراون، گەلێ ڕوون و ئاشکرایە.

بەڵێ، وشەکانی قورئان بە جۆرێکی وەهان کە هەموو گوفتارێکی، بەڵکو هەموو وشەیەکی، بگرە هەموو پیتێکی، تەنانەت هەندێ جار "سکون"ەکانیشی، گەلێ ڕووی زۆر و زەبەندەیان هەیە و، لە چەندین بابەتی جیاجیادا و لە گەنجینەی نەبڕاوەی خۆی بەشی هەموو ئەو کەسانە دەدات کە گوفتاریان ئاراستە دەکات، وەك فەرموودەی پیرۆز ئاماژەی بۆ کردووە: "لِكُلِّ آيةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وحَدٌّ وَمَطْلَعٌ"[٢] و "لِكُلٍّ شُجُونٌ وَغصونٌ وَفنون"[٣].

○ بۆ نموونە:

﴿وَالْجِبالَ أَوْتَاداً﴾؟ (النبأ:٧).

واتە: ئایا چیاکانمان وەك مێخ بە زەویدا بۆ دانەکوتاون؟

---

(١) مەبەست لە (جامیعییەت): کۆکردنەوەی گەلێ شتی زۆر و جیاجیایە لە یەك وشە یان یەك واتا یان یەك باس یان یەك شێوازدا . (وەرگێڕ)

(٢) (انزل القرآن على سبعة أحرف) رواه احمد والترمذي عن أُبي رضى الله عنه واحمد عن حذيفة، وهو عند الطبراني من حديث ابن مسعود بزيادة.. وفي رواية اخرى عنده: لكل حرف منها ظهر وبطن ولكل حرف حدّ ولكل حدّ مطّلع (باختصار عن كشف الخفاء ٢٠٩/١) واتە: هەموو "حەد"ێکی پلیکانەیەکی هەیە لە ڕێی زانینەوە مرۆڤ دەتوانێت بۆی سەربکەوێت، وەك لە "لسان العرب"دا هاتووە. (وەرگێڕ)

(٣) وفي المثل "الحديث ذو شجون" اي فنون واغراض، وقيل اي يدخل بعضه في بعض، أي: ذو شُعَب وامتساك بعضه ببعض.. واصل الشجنة بالكسر والضم شعبة من غصن من غصون الشجرة (لسان العرب باختصار). (وەرگێڕ – لە چاپە عەرەبییەکەوە)

بەشی مرۆڤی عەوام لەم گوفتارەدا ئەوەیە کە:

دەبینێت چیاکان - وەك لە بەرچاویدایە - بە وێنەی مێخ بە زەویدا داکوتراون. ئیتر بیر لە نیعمەت و سوودە زۆرەکانی چیاکان دەکاتەوە و، سوپاسی بەدیهێنەری دەکات.

بەشی شاعیرێکیش لەم گوفتارەدا ئەوەیە کە:

لە ئەندێشەی خۆیدا زەوی وەك دەشتاییەکی تەخت و، گومەزی ئاسمانیش بە وێنەی خێوەتێکی مەزنی شین دەبینێت کە لەو دەشتاییەدا هەڵدرابێت و، ناو خێوەتەکەش بە چراخان ڕازابێتەوە و ئارایشت درابێت و، چیاکانیشی بە وێنەی ستوون و مێخی ئەو خێوەتە مەزنە لێ دەردەکەوێت کە بازنەی ئاسۆیان لە باوەشدایە و لوتکەکانیشیان لە داوێنی ئاسمان گیر کردووە! ئەو شاعیرە کە ئەم دیمەنە لەم گوفتارەدا دەبینێت نوقمی سەرسامی و سەرسووڕمان دەبێت و، تەقدیسی کردگاری مەزنی دەکات.

مرۆڤی ڕەوانگۆی دەشتەکیش بەشی لەم گوفتارەدا ئەوەندەیە کە:

ڕووی زەوی بە دەشتاییەکی فراوان دەبینێت و، زنجیرەی چیاکانیش لە بەرچاویدا وەك زنجیرە خێوەتێکی دوور و درێژ دەنوێنێت کە هی گەلێ بەدیهاتووی جۆراوجۆر بن. تەنانەت چینی گڵ بەلایەوە بریتی‌یە لە چادرێك کە بەسەر ئەو مێخ و ستوونە بلندانەدا هەڵدراوە و، ئەوانیش بە نووکە تیژەکانیان هەڵیان بڕیوە و بەرزیان کردووەتەوە و، کردوویانە بە نیشتەجێی جیاجیای گەلێ بوونەوەری زۆری جۆراوجۆر.. بەڵێ، ئەو بەم جۆرە لێی تێدەگات و، لە تاوا سوژدەی سەرسامی و حەپەسان بۆ ئەو بەدیهێنەرە مەزنە دەبات کە ئەو بەدیهاتووە گەورانەی بە وێنەی خێوەتی داکوتاو لەسەر زەویدا بەدی هێناوە!

بەشی جوگرافیازانی ئەدیبیش لەم گوفتارەدا ئەوەیە کە:

گۆی زەوی بەلایەوە بریتی‌یە لە کەشتی‌یەك بەناو زەریای هەوادا دەڕوات و، چیاکانیش چەند مێخێکن بۆ مەبەستی مەحکەم کردن و ڕاگرتنی هاوسەنگی بەو کەشتی‌یەدا داکوتراون.

بەڵێ، بابای جوگرافیازان ئاوا بیر دەکاتەوە و، ئیتر لە بەردەم گەورەیی ئەو بەتوانا خاوەن کەماڵەی کە گۆی زەبەلاحی زەویی کردووە بە کەشتی‌یەکی ڕێکوپێك و ئێمەی تێدا سوار کردووە تاکو بە ئاسۆکانی جیهاندا بمانگێڕێت، دەڵێت:

"سبحانك ما أعظمَ شأنَكَ"!

بەشی ئەو کەسەش کە لە کاروباری کۆمەڵدا پسپۆڕە و شارەزای داخوازییەکانی شارستانێتیی نوێیە، ئەوەیە کە:

زەوی بە "خانە و لانە"یەك دەزانێت و، ستوونی ژیانی ئەم خانەیەش ژیانی گیاندارانی ناویەتی و، مایەی ئەو ژیانەش: ئاو و گڵ و هەوایە، کە مەرجەکانی ژیانن. خۆ ستوونی ئەم سیانەش چیاکانن، چونکە چیاکان: عەمباراوی "ئاو"ەکان و.. پاڵێوگەی "هەوا"ن، ئەوەتا گازە زیانبەخشەکان دەنیشێنن و.. پارێزەری "گڵ"ی زەویشن، چونکە لە زاڵبوونی دەریا و قوڕ و لیتەکانی دەیپارێزن و.. گەنجینەی گشت داخوازییەکانی ژیانی ئادەمیزادن. ئەم مرۆڤە بەم جۆرە لێی تێدەگات و، ئیتر سوپاس و تەقدیسی ئەو کردگارە شکۆمەند و بەخشندەیە دەکات کە ئەم چیا کەتە و زەبەلاحانەی کردووە بە مێخ و گەنجینەی ڕۆزی و گوزەرانی ئێمە، لەسەر ڕووی ئەم زەوییەی کە "خانە"ی ژیانمانە.

بەشی "فەیلەسووفێکی سروشتی"ش لەم گوفتارەدا ئەوەیە کە:

دەزانێت ئەو تێکەڵبوون و ئاڵوگۆڕ و بوومەلەرزانەی لە ناخی زەویدا ڕوو دەدەن، لە ڕێی قوتبوونەوەی شاخەکانەوە هێور دەبنەوە. کەواتە چیاکان هۆکارێکن بۆ هێمنیی زەوی و ئارامبوون و لەنگەرگرتنی لە دەوری تەوەرەی خۆی و لانەدانی لە خولگە ساڵانەکەی. وەك بڵێی زەوی لە کلاوڕۆژنەی چیاکانیەوە هەناسە دەدات و تووڕەیی و توندوتیژیی ناو ناخی کەم دەبێتەوە..

ئەم فەیلەسووفە سروشتییە، بەم چەشنە لەم ئایەتە تێدەگات و دڵنیا دەبێت، ئیتر دێتە ناو بازنەی ئیمانەوە و دەڵێت: "الحِكمة لله".

❍ نموونەیەکی تر:

﴿... أنَّ السَّموات والأَرْضَ كانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا﴾ (الأنبياء: ٣٠).

وشەی: "رتقاً"ی ئەم ئایەتە، بۆ کەسێك لەکەی فەلسەفەی بەرنەکەوتبێت، ئەوە دەگەیەنێت کە:

ئاسمان لە پێشدا ساماڵ و بێ هەور و، زەویش وشك و برنگ و بێ گیان بووە. جا ئەو کەسەی کە دەرگاکانی ئاسمانی بە باران خستە سەر پشت و ڕایەخی سەوزەڵانیشی بە ڕووی زەویدا ڕاخست، هەر ئەوە کە سەرجەم زیندەوەرانی لەو ئاوە بەدی هێناوە، تەنانەت دەڵێی جۆرە جووتبوون و پیتاندنێك لە نێوانیاندا ڕووی داوە!

خۆ ئەم کارەش تەنها هی ئەو خاوەن توانستە شکۆمەندەیە کـە ڕووی زەوی بەلایـەوە وەك بێستانێکی بچووك وایە و، ئەو هەورانەش کە ڕووی ئاسمان دادەپۆشن ئاودێری ئـەو بێستانەین.. ئەو کەسە، ئاوا لەم وشەیە تێدەگـات و، ئیـتر لـە بەردەم گـەورەیی توانستی خوادا سەری سوژدە دەخاتە سەر زەوی.

هەر هەمان وشەی "رتقاً" بۆ زانای گەردووناس ئەوە دەگەیەنێت کە:

لـە سـەرەتای دروستبوونی گـەردووندا، ئاسمـان و زەوی دوو بارستایی بێ شـکڵ و شێوە و دوو هەویری تازە و تەڕی بێ سوود بوون. جا لەو کاتەدا کە ئەم دوو مادەیە هیچ بەدیهاتوویەکیان تێدا نەبووە و کەسیش لە سـەریاندا هـاتوچۆی نـەکردووە، بەدیهێنـەری دانـا بـە شـێوەیەکی جـوان ڕایخستن و، گەلـێ شـێوەی بەسـوود و ئارایشـتی ڕەنگـین و بەدیهاتووی زەبەندەی پێ بەخشین. ئەو زانایە بـەم جۆرە لـەم وشـەیە دەگـات و، ئیـتر لـە بەردەم فراوانیی دانستی خوای گەورەدا تووشی سەرسووڕمان دەبێت.

هەر ئەم وشەیە سەبارەت بە فەیلەسووفە هاوچەرخەکانەوە ئەوە دەگەیەنێت کە:

گۆی زەویمان و هەسارەکانی تریش، کە کۆمەڵـەی خـۆر پێکدەهێنن، لـە پێشـدا بـە وێنەی هەویر لەگەڵ خۆردا تێکەڵ بوون و هێشتا ڕانەخرابوون. بەڵام پاش ئـەوە، خـوای گەورەی خاوەن توانست و ڕاگیرکەری گەردوون ئەو هەویرەی لە یەك جیا کـردەوە و، هەر یەك لـەو ئەستێرە و هەسارە گەڕۆکانـەی لـە شـوێنی خۆیـدا دانـا، "خـۆر" لـەوێ و "زەوی" لێرە و... هتـد.. ئنجـا ڕایـەخی گڵـی بەسـەر زەویـدا ڕاخسـت و، لـە ئاسمانـەوە بارانی بۆ باراند و، ڕووناکیشی لە خۆرەوە بەسەردا پەخشاند و، مرۆڤـی تێـدا نیشتەجێ کـرد.. ئـەو فەیلەسـووفە بـەم جـۆرە لـەم وشـەیە تێدەگـات و، ئیـتر سـەری لـە زۆنگـاوی سروشت دەردەهێنێت و، دەڵێت: "آمنت بالله الواحد الأحد"!

○ نموونەیەکی تر:

﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ (یس: ٣٨).

"لام"ی ﴿لِمُسْتَقَرٍّ﴾ واتـای خـودی "لام" و واتـای "في" و واتـای "إلى""ش دەگەیەنێت..

کەسانی عەوام بە واتای "إلى" لەم "لام"ە تێدەگەن. واتە: ئەو خـۆرەی کـە گـەرمی و ڕووناکیتان پێ دەبەخشێت، بەرەو شوێنی گیرسانەوەی خـۆی دەڕوات و ڕۆژێـك دێـت کە دەیگاتێ و، ئەو کاتەش چ سوودێکتان پێ ناگەیەنێت..

ئەو کەسە، بەم تێگەیشتنەی خۆی، یادی ئەو نیعمەتە مەزنانە دەکاتەوە کە خوای گەورە بەستوونی بە خۆرەوە. ئیتر سوپاس و تەقدیسی پەروەردگاری خۆی دەکات و دەڵێت: "سبحان الله، الحمد لله".

هەر ئەم ئایەتە "لام"ەکەی بە واتای "إلى" پیشانی مرۆڤی زاناش دەدات، بەڵام نەك بەو واتایەی کە خۆر تەنها سەرچاوەی ڕووناکی‌یە، بەڵکو بەو واتایەی کە خۆر وەك "مەکووك"ی ئەو چنراوە پەروەردگاری‌یانە وایە کە لە کارگەی بەهار و هاویندا دەچنرێن و، مەرەکەبێکی "نوور"ە بۆ نووسراوە صەمەدانی‌یەکانی خواوەند کە لەسەر لاپەڕەی شەو و ڕۆژدا دەنووسرێن.. مرۆڤی زانا بەم جۆرە تەسەووری دەکات و، بە وردی سەرنج لە ڕێسای ناوازەی ئەو جیهانە دەدات کە جموجوولی ڕواڵەتیی خۆر ئاماژەی بۆ دەکات. ئیتر لە بەردەم حیکمەتی کردگاری دانادا سەری دەخاتە سوژدە و دەڵێت: "ماشاء الله.. تبارك الله".

سەبارەت بە گەردووناسیش، ئەوا بە واتای "في" لەم "لام"ە تێدەگات. واتە: خۆر بە وێنەی زەمبەلەکی کاتژمێر و بە خولانەوەیەکی تەوەرەیی بە دەوری خۆیدا، جموجوولی کۆمەڵەکەی ڕێکدەخات..

ئیتر لە بەردەم ئەم کردگارە شکۆمەندەی کە ئەم چەشنە سەعاتە مەزنەی بەدی هێناوە دووچاری سەرسووڕمان و حەپەسان دەبێت و، لەتاوا دەڵێت: "العظمة لله والقدرة لله" و، دەست لە فەلسەفە هەڵدەگرێت و، دێتە ناو مەیدانی حیکمەتی قورئانەوە!

هەر ئەم "لام"ە، زانای وردکار واتای "عیللەت" و واتای "ظرفية"ی لێ دەداتەوە..

واتە: کردگاری دانا هۆکارە ڕواڵەتی‌یەکانی کردووە بە پەردە لە ڕووی کاروبارەکانی خۆیدا. ئەوەتا هەسارەکانی بە یاساکەی خۆی کە پێی دەوترێت: "جازیبییەت" بە خۆرەوە پەیوەست کردووە و، هەر بەو یاسایەش هەسارە زۆر و زەبەندەکانی بە چەندین جموجوولی جۆراوجۆری ڕێکوپێك بەگەڕ خستووە و، خولانەوەی خۆریشی بە دەوری تەوەرەکەیدا کردووە بە هۆکارێکی ڕواڵەتیی بەرهەمهێنانی ئەو جازیبییەتە. واتە: مانای ﴿لِمُسْتَقَرٍّ﴾ ئەوەیە کە خۆر: "تجري في مستقر لها لاستقرار منظومتها"! چونکە "جووڵە" گەرمی بەرهەم دەهێنێت و، "گەرمی"ش هێز و، "هێز"یش جازیبییەتی ڕواڵەتی بەرهەم دەهێنێت. ئەمەش قانوونێکی پەروەردگاری و یاسایەکی خواییە..

ئیتر ئەم دانا وردەکارە، ئەم چەشنە حیکمەتە لە تەنها یەك پیتی قورئانی حەکیم وەردەگرێت و، دەڵێت: (الحمد لله، حیکمەتی ڕاستەقینە هەر تەنها ئەوەیە کە لە قورئاندایە و، لەمەولا چیی تر بایەخ بە فەلسەفە نادەم)!

ئەو کەسەش کە خاوەنی دڵ و بیری شاعیرانەیە، لەم "لام" و "ئیستیقرار"ەوە ئەم واتایە تێدەگات کە:

"خۆر" درەختێکی نوورانییە و هەسارەکانی دەوروبەریشی بەروبوومە گەشتیارەکانی ئەون. کەواتە خۆر - بە پێچەوانەی درەختەکانی تر - ڕادەپەڕێت و دەجووڵێت تاکو بەروبوومەکانی هەڵنەوەرێن! گەر وا نەکات، بەروبوومەکانی هەڵدەوەرن و پەرتەوازە دەبن!

دەشتوانیت بە ئەندێشە "خۆر" وەك سەرحەڵقەی زیکرێك ببینیت کە بە وێنەی عاشقێکی شەیدا لە ناوەڕاستی ئەو حەڵقەیەدا زیکری خوا بکات، تەنانەت دەبینیت حاڵ و جەزبەشی لەوانەی دەوری خۆی هێناوە!

هەر بەم واتایە لە پەیامێکی ترمدا وتوومە:

بەڵێ، خۆر درەختێکی بەردارە، بۆ ئەوە ڕادەپەڕێت کە بەری خۆش و بەتام و لەزەتی هەسارەکانی دانەکەون و هەڵنەوەرێن. خۆ ئەگەر لە شوێنی خۆیدا بە بێ دەنگی ڕابووەستایە و نەجووڵایە، ئەوا کێشی نێوان خۆی و هەسارەکان نەدەما و، ئەو هەسارە شەیدا و ڕێك و پێکانەش بە ناو بۆشایی فراوانی ئاسماندا پەرتەوازە دەبوون و لە تاو هەڵوەرین و زایەبوونیان هاواریان لێ هەڵدەسا!

○ نموونەیەکی تر:

﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (البقرة: ٥).

ئەم ئایەتە "سکووت" و "ئیطلاق"ی تێدایە، چونکە دەستنیشانی نەکردووە کە ئەوانە بە چ پاداشتێك دەبن بە "موفلیح". تاکو هەموو کەسێك لەم سکووتەدا بگات بە ئامانج و ئاواتی خۆی! واتە ئەم ئایەتە گوفتارەکەی کورت دەکاتەوە تاکو واتای فراوان بە دەستەوە بدات! چونکە:

ئامانجی هەندێك لەوانەی کە ئەم گوفتارەیان ئاراستە کراوە ڕزگار بوونە لە دۆزەخ و.. هەندێکی تر تەنها بیر لە بەهەشت دەکەنەوە و.. کۆمەڵێکی تر ئاواتەخوازی بەختەوەریی هەمیشەیین و.. بەشێکی تر تەنها ئومێدەواری بەدەستهێنانی ڕەزامەندیی

خوان و.. ئەوپەڕی ئاواتی هەندێکی تریش بینینی خوای گەورەیە. قورئانی پیرۆزیش ئەم گوفتارەی ئاوا بە "ڕەهایی" هێشتەوە تاکو واتاکەی گشتی بێت و، "حەزف"ی تێدا کردووە تاکو واتای زۆر بە دەستەوە بدات و، بە کورتی و پوختیش هێناویەتی بۆ ئەوەی هەموو کەسێك بەشی خۆی تێدا ببینێت!

بەم جۆرە وشەی ﴿المفلحون﴾ لێرەدا ئەوە دەستنیشان ناکات کە بە چی دەبن بە "موفلیح" (واتە: ئەوانە چ پاداشتێکیان دراوەتەوە وا بە "موفلیح" ناو براون)؟

وەك بڵێی ئەم ئایەتە بەم بێدەنگی‌یەی پێیان بڵێت:

موسڵمانان مژدە بێت!.. ئەی کاکی موتەقی! لە دۆزەخ ڕزگارت دەبێت.. ئەی خواپەرستی پیاوچاك! لە بەهەشتدا ڕزگاری و سەرفرازی بەدەست دەهێنیت.. ئەی کاکی خواناس! ڕەزامەندیی خوات دەستگیر دەبێت.. ئەی شەیدای جوانیی خواوەند! تۆ بە دیتنی خواوەند بەهرەمەند دەبیت... هتد.

لە نێوان هەزاران نموونەدا تەنها یەك نموونەمان لە قورئانی پیرۆز هێنایەوە بۆ هەر یەك لە جامیعییەتی لەفز و، گوفتار و، وشە و، پیت و، سکووت. دەسا تۆش بۆ خۆت قیاسی "ئایەت" و "چیرۆك"یش لەسەر ئەمانە بکە.

○ نموونەیەکی تر:

﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ واسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ﴾ (محمد: ١٩).

ئەم ئایەتە گەلێ پلە و ڕووی زۆر و زەبەندەی تێدایە، تەنانەت گشت چینەکانی ئەولیا، لە هەموو هۆکارە جیاجیاکانی سلووك و پلە جۆراوجۆرەکانیاندا، داین بوونی پێداویستی‌یەکانی خۆیان تەنها لەم ئایەتەدا دیوەتەوە و، هەریەکەیان خۆراکێکی مەعنەویی لێ وەرگرتووە کە شایانی ئەو پلەیەی ئەو بێت. چونکە لەفزی: "الله" ناوێکی جامیعە بۆ هەموو ناوە جوانەکانی خوای گەورە و، بە ئەندازەی ژمارەی هەموو "ناوەکان" جۆرەکانی "تەوحید"یشی تێدایە، واتە:

"لا رزّاق الاّ هو.. لا خالق الاّ هو.. لا رحمن الاّ هو...." هتد.

○ نموونەیەکی تر:

چیرۆك و بەسەرهاتی حەزرەتی مووسا - دروودی لەسەر بێت - کە یەکێکە لە چیرۆکەکانی قورئان، بە ئەندازەی ئەو سوودانەی لە عەساکەی حەزرەتی مووسادا هەن، دەرس و پەندی تێدایە..

چـونکـە ئەم چیرۆکە دڵدانەوە و دڵنیا کردنی پێغەمبـەر ﷺ و.. هەڕەشـە کـردن لـە کـافران و.. دەرخستنی چەپەڵیی مونافیقـان و.. سەرزەنشـتی جوولەکـە و.. چـەندین مەبەستی تری وەك ئەمانەی تێدایە. کەواتە گەلـێ ڕووی زۆری هەیە، بۆیە لـە چـەند سوورەتێکدا دووپات بووەتەوە..

جا هەرچەند لـە هـەموو شـوێنێکی باسـکردنی ئـەم چیرۆکـەدا گشـت ئامـانج و مەبەستەکان ڕەچاو کراون و هەموویان بەدەستەوە دەدەن، لەگەڵ ئەوەشدا تەنها یەکێك لەو ئامانجانە لەو شوێنەدا جێی مەبەستە و، ئامانجەکانی تر لەوێدا شوێنکەوتەی ئـەو ئامانجە سەرەکی یەن.

ئەگەر دەڵێیت:

چۆن بزانین قورئانی پیرۆز گشت ئەو واتایانەی مەبەستە کە لـە نموونەکانی پێشوودا باس کران و، بە چیدا دەزانین ئاماژەیان بۆ دەکات؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

مادەم قورئانی پیرۆز ڕێنمایی و گوفتارێکی ئەزەلی یە و، خوای گەورە ئاراستەی چینە جۆراوجۆرەکانی گرۆی مرۆڤی دەکات کە لە پشـتی چـەرخ و سـەردەمەکانەوە ڕیزیـان بەستووە، ئەوا دەبێ گەلێ واتای زۆری تێدا دابنرێت، تاکو لەگـەڵ ئاستە جیاجیاکـانی تێگەیشتنیدا بگونجێت و، گەلـێ نیشانەش لەسەر ئەوە دادەنێت کە ئەو واتایانە هـەموویان مەبەستن.

لـە کتێبـی "ئاماژەکـانی ئیعجـاز"دا ئـەو واتایانـەی کـە لێرەدا بـاس کـران و واتـا زۆرەکانی تری وشەکانی قورئانمان هێناوە و، بە پێی دەستوورەکانی زانستـی (صـەرف و نەحو و بەیان و مەعانی) و یاساکانی ڕەوانبێژی، چەسپاندوومانن.

وێڕای ئەمەش، هەمـوو ئەو واتا و ڕووانەی کـە بـەپێی زانسـتەکانی زمـانی عـەرەبی ڕاسـتن و، بە پێوانـەی زانسـتی ئوصوولی دین تەواون و، لـە هونـەری "مـەعانی"شـدا وەردەگیرێن و، لە زانستی "بەیان"دا شـیاون و، ڕەوانبێژیـش بـە لایـەوە پەسـندن، هـەموو ئەوانـە، بـە یـەکدەنگیی موجتـەهیدان و تەفسیرنووسـان و زانایـانی ئوصـوولی دیـن و ئوصـوولی فیقهـ و، بـە شـایەتیی جیـاوازیی ئیجتـهاد و بۆچوونـەکانیان.. بەشـێکن لـە واتاکانی قورئانی پیرۆز. ئەوەتا قورئان بـۆ هـەموو یـەکێك لـەو واتایانە و هەریەکەشیان بەپێی پلەی خۆی نیشانەیەکی داناوە. ئەم نیشـانەیەش یـان "لـەفزی"یـە یـان "مەعنـەوی".

نیشانه مەعنەوی‌یەکەش یان "سیاق"ی ڕستەکەیە، یان "سیباق"ی گوفتارەکەیە، یان نیشانەیەکی ترە کە ئاماژە بۆ ئەو واتایە دەکات.

ئەو سەدان هەزار کتێبی تەفسیرەی کە هەندێکیان گەیشتوونەتە هەشتا بەرگ[1] و، چەندین زانای لێکۆڵەر دایاننـاون، بەڵگەیەکی گومانبڕی درەخشانن لەسەر جامیعییەت و دەراسایی وشەکانی قورئان!

بە هەرحاڵ.. گەر ئێمە لەم وتەیەدا بە درێژی لە نیشانەکانی هەموو یەکێك لەو واتایانەی قورئان - بە دەستوور و یاساکانیەوە - بکۆڵینەوە، ئەوا ئەم وتەیە درێژە دەکێشێت. بۆیە لێرەدا بە پوختی لێی دواین و، درێژەی ئەم باسە بە "ئاماژەکانی ئیعجاز" دەسپێرین.

بریسکانەوەی دووهەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "واتاکان"ی قورئاندا.

بەڵێ، قورئانی پیرۆز لە گەنجینەی "واتا" مەزنەکانیەوە: سەرچاوەی گشت موجتەهیدان و.. چێژی هەموو خواناسان و.. مەشرەبی هەموو بەخواگەیشتووان و.. ڕێبازی گشت کاملان و.. ڕێڕەوی سەرجەم لێکۆڵەرانی بەخشیوە! جگە لەوەش هەموو کاتێك هەر قورئان ڕێنما و ڕابەری بەرزبوونەوە و پێگەیشتنیان بووە و، لە گەنجینە نەبڕاوەکەشیەوە نوورە درەخشانەکانی خۆی ئاراستە کردوون. هەروەك هەموویان لەسەر ئەمە یەکیان گرتووە و دانیان پێدا ناوە و تێکڕا تەصدیقیان کردووە!

❐ بریسکانەوەی سێهەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "زانیاری"ی قورئاندا.

بەڵێ، هەروەك زانیاری‌یە زۆر و زەبەندەکانی "شەریعەت" و، زانستە جۆراوجۆر و زۆرەکانی "حەقیقیەت" و، زانیاری‌یە جیاجیا و بێ سنوورەکانی "تەریقەت" بە خوڕی و لێشاو لە دەریای زانستەکانی قورئانەوە جۆگەلەیان بەستووە.. بە هەمان جۆر حیکمەتی ڕاستەقینەی بازنەی "مومکینات" و، زانستە حەقیقی‌یەکانی بازنەی "وجووب" و،

---

(١) تەنانەت "تەفسیری ئەدفەوی" کە ناوی "الاستغناء في علم القرآن"ە و، لە لایەن محەممەدی کوڕی عەلیی کوڕی ئەحمەدی موقریئی نەحوی کە لە ساڵی (٣٨٨ك)دا کۆچی دوایی کردووە، دانراوە، لە سەد و بیست بەرگدایە و بە ماوەی دوازدە ساڵ دایناوە! بڕوانە: "کشف الظنون"ی حاجی خەلیفە ١/٣٠٩ ط١ - استانبول. (وەرگێڕ)

زانیاریيه تەماویيەکانی بازنەی "ئاخیرەت"یش، بەوپەڕی سەخاوەت و ڕێکوپێکی و خوڕی، لە هەمان دەریاوە سەرچاوەیان گرتووە.

خۆ ئەگەر بمانەوێت نموونەیەك بۆ ئەم بریسکانەوەیە بهێنینەوە ئەوا پێویستمان بە نووسینی بەرگێکی تەواو دەبێت! بۆیە تەنها "بیست و پێنج وتەکانی پێشوو" لەسەر ئەمە بە نموونە دەهێنینەوە. بەڵێ، حەقیقەتە ڕاستەکانی هەر بیست و پێنج وتەکان، تەنها بیست و پێنج دڵۆپی دەریای زانیاریی قورئانن. خۆ ئەگەر هەر ناتەواویيەك لەو وتانەدا ببێت، ئەوا دڵنیابە کە تەنها هی تێگەیشتنی کەم و کۆتا و ناتەواوی خۆمە.

❑ **بریسکانەوەی چوارەم:**

جامیعییەتی دەراسا لە "باسەکان"ی قورئاندا.

بەڵێ، قورئانی پیرۆز گشت ئەو باس و بابەتە هەمەکیيانەی لەخۆدا کۆ کردووەتەوە کە تایبەتن بە مرۆڤ و ئەرکی سەرشانی و، گەردوون و بەدیهێنەری و، زەوی و، ئاسمان و، دنیا و، قیامەت و، ڕابوردوو و، داهاتوو و، ئەزەل و، ئەبەدەوە..

جگە لەمانەش، گەلێ باسی بنەڕەتی و گرنگی تری لەخۆ گرتووە، هەر لە باسی سەرەتای دروستبوونی مرۆڤ و قۆناغی "نوتفە"وە تا دەڕواتە ناو گۆڕ و.. لە ئادابی خەو و خواردنیەوە تا دەگاتە باسەکانی قەزا و قەدەر و.. لە بەدیهێنانی جیهانەوە بە ماوەی شەش ڕۆژ تا دەگاتە کارمەندیيەکانی هەڵکردنی (با) کە سوێندەکانی "والمرسلات" و "والذاریات" ئاماژەیان بۆ دەکەن و.. هەر لە دەست تێوەردانی خواوەندەوە لە دڵ و ویست و ئیرادەی مرۆڤ، کە ئەمەش ئایەتە پیرۆزەکانی: ﴿وَمَا تَشاؤُنَ إلاّ أن يَشاءَ اللهُ﴾ (التكوير: ٢٩) و ﴿يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ (الأنفال: ٢٤) ئاماژەی بۆ دەکەن، تا دەگاتە: ﴿وَالسَّموات مَطوِيَّاتٌ بِيَمينِهِ﴾ (الزمر:٦٧) و.. هەر لە ﴿وَجَعَلْنا فيها جَنَّاتٍ مِنْ نَخيلٍ وَأَعْنابٍ﴾ (يس: ٣٤)ەوە تا ئەو حەقیقەتە سەرسووڕهێنەی کە ئەم ئایەتە دەری دەبڕێت: ﴿إِذا زُلْزِلَتِ الأَرْضُ زِلْزالَها﴾ (الزلزلة:١) و.. لەو حاڵەتەی ئاسمانەوە کە: ﴿ثُمَّ اسْتَوى إِلى السَّماءِ وَهِيَ دُخانٌ﴾ (فصلت: ١١) تا دەگاتە لەتوپەت بوونی ئاسمان و کەوتن و پەرتەوازە بوونی ئەستێرەکانی لە بۆشایی بێ سنووردا و.. هەر لە کردنەوەی دەرگای دنیا بۆ تاقیکردنەوە تا تەواوبوونی ماوەی ئیمتیحان و.. هەر لە گۆڕەوە کە یەکەم مەنزڵی ئاخیرەت و بەرزەخ و حەشر و سیراتە، تا دەگاتە بەهەشت و بەختەوەریی

هەمیشەیی و.. لە ڕووداوە دێرینەکانی سەردەمی بەدیهاتنی حەزرەتی ئادەم - درورودی لەسەر بێت - و ململانێی نێوان دوو کوڕەکانیەوە، تا دەگاتە تۆفان و، لەناوچوونی قەومی فیرعەون و، بەسەرهات و ڕووداوە مەزنەکانی زۆربەی پێغەمبەران، درورودیان لەسەر بێت و.. هەر لەو بەسەرهاتە ئەزەلیەی ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ەوە (الأعراف:١٧٢) تا دەگاتە ئەو ڕووداوە ئەبەدیەی ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۞ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ (القيامة: ٢٢-٢٣)!

قورئانی پیرۆز هەموو ئەم بابەت و باسە گرنگانە بە شێوەیەك ڕوون دەكاتەوە شایستەی زاتی مەزنی ئەو پەروەردگارە شکۆمەندە بێت کە ئەم گەردوونە هێندە بە ئاسانی بەڕێوە دەبات وەك بڵێی کۆشکێك بێت و.. دنیا و ئاخیرەتیشی بەلاوە وەك دوو ژوور وان بە ئاسانی دەرگای یەکێکیان دەكاتەوە و هی ئەوی تریشیان دادەخات و.. بە وێنەی دەستکاری کردنی بێستانێکی بچووك دەستکاریی گۆی زەوی دەکات و.. بە وێنەی بنمیچێکی چراخانیش دەست لە ئاسمانەکان وەردەدات و.. وەك دوو لاپەڕەی ئامادە و پێش چاو بەسەر "ڕابوردوو" و "داهاتوو"دا دەڕوانێت و وەکو شەو و ڕۆژ وان لە بەردەمیدا و.. "ئەزەل" و "ئەبەد"یش بە وێنەی ئەمڕۆ و دوێنێ دەبینێت و، وەك کاتی "ئێستا" وان بەلایەوە کە کاتێکە پەیوەستەی هەردوو سەری زنجیرەی کاروبارە خواییەکانە..

هەروەك ئەندازیارێك، کە دوو کۆشکی بنیات نابێت، لە بارەی ئەو دوو کۆشکە و بەڕێوەبردنیانەوە دەدوێت و، لاپەڕەیەکی کارنامە و پێڕستێك بۆ سیستەمەکەیان دادەنێت.. بە هەمان جۆر، قورئانی پیرۆزیش گوفتارێکی ڕوونی وەهایە کە شایستەی کەسێکە ئەم گەردوونەی بەدی هێناوە و بەڕێوەی دەبات و لاپەڕەی کارنامە و پێڕستی پرۆگرامەکانی نووسیوە و دەری خستووە، گەر ئەم تەعبیرە دروست بێت..

ئەوەتا لە هیچ لایەکەوە هیچ شوێنەوار و جێدەستێکی تەصەنوع و تەکەللوفی تێدا نابینرێت، هەروەك هیچ نیشانەیەکی ئەوتۆشی تێدا نییە کە دەری بخات لاسایی گوفتاری کەسێکی تری کردبێتەوە، یان خۆی لە غەیری شوێنی خۆیدا دەربخات و هیچ فێڵێکی تری وەك ئەمانەی هەرگیز تێدا نییە.

کەواتە قورئانی پیرۆز لەوپەڕی جیددی و بێگەردیدایە و ساف و بریسکاوە و ڕوون و درەخشانە..

چونکه هەروەك ڕووناکیی خۆر بە زمانی حاڵ دەڵێت: "من لەو خۆرەوە پەیدا بووم". قورئانیش بە هەمان جۆر دەفەرموێ: "من گوفتار و بەیانی بەدیهێنەری جیهانم".

بەڵێ، جگە لەو کردگارە شکۆمەند و نیعمەت بەخشە چاکەکارەی کە ئەم دنیایەی بە سنعەتە بەنرخەکانی ڕازاندووەتەوە و، لە نیعمەتە خۆش و بەلەزەتەکانی خۆی پڕی کردووە و، بەوپەڕی ناوازەیی و چاکەکاری و ڕێکوپێکی، بەدیهاتووە ناوازەکانی و نیعمەتە بەنرخەکانی خۆی بەسەر ڕووی زەویدا بڵاوکردووەتەوە..

کێ هەیە - جگە لەو - خاوەنی "بەیان"ی ئەم قورئانە پیرۆزە بێت کە دنیای لە تەقدیر و تەعزیم و ئیستیحسان و سەرسووڕمان و سوپاس و ستایش پڕ کردووە، تەنانەت گۆی زەویشی کردووە بە تەکیەی زیکر و مزگەوتێك کە ناوی خوای تێدا بەرز دەکرێتەوە و پیشانگایەکیش بۆ پێش چاو خستنی سنعەتە ناوازەکانی ناوەکانی خوای گەورە؟!

دەبێ کێ بێت جگە لەو خاوەنی ئەم گوفتارە بێت؟! یان کێ دەتوانێت لافی خاوەنێتیی ئەم گوفتارە لێ بدات؟ ئایا دەگونجێت ئەو "ڕووناکی"یەی کە دنیای لە نوور پڕ کردووە هی شتێکی تری غەیری "خۆر" بێت؟! یان ئایا دەبێ نووری "بەیان"ی قورئان، کە مەتەڵی جیهانی شیتەڵ کرد و ڕووناکیشی بە گەردوون بەخشی، گوفتاری کێ بێت جگە لە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوی؟ یان کێ پڕکێشی دەکات لاسایی بکاتەوە و دەتوانێت شتێکی هاوێنەی قورئان بهێنێت؟

بەڵێ، ئەو کردگارەی کە ئەم دنیایەی بە داهێنانی ناوازەی سنعەتی خۆی ئارایشت داوە، مەحاڵە لەگەڵ ئەم مرۆڤەدا نەدوێت کە لە بەردەم سنعەت و داهێنانەکەی ئەودا گرفتاری سەرسامی بووە!

جا مادەم ئەو کردگارە خاوەنی: "کار" و "زانین"ە، ئەوا بێ گومان خاوەنی "دوان و قسەکردن"یشە. خۆ مادەم دەدوێت، ئەوا جگە لە قورئان هیچ شتێکی تر شایانی ئەوە نییە کە گوفتاری ئەو بێت! ئایا ئەو خاوەن موڵکەی کە بایەخ بە ڕێکخستنی گوڵێکی بچووك لە موڵکی خۆیدا دەدات، چۆن بایەخ بە گوفتارێك نادات کە سەرانسەری موڵکی ئەوی کردووە بە کۆڕی تەهلیل و جەزبەی زیکر و دەمپاراو بە یاد و ستایشی ئەو؟ یان ئایا دەگونجێت لە شان و شکۆی ئەم گوفتارە بڵندە بهێنێتە خوار و بە هی یەکێکی تری غەیری خۆی دابنێت؟!

❑ بریسكانەوەی پێنجەم:

جامیعییەتی دەراسا لە "شێواز و كورتكردنەوەكانی" قورئاندا.

"ئەم بریسكەیە پێنج ڕووناكیی لێ بووەتەوە":

ڕووناكیی یەكەم:

شێوازی قورئان جامیعییەتێكی سەرسووڕهێنی تێدایە، تەنانەت تەنها یەك سوورەتی، دەریای مەزنی هەموو قورئانی لەخۆ گرتووە، كە ئەویش جێی ئەم گەردوونەی تێدا بووەتەوە و.. تەنها یەك ئایەتیش گەنجینەی ئەو سوورەتەی لە ئامێز گرتووە و.. زۆربەی ئایەتەكانیش هەریەكەیان وەك سوورەتێكی بچووك و.. زۆربەی سوورەتەكانیش هەریەكەیان وەك قورئانێكی بچووك وان..

جا لەم "ئیجاز"ە خاوەن ئیعجازەوە نەرمونیانییەكی یەكجار مەزن و ئاسانییەكی جوان و فراوان بۆ "ڕێنمایی و ئیرشاد" سەر هەڵدەدات، چونكە هەرچەند هەموو مرۆڤێك لە هەموو كاتێكدا پێویستی بە خوێندنی قورئانە، كەچی هەموو كاتێك چ لەبەر كەودەنی، یان كەم تێگەیشتن، یان لەبەر هەر هۆكارێكی تر، ئەمەی بۆ ناڕەخسێت. جا لەبەر ئەوەی كە هیچ كەسێك لە گشت قورئان مەحرووم نەبێت، ئەوا هەموو سوورەتێكی قورئان لە حوكمی قورئانێكی بچووكدایە، بگرە هەموو ئایەتێكی درێژی قورئان لە شوێنی سوورەتێكی بچووكدایە. تەنانەت هەموو ئەهلی كەشف لەوەدا یەكیان گرتووە كە "قورئان" لە سوورەی "فاتیحە"دا و فاتیحەش لە ﴿**بسم الله الرحمن الرحیم**﴾دا جەم بووە! بەڵگەش لەسەر ئەمە یەكدەنگیی زانایانی ئەهلی تەحقیقە.

ڕووناكیی دووهەم:

ئایەتەكانی قورئان بە "دەلالەت و ئاماژە"كانیان، گەلێ جۆری گوفتار و، زانستی ڕاستەقینە و، پێداویستیی مرۆڤیان تێدا جەم بووە، وەك ئەمر و نەهی.. وەعد و وەعید.. تەرغیب و تەرهیب.. سەرزەنشت و ڕێنمایی.. چیرۆك و نموونەهێنانەوە.. ئەحكام و زانستە خواییەكان.. زانستە گەردوونییەكان و یاسا و مەرجەكانی ژیانی كەسی و كۆمەڵایەتی و قەلبی و مەعنەوی و قیامەتی. بە ڕادەیەك كە ئەو پەندە باوەی نێوان ئەهلی حەقیقەتی تێدا دێتەدی كە دەڵێت: "خُذْ ما شِئْتَ لِمَا شِئْتَ". بەو واتایەی ئایەتەكانی قورئانی پیرۆز هێندە جامیعییەتیان تێدایە كە دەكرێت دەرمانی هەموو دەردێك و خواست و خۆراكی هەموو پێویستییەكیان تێدا بێت..

بەڵێ، دەبێ وابێت، چونکە ئەو قورئانە مەزنەی کە پێشڕەوێکی کامڵ و موتڵەقی گشت چینەکانی ئەهلی کەماڵە، لەوانەی کە هەمیشە پلەکانی بەرزبوونەوە و کەماڵ دەبڕن، دەبێ خاوەنی ئەم تایبەتکارییە دەراسا و ناوازەیە بێت!

ڕووناکیی سێهەم:

کە بریتییە لە "ئیجاز"ی خاوەن ئیعجازی قورئان..

ئەوەتا قورئان هەندێ جار سەرەتا و کۆتایی زنجیرەیەك هێندە بە ناسك و نیانی باس دەکات کە هەموو زنجیرەکەی تێدا پیشان دەدات. هەندێ جاری تریش لەناو یەك وشەدا بەڵگە زۆرەکانی دەعوایەك، چ بە ڕاشکاوی و چ بە ئاماژە و چ بە ڕەمز و هێما، ڕیز دەکات.

○ بۆ نموونە:

﴿وَمِنْ آياتِهِ خَلْقُ السَّموات والأَرْضِ واخْتِلافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوانِكُمْ﴾ (الروم: ٢٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزە باسی سەرەتا و کۆتایی بەدیهاتنی گەردوون دەکات، کە زنجیرەی نیشانە و بەڵگەکانی تەوحیدە، ئنجا دوای ئەوە زنجیرەی دووهەم ڕوون دەکاتەوە. بەمەش وا لە خوێنەر دەکات کە هەر بۆ خۆی و بەم جۆرەی خوارەوە زنجیرەی یەکەم بخوێنێتەوە:

یەکەم لاپەڕەکانی جیهان کە شایەتن لەسەر کردگاری دانا بریتین لە بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی و، پاشان ڕازاندنەوەی ئاسمانەکان بە ئەستێرەکان و ئاوەدان کردنەوەی زەویش بە زیندەوەران و، ئنجا گۆڕینی وەرزەکان لە ڕێی بەکارهێنان و ڕامکردنی خۆر و مانگ و، پاشان زنجیرەی کاروبارە خواییەکانی لەمەڕ جیاوازی و بەدوای یەکدا هاتنی شەو و ڕۆژ و.. هەروا بەم جۆرە تا دەگاتە تایبەتمەندی و جیاوازیی هەریەك لە زمان و دەنگ و ڕوخسارەکان، کە زۆربەی شوێنەکانی بڵاوبوونەوەی "زۆری"(كثرة)ن..

جا ئەگەر لەم شوێنانەی کە لە چاو هەموو شوێنەکانی تردا پتر لە ڕێکوپێکییەوە دوورن و بە ڕواڵەت زیاتر دەستی ڕێکەوتیان لێ گیر دەبێت، کە ڕەنگ و ڕوخساری مرۆڤە، ڕێکوپێکییەکی ناوازە و دانایانەی ئەوتۆ هەبێت کە مرۆڤی ژێر سەرسام بکات و، کار و جێدەستی وەستایەکی خاوەن حیکمەت بەو جۆرە دەربکەوێت.. ئەوا

دەبێ لاپەڕەکانی تر، کە بە ئاشکرا ڕێکوپێکی‌یان پێوە دیارە، بەڵگەیەکی گەلێ ڕوون و ئاشکراتر بن لەسەر نەخشەکێشی ناوازەی خۆیان!

پاشـان لەبـەر ئـەوەی ئاسـەواری "داهێنـان" و "دانـایی" لـە خـودی بەدیـهێنانی ئاسمانەکان و زەویدا دەبیـنرێت کـە بەدیهێنـەری دانـا کردوونـی بـە بـەردی بناغـەی گـەردوون، ئەوا دەبێ نەخشـی "دانـایی" و ئاسـەواری "داهێنـان" لـە بەشـەکانی تـری گەردووندا گەلێ ئاشکرا و لەبەرچاوتر بێت.

کەواتە ئەم ئایەتە "ئیجاز"ێکی ناسکی خاوەن ئیعجازی تێدا بوو لە دەرخسـتنی شـتی پەنـهان و، پەنهـان کردنـی شـتی ئاشـکرادا. بەمـەش ئامـانج و مەبەسـتەکانی خـۆی بـە کورتی و پوختی بە دەستەوە دا!

بەڵێ ڕاسـتە، زنجیرەی ئەو بەڵگانەی کە بە: ﴿فَسُبْحانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ...﴾ دەست پێ دەکات تا دەگاتە: ﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الأَعْلى فِي السَّمواتِ والأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيـمُ﴾ و کە شەش جـار "ومن آياته... ومـــن آياتـــه"ی تێـدا دووپـات بووەتـەوە، لـە ڕاستیدا: زنجیرەیـەکی گەوهـەرن.. زنجیرەیەکی نـوورن.. زنجیرەیـەکی ئیعجـازن.. زنجیرەیـەکی ئیجازی ئیعجـاز بەخشـن. پڕ بـە دڵ حـەزم دەکـرد گەوهـەرەکانی ئـەم گەنجینانـەم ڕوون بکردنایەتەوە، بەڵام چارم چی‌یە؟ ئەم مەقـامە درێژە پێـدانی وا هەڵناگـرێت، بۆیـە لـێرەدا دەرگای لەسـەر ناکەمەوە و، پشت بەخوا بۆ کاتێکی تری هەڵدەگرم.

○ نموونەیەکی تر:

﴿فَأَرْسِلُونِ ۞ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ﴾ (يوسف: ٤٥-٤٦).

لە نێوان وشەی ﴿فَأَرسِلُونِ﴾ و وشەی ﴿يُوسُـــفُ﴾دا ئـەم دەستەواژەیەی خـوارەوە حەشار دراوە:

"إلى يوسفَ، لأستعبرَ منه الرؤيا، فأرسلوه، فذهب الى السجن، وقال:"!

بەو واتایەی کە چەند ڕستەیەکی لەناو تەنـها یـەك ڕستەدا کـورت کردووەتـەوە، بێ ئەوەی زیـان لـە ڕوونـی و ئاشـکرایی ئایەتەکـە بـدات، یـان هیـچ گـرێ و ئاڵۆزی‌یـەك لـە تێگەیشتنیدا دروست بکات!

○ نموونەیەکی تر:

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الأَخْضَرِ ناراً﴾ (يس: ٨٠).

قورئان لە بواری بەرپەرچدانەوەی ئەو مرۆڤە ملنـەدەرە سەرسەختەی کە سنگی لـە بەدیهێنەر دەرپەڕانـدووە و، وتوویەتی: ﴿مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ (یـس: ٧٨) وەڵام دەداتەوە و دەفەرموێ: ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (یـس: ٧٩) هـەروەها دەشـفەرموێ: ئـەو کەسـەی کـە لـە درەختـی سـەوز ئاگرتـان بـۆ بەرهـەم دەهێنێت، دەتوانێت ئێسکی پرتووکاویش زیندوو بکاتەوە.

ئەم گوفتـارە لـە چەند لایەکەوە ڕووی لـە دەعـوای زیندووکردنەوەیـە و بـە چـەند ڕوویەك دەیچەسپێنێت. چونکە لە زنجیرەی ئەو چاکەکارییانەوە دەست پێ دەکات کە خواوەند بە میهرەبانی و چاکەی خۆی بە مرۆڤی بەخشیون، ئەوەتا هـەموو ئەمانـەی یـاد دەخاتەوە و هەستی دەبزوێنێت، پاشان گوفتارەکـەی لـێرەدا کـورت دەکاتـەوە، چونکـە هەروەك لە چەند ئایەتێکی تردا درێژەی پێ داوە، لەگەڵ ئەوەشـدا درێـژەی ئـەم گوفتـارە حەواڵەی "ژیری" دەکات و بەوی دەسپێرێت، واتە:

ئەو کەسەی لە درەخت بەروبووم و ئـاگر و، لـە گژوگیـاش ڕۆزی و دانەوێڵـە و، لـە گڵیش دەغڵ و دان و ڕووەکی پێ بەخشیون، هەر ئەو زەویشی وەك لانـك لـێ کـردووە بۆتان و ڕۆزییەکانی ئێوەی تێدا جەم کردووە و جیهانیشی بۆ کـردوون بـە کۆشـکێکی ئەوتۆ کە گشت پێداویستییەکانی ژیانتانی تێدا ئامادە کراوە..

جا ئایا دەگونجێت ئەو کەسە پشتگوێتان بخـات و وازتـان لـێ بـهێنێت تـا لـە دەسـتی دەربچـن و لە "عـەدەم"دا خۆتانی لـێ بشـارنەوە؟ نـەخێر، هـەرگیز ناکـرێت ئێـوە ئـاوا هەرەمـەکی و بەرباد بن و، لەناو گۆڕەکانتـاندا بخـەون و بحەوێنـەوە، بێ ئەوەی زینـدوو بکرێنەوە و پرسیاری کردەوەکانتان لـێ بکرێت!

پاشـان "ئامـاژە" بـۆ تەنـها یـەك بەڵگـەی ئـەو دەعوایـە دەکـات و، بـە هێمـای وشـەی (الشجر الأخضر) دەفەرموێ:

ئەی ئەو کەسەی ئینکاریی حەشر دەکات! سەیری درەختەکان بکە! ئەو کەسەی کە لە وەرزی بەهاردا چەندەها درەختی لە ژمارەبەدەر زیندوو دەکاتەوە، پاش ئەوەی کە لـە زستاندا مردبوون و وەك ئێسکیان لـێ هـاتبوو.. ئـەو کەسـەی کـە ئـەو درەختانـە سـەوز دەکاتـەوە، تەنانـەت لـە هـەموو درەختێکـدا سێ نموونـەی حەشـر لـە: گـەڵا و گـوڵ و بـەرەکانیدا پیشـان دەدات.. هـەرگیز نابـێ سـنگی ئینکـاری لـەم خـاوەن توانایـە دەربپەڕێنرێت و بەدیهێنانی حەشری لێوە بە دوور بزانرێت.

پاشان "ئاماژە" بۆ بەڵگەیەکی تر دەکات و دەفەرموێ:

ئەو کەسەی کە ماددەیەکی سووکەڵە و نوورانیی وەك ئاگری لە درەختێکی چڕ و قورس و تاریك بۆ دەرهێناون، چۆن بەلاتانەوە دوورە ژیانێکی ناسکی وەك ئاگر و هەستێکی وەك نوور بەو ئێسکانە ببەخشێت کە وەك تەختەدار وان؟

پاشان بە "ڕاشکاوی" بەڵگەیەکی تر دەهێنێت و دەفەرموێ:

ئەو کەسەی کە بە "لێکخشاندنی دوو لق"ی دارێك ئاگر لەو چەشنە درەختە بەردەدات کە لای دەشتەکییەکان ناسراوە و، دوو دژە سیفەتی وەك شێ و گەرمی لەو دارەدا کۆ دەکاتەوە و یەکێکیان دەکات بە مایەی سەرهەڵدانی ئەوی تر.. ئەم کارەی، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هەموو شتێك، تەنانەت توخمە ئەسڵی و شوێنکەوتەکانیشیان، تەنها بە هێزی خواوەند دەجووڵێنەوە و فەرمانەکانی ئەو جێبەجێ دەکەن و، هیچ کامیان بە سەربەخۆیی و هەڕەمەکی کار ناکەن..

جا بەدیهێنەری مەزنی ئاوا، هەرگیز نابێ ئەوەی لێوە بە دوور بزانرێت کە ئەم مرۆڤە لە گڵەوە زیندوو بکاتەوە، لە کاتێکدا کە هەر خۆی لە گڵ بەدیی هێناوە و کردوویەتیەوە بە گڵ.. بەدیهێنەری ئاوا مەزن نابێ بە "مل بۆنەدان" و "سەرسەختی" تەحەددا بکرێت!

پاشان بە وشەی (الشجر الأخضر) درەختە بەناوبانگەکەی حەزرەتی مووسا یاد دەخاتەوە و، هێمایەکی ناسك بۆ یەکگرتنی گشت پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - دەکات. وەك بڵێی دەعوای ئەم پێغەمبەرە ﷺ هەمان دەعواکەی حەزرەتی مووسایە - درووودی لەسەر بێت - کە ئەمەش جوانی و نیانییەکی تر دەهاوێتە سەر جوانیی ئیجازی ئەم وشەیە.

ڕووناکیی چوارەم:

"ئیجاز"ی قورئان جامیعییەت و ئیعجازی تێدایە، خۆ ئەگەر بە وردی سەیر بکرێت ئەوا بە ڕوونی دەردەکەوێت کە قورئانی پیرۆز لە ناوەندی نموونەیەکی جوزئی و ڕووداوێکی تایبەتیدا، گەلێ دەستووری فراوانی کوللی و یاسای دوور و درێژی گشتی دەردەخات، وەك بڵێیت لە یەك لەوێچ ئاودا دەریایەکی فراوان پیشان بدات!

لە نێوان هەزاران نموونەی ئەمەدا ئاماژە بۆ تەنها دوو نموونە دەکەین:

○ نموونەی یەکەم:

ئەم نموونەیە بریتی‌یە لەو سێ ئایەتەی کە لە مەقامی یەکەمی وتەی بیستەمدا بە درێـژی لێیان دواین و، بە کورتی بەم جۆرەیە:

بە فێرکردنی حەزرەتی ئادەم و شارەزاکردنی لە هەموو ناوەکان، ئایەتەکـە فێربوونی سەرجەم هونەر و زانستەکانیش دەگەیەنێت کە ئیلهامی ئادەمیزاد کراون..

هـەروەها بـە ڕووداوی سـوژدەبردنی مەلائیکـەتان و سـوژدەنەبردنی شـەیتان بـۆ حـەزرەتی ئـادەم - دروودی لەسـەر بێـت - ئایەتەکـە دەری دەخـات کـە زۆربـەی بوونەوەران هەر لە ماسیی دەریاکانـەوە تـا دەگاتـە مەلائیکـەتان، هـەموویان ئامـادە و ڕام کراون بۆ سوودگەیاندن بە نەوەی ئادەم، هەروەك بەدیهاتووە زیانبەخشەکانیش، هەر لـە "مار"ەوە تا دەگاتە "شەیتان" ملی بۆ نادەن، تەنانەت دوژمنایەتیشی دەکەن..

هـەروەها بە ڕووداوی سـەربڕینی مانگاکـە لـە لایـەن قـەومی حـەزرەتی مووسـاوە، ئـایەتەکە دەری دەبڕێت کـە چـەمکی "گاپەرسـتی" بـە چـەقۆکـەی حـەزرەتی مـووسـا - دروودی لەسەر بێت - سەربڕرا، کە بیر و بۆچوونێك بوو لـەو ڕۆژگارانـەی میسـردا بـرەوی پـێ دەدرا، بـە ڕادەیـەك کـە ڕۆڵـی ڕاستەوخۆشـی لـە ڕووداوی بـەناوبانگی "گوێرەکە"کەدا هەبووە.

هەروەها بە هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان بەردەکان و لەتبوونی ئەو بەردانە و تەقینەوەی ئاو لە نێوانیانەوە، ئایەتەکە دەری دەخات کە ئـەو چینـە بەردینـەی لـە ژێـر "گـڵ"دان، چـەند گەنجینە و عەمباراوێکن ئاوی مایەی ژیان بە "گڵ"ی ڕووی زەوی دەبەخشن.

○ نموونەی دووهەم:

گەلـێ جار چیرۆکی حەزرەتی مووسا - دروودی لەسەر بێت - لە قورئانی پیرۆزدا دووپات بووەتەوە، چونکە هـەموو ڕستەیەکی ئـەم چیرۆکـە تەنانـەت هـەموو یـەکێك لـە بەشەکانی، چەمکی دەستوورێکی کوللی دەردەخات و ئەو دەستوورە دەردەبڕێت..

یەکێك لەوانە ئەم ئایەتە پیرۆزەیە کە دەفەرموێ:

﴿يا هامانُ ابْنِ لِي صَرْحاً﴾ (غافر: ٣٦).

فیرعەون فـەرمان بـە وەزیرەکـەی دەدات کـە: بورجێکـی بڵنـدم بـۆ بنیـات بنـێ تـاکو سەیری بارودۆخی ئاسمانەکان بکەم و بە چاوی خۆم ببینـم کـە ئایـا خوایـەکی تێـدا هەیـە کاروباریان بەڕێوە ببات، وەك ئەوەی مووسا ئیددیعای دەکات؟!

ئەم ئایەتە پیرۆزە بە وشەی ﴿صَرْحاً﴾ و بە ڕووداوێکی جوزئی دەستوورێکـی سـەیر و نەریتێکی نامۆ پێش‌چاو دەخات کـە لـە نـاو بنەماڵـەی فیرعەونـە کانی میسـردا بـاو بـووە. ئەوەبوو فیرعەونە کانی میسر لەبەر ئینکـاری کردنی بوونـی بەدیهێنـەر و باوەڕبوونیـان بـە سروشت، لافی پەروەردگاریتی‌یان لـێ دەدا و، بە ستەم و زەبروزەنگیش ناوی خۆیان بـە تۆمارکراوی هێشـتەوەو، ئـەو "هـەرەم"ە بەناوبانگانـەیان بنیـات نـا کـە دەڵێـی چیـان لـە ناوەندی دەشتاییەکی بێ شاخ و چیادا! تاکو بەم کارەیانەوە ناوبانگ دەربکەن و ناویـان بمێنێتـەوە. جگـە لەمـەش لەبـەر بـاوەڕ بوونیـان بـە "تناسـخ الارواح" و سـیحربازی، تەرمەکانی خۆیان لە شێوەی مۆمیادا پاراستووە و، لەو گۆڕستانە بڵندانەدا دایان ناون!

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە: ﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ﴾ (یونس: ٩٢).

ڕووی گوفتار لێرەدا لەو فیرعەونەیە کـە لـەناو دەریـادا خنکـا. لـە هـەمان کـاتدا ئـەو دەستوورە پڕ لە پەند و ئامۆژگاری‌یەی ژیانی فیرعەونەکانیش دەردەخات کە مردن یادی مـرۆڤ دەخاتـەوە و، بریتی‌بـووە لـەوەی کـە لەبـەر بـاوەڕ بوونیـان بـە "تناسـخ الارواح" جەستەی مردووەکانیـان بـە "مۆمیـاکراوی" لـە پێشـینانەوە بـۆ نـەوەکانی داهاتوویـان گواستووەتەوە، تاکو تەرمی فیرعەونەکانیان پیشانی ئەوانیش بدرێن. هەروەك ئـەم ئایەتـە پیرۆزە، بە شـێوازێکی ئیعجازبـەخش، ئاماژەیـەکی غـەیبیش دەکـات بـۆ ئـەوەی کـە ئـەو تەرمەی لەم چەرخەی دواییدا دۆزرایەوە، تەرمی خودی ئـەو فیرعەونەیـە کـە لـە دەریـادا خنکا. جا هەروەك ئەو تەرمـە لـەو شـوێنەی تیـایدا خنکـا فـڕێ درایـە کـەناری دەریـا، بـە هەمان جـۆر لـە دەریـای "زەمـان"ەوە و بەسـەر شـەپۆلی سـەردەمەکاندا فـڕێ درایـە سـەر کەناری ئەم سەردەمەی خۆشمان!

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

﴿يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِساءكُمْ﴾ (البقرة: ٤٩).

ئەم ئایەتە بە ڕووداوی سەربڕینی نێرینەی نـەوەی ئیسـرائیل و هێشتنەوەی ئافرەتـان و کچانیان لە سەردەمی فیرعەوندا، ئەو قەڵاچۆکردنە بەکۆمەڵە دەردەخات کە لە زۆربەی وڵاتـان و لـە هـەموو سـەردەمێکدا جوولەکـەکان گرفتـاری دەبن، هـەروەها ئـەو ڕۆڵـە گرنگەش دەخاتە ڕوو کە ئافرەتانیان لە ژیـانی هـەرزەیی گـرۆی ئـادەمیزاد و تێکچوونـی خووڕەوشتی مرۆڤدا، دەیبینن!

هەر لەو ئایەتانە:

﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ علی حَیاةٍ﴾ (البقرة: ٩٦).

﴿وتَرى كَثيراً مِنْهُمْ يُسارِعُونَ في الإِثْمِ وَالْعُدْوانِ وأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (المائدة: ٦٢).

﴿ويَسْعَوْنَ في الأَرْضِ فَساداً وَاللهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدينَ﴾ (المائدة: ٦٤).

﴿وقَضَيْنَا إِلى بَني إِسْرائيلَ في الْكِتابِ لَتُفْسِدُنَّ في الأَرْضِ مرَّتينِ﴾ (الإسراء: ٤).

﴿ولا تَعْثَوْا في الأَرْضِ مُفْسِدينَ﴾ (البقرة: ٦٠).

ئەم دوو حوکمەی کە ئەم ئایەتانە دەرحەق بە جوولەکە دەریانکردووە، واتە هەڵپەکاری و خراپکاری، لە ڕاستیدا دوو دەستووری گشتی و گرنگیان لەخۆ گرتووە کە ئەو جوولەکانە بە فڕوفێڵ و ساختەکاری لە ژیانی کۆمەڵگای ئادەمیزاددا گرتوویانەتە ئەستۆ. چونکە ئەم ئایەتانە دەری دەخەن کە:

هەر جوولەکەکان بوون لەرزەیان بە ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ خست و، بە هاندانی کرێکارەکان لە دژی سەرمایەداران، جەنگیان لە نێوان دەولەمەندان و هەژاراندا نایەوە و.. هەر ئەوانیش هۆکاری دامەزراندنی بانکەکان بوون و ڕێژەی سوود و ڕیبایان چەند بارە بەرز کردەوە و، بە هەموو هۆکارێکی نزم و بە گشت فڕوفێڵێك سەروەت و سامانی زۆریان بەیەکەوە نا.. هەر خودی ئەوان بوون کە ڕۆشتنە ناو هەموو جۆرە ڕێکخراوە خراپکارەکان و.. دەستیشیان لە نانەوەی هەموو جۆرە ئاشووب و شۆڕشێکدا هەبوو، تاکو تۆڵەی خۆیان لەو گەل و حکومەتە زاڵ و دەست ڕۆشتووانە بسێننەوە، کە پێشتر مەحروومی و سزایان لەسەر دەست چەشتبوون!

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

﴿فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ ۞ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً﴾ (البقرة: ٩٤-٩٥).

ئەم ئایەتە لە ژێر ناونیشانی ڕووداوێکی جوزئی کە لە کۆڕێکی بچووکی خزمەت پێغەمبەردا ﷺ ڕووی دا، دەری دەخات کە جوولەکە لە هەموو کەس زیاتر دەست لە داوێنی ژیان - هەر ژیانێك بێت - گیر دەکەن و، لە هەموو خەڵکیش زیاتر لە مردن دەترسن و، هەرگیز ئاواتی مردن ناخوازن و، تا ڕۆژی قیامەتیش دەست لە هەڵپەکردن هەڵناگرن بۆ ژیان!

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە:

﴿وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ والْمَسْكَنَةُ﴾ (البقرة : ٦١).

ئەم ئایەتە لە ژێر ئەم ناونیشانەدا و بە شێوەیەکی گشتی چارەنووسی ڕۆژانی ئایندەی جوولەکەکان ڕوون دەکاتەوە.

جا لەبەر ئەوەی "هەڵپەکردن بۆ دنیا" و "خراپکاری" بە قووڵی لە ناخی ڕەوشتیاندا ڕۆچووە و تێکەڵی سروشتیان بووە، ئەوا قورئانی پیرۆز لەم گوفتارەدا زبری و توندوتیژییان لە ڕوودا دەنوێنێت و، بۆ مەبەستی تەمێ کردنیان زللەی سەرزەنشت لە سەروگوێلاکیان دەسرەوێنێت!

دەتوانیت بۆ خۆت لە بەر ڕۆشنایی ئەم نموونانەدا چیرۆکی حەزرەتی مووسا، دروودی لەسەر بێت و، بەسەرهات و ڕووداوەکانی تری نەوەی ئیسرائیل، لێك بدەیتەوە.

پاشان:

گەلێ بریسکەی "ئیعجاز"ی وەك ئەم نموونانەی ڕووناکیی چوارەم، بە وێنەی "بریسکەی ئیجازێکی ئیعجازبەخش" لە پشت پەردەی وشە ساکار و باس و بابەتە جوزئییەکانی قورئانەوە هەن. خۆ مرۆڤی وریا و تێگەیشتووش "ئاماژە"یەکی سەروزیادە!

ڕووناکیی پێنجەم:

جامیعییەتی دەراسای: "ئامانج و بابەت و واتا و شێواز و ناسکی و لایەنە جوانەکانی قورئان".

بەڵێ، گەر بە وردی سەیری سوورەت و ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بکرێت، بە تایبەت سەرەتای سوورەت و ئایەت و بڕگەکانی، دەردەکەوێت کە:

قورئانی خاوەن ئیعجازی "بەیان" هەموو جۆرەکانی ڕەوانبێژی و.. گشت بەشەکانی گوفتاری بەنرخ و.. هەموو چەشنەکانی شێوازی بەرز و.. یەك بە یەکی ڕەوشتە جوانەکان و.. پوختەی گشت زانستە گەردوونییەکان و.. پێڕستی سەرجەم خواناسییەکان و.. گشت دەستووره سوود بەخشەکانی ژیانی خۆیی و کۆمەڵایەتیی مرۆڤ و.. سەرجەم یاسا بەرز و نوورانییەکانی حیکمەتی گەردوونی، لە خۆدا جەم کردووە. وێڕای کۆکردنەوەی هەموو ئەمانەش لە خۆیدا، کەچی هیچ ئاسەوارێکی لێ تێکەڵ بوون و ناڕێکی نە بە داڕشتن و نە بە واتاکانیەوە دەرناکەوێت!

بەڵێ ڕاستە، کۆکردنەوەی ئەم هەموو ڕەگەزە زۆر و جۆراوجۆرانە لە یەك شوێندا، بێ ئەوەی هیچ تێکەڵی و لێ تێکچوونێکی لێ دروست ببێت، یان شیرازەی هیچ ڕێسایەك بپچڕێت و تێکبچێت، بێ هیچ گومانێك ئەم کارە تەنها هی ڕێسای ئیعجازێکی زاڵی بەتوانا و خاوەن دەسەڵاتە.

هەروەها دڕینی پەردەی شتانی لەگەڵ ڕاهاتووی ئاسایی - کە سەرچاوەی نەزانیی ئاڵۆزن - بە چەند ڕوونکردنەوەیەکی ئەوتۆ کە ئەو پەردانە کوناودەر دەکەن، پاشان دەرخستن و پیشاندانی کارە دەراسا و حەشاردراوەکانی پشتی ئەو پەردەیە بە ڕوونی و.. شکاندنی بتی سروشت - کە سەرچاوەی گومڕاییە - بە شمشێری ئەلماسیی بەڵگەکان و.. ڕەواندنەوەی پەردە چڕوپڕەکانی خەوی "بێ ئاگایی" بە چەند دەنگ و هاوارێکی وەك نەعرەتەی هەور و.. کردنەوەی نهێنیی داخراوی گەردوون و حەلکردنی مەتەڵی سەرسووڕهێنی جیهان، کە فەلسەفە و حیکمەتی گرۆی مرۆڤیان تێدا دەستەوسان ماوە.. ئەم کارە تەنها هی ئەم قورئانە خاوەن ئیعجازی بەیان و، حەقیقەتبین و، شارەزای غەیب و، هیدایەتبەخش و، پیشاندەری حەقیقەتەیە!

بەڵێ، گەر بە وردی و بە چاوی ویژدان سەیری ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بکرێت، دەبینرێت کە وەك کتێبەکانی تر لە زنجیرە بیرێکی تەدریجی ناچێت کە شوێن ئامانجێك یان دوو ئامانج کەوتبێت، بەڵکو دەبینرێت ئەم ئایەتانە بە شێوەی ئاراستە کردن و بەسەردا خوێندنەوە و بە جۆرێکی کتوپڕی و پەیتاپەیتا، دێت و ئاراستە دەکرێت و، نیشانەی ئەوەی پێوەیە کە هەر کۆمەڵە ئایەتێکی پێکەوە هاتوو بە سەربەخۆیی و پوختی هاتوون و، گشت ئایەتەکانی قورئان بە جۆرێکی پچڕپچڕ و کەمکەم و، لە شوێنێکی دوورەوە و، لە ناوەندی بروسکە و تەلگرافێکی لەوپەڕی جیددی و گرنگیدا، نازڵ بوون.

بەڵێ، جگە لە بەدیهێنەری بوونەوەران کێ دەتوانێت ئەم گوفتارە بەم شێوە جیددییە دابڕێژێت، کە گوفتارێکە پەیوەندییەکی بەتینی بە گەردوون و بەدیهێنەری گەردوونەوە هەیە؟ یان کێ هەیە جگە لەو بتوانێت لەڕادەبەدەر سنووری خۆی بشکێنێت و بە ئارەزووی خۆی بچێت بە ناوی بەدیهێنەری شکۆمەند و بە ناوی گەردوونەوە گوفتارێکی ئاوا ڕاست و ڕەوای لە زار دەربچێت؟!

بەڵێ، قورئان بە ئاشکرا پێوەی دیارە کە:

فەرمایشتی بەدیهێنەری بوونەوەرانە و، گوفتارێکی حەق و جیددی و بەرز و بێگەردی ڕاستەقینەیە و، هیچ نیشانەیەکی لاسایی کردنەوەی پێوە دیار نییە.

خۆ ئەگەر بە گریمانی مەحاڵیش کەسێکی وەك موسەیلەمەی درۆزن هەبێت لەڕادەبەدەر سنووری خۆی شکاندبێت و، لاسایی گوفتاری بەدیهێنەری خاوەن عیززەت و جەبەرووتی خۆی بکاتەوە و، لە زادەی بیری خۆیەوە بە ناوی گەردوونەوە بدوێت، ئەوا بێ گومان هەزاران نیشانەی لاسایی و تەصەننوع و غەش و ساختە و فێڵ و تەکەللوفی پێوە دەردەکەوێت، چونکە هەر کەس خۆی لە پلە و بارودۆخێکی گەلێ بەرزتردا لەچاو حاڵی پەست و نزمی خۆی دەربخات، ئەوا بێ گومان هەموو ڕەفتارێکی تەصەننوع و لاسایی کردنەوەی پێوە دەردەکەوێت!

بە وردی سەیری ئەم ڕاستییە بکە کە ئەم سوێندەی خوارەوە ڕایدەگەیەنێت:

﴿وَالنَّجْمِ إِذا هَوى ۞ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوى ۞ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى ۞ إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحى﴾ (النجم: ١-٤).

* * *

تیشکی سێههم

ئیعجازی قورئانی پیرۆز لهمهڕ:

ههواڵدانی له شتانی غهیبی و، بهردهوامیی لاوی‌یه‌كه‌ی و، ئاراسته كردنی گوفتاری بۆ ههموو چینه‌كانی مرۆڤ

ئهم تیشكه سێ "جیلوه"ی پهخشاندووه

جیلوهی یه‌كهم

ههواڵدانی قورئان له شتانی غهیبی

ئهم جیلوهیهش سێ "شهوق"ی داوهتهوه

☐ **شهوقی یه‌كهم:**

ههواڵدانی قورئان له "غهیبی ڕابوردوو".

ئهم قورئانه حه‌كیمه لهسهر زمانی پێغهمبهرێك، كه به یه‌كدهنگیی ههموان نهخوێندهوار و ئهمین بووه، گهلێ ڕووداو دهگێڕێتهوه، ههر له ڕووداوه‌كانی سهردهمی ئادهمهوه - درووودی لهسهر بێت - تا سهردهمی نازڵبوونی، كه باشترین سهده و سهردهم بووه. ههروهها بهوپهڕی هێز و جیددی‌یهتهوه گرنگترینی حاڵهت و بهسهرهاته‌كانی پێغهمبهران - درووودیان لهسهر بێت - باس دهكات و، لهمهشدا كتێبه پێشووه‌كانی وهك تهورات و ئینجیل پشتی دهگرن و تهسدیقی دهكهن و، قورئان لهو شتانهدا كه وهك كتێبه‌كانی پێشوو وایه پشتیان دهگرێت و، لهو باس و بابهتانهشدا كه لهوان ناچێت و مایهی ئیختیلافی نێوانیانه، حهقیقهتی ڕووداوه‌كانیان بۆ ڕاست دهكاتهوه!

بهو واتایهی كه "ڕوانینی غهیب بینی قورئان" ڕووداوه‌كانی ڕابوردوو باشتر دهبینێت له چاو ئهو كتێبانه، به چهشنێك كه لهو بابهتانهی قسهی ههموویانی تێدا یه‌كانگیر

بووه، تەسدیق و تەزکیەی ئەوان دەکات و، لەو باس و بابەتانەشدا کە ئیختیلافیان لە نێواندایە، قورئان ڕووداوەکانیان بۆ ڕاست دەکاتەوە!

دەبێ بیشزانین کە حاڵەت و ڕووداوەکانی ڕابوردوو چەند کارێکی "عەقلی" نین هەتا بە "ژیری" بزانرێن و هەواڵیان لە بارەوە بدرێت! بەڵکو شتانێکی "نەقلی"ن و پشت بە بیستن و گێڕانەوەی دەماودەم دەبەستن، یان بە گواستنەوە و گێڕانەوەیان لە ڕێی تۆمارکردن و نووسینیانەوە، کە دیارە ئەمەش کارێکە تایبەتە بە کەسانی خوێندەوارەوە..

بەڵام خۆ دۆستان و دوژمنان قسەیان لەسەر ئەوە یەکی گرتووە کە:

قورئان بۆ کەسێك نازڵ بووە کە هیچ شارەزاییەکی لە نووسین و خوێندنەوەدا نەبووە و بە "دەستپاکی" و سیفەتی "نەخوێندەواری" ناسراو بووە. ئنجا بە شێوەیەك لەو حاڵەتانەی ڕابوردووش دەدوێت و هەواڵیان ڕادەگەیەنێت کە دەڵێی هەموویان بە چاو دەبینێت! چونکە گیان و دەماری بزواوی ڕووداوێکی درێژ دەگرێت و لە بارەیەوە دەدوێت و دەیکات بە پێشەکیی مەبەست و ئامانجەکەی! واتە ئەو کورتە و پوختە هەواڵانەی لە قورئاندا باس کراون، بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ئەو کەسەی ئەم هەواڵانەی دەرخستووە، هەموو حاڵەتەکانی ڕابوردوو دەبینێت..

ئەوەتا بە وێنەی کەسێك کە لە "هونەر"ێك یان "سنعەت"ێکدا پسپۆڕ بێت و، پوختەیەکی ئەو هونەرە، یان نموونەیەکی ئەو سنعەتە دروست بکات و پێش چاوی بخات و، ئەم کارەی بکات بە بەڵگە لەسەر سەلیقە و کارامەیی خۆی لەو بوارەدا..

بە هەمان جۆر، ئەو پوختە و گیانی ڕووداوانەش کە لە قورئانی پیرۆزدا باس کراون، دەریدەخەن کە:

ئەو هەواڵدەرەی دەیانگێڕێتەوە، گشت لایەنەکانی ئەو ڕووداوە ئاگادارە و چاوی لێیەتی، بۆیە وا بە کارامەییەکی نائاسایی و لەڕادەبەدەر (گەر ئەم تەعبیرە دروست بێت) لێیان دەدوێت و هەواڵیان ڕادەگەیەنێت.

❑ **شەوقی دووهەم:**

هەواڵدانی قورئان لە "غەیبی داهاتوو".

ئەم بەشە گەلێ جۆری زۆری هەیە.

یەکەم بەش تایبەتە بە ئەهلی کەشف و ویلایەتەوە.

○ بۆ نموونە:

"محێدینی کوڕی عەرەبی" گەلێ هەواڵدانی غەیبیی لە سوورەتی "روم": ﴿الـــم ۞ غُلِبَتِ الرُّومُ﴾دا دۆزیوەتەوە..

ئیمامی ڕەببانیش (ئەحمەدی فاروقیی سەرهەندی) - خوا لێی ڕازی بێت - گەلێ ئاماژەی مامەڵە غەیبی‌یەکانی لە پیتە پچڕپچڕەکانی سەرەتای سوورەتەکاندا دیوەتەوە.

خۆ سەبارەت بە زانایانی "بـــاطن"یش، ئەوا قورئـانی حەکیم هەر لـە سـەرەتاوە تـا کۆتایی، جۆرێکی هەواڵدانە لە غەیب!

بەڵام ئێمە ئاماژە تەنها بۆ بەشێك لەوانە دەکەین کە تایبەتە بە عامەی خەڵکەوە و ڕووی لـە هەموانـە. ئەم بەشەش گەلێ چینی زۆری تێدایە و، تەنـها لـە یـەك چینیـان دەدوێین.

قورئانی پیرۆز بە پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەفەرموێ[1]:

﴿فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ﴾ (الروم:٦٠).

﴿لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شاءَ الله آمِنِـــينَ مُحَلِّقِـــينَ رُؤُسَـــكُمْ وَمُقَصِّرِيـــنَ لا تَخافُونَ﴾(الفتح: ٢٧).

﴿هُوَ الَّذي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلى الدِّينِ كُلِّهِ...﴾ (الفتح:٢٨).

﴿وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ في بِضْعِ سِنِينَ للهِ الأَمْرُ...﴾ (الروم: ٣-٤).

﴿فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ۞ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ﴾ (القلم:٥-٦).

﴿أَمْ يَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۞ قُـــلْ تَرَبَّصُـــوا فَـــإِنِّي مَعَكُـــمْ مِـــنَ الْمُتَرَبِّصِينَ﴾(الطور: ٣٠-٣١).

﴿وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة: ٦٧).

﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا...﴾ (البقرة: ٢٤).

﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً﴾ (البقرة: ٩٥).

---

(١) گەلێ کتێبی تەفسیر هەن ئەم ئایەتانەیان ڕوون کردووەتـەوە کـە هـەواڵیان لـە غـەیب داوە. بۆیـە لێرەشـدا ڕوون نەکرانەوە، چونکە نیازی چاپکردنی ئـەم کتێبـە بـە پیتـە کۆنـەکان(واتـە پیتـی عـەرەبی) دانـەری تووشـی هەڵەی پەلەکردن کرد. بەو هۆیەوە، ئەو گەنجینە بەنرخانە لێرەدا بە داخراوی مانەوە! (دانەر)

﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنا فِي الآفاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾ (فصلت:٥٣).

﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ والْجِنُّ على أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً﴾ (الإسراء:٨٨).

﴿يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهِمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ على الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ على الْكافِرِينَ يُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَلا يَخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ﴾ (المائدة:٥٤).

﴿وَقُلِ الْحَمْدُ للهِ سَيُرِيكُمْ آياتِهِ فَتَعْرِفُونَها﴾ (النمل:٩٣).

﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ﴾ (الملك:٢٩).

﴿وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الأَرْضِ كَما اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْناً﴾ (النور: ٥٥).

ئەمانە و ئایەتەکانی تری وەك ئەمانە، گەلێ زۆرن کە هەواڵیان لە غەیب داوە و، پاشان بەو جۆرەی کە هەواڵیان دا هەموو ئەو رووداوانە هاتنەدی!

جا هەواڵدان لە غەیب، بێ هیچ دوودڵییەك و.. بە کەماڵی جیددییەت و دڵنیایی و.. بە جۆرێك کە دەری بخات ئەوپەڕی باوەڕی بە خۆی هەیە و.. لەسەر زمانی کەسێك کە گیرۆدەی ڕەخنە و ئیعتیرازی ڕەخنەگران دەبێت و، لەوانەیە تەنها لەبەر هەڵەیەکی بچووك سەرجەمی دەعواکەی بدۆڕێنێت..

ئەم هەواڵدانە بەم جۆرە، بەڵگەیەکی گومانبڕە لەسەر ئەوەی کە ئەو هەواڵدەرە دەرسەکانی لە لای مامۆستای ئەزەلی دەخوێنێت، ئنجا بە خەڵکیان ڕادەگەیەنێت!

❑ **شەوقی سێهەم:**

هەواڵدانی قورئان لە "غەیبی حەقیقەتە خوایی و گەردوونی و قیامەتییەکان".

بەڵێ، ئەو ڕوونکردنەوانەی قورئان کە تایبەتن بە حەقیقەتە خواییەکان و.. ئەوانەشیان کە لە بارەی بوونەوەرانەوەن و گرێ کوێرەی گەردوونیان کردووەتەوە و مەتەڵی بەدیهاتنی جیهانیان حەل کردووە، گرنگترین و گەورەترینی ڕوونکردنەوەکانی قورئانن. چونکە ئەم کارە هەرگیز لە کێشی "عەقڵ"دا نییە و "ژیری"ی مرۆڤ ناتوانێت لە نێوان چەندین ڕێگای چەوتی گومڕاییدا ڕێگایەکی ڕاست بگرێتەبەر و ئەو ڕاستییە غەیبییانە بدۆزێتەوە!

خۆ ئاشکرایشە کە گەورە بلیمەتانی دانایانی گرۆی مرۆڤ نەیانتوانیوە لە ڕێی ژیری‌یەوە بە بچووکترین و سادەترینی ئەو ڕاستی‌یانە بگەن!

پاشان بێ هیچ گومانێك خودی ژیری‌یەکانی مرۆڤ لە بەردەم ئەو ڕاستی‌یە ئیلاهی و گەردوونی‌یانەی کە قورئان ئاشکرای کردوون، بەچۆکدا دێن و پێی دەڵێن: "صدقت"!.. خۆ پاش ئەوەی کە بە دڵێکی ساف و دەروونێکی خاوێن گوێ‌یان لە "بەیان"ی قورئان ڕاگرت و دوای بەرزبوونەوەی ڕۆح و کامڵ بوونی "ژیری"یان، سەرجەم ئەو ڕاستی‌یانەی قورئان وەردەگرن و، بە وتنی: "بارك الله" پیرۆزبایی لە قورئانی پیرۆز دەکەن!

جا لەبەر ئەوەی "وتەی یازدەهەم" چەردەیەکی لەم بەشە چەسپاندووە و ڕوونی کردووەتەوە، ئەوا لێرەدا دووپات کردنەوەمان بە پێویست نەزانی.

سەبارەت بە هەواڵدانی قورئانیش لە غەیبی "ئاخیرەت"، ئەوا لەو کاتەدا کە "ژیری"ی مرۆڤ - بە تەنها خۆی - پەی بە هیچ کام لە حاڵەتەکانی ئاخیرەت و بەرزەخ نابات و نایان بینێت، دەبینیت قورئان تا ئەندازەی پلەی "شهوود" ئەو ڕاستی‌یانە دەبینێت و بە بێ گومانی دەیانچەسپێنێت!

فەرموو سەر لە وتەی دەهەم (پەیامی حەشر) بدە، با بۆ خۆت ڕاستیی ئەو هەواڵە غەیبییانەت بۆ دەربکەوێت کە قورئان لە بارەی ئاخیرەتەوە ڕایاندەگەیەنێت. چونکە ئەو پەیامە لە ڕادەبەدەر ئەو هەواڵانەی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە.

جیلوەی دووهەم
لاوێتیی قورئان

قورئانی پیرۆز هێندە پارێزگاریی گەنجی و لاوێتیی خۆی کردووە کە لە هەموو سەردەمێکدا دەڵێی بە تازەیی و لاوی و پاراوی نازڵ بووە!

بەڵێ، لەبەر ئەوەی قورئانی پیرۆز گوفتارێکی ئەزەلی‌یە و ڕاستەوخۆ ئاراستەی مرۆڤی هەموو چینەکانی گشت سەردەمێك کراوە، ئەوا دەبێ خاوەنی "لاوی"یەکی ئاوا بەردەوام بێت، ئەوەتا بە "لاوی" پەیدا بووە و هەر وەهاش ماوەتەوە. تەنانەت بە

ڕوانینێکی وەك بڵێی تایبەت دەڕوانێتە هەموو یەکێك لەو سەردەمانەی کە سروشت و بیر و ڕا و بۆچوونیان جیاوازە و، بەپێی داخوازییەکانی یەك بە یەکیان دەدوێت و، وانەکانی دەڵێتەوە و، سەرنجی خەڵکی ئەو ڕۆژگار و سەردەمانەشیان بۆ لا ڕادەکێشێت.

گەر سەیری ئاسەوار و یاساکانی گرۆی مرۆڤ بکەین، دەبینین ئەوانیش وەك مرۆڤەکان "پیر" دەبن و ئاڵوگۆڕیان بەسەردا دێت، کەچی ئەحکام و یاساکانی قورئان ڕاگیر و توندوتۆڵ و ڕەگداکوتاون، بە ڕادەیەك کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ قایمی و تۆکمەییان پتر دەردەکەوێت.

بەڵێ، ئەم چەرخ و سەردەمەی ئێمە کە زۆر لە خۆی بایی بووە و زیاتر لە چەرخەکانی پێشین گوێی لە بیستنی قورئان ئاخنیوە، بە تایبەت ئەهلی کیتابی سەردەم کە لە هەموو چەرخەکانی ڕابوردوو پتر پێویستیان بە ڕێنمایی ئەو قورئانە هەیە کە بە: ﴿يا أَهْلَ الْكِتابِ﴾.. ﴿يا أَهْلَ الْكِتابِ﴾ ڕووی گوفتاریان تێدەکات، تەنانەت دەڵێی ئەم گوفتارە بە تایبەتی و ڕاستەوخۆ ئاراستەی ئەم چەرخەی ئێمە کراوە، چونکە وشەی: ﴿يا أَهْلَ الْكِتابِ﴾، "يا أهلَ المكتبِ" واتە "ئەی ئەهلی ڕۆشنبیریی نوێ"ش دەگرێتەوە!

ئەوەتا قورئان بە هێز و توندوتۆڵیی خۆی و، بە هەموو تازەیی و پاراوییەکی و، بە دەنگێکی زوڵاڵی هێندە بەرز کە زەوی و ئاسمانەکان پڕ دەکات و لە ئاسۆدا دەزرنگێتەوە، بانگیان لێ دەکات و پێیان دەفەرموێ:

﴿يا أَهْلَ الْكِتابِ تَعَالَوْا إِلى كَلِمَةٍ سَواءٍ بَيْنَنا وَبَيْنَكُمْ...﴾ (آل عمران: ٦٤).

بۆ نموونە:

لە کاتێکدا کە دانە دانە و کۆمەڵەکانی گرۆی مرۆڤ لە بەرەنگاربوونەوەی قورئاندا دەستەوسان مان، کەچی وا لەم سەردەمەدا ئەم شارستانێتییە نوێیەی ئێستا، کە بەرهەمی بیروڕا و بۆچوونی "ئادەمیزاد" بەڵکو گرۆی "جیننی"شە، شێوەی نەیارێکی قورئانی لەخۆ گرتووە و، بە شێوازە ساحیرانە و سەرنج ڕاکێشەکانی دەیەوێت بەرەنگاریی قورئان بکات..

جا بۆ ئەوەی ئیعجازی قورئان بەپێی دەعوای ئایەتی پیرۆزی: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ والْجِنُّ..﴾ بۆ ئەم بەرەنگاربووە سامناك و نوێیەش بچەسپێنین، ئەوا ئەو بناغە و

دەستوورانەی کە شارستانێتیی نوێ هێناونی، لە بەرامبەر بناغەکانی قورئانی پیرۆزدا ڕادەگرین..

لە پلەی یەکەمدا: گشت ئەو بەراوردکاری و تەرازووانە پێش چاو دەخەین کە لە وتەکانی پێشوودا هێناومانن، هەر لە وتەی یەکەمەوە تا وتەی بیست و پێنجەم.. هەروەها ئەو ئایەتە پیرۆزانەش دەخەینە ڕوو کە لە سەرەتای ئەو وتانەدان و حەقیقەتەکانیان دەردەخەن.. چونکە هەموو ئەمانە، بە یەقین و دڵنیاییەکی ئەوتۆ کە هەرگیز گومان و دوودڵی توخنیان ناکەوێت، ئیعجاز و سەرکەوتنی قورئانیان بەسەر شارستانێتیی سەردەمدا، چەسپاندووە!

لە پلەی دووهەمیشدا: بە پوختی بەشێك لەو دەستوورانەی "شارستانێتی" و "قورئان" دەهێنین کە وتەی دوازدەهەم چەسپاندوونی و ڕوونی کردوونەتەوە:

ئەوەتا فەلسەفەی شارستانێتیی نوێ باوەڕی وایە کە ستوونی ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ بریتییە لە "هێز" و.. لە هەموو شتێکدا "بەرژەوەندی و سوود"ی مەبەستە و.. "مشتومڕ" دەکات بە دەستووری ژیان و.. "ڕەگەز پەرستی" و "قەومییەتی سەلبی" دەکات بە پەیوەندیدەری نێوان کۆمەڵانی مرۆڤ و.. ئامانجیشی "گاڵتەوگەپێکی بەربادی بێ مەبەست و بێ ئامانجە" بۆ تێرکردنی ئەو مەیل و خواست و هەوا و ئارەزووانەی کە پتر ئارەزووی دەروون دەورووژێنن و پەتی پێ دەبچڕن و بەرەڵای دەکەن!

خۆ ئاشکرایشە کە "هێز" ئەنجامەکەی "لەسنوور دەرچوون" دەبێت و.. "سوود"یش سروشتی وایە "پاڵپاڵێن"ی لێ پەیدا دەبێت، چونکە بەشی دابینکردنی پێداویستی و ئارەزووەکانی هەموان ناکات و.. "مشتومڕ"یش "ململانێ" و "زۆرانکاری"ی لێ دەبێتەوە و.. "ڕەگەزپەرستی"یش "لەسنوور دەرچوون"ی لێ پەیدا دەبێت، چونکە ڕەگەزایەتییەکە گەشە دەکات و بە هەڵلووشینی ڕەگەزەکانی دی، فراوان دەبێت.

شارستانێتیی نوێ، هەرچەند لایەنی چاکەشی تێدایە، بەڵام لەبەر ئەوەی لەسەر ئەم بناغانە بنیات نراوە و پاڵی بەم دەستوورانەوە داوە، ئەوا نەیتوانی بەختەوەرییەکی تەنانەت ڕواڵەتیش بە زیاتر لەسەدا بیستی خەڵکی بدات و، هەموو ئەوانی تری گیرۆدەی نیگەرانی و بەدبەختی کرد و بە دەردیسەریی زۆرەوە تلاندنیەوە.

بەڵام حیکمەتی قورئانی پیرۆز لە بریی هێز، "حەق" دادەنێت بە ستوون و خاڵی پشت پێ بەستن لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا و.. لە بریی سوودیش "ڕەزامەندیی خوای گەورە" و "بەدەستهێنانی ڕەفتار و خووی بەرز" دەکات بە ئامانج و.. لە جیاتی مشتومڕیش "یارمەتی و هاوکاری" دەکات بە دەستوور و بناغە لە ژیاندا و.. لە بریی ڕەگەزپەرستی و قەومییەتی سەلبی، دەست بە "ئایین" و پیشە و نیشتمانەوە دەگرێت، تاکو بیانکات بە پەیوەندیدەری کۆمەڵانی مرۆڤ و.. ئنجا سنووردانان بۆ دەستدرێژیی لەسنوور دەرچوونەکانی "دەروون" و، هاندانی "گیان" بۆ ڕۆیشتن و بەرزبوونەوە بەرەو کار و ئاقار و ئامانجە بڵندەکان و.. دڵنیاکردنی هەستە بەرزەکانی گیان، دەکات بە ئامانجی خۆی تاکو مرۆڤ بەرەو کەماڵ و ڕەوشتە بەرزەکان سەربخات و بیکات بە مرۆڤی ڕاستەقینە..

خۆ ئاشکرایە کە ئەنجامی "حەق"، یەکگرتنە و، هی "ڕەوشت بەرزی"ش پشتگیریی یەکترە و، "هاوکاری"ش ئەنجامەکەی فریاکەوتنی یەکتری دەبێت و، "ئایین"یش برایەتی و پشتگیریی یەکتری لێ پەیدا دەبێت و، ئنجا "لەغاوکردنی نەفس و هەڵپەکارییەکانی" هاودەم لەگەڵ "سەربەست کردنی گیان و هاندانی بۆ ڕۆشتن بەرەو کەماڵ" دەبن بەهۆی بەختەوەریی هەردوو دنیای مرۆڤ!

بەم جۆرە، شارستانێتیی نوێ سەرباری ئەو لایەنی جوانی و چاکەکارییانەی کە لە ئایینەکانی پێشوو بە تایبەت لە قورئانی پیرۆز وەری گرتوون، کەچی لە بەردەم قورئانی حەکیمدا ڕووخا و شکستی هێنا!

لە پلەی سێهەمیشدا: تەنها سێ چوار دانە بناغە - لە نێوان هەزاران مەسەلەدا - بۆ نموونە دەهێنینەوە:

★ *مەسەلەی یەکەم:*

لەبەر ئەوەی یاسا و دەستوورەکانی قورئانی پیرۆز لە "ئەزەل"ەوە هاتوون، ئەوا هەر دەمێننەوە و بەرەو "ئەبەد" دەڕۆن و، هەرگیز چەشنی یاسا شارستانییەکان تووشی "پیری" و گرفتاری "مردن" نابن، بەڵکو هەمیشە لە هەموو کاتێکدا هەر بەهێزن و بە "لاوێتی" دەمێننەوە!

بۆ نموونە: شارستانێتیی نوێ، بە هەموو کۆمەڵە خێرخوازی و ڕێکخراوە چوست و چالاکەکانی و گشت ڕژێمە بەزەبروزەنگ و دەزگا پەروەردەیی و ڕەوشتییەکانی

خۆیەوە، نەیتوانی بەرەنگاریی دوو مەسەلەی قورئانی پیرۆز بکات، بەڵکو لە بەردەم ئەو دوو مەسەلەیەی قورئاندا پەکی کەوت و شکستی هێنا. ئەو دوانەش بریتین لە ئایەتی:

﴿وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ (البقرة: ٤٣) و، ﴿وَأَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ (البقرة: ٢٧٥).

وا بە "پێشەکی"یەك ئەم سەرکەوتنە ئیعجازبەخشەی قورئان ڕوون دەکەینەوە:

وەك لە "ئاماژەکانی ئیعجاز"دا چەسپێنراوە:

بناغەی هەموو پشێوی و شۆڕش و ئاشووبێك لە کۆمەڵگای مرۆڤدا تەنها یەك وشەیە، هەروەك سەرچاوەی سەرجەم ڕەوشتە نزمەکانیش تەنها یەك وشەی ترە..

وشەی یەکەم: (گەر من بۆ خۆم تێر بم چیم لە خەڵکی داوە؟ با لە برساندا بمرن)!

وشەی دووهەم: (تۆ کار بکە با من بەری ڕەنجت بخۆم و، ماندوو ببە با من بحەوێمەوە)!

بەڵێ، بە پارێزگاری کردنی هاوسەنگیی نێوان چینی خەواص و عەوام، واتە "دەوڵەمەندان" و "هەژاران" نەبێ، هەرگیز ئاشتی و ژیانی ئاسوودە و تەبایی لە هیچ کۆمەڵێکدا نایەتە دی. بناغەی ئەم هاوسەنگی‌یەش سۆز و بەزەیی هاتنەوەی خەواصە بە چینی عەوامدا و، گوێڕایەڵی و ڕێزنواندنی عەوامیشە بۆ چینی خەواص.

وا ئێستا وشەی یەکەم چینی خەواصی بەرەو خراپکاری و ستەم داوەتە بەر و، وشەی دووهەمیش چینی عەوامی گرفتاری ڕق و قین و حەسوودی و مشتومڕ کردووە. بەم جۆرە و هەر لە ماوەی چەندین چەرخی پێشترەوە تا دەگاتە ئەم چەرخ و سەردەمەی خۆمان، حەوانەوە و ئاسایش لە گرۆی مرۆڤ سەندراوەتەوە و لێی بێ بەش کراوە، ئەوەبوو یەکەم جار، وەك لای هەموان ئاشکرایە، ڕووداوە گەورەکانی مشتومڕی نێوان کرێکاران و سەرمایەداران لە ئەورووپادا سەری هەڵدا.

خۆ شارستانێتیی نوێش، بە هەموو کۆمەڵە خێرخوازی و دەزگا ڕەوشتی‌یەکانی و گشت هۆکارە توند و تیژەکانی سەپاندنی ڕێسا، نەیتوانی ئەو دوو چینەی گرۆی مرۆڤ پێکبهێنێت و تەبایی و ئاشتی‌یان بخاتە نێوانەوە، هەروەك لە تیمار و سارێژکردنی دوو برینە قووڵەکەی ژیانی مرۆڤایەتیشدا دەستەوسان ما.

بەڵام قورئانی پیرۆز، بە "واجب کردنی زەکات" وشەی یەکەم لە ڕیشەدا دەردەهێنێت و برینەکەی سارێژ دەکات.. هەروەك بە "حەرام کردنی ڕیبا" وشەی دووهەمیش لە بناغەدا هەڵدەتەکێنێت و شیفا و سارێژیش بە زامەکەی دەبەخشێت.

بەڵێ، ئایەتەکانی قورئان لە دەرگای "جیهان"دا ڕاوەستاون و بە "ڕیبا"(سوو) دەڵێن: "هاتنە ژوورەوە قەدەغەیە"! هەروەها فەرمان بۆ گرۆی مرۆڤیش دەردەکەن کە: "دەرگاکانی ڕیبا لە خۆتان دابخەن، با گشت دەرگاکانی جەنگ و ئاشووبتان لە بەردەمدا دابخرێت"! هەروەك قورئان مەترسی‌یەکانی چوونە ژوورەوە لەو دەرگایەوە بۆ قوتابی‌یە ئیماندارەکانیش ڕوون دەکاتەوە، تاکو خۆیانی لێ بپارێزن.

★ *بناغەی دووهەم:*

شارستانێتیی نوێ "فرەژنی" قبووڵ ناکات و، پێی وایە ئەو حوکمەی قورئان پێچەوانەی "دانست" و "بەرژەوەندی"ی مرۆڤە!

بەڵێ، گەر "حیکمەت" لە هاوسەرگیریدا "هێنانەدیی خواستی ئارەزوو" بێت، ئەوا دەبوو حوکمەکەی قورئان پێچەوانە بوایە. بەڵام خۆ بە شایەتیی سەرجەم گیانلەبەران و تەسدیقی گشت ڕووەکە نێر و مێ هاوسەرەکان چەسپاوە کە:

حیکمەت و ئامانجی هاوسەرگیری "وەچەخستنەوە" و "زیادبوونی ڕەگەز"ە. چێژ و لەزەتی بەرهەمی ئەنجامدانی خواستی ئارەزووش کرێ و پاداشتێکی جوزئی‌یە، کە میهرەبانیی خوای گەورە بەرامبەر بە ئەنجامدانی ئەو ئەرکە دەیبەخشێت!

جا مادەم هاوسەرگیری لە ڕووی "دانست" و "حەقیقەتەوە" بۆ زیادبوونی ڕەگەز و وەچەخستنەوەیە، ئەوا ئەو ئافرەتەی کە لە ماوەی ساڵێکی تەواودا تەنها یەك جار دەتوانێت منداڵی ببێت و، ماوەی پیتاندنیشی لە یەك مانگدا تەنها نیوەی ڕۆژەکانی مانگە و، لە تەمەنی پەنجا ساڵیشدا لە سك و زا دەکەوێت، هەرگیز سەروزیادی "پیاو" نی‌یە کە لە زۆربەی کاتەکاندا تەنانەت لە تەمەنی سەد ساڵیشدا توانای پیتاندنی هەیە. لەبەر ئەوە، شارستانێتیی نوێ ناچار دەبێت مەڵبەندەکانی داوێنپیسی بکاتەوە و شوێنەکانی بەدڕەوشتی دابمەزرێنێت!

★ *بناغەی سێهەم:*

ئەو شارستانێتی‌یەی کە پرس و ڕا بە مەنتیقی "ژیری" ناکات، ڕەخنە لەم ئایەتە پیرۆزە دەگرێت:

﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ﴾ (النساء: ١١)..

کە سێیەکی میرات (واتە نیوەی ئەو ئەندازەیەی نێرینە وەری دەگرێت) بۆ ئافرەت دادەنێت.

شتێکی بەڵگەنەویستە کە زۆربەی ئەحکامەکانی لەمەڕ ژیانی کۆمەڵایەتی بەپێی چاودێری کردنی زۆرینەی خەڵك دادەڕێژرێت و دەکرێن بە یاسا. خۆ زۆربەی ئافرەتانیش مێردیان دەبێت و ئەم مێردانەش بەخێو کردن و پاراستنی ئەو ئافرەتانەیان لە ئەستۆدا دەبێت، بەڵام زۆربەی پیاوان ناچارن هاوسەرەکانیان بەخێو بکەن و ئەرکی نەفەقە و خەرجی‌یان هەڵبگرن.

جا ئەگەر ئافرەت سێ‌یەکی میراتی باوکی وەربگرێت (واتە نیوەی ئەوەی کە مێرد لە میراتی باوکی دەیکەوێت) ئەوا بێ گومان هەر مێردەکەی نەفەقەی دەکێشێت و خەرجی و پێداویستی‌یەکانیشی دەگرێتە ئەستۆ. بەڵام گەر پیاو دوو بەشی لە میراتی باوکی وەگرت ئەوا هەندێکی لە نەفەقەی هاوسەرەکەیدا خەرج دەکات، بەمەش یەکسانی دێتە دی. واتە پیاو لەگەڵ خوشکەکەیدا (کە خێزانی پیاوێکە و مێردەکەی نەفەقەی دەکێشێت) یەکسان دەبێت.

بەڵێ، دادگەریی قورئان وا دەخوازێت[1]!

★ *بناغەی چوارەم:*

قورئانی پیرۆز هەروەك بە توندوتیژی ڕێ لە "بتپەرستی" دەگرێت، بەهەمان شێوەش ئەو وێنانە قەدەغە دەکات کە وەك جۆرە بت ڕاگرتنێك وان! کەچی شارستانێتیی ئێستا ئەو وێنانە بە هەندێك لە تایبەتمەندی و چاکەکاری‌یەکانی خۆی دادەنێت و دەیەوێت لەمەدا بەرەنگاری قورئان ببێتەوە. لە کاتێکدا کە وێنەکان، چ سێبەردار بن و چ بێ سێبەر، یان: ستەمێکی "بەردبوو".. یان ڕیایەکی "بەرجەستە".. یان هەوا و

(١) ئەمە بڕگەیەکە لەو "لائیحە"یەی پێشکەش بە دادگای "تەمیز" کرا و، لە بەردەمی دادگادا خوێندرایەوە و دادگای بێدەنگ کرد و، بوو بە پەراوێزی ئەم مەقامە:

(منیش بە دادگای بەڕێزی وەزارەتی دادگەری دەڵێم:

تاوانبارکردنی کەسێك کە بەرز و پیرۆزترین دەستووری خوایی تەفسیر دەکات، ئەو دەستوورەی کە حەقی ڕاستەقینەیە و لە هەموو سەردەمێکدا و لە ماوەی هەزار و سێ سەد و پەنجا ساڵدا سێ سەد و پەنجا ملیۆن موسڵمان لە کاروباری ژیانی کۆمەڵایەتی‌یاندا پرس و ڕایان پێیەتی و ڕەفتاری پێ دەکەن.. ئەو کەسەی کە لە تەفسیرەکەیدا پشت بەو شتانە دەبەستێت کە سێ سەد و پەنجا هەزار تەفسیرنووس تیایاندا یەکیان گرتووە و سەلماندوویانە و، شوێن ئەو بیروباوەڕە کەوتووە کە باپیرانی پێشوومان لە ماوەی هەزار و سێ سەد و پەنجا ساڵدا باوەڕیان پێی بووە.. تاوانبارکردنی ئەم تەفسیرنووسە، بڕیارێکی ستەمکارانەیە و، بێ هیچ گومانێك دادگەری – ئەگەر لە ڕووی زەویدا هەبێت – ڕەفزی دەکات و دەست بە ڕووی ئەو بڕیارەوە دەنێت و هەڵی دەوەشێنێتەوە). (دانەر)

ئارەزوویەکی "پەیکەربوو"ن! چونکە هەوا و ئارەزووەکان دەوروژێنن و مرۆڤ بەرەو ستەم و ڕیا و هەوەسبازی پاڵ پێوە دەنێن.

پاشان "قورئان" بەزەیی بە ئافرەتاندا دێتەوە و، فەرمانی پۆشتەییان بە پۆشاکی شەرم و حەیا بۆ دەردەکات، بۆ مەبەستی پاراستنی ڕێز و حورمەتیان و، بۆ ئەوەش ئەو کانزا بەنرخانەی شەفەقەت و میهرەبانی و سەرچاوەی نیانی سۆز و بەزەیی، لە ژێر پێی زەلیلی و ڕسواییدا سووکایەتی‌یان پێ نەکرێت و، بە وێنەی ئامرازێك بۆ هەوەسبازی و ئارەزووە نزم و بێ نرخەکان، بەکار نەهێنرێن[1].

کەچی "شارستانێتیی نوێ" ئافرەتانی لە هێلانە و خانەکانی خۆیان هێناوەتەدەر و، پۆشاکی پۆشتەیی لەبەر دڕاندوون و، وای لە مرۆڤایەتیش کردووە گرفتاری شێتی ببێت! لە کاتێکدا کە هەموان دەزانین ژیانی خێزان بە خۆشەویستی و ڕێز لەیەکتزنانی نێوان ژن و مێرد، بەردەوام دەبێت. بەڵام ڕووت بوونی ئافرەت ئەو "خۆشەویستی"یە بێگەرد و "ڕێز"ە گەرموگوڕەی نێوانیان ناهێڵێت و ژیانی خێزانیش ژەهراوی دەکات، بە تایبەت بایەخدان بە "وێنەکان" کە پتر ڕەوشت تێكدەدەن و بە تەواوەتی دەیڕووخێنن و، گیانی مرۆڤ پاشەوپاش بەرەو دواوە دەبەنەوە.

مرۆڤ دەتوانێت بەمەی خوارەوە لەم مەبەستە تێبگات:

هەروەك ڕوانینی پیاو، بە هاندەری ئارەزوو، بۆ تەرمی ئافرەتێکی جوانی مردوو - کە چاوەڕوان و موحتاجی بەزەییە - ڕەوشت و خووی مرۆڤ بە تەواوەتی دەڕووخێنێت، سەیرکردنیش بە نەزەری ئارەزوو بۆ وێنەی ئافرەتانی مردوو، یان وێنەی ئافرەتانی زیندوو کە لە حوکمی تەرمی بچووکی ئەواندان، بە هەمان جۆر، هەست و شعوورە بەرزەکانی مرۆڤ لەق دەکات و لەرزەیان پێ دەخات، تەنانەت دەشیان ڕووخێنێت!

بەم جۆرە و بە وێنەی ئەم چوار مەسەلانە، هەموو یەکێك لە هەزارانی مەسەلە و بابەتەکانی قورئان، بەختەوەریی ژیانی دنیایان بۆ مرۆڤ لەخۆ گرتووە، هەروەك بەختەوەریی هەمیشەیی دوارۆژیشی بۆ دەهێننەدی. دەتوانیت هەر بۆ خۆت مەسەلە و بابەتەکانی تر قیاس بکەیت بۆ سەر ئەمانەی کە باس کران.

---

(١) بڕیسکەی بیست و چوارەم بەوپەڕی بێ گومانی چەسپاندی کە "پۆشتەیی" خواستێکی تەواو سروشتی‌یە بۆ ئافرەت، بەڵام هەڵگرتنی پۆشتەیی پێچەوانەی فیترەت و سروشتیانە. (دانەر)

هەروەها وەك شارستانێتیی نوێ لە بەردەم ئەو دەستوورانەی قورئاندا کە پەیوەندییان بە ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤەوە هەیە، تێکدەشکێت و لە گۆشەی حەقیقەتەوە بەرامبەر بە ئیعجازی مەعنەویی قورئان نابووتی و ئیفلاسی دەردەکەوێت.. بە هەمان جۆر، گەر فەلسەفەی ئەورووپا و حیکمەتی مرۆڤیش - کە شارستانێتیی نوێیە - بە تەرازووی بیست و پێنج وتەکانی پێشوو لەگەڵ حیکمەتی قورئاندا بەراورد بکرێن، ئەوا کۆڵەواریی فەلسەفە و ئیعجازی حیکمەتی قورئان دەردەکەوێت.

گەر حەز دەکەیت ئەمەت بۆ ڕوون ببێتەوە، فەرموو سەر لە وتەی دوازدەهەم و سیازدەهەم بدە، با کۆڵەواری و ئیفلاسی حیکمەتی فەلسەفە و، ئیعجاز و دەوڵەمەندیی قورئان بە چاوی خۆت ببینیت.

هەروەها وەك شارستانێتیی سەردەم لە بەردەم حیکمەتی عیلمی و عەمەلیی قورئاندا شکستی هێنا.. بەهەمان جۆر، ئەدەب و ڕەوانبێژییەکەشی لە بەردەم ئەدەب و ڕەوانبێژیی قورئاندا شکستی هێناوە و، نیسبەتی نێوانیان وەك هی شینی هەتیوێك وایە کە بە گریانێکی تاڵی پڕ لە خەم و نائومێدی بگری، لە چاو گۆرانی و سروودی عاشقێکی داوێن پاکدا کە بۆ لێکدابڕانێکی کەمخایەن پەژارە دایگرتبێت و بەوپەڕی شەوق و ئاواتەوە گۆرانی بڵێت و پەژارەکەی پێ دەرببڕێت! یان وەك هی هاواری مەستێك وایە کە لە بارێکی نزمدا بگەوزێت، لەچاو خوێندنەوەی چەند پارچە شیعرێکی حەماسی کە غیرەتی مرۆڤ ببزوێنن و خەڵکی بۆ بەخشینی گیان و سامان و شتی بەنرخ و بەدەستهێنانی سەرکەوتن، هان بدەن!

چونکە ئەدەب و ڕەوانبێژی، لە ڕووی کاریگەریی شێوازەوە، یان "خەم" و پەژارە بەرهەم دێنن، یان "شادمانی" و خۆشی.. خۆ دیارە خەمیش لە خۆیدا دوو بەشە:

یان خەم و پەژارەیەکە لە "نەمان"ی خۆشەویست، واتە لە "نەبوون"ی خۆشەویستان و هاوڕێیانەوە پەیدا بووە و پەژارەیەکی پەست و تاریکی وەهایە کە شارستانێتیی چەپەڵبووی چڵکی "گومڕایی" و ئاوێتەی "غەفڵەت" و باوەڕدار بە "سروشت" بەرهەمی هێناوە.. یان پەژارەیەکە لە ئەنجامی "جودایی" و لێکدابڕانی خۆشەویستانەوە سەری هەڵداوە! واتە لەو ڕوانگەیەوە کە خۆشەویستان نەفەوتاون.. ماون! بەڵام جودایی و لێکدابڕانیان پەژارەیەکی وەهای دەرخواردی مرۆڤ داوە کە تاسەمەندی و شەوقی بەیەك شادبوونی لە دووتوێدایە!

ئەمە ئەو چەشنە خەم و پەژارەیەیە کە قورئانی رێ پیشـاندەر و روونـاکی بـەخش، لـە دڵی مرۆڤدا بەجێی دەهێڵێت!

شادی و خۆشحاڵیش، بە هەمان جۆر، دوو بەشە:

یەکەم: خۆشحاڵی‌یەکە مرۆڤ بەرەو "ئارەزوو"ەکانی پاڵ پێوە دەنێت، کـە ئەمـەش ئەدەبە شارستانی‌یەکانی وەك ئەدەبی شانۆگەری و سینەمایی و ڕۆمان بۆ مرۆڤی فەراهـەم دێنن.

بـەڵام دووهـەم: خۆشـحاڵی‌یەکی ناسـکی خاوێنـە.. "دەروون" لـەغاو دەکـات و "ڕۆح" و "دڵ" و "ژیری" و "نهێنی"ش بەرەو خـوو و ڕەفتـاری بـەرز و گەڕانـەوە بـۆ نیشـتمانی ئەسـڵی و نیشـتەجێی هەتاهـەتایی خۆیـان و بـۆ لای خۆشەویسـتەکانی دواڕۆژیان، هان دەدات. هەر ئەم شادی و خۆشـحاڵی‌یەیە کـە قورئـانی پیرۆزی خـاوەن ئیعجـازی "بـەیان" دەیبەخشـێت و مرۆڤـی بـۆ لا دەبـات و، تاسـەمەندیی بەهەشـت و بەختەوەریی هەمیشەیی و بینینی جوانیی خوای گەورەشی تێدا دەورووژێنێت.

هەندێ کەسانی کەمفام لەوانەی کە خۆیان لە تێڕامان و سەرنجدانی شتاندا مـاندوو ناکەن، لەو گومانەدا بوون کە واتای مەزن و حەقیقەتی هەرە گـەورەی ئایـەتی پیرۆزی: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ والْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كـانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً﴾ وێنەیەکی مەحاڵە و، بە موبالـەغەی ڕەوانبێژی‌یان لە قەڵەم داوە..

نەخێر وا نی‌یە و، ئەوانە گەلـێ بە هەڵەدا چوون. چـونکە ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتە عەینی حەقیقەتە و، شێوە و ڕوویەکی مومکین و واقیع و گونجـاوە و، هـەرگیز کـارێکی مـەحاڵ نی‌یە.

یەکێك لە ڕووەکانی ئەو شێوەیە، بریتی‌یە لەوەی کە:

ئەگەر جوانترینی گوفتارەکانی جینني و ئادەمیزاد، کـە لـە قورئانـەوە وەرنـەگیرابن و کەرەسەی ئەو نەبن، هەموو پێکـەوە کۆبنەوە، ئـەوا هـەرگیز لـە قورئـان نـاچن. بۆیـە تـا ئێستا شتێك لە وێنەی قورئان نەوتراوە و سەری هەڵنەداوە.

ڕووەکەی تریش بریتی‌یە لەوەی کە:

شارستانێتی و حیکمەتی فەلسەفە و ئەدەبـە بیانی‌یـەکان، کـە بەرهـەم و زادەی کـار و هـەوڵ و کۆشـش و بـیری جیننـی و ئـادەمیزاد و تەنانـەت شەیتانەکانیشـن، لـە نزمـترینی

پلەکانی دەستەوسانیدان لە بەردەم ئەحکام و دانایی و ڕەوانبێژیی قورئاندا! وەك پێشتر چەند نموونەیەکمان لەسەر هێنایەوە.

جیلوەی سێهەم
ئاراستەکردنی گوفتاری قورئان بۆ هەموو چینەکانی خەڵك

"قورئانی حەکیم" لەگەڵ هەموو چینێکی مرۆڤی گشت سەردەمێکدا دەدوێت، بە ڕادەیەك کە دەڵێی بە تایبەتی و ڕاستەوخۆ ڕووی لەو چینەیە!

چونکە مادەم قورئان سەرجەمی چینەکانی نەوەی ئادەم بانگ دەکات بۆ "ئیمان" کە بەرزترین و وردترینی زانستەکانە و.. بۆ "ناسینی خوا" کە فراوانترین و ڕووناکترینی زانیارییەکانە و.. بۆ لای "ئەحکامەکانی ئیسلام" کە گرنگترینی زانستەکانە و لە هەموشیان جۆراوجۆرترە.. ئەوا دەبێ ئەو دەرسەی کە بە هەموو چینەکانی خەڵکی دەڵێتەوە لەگەڵ تێگەیشتنی هەموو یەکێکیاندا بگونجێت، لە کاتێکدا کە تەنها یەك دەرسە و چەند دەرسێکی جیاجیا و جۆراوجۆر نییە!

لەبەر ئەوە، دەبێ لەناو خودی ئەو دەرسەی قورئاندا چەند چینێکی تێگەیشتن هەبێت. بۆیە هەموو چینێکی خەڵکی و هەریەکەش بەپێی پلەی تێگەیشتنی، بەشی خۆی لە دەرسی هەموو یەکێك لە دیمەنەکانی قورئان وەردەگرێت!

گەلێ نموونەی زۆرمان بۆ ئەم ڕاستییە هێنایەوە، دەکرێت سەریان لێ بدرێت. بەڵام لێرەدا تەنها ئاماژە بۆ چەند لایەنێکی ئەو نموونانە و بەشی تێگەیشتنی یەك دوو چینی خەڵکی، دەکەین.

○ بۆ نموونە:

﴿لَمْ يَلِدْ ۞ وَلَمْ يُولَدْ ۞ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ﴾.

چینی "عەوام" کە زۆربەی ڕەهای خەڵکی پێکدەهێنن، بەشیان لە تێگەیشتنی ئەم ئایەتانەدا ئەوەیە کە:

(خوای گەورە بێ باوك و منداڵ و ژن و هاوتایە).

بەشی چینێکی تری تێگەیشتنی مامناوەندی، بریتییە لە:

(نـەفی کردنـی خوایـەتی لـە حـەزرەتی عیسـا - درودی لەسـەر بێـت - و لـە مەلائیکەت و، لە هەر شتێك کە منالْ لێکەوتنەوە و لەدایکبوونی لەباردا بێت)!

چونکە بەپێی ڕوالّەت نەفی کردنی شتی "مەحالْ" کارێکی بێ سوودە. کەواتە دەبێ وەك لـە زانستەکانی "ڕەوانبێژی"دا ڕوون کراوەتەوە، مەبەست "لازمی حوکم"ە کـە بێت. بەم پێیە مەبەست لـە نـەفی کردنـی منـالْ و باوکایـەتی، کـە لـە تایبەتکاری‌یـەکانی شتانی جیسمانین، نەفی کردنی خوایەتی‌یە لە هەر شتێك منالْ و باوك و هاوتای ببێـت و، بۆ ئەوەیە دەری بخات کە ئەوانە شایستەی خوایەتی نین!

لەم نهێنی‌یەوە دەردەکەوێت کە دەگونجێت سوورەتی "ئیخلاص" لە هەموو کاتێکدا سوود بە هەموو مرۆڤێك بگەیەنێت.

بەشی چینێکی لەوان پێشکەوتووتر، ئەوەیە کە:

(خـوای گـەورە خاوێنـە لـە هـەموو هاوبـەش و هاووێنـە و یـاریدەدەرێك و، لـە هـەر پەیوەندی‌یـەك بـە بوونەوەرانـەوە کـە بۆنـی منـالّبوون و لـەدایکبوونیان لـێ بێـت. پەیوەندیشـی بە بوونەوەرانـەوە تەنـها پـەیوەندیی "خەللاقییـەت"ە، چونکـە خـواوەنـد بـە ویسـتی ئـەزەلی و ئیختیـاری خـۆی و، بە فەرمـانی "کـن فیکـون" بوونـەوەران بـەدی دەهێنێت و، هەرگیز پەیوەندیی بە هیچ شتێکەوە نی‌یە کـە پێچەوانـەی سیفەتی "کـەمالْ" بێت، وەك ناچار بوون و پەیدابوونی بێ ویست و ئیختیار).

بەشی چینێکی لەمانەش بەرزتر، ئەوەیە کە:

(خوای گەورە ئەزەلی و، ئەبەدی و، ئەووەلْ و، ئاخر و، بێ وێنە و، بێ هاوتایـە و، لـە هیچ لایەکدا میسـل و هاووێنـە و نموونـەی نی‌یـە، نـە لـە زاتیـدا و نـە لـە سیفەت و نـە لـە کردارەکانیدا. بەڵکو لە بەردەم مرۆڤدا تەنها بواری "مَثَـــل" هێنانەوە هەیـە بـۆ خـوای گەورە:

﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الأَعَلى فِي السَّموات وَالأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (الروم: ٢٧)..

کە ئەمەش لە کردار و کاروبارەکانی خوادا تەنها ڕێ بە "تەشبیه" و نموونەهێنانـەوە دەدات).

دەتوانیت خاوەن بەشە جیاجیاکانی تری تێگەیشتن و پـەیبردنی وەك چینـی عارفـان و چینی عاشقان و چینی صیددیقان و غەیری ئەوانیش، بۆ سـەر ئـەم چینـە ناوبراوانـە قیـاس بکەیت.

○ نموونەی دووهەم:

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ﴾ (الأحزاب: ٤٠).

بەشی چینی یەکەمی خەڵك لەم ئایەتە، ئەوەیە کە:

حەزرەتی زەید - خوای لێ ڕازی بێت - کە خزمەتگوزاری پێغەمبەر ﷺ و شەرەفمەندی ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ بە "کوڕم!" بانگی کردووە. ئەم زەیدە، کە هەستی کرد هاوکووفی هاوسەرە ئازیزەکەی نی‌یە، ناچار تەڵاقی دا. ئنجا پێغەمبەریش ﷺ بە فەرمانی خوای گەورە مارەی کرد.

جا ئەم ئایەتەی کە بەم هۆ و بۆنەیەوە نازڵ بووە، دەفەرموێ:

ئەگەر پێغەمبەر ﷺ وەك بانگکردنی باوك لە کوڕی خۆی، ئێوەی بانگ کرد، ئەوا تەنها لە ڕووی ئەرکی پێغەمبەرێتیی سەرشانیەوەیە کە بەو جۆرە بانگتان دەکات و، لە ڕاستیدا لە ڕوانگەی کەسێتی و خزمایەتی‌یەوە باوکی هیچ کامتان نی‌یە، تا خێزانەکانی پێ نەشێن!

بەشی تێگەیشتنی چینی دووهەمیش، ئەوەیە کە:

میر و فەرمانڕەوای مەزن بە چەشنی باوکی بەسۆز و میهرەبان دەڕوانێتە ڕەعیەت و میللەتەکەی خۆی. جا ئەگەر ئەو فەرمانڕەوایە لە ئاشکرا و پەنهانیشدا خاوەنی دەستەڵاتی ڕۆحی بێت، ئەوا میهرەبانی‌یەکەی لە هی باوکان گەلێ زیاتر دەبێت، تەنانەت خەڵکیش، وەك بلێی منالی ڕاستەقینەی ئەو بن، بە وێنەی باوکی خۆیان بۆی دەڕوانن.

جا لەبەر ئەوەی کە ئەو ڕوانینەی بۆ باوك دەڕوانرێت ناگۆڕێت بۆ هی مێرد و، هی کچیش بە ئاسانی ناگۆڕرێت بە هی ژن و هاوسەری پیاو، ئەوا لەبەر ئەم نهێنی‌یە، بیری گشتینەی خەڵکی پێیان دژوار و نەشیاو بووە کە پێغەمبەر ﷺ کچی ئیمانداران مارە بکات!

لەبەر ئەوە، قورئانی پیرۆز ئەم تێگەیشتنە هەڵەیەیان بۆ ڕاست دەکاتەوە و، پێیان دەفەرموێ:

پێغەمبەر ﷺ لە گۆشەی میهرەبانیی خواوەند و بە چاوی شەفەقەت و سۆز و بەزەییەوە بۆتان دەڕوانێت و، لە ڕووی پێغەمبەرایەتی‌یەکەیەوە وەکو کوڕی خۆی مامەڵەتان لەگەڵدا دەکات. بەڵام لە ڕووی کەسێتیی مرۆڤانەی خۆیەوە، ئەوا ئاشکرایە

كه باوكی ئێوه نیيه، تاكو ماره‌كردنی كچانی ئێوه‌ی بۆ نه‌شێت و له‌سه‌ری حه‌رام بێت!

به‌شی سێهه‌م، به‌م جۆره له‌م ئایه‌ته تێده‌گات:

نابێ پشت به‌ستنتان به سۆز و به‌زه‌یی پێغه‌مبه‌ر ﷺ و په‌یوه‌ندیتان پێیه‌وه، بكه‌ن به بیانوویه‌ك بۆ ئه‌نجامدانی گوناهـ و كرده‌وه‌ی خراپ. چونكه زۆر كه‌س هه‌ن پشت به رابه‌ر و گه‌وره‌كانیان ده‌به‌ستن و له "كار" و "به‌ندایه‌تی"دا ته‌مبه‌ڵی ده‌كه‌ن. ته‌نانه‌ت هه‌ندێ جاریش ده‌ڵێن: "ئێمه نوێژ ناكه‌ین، چونكه نوێژمان بۆ كراوه"! (وه‌ك هه‌ندێ غولاتی شیعه ده‌یلێن).

سه‌رنجی چواره‌م:

به‌شێكی تر، ئاماژه‌یه‌كی غه‌یبی له‌م ئایه‌ته تێده‌گات كه بریتییه له‌وه‌ی:

كورانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ ناگه‌نه ته‌مه‌نی پیاوان. به‌ڵكو پێش ئه‌و ته‌مه‌نه خوای گه‌وره له دنیادا كۆچیان پێ ده‌كات. كه‌واته له‌به‌ر حیكمه‌تێكی خوایی، نه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ له رووی ئه‌وه‌ی كه راسته‌وخۆ نه‌وه‌ی ئه‌و بن، له "كورانی"دا به‌رده‌وام نابێت. به‌ڵام وشه‌ی "رجال" ئاماژه ده‌كات بۆ ئه‌وه‌ی كه له ئافره‌تانی - نه‌ك پیاوانی - ئه‌و لادی ئه‌ودا، نه‌وه‌ی موباره‌كی هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بن.

سوپاس بۆ خوای گه‌وره، حه‌زره‌تی "حه‌سه‌ن" و "حسه‌ین" كه وه‌چه‌ی پیرۆزی حه‌زره‌تی "فاطمة الزهراء"ن - خوایان لێ رازی بێت - دوو مانگی دره‌خشانن بۆ دوو زنجیره‌ی نوورانی كه هه‌میشه وه‌چه و نه‌وه‌ی پیرۆزی "ماددی و مه‌عنه‌وی"ی خۆری "نبووه‌ت" به به‌رده‌وامی ده‌هێڵنه‌وه!

اللهم صلِّ عليه وعلى آله.

"رۆشنایی یه‌كه‌م" به هه‌ر سێ "تیشك"ه‌كانیه‌وه كۆتایی پێ هات.

* * *

ڕۆشنایی دووهەم

ئەم ڕۆشناییە سێ نووری هەیە

نووری یەکەم

"قورئانی پیرۆز" ڕەوانیی بە خوڕ و.. ساغیی ناوازە و.. پشتگیریی مەحکەم و.. پەیوەندیی توندوتۆڵ و.. هاوکاریی بەهێزی چ لە نێوان ڕستەکانی و چ لە نێوان سیما و ڕوخسارە پێکهێنەرەکانی ئەو ڕستانەدا کۆ کردووەتەوە. هەروەك هاوئاهەنگی‌یەکی بەرزی لە نێوان ئایەت و ئامانجەکانیدا ساز داوە. ئەمەش بە شایەتیی زانستی "ڕەوانکاری" و "گوزارەکاری" و بە شایەتیدانی هەزاران پێشەوای ئەم زانستانە، وەك: زەمەخشەری و سەککاکی و عەبدولقاهیری جورجانی..

خۆ هەرچەندەش نزیکەی هەشت نۆ هۆکاری گرنگ هەن کە ئەو هاوئاهەنگی و هاوکاری و پشتگیری و ساغی و ڕەوانی‌یە دەشێوێنن، کەچی ئەو هۆکارانە هیچ کاریگەری‌یەکیان لە شێواندنی ئەو سیفەتە ناوبراوانەی قورئاندا نەبووە، تەنانەت پتر پشتی ڕەوانی و ساغی و پشتگیریی ڕستە و ئایەت و ئامانجەکانی قورئانیان گرتووە! هێندە نەبێت کە حوکمی خۆیان ڕایی کردووە و لە پشت پەردەی ڕێسا و ڕەوانی‌یەوە سەریان دەرهێناوە، تاکو ڕەوانیی هۆنینی قورئان گەلێ واتای گەورە و بەنرخ بەدەستەوە بدات، بە وێنەی "چرۆ"ی درەخت کە لە قەدی خشت و ڕێکی درەختەکاندا دەردێن و هەندێ گۆپکە و چوکڵەی بەرز و نزمی تێدا پێکدەهێنن، کەچی ئەم وردە چوکڵانە ڕێکیی لەشولاری درەختەکان نائاڵۆزێنن، بەڵکو لە ڕێیانەوە ئەو بەروبوومانە بە درەختەکان دەدرێن کە پتر جوانی و کەماڵی ئارایشتی درەختەکەیان پێ تەواو دەبێت..

چونکە قورئانی پیرۆز بەش بەش و پچڕپچڕ لە ماوەی بیست و سێ ساڵ و لە کاتی پێویستدا نازڵ بووە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هێندە پێکەوە گونجانی تەواوی دەرخستووە کە دەڵێی سەرانسەری قورئان بە یەك جار نازڵ بووە..

هەروەها ئەم قورئانە پیرۆزە لە ماوەی بیست و سێ ساڵ و لەبەر چەند هۆکارێکی جیاجیای نازڵ بوون هاتووە، کەچی ئەوەندە پشتگیریی تەواوەتیی تێدا دەردەکەوێت کە دەڵێی تەنها لەبەر یەك هۆکار نازڵ بووە..

هەروەها قورئان بۆ وەڵامدانەوەی چەند پرسیارێکی دووپاتبووی جیاجیا هاتووە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هێندە تێکەڵی و یەکگرتنی تەواوی پێوە دیارە کە دەڵێی وەڵامی تەنها یەك پرسیارە..

هەروەها قورئان بۆ ڕوونکردنەوەی حوکمەکانی گەلێ ڕووداوی جۆراوجۆر نازڵ بووە، کەچی هێندە ڕێکوپێکیی کامڵ و تەواو پێش چاو دەخات کە دەڵێی ڕوونکردنەوەی حوکمی تەنها یەك ڕووداوە..

هەروەها ئەم قورئانە پیرۆزە بە چەشنێك نازڵ بووە کە گوفتارە بەرزە خواییەکانی هێناوەتە ئاستی چەند شێوازێك کە لەگەڵ ڕادەی تێگەیشتنی چەندەها قسە بۆکراوی لەژمارەبەدەر و گەلێ حاڵەتی وەرگرتن و تێگەیشتنی جۆراوجۆردا بگونجێ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هێندە ڕەوانیی ناسك و لەیەکچوونی جوانی لە خۆدا دەرخستووە کە دەڵێی تەنها بۆ یەك حاڵەت و یەك ئاستی تێگەیشتن نازڵ بووە! تەنانەت سیفەتی "ڕەوانی"، بە وێنەی ئاوی سەلسەبیل، بەناو هەموو قورئاندا گوزەر دەکات..

هەروەها ئەو قورئانە پیرۆزە ڕووی گوفتاری ئاراستەی گەلێ جۆر و چینی لە یەك دووری خەڵکی کردووە، کەچی هێندە ئاسانیی "بەیان" و، پاراویی ڕێسا و، ڕوونیی تێگەیاندنی تێدا دیارە کە دەڵێی گشت ئەوانەی لەگەڵیان دەدوێت تەنها یەك چین و توێژن، بە ڕادەیەك کە هەموو کۆمەڵ و توێژێك پێی وایە ڕووی گوفتاری قورئان ڕاستەوخۆ ئاراستەی ئەو کراوە..

هەروەها قورئان بۆ ئەوە نازڵ بووە کە خەڵکی بەرەو چەند ئامانجێکی ئیرشادیی پلەپلە و جیاجیا ڕێنمایی بکات، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هێندە ئیستیقامەتی تەواوەتی و.. هاوسەنگیی ورد و.. ڕێکوپێکیی جوان و ڕەنگینی پێوە دیارە کە دەڵێی تەنها بۆ یەك ئامانج نازڵ بووە.

جا هەرچەند ئەم هۆکارانە مایەی هەڵبزرکان و شێواندنی واتا و ڕوخسارن، کەچی هەموویان لە دەرخستن و پیشاندانی ئیعجازی بەیان و، ڕەوانی و، لەگەڵ یەك گونجانی قورئاندا، بەکار هێنراون!

بەڵێ، هەرکەسێك خاوەنی دڵێکی ساغ و عەقڵێکی کامڵ و ویژدانێکی هەستیار و چێژێکی تەواو بێت، هەر بۆ خۆی ڕەوانییەکی جوان و.. ڕێکوپێکییەکی ناسك و.. ئاوازێکی بەتام و.. زمانپاراوییەکی بێوێنە، لە ڕوونکردنەوەکانی قورئانی پیرۆزدا دەبینێت!

خۆ هەرکەسێك بینایی دڵی کوێر نەبوبێت، بێ هیچ گومانێك "چاو"ێك لە قورئاندا دەبینێت کە قورئانی پیرۆز بەهۆی ئەو چاوە و بەوپەڕی ڕوونی سەرجەمی بوونەوەرانی ڕواڵەتی و نادیار دەبینێت و بە وێنەی لاپەڕەی کتێبێك دەبن لە بەردەستیدا کە بە ویستی خۆی هەڵیاندەگێڕێتەوە و، بە هەر شێوازێك بیەوێت واتاکانی لێك دەداتەوە و بە خەڵکییان دەناسێنێت!

گەر بمانەوێت ڕاستیی ئەم "نووری یەکەم"ە بە نموونەکانیەوە ڕوون بکەینەوە، ئەوا پێویستمان بە نووسینی چەند بەرگێك دەبێت! بۆیە بەو ڕوونکردنەوانە واز دەهێنین کە تایبەتن بەم ڕاستییە و لە گشت "پەیامە عەرەبییەکان"[١] و "ئاماژەکانی ئیعجاز" و بیست و پێنج وتەکانی پێشوودا باس کراون. بگرە هەر قورئان بۆ خۆی سەرتاپا نموونەی ئەم حەقیقەتەیە، بۆیە وا بە یەك جار هەموو قورئان پێش چاو دەخەم و بە نموونە دەیهێنمەوە!

نووری دووهەم

ئەم نوورە، لە "تایبەتکاریی ئیعجاز"ی ئەو پوختە باس و ناوە جوانانەی خوای گەورە دەکۆڵێتەوە کە شێوازی ناوازەی قورئان لە کۆتایی ئایەتەکاندا دایناون

بێدارکردنەوەیەك:

لەم نووری دووهەمەدا گەلێ ئایەت دەهێنینەوە کە تەنها تایبەت نین بەم نوورەوە، بەڵکو دەشبن بە نموونە بۆ بابەت و تیشکەکانی پێشووتریش. خۆ ئەگەر بمانەوێت مافی

---

(١) سیازدە پەیامن لە ناوەندی کتێبی (مەسنەویی نووری)دا، کە بەرگێکی سەربەخۆی "سەرجەمی پەیامەکانی نوور"ە و، بە پشتیوانیی خوای گەورە بە کوردی بڵاوی دەکەینەوە. (وەرگێڕ)

ڕوونکردنەوەی تەواوەتی بەم نموونانە بدەین، باسەکەمان درێژە دەکێشێت. بەڵام من لەم کاتەی ئێستادا ناچارم بە پوختی لێیان بدوێم، بۆیە لێرەدا زۆر بە کورتی ئاماژەمان بۆ ئەو ئایەتانە کردووە کە بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم نهێنییە مەزنەی ئیعجازی قورئان، بە نموونە هێناومانەتەوە. بەو هیوایەی درێژەپێدانی باسەکە بۆ کاتێکی تر هەڵبگرین.

ئەوەتا قورئانی پیرۆز زۆربەی جار هەندێ چەمکی پوخت و کورت لە کۆتایی ئایەتەکاندا دادەنێت..

جا ئەو پوختانە، یان چەند ناوێکی جوانی خوای گەورە.. یان واتای ئەو ناوانەی خوایان لەخۆ گرتووە.. یاخود کێشە و باسەکانیان حەوالەی "ژیری" دەکەن و مرۆڤ بۆ بیرکردنەوە و تێڕامانیان هان دەدەن.. یان دەستوورێکی کوللیی نێوان ئامانجەکانی قورئانیان تێدایە کە پشتی ناوەڕۆکی ئایەتەکە دەگرێت.

بەڵێ، ئەو پوختە کۆتاییانەی ئایەتەکان، هەندێ ئاماژەی حیکمەتی بەرز و بڵندی قورئان و.. چەند پریشکێکی ئاوی ژیانبەخشی هیدایەتی ئیلاهی و.. هەندێ پزیسکی برووسکەی ئیعجازی قورئانیان لە ئامێز گرتووە.

وا لێرەدا تەنها "دە" دانە لەو ئاماژە زۆر و زەبەندانە بە کورتی باس دەکەین. هەروەك بە ئاماژە بۆکردن تەنها یەك نموونەی نێوان نموونە زۆرەکانی و، یەك واتای پوختی تەنها یەك ڕاستیی نێوان ڕاستییە زەبەندەکانی هەریەك لەو نموونانەش، دەخەینە ڕوو.

زۆربەی ئەم "دە" ئاماژانەش لە زۆربەی ئایەتەکاندا کۆ دەبنەوە و، نەخش و نیگارێکی ئیعجازیی ڕاستەقینە پێکدەهێنن، هەروەك زۆربەی ئەو ئایەتانەی کە بە نموونەی ئاماژەیەك دەیانهێنینەوە، نموونەن بۆ زۆربەی ئاماژەکانی تریش.

وا لە هەموو ئایەتێکدا تەنها یەك ئاماژە ڕوون دەکەینەوە و، سووکەڵە ئاماژەیەکیش بۆ واتاکانی ئەو ئایەتانە دەکەین کە لە چەند "وتە"یەکی پێشووتردا لێیان دواوین.

◆ **یەکەم تایبەتکاریی پاراوی:**

قورئانی پیرۆز، بە ڕوونکردنەوە ئیعجازبەخشەکانی خۆی، کار و ئاسەوارەکانی کردگاری مەزن لە پێش چاودا ڕادەخات، پاشان ناوە جوانەکانی خواوەند لەو کار و ئاسەوارانەیدا دەردەهێنێت، یاخود یەکێك لە ئامانجە بنەڕەتییەکانی قورئان، وەك: "حەشر" و "تەوحید" دەچەسپێنێت.

ئەم ئایەتەی خوارەوە یەکێکە لە نموونەکانی واتای یەکەم:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ٢٩).

ئەم ئایەتانەی خوارەوەش یەکێکن لە نموونەکانی واتای دووهەم:

﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الأَرْضَ مِهَاداً ۞ وَالْجِبَالَ أَوْتَاداً ۞ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجاً ۞ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتاً ۞ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاساً ۞ وَجَعَلْنَا النَّهارَ مَعَاشاً ۞ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً ۞ وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً ۞ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجاً ۞ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبّاً وَنَبَاتاً ۞ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافاً ۞ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتاً﴾ (النبأ: ٦-١٧)

لە ئایەتی یەکەمدا قورئانی پیرۆز ئەو ئاسەوارە مەزنانەی خوای گەورە پێش چاو دەخات کە بە ئامانج و ڕێساکانیان بەڵگەن لەسەر "زانست" و "توانست"ی خواوەند، ئەمەش دەکات بە پێشەکیی ئەنجامێکی گرنگ و مەبەستێکی مەزن. پاشان ناوی جوانی "العلیم"ی خوای گەورەی لێ دەردەهێنێت.

لە دووهەمیشدا کار و ئاسەوارە گەورەکانی خواوەند باس دەکات و، پاشان لە دەرەنجامدا باسی "حەشر" دەردەهێنێت کە ڕۆژی "فەصل"ە. هەروەك لە خاڵی سێهەمی تیشکی یەکەمی ڕۆشنایی یەکەمدا ڕوون کرایەوە.

◆ **دووهەم سەرنجی ڕەوانبێژی:**

قورئانی پیرۆز، چنراوانی سنعەتی خواوەند لە پێش چاوی مرۆڤدا ڕادەخات، پاشان لە ناوەندی ناوە جوانەکانی خوا و لە پوختە کۆتایی ئایەتەکاندا کۆیان دەکاتەوە و دەیانپێچێتەوە.. یاخود حەواڵەی "ژیری"یان دەکات..

یەکێك لە نموونەکانی بەشی یەکەم، ئەم ئایەتەیە:

﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللهُ فَقُلْ أَفَلا تَتَّقُونَ ۞ فَذَلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ﴾ (یونس: ٣١-٣٢).

ئەوەتا لە پێشدا دەفەرموێ: (کێ زەوی و ئاسمانی وەك چەند گەنجینەیەکی ڕۆزی بۆ ئامادە کردوون و، لەوێ بارانی هێناوەتە خوار و لێرەش دەغڵ و دانی دەرهێناوە؟ یان

ئایا کێ هەیە جگە لە "خوا" بتوانێت ئەو ئاسمانە مەزن و زەوییە گەورەیە وەك دوو خەزنەدار و گەنجینەوانی گوێڕایەڵ لێ بکات بۆ فەرمانەکانی خۆی؟ کەواتە شوکر و سوپاس و ستایش تەنها هەر بۆ ئەو کەسەیە)..

لە بڕگەی دووهەمیشدا دەفەرموێ:

(کێ خاوەنی هەستی "بیستن" و "بینین"ی ئێوەیە، کە بەنرخترین شتانی ناو ئەندامەکانتانن؟ ئایا لە چ کارگە و دوکان و بازاڕێکدا کڕیوتانن؟ باش بزانن تەنها ئەو کەسە خاوەن و "پەروەردگار"تانە کە ئەم هەستە ناسکانەی وەك چاو و گوێی پێ بەخشیون و، هەر ئەویش بەدیی هێناون و پەروەردەی کردوون. کەواتە هەر تەنها ئەو - نەك کەسی تر - شایانی پەرستش و بەندایەتی بۆ کردنە)..

لە بڕگەی سێهەمیشدا دەفەرموێ:

(یان کێیە ئەو کەسەی کە هەروەك زەوی زیندوو دەکاتەوە، سەدان هەزار دەستە و تاقمی مردووانیش زیندوو دەکاتەوە و ژیانیان پێ دەبەخشێتەوە؟ کێ هەیە جگە لە خواوەندی "حەق" و بەدیهێنەری گەردوون توانای ئەم کارەی بێت؟ بێ گومان هەر ئەوە کە ئەم کارە ئەنجام دەدات و زەویی وشك هەڵهاتووی مردوو، زیندوو دەکاتەوە. خۆ مادەم خواوەند خوایەکی "حەق"ە، ئەوا هیچ حەقێکی لەلا نافەوتێ و، وەك زەویی زیندوو کردەوە ئێوەش زیندوو دەکاتەوە و بۆ دادگای مەزنتان دەنێرێت)..

لە بڕگەی چوارەمیشدا دەفەرموێ:

(کێ هەیە جگە لە "خوا" بە جۆرێکی ڕێکوپێك و بە ئەندازەی ئاسانیی بەڕێوەبردنی کۆشکێك یان شارێك، کاروباری ئەم گەردوونە مەزنە بەڕێوە ببات؟ خۆ مادەم جگە لە "خوا" کەسی تر نییە، ئەوا هیچ ناتەواوییەکیش لەو توانستەدا نییە کە دەتوانێت بەوپەڕی ئاسانی ئەم گەردوونە مەزنە و گشت تەن و قەبارەکانی ناوی بەڕێوە ببات و، هیچ پێویستییەکی بە "هاوبەش" و "یاریدەدەر" نییە، بەڵکو توانستێکی هێندە ڕەهایە کە "سنوور" ناتوانێت سنووری بۆ دەستنیشان بکات! هەروەها ئەو کەسەی کە کاروباری ئەم گەردوونە مەزنە دەسازێنێت، هەرگیز بەڕێوەبردنی بەدیهاتووە بچووکەکانیش بە کەسی تر ناسپێرێت.. کەواتە ئێوە ناچارن لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا بڵێن: جگە لە "خوا" کەسی تر نییە)!

ئەوەتا دەبینیت بڕگەی یەکەم و چوارەم دەڵێن: "خوا"(الله) و.. بڕگەی دووهەمیش دەڵێت: "پەروەردگار"(الرب).. هەروەك سێ‌هەمیش دەڵێت: "حەق"(الحق)!
دەسا ئیتر فەرموو مەودای ئیعجاز تێبگە لە شوێنی ڕستەی: ﴿فَذلِكُمُ الله رَبُّكُمُ الْحَقُّ﴾دا!

بەم جۆرە قورئانی پیرۆز، کارە گەورەکانی خواوەند و چنراوە مەزنەکانی سنعەتی ئەو باس دەکات، پاشان ناوی ئەو دەستە کاریگەرە دەهێنێت کە بەڕێوەبەر و کارسازی ئەو چنراوە مەزن و ئاسەوارە گەورانەیە: ﴿فَذلِكُمُ الله رَبُّكُمُ الْحَقُّ﴾!
واتە بە هێنانی ناوەکانی "الله، الرب، الحق"ی خوای گەورە، سەرچاوەی ئەو کارە مەزنانە پێش چاو دەخات!
یەکێك لە نموونەکانی بەشی دووهەمیش، ئەم ئایەتەیە:
﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّموات وَالأَرْضِ وَاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِما يَنفَعُ النَّاسَ وَما أَنْزَلَ الله مِنَ السَّماءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيا بِهِ الأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ لآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (البقرة: ١٦٤).

قورئانی پیرۆز لەم ئایەتەدا درەوشانەوەی ئەو "دەستەڵاتداری"یەی خواوەند باس دەکات کە لە بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەویدایە و، درەوشانەوەی کەماڵی "توانست" و گەورەیی "پەروەردگارێتی"ی خوا دەردەخات و، شایەتی لەسەر "یەکتایی" ئەو دەدات..

هەروەها درەوشانەوەی "پەروەردگارێتی" لە جیاوازیی شەو و ڕۆژدا و.. دەرکەوتنی "میهرەبانی" لە ڕامکردن و بەکارهێنانی کەشتی و گێڕانی بەناو دەریادا، کە ئەمەش یەکێکە لە هۆکارە گەورەکان لە ڕەوتی ژیانی کۆمەڵایەتیدا و.. درەوشانەوەی "گەورەیی توانست" لە باراندنی ئاوی مایەی ژیان لە ئاسمانەوە بۆ زەویی مردووی وشك و برنگ و، زیندوو کردنەوەی زەوی خۆی و زیندەوەرانی ناوی کە لە سەدان هەزار زیاتر دەبن و، پیشاندانی زەوی بە شێوەی پیشانگایەك بۆ شتانی نامۆ و سەرسووڕهێنی بەدیهاتووی خواوەندی پەروەردگار..

هەروەها درەوشانەوەی "میهرەبانی و توانست" باس دەكات لە بەدیـهێنانی چەندەها گیانلەبەری جۆراوجۆر لە "گڵ"ێكی ئاسایی..

هەروەها درەوشانەوەی "میهرەبانی و دانایی" دەخاتە ڕوو لەو كارمەندییە مەزنانەدا كە بـە "باكـان"ی دەسپێرێت، وەك پیتـاندن و هەناسـە پێدانـی ڕووەكـەكان و، یارمـەتیی هەناسەدانی زیندەوەران بە جوولاندن و بەڕێوەبردنی هەناسەدانیان.

هـەروەها درەوشـانەوەی "پـەروەردگارێتی"ش دەردەخـات لـە ملكـەچ كـردن و كۆكردنەوە و بڵاوە پێكردنی هەورە هەڵواسراوەكانی نێـوان ئاسمـان و زەویـدا، كـە وەك سـەربازی گوێڕایـەڵ بـۆ مەبەستی حەوانـەوە بـڵاوەی لـێ دەكـەن. بـەڵام پاش ئەوە، لـە نمایشێكی گەورەدا، بۆ وەرگرتنی فەرمانەكان سەرلەنوێ كۆ دەبنەوە!

بەم جۆرە و دوای پێش‌چاو خستنی چنراوانی سنعەتی خوایی، "ژیـری" دەخاتە گـەڕ بۆ لێكۆڵینەوە و دۆزینەوەی ڕاستییەكانیان و، دەفەرموێ: ﴿لآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾! كە بەمـەش جڵـەوی "ژیـری" بـەرەو بیركردنـەوە ڕادەكێشـێت و بـۆ تێفكرینیـش بێـداری دەكاتەوە.

◆ **سێهەم تایبەتكاریی پاراوی:**

قورئانی پیرۆز، هەندێ جار بە دوور و درێژی كارەكانی خوای گەورە باس دەكات، پاشان لە پوختەیەكی كەمدا كورتیان دەكاتەوە. جا قورئان بە درێژەپێدانـی ئـەو كارانـە، قەناعەت و دڵنیایی بە مرۆڤ دەبەخشـێت و، بـە پوخـت هێنـان و كـورت كردنەوەشیان كارێك دەكات كە بە ئاسانی لەبەر بكرێ و لە یاد بگیرێت، بۆ نموونە:

﴿وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

(یوسف:٦).

قورئـانی پیرۆز، بـەم ئایەتـە ئامـاژە بـۆ ئـەو نیعمەتانـە دەكـات كـە خـوای گـەورە بـە حەزرەتی یوسف و باپیرانی پێشینی ئەوی بەخشیبوون. ئەوەتا دەفەرموێ:

هـەر تەنـها خـوای گـەورە ئێـوەی لـە نێـوان نـەوەی ئـادەمدا بـۆ پلـەی "پێغەمبـەرێتی" هەڵبژارد و، زنجیرەی گشت پێغەمبەرانی لەگەڵ زنجیرەكەی ئێوەدا گرێ دا و، كردنی بە سەرگەورەی زنجیرەكانی تری نەوەی ئادەم. هـەروەك بنەماڵـەی ئێوەشی كـرد بـە مایـەی

فێرکردن و ڕێنمایی، ئەوەتا زانستە خوایی و دانستە پەروەردگاریەکان فێری خەڵکی دەکەن و.. بەو پێیە دەستەڵاتی بەختەوەرانەی دنیا و بەختەوەریی هەمیشەیی دوارۆژیشی بۆ کۆ کردوونەتەوە و.. بە "عیلم" و "حیکمەت" تۆیشی کرد بە عەزیزی میسر و پێغەمبەرێکی مەزن و ڕابەرێکی دانا..

دوای ئەوەی کە قورئان ئەو نیعمەتانە باس دەکات و دەیانژمێرێت و، تێیدە گەیەنێت کە چۆن خوای گەورە خۆی (واتە حەزرەتی یوسف) و باوك و باپیرانی بە "عیلم" و "حیکمەت" تایبەتمەند کردووە .. دوای ئەوە، دەفەرموێ: ﴿إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾!

واتە پەروەردگاری و حیکمەتی ئەو خواستیان وا بووە کە خۆت و باپیرانت بەهرەمەندی ناوی جوانی "العليم الحكيم" بن!

بەم جۆرە، ئەو نیعمەتە درێژەپێدراوانەی لەم پوختەیەدا کورت کردەوە!

هەروەها وەك ئەم ئایەتانە:

﴿قُلِ اللَّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشاءُ بِيدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ على كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ ۞ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتوُلِجُ النَّهارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ﴾ (آل عمران: ٢٦-٢٧).

ئەم ئایەتە پیرۆزانە کارەکانی خواوەندمان لە کۆمەڵگای ئادەمیزاددا پێش چاو دەخەن ، ئنجا ئەوەش دەگەیەنن کە:

عیززەت و زەلیلی.. دەوڵەمەندی و هەژاری، ڕاستەوخۆ پەیوەستن بە ویست و ئیرادەی خواوەند خۆیەوە. واتە:

(دەست وەردان لە کاروباری چینە هەرە پەرتەوازەکانی بوونەوەرە زۆر و زەبەندەکان، تەنها بە "ویست" و "نەخشە" و "تەقدیر"ی خوای گەورەیە و، هەرگیز "ڕێکەوت" ناتوانێت توخنی ئەو کارانە بکەوێت)!

دوای ئەوەی کە ئایەتەکە ئەم حوکمەی گەیاند، ئنجا دەفەرموێ: گەورەترین شت لە ژیانی مرۆڤدا ڕۆزیەکەیەتی..

پاشان بە چەند پێشەکیەك دەیچەسپێنێت کە:

"ڕۆزی" ڕاستەوخۆ لە گەنجینەی ڕۆزیدەری ڕاستەقینەوە دێت و دەنێرڕێت. چونکە دەفەرموێ:

ڕۆزیتان بە ژیانی زەوی‌یەوە بەستراوە و، ژیانی زەویش پابەندی بەهارە. خۆ بەهاریش تەنها بەدەست ئەو کەسەیە کە خۆر و مانگ ملکەچ و فەرمانبەردار دەکات و شەو و ڕۆژ بە دوای یەکتردا دەهێنێت.

کەواتە بەخشینی سێوێك بە هەر مرۆڤێك - کە ڕۆزیی ڕاستەقینەی خۆی بێت - کاری تەنها ئەو کەسەیە کە زەوی لە میوە و بەروبوومە جۆراوجۆرەکان پڕ دەکات، کە "ڕۆزیدەری ڕاستەقینە"یە!

دوای ئەوە، قورئانی پیرۆز ئەو کارە درێژە پێدراوانە، لەم پوختەیەدا کورت دەکاتەوە و دەیانچەسپێنێت کە دەفەرموێ: ﴿وَتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ﴾!

◆ **چوارەم سەرنجی ڕەوانبێژی:**

هەندێ جار قورئانی پیرۆز بە ڕیز کردن و تەرتیبێکی دیاریکراو باسی بەدیهاتووەکانی خواوەند دەکات. پاشان بەم کارەی دەریدەخات کە بوونەوەران بە "ڕێسا" و "کاری بە تەرازوو" بەدی دێن، کە ئەم دوانەش بەری درەختی بەدیهاتووان پیشان دەدەن. وەك بڵێی جۆرە ڕوونی و درەخشانی‌یەك بەو بەدیهاتووانە دەبەخشێت کە ناوە جوانەکانی خوایان تێدا دەدرەوشێتەوە.. دەڵێی ئەو بەدیهاتووانە بریتین لە "وشە" و ئەو ناوانەش "واتا"کانیانن.. یان بەدیهاتووەکان چەند "بەر"ێکن و ئەو ناوانەش ناوك و کاکڵەکانیانن! بۆ نموونە:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنْسانَ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ طينٍ ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً في قَرارٍ مَكينٍ ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنا الْمُضْغَةَ عِظاماً فَكَسَوْنا الْعِظامَ لَحْماً ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخالِقينَ﴾ (المؤمنون: ١٢-١٤).

قورئانی پیرۆز لەم ئایەتانەدا بەدیهاتنی مرۆڤ و قۆناغە سەرسووڕهێن و نامۆ و ناوازە و هاوسەنگ و ڕێکوپێکەکانی هێندە بە ڕیز کردنێکی ڕێك باس دەکات کە وەك ئاوێنە ﴿فَتَبارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخالِقينَ﴾ی تێدا دەردەکەوێت! تەنانەت دەڵێی هەموو یەکێك لەو قۆناغانە خۆی دەردەخات و لەبەر خۆیەوە ئەم ئایەتە وەحی دەکات و دەیڵێتەوە!

تەنانەت یەکێك لە "نووسەرانی وەحی" لە کاتی نازڵ بوونی ئەم ئایەتە و لە دەمی نووسینەوەیدا و پێش ئەوەی بگاتە سەر ئەم کۆتاییە، لە سەرسوورماندا لەبەر خۆیەوە وتی: ﴿فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾! بێ ئەوەی بزانێت کە ئەو ئایەتانە بەم بڕگەیە کۆتایی پێ دێت! بە ڕادەیەك کەوتە گومانەوە کە بڵێت: "ئایا وەحی بۆ منیش هاتووە؟" لە ڕاستیدا کەماڵی "ڕێسا" و "ڕوونی"ی لەڕادەبەدەر و "لەگەڵ یەك گونجان"ی تەواوەتیی گوفتاری یەکەم، پێش هاتنی ئەم ڕستەیە، خۆی دەردەخات!

هەروەها وەك ئایەتی:

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّموات وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى على الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَات بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ والأَمْرُ تَبارَكَ اللهُ رَبُّ الْعالَمِينَ﴾ (الأعراف: ٥٤).

قورئانی پیرۆز بەم ئایەتە گەورەیی توانستی خوا و دەستەڵاتی پەروەردگاریتیی‌یەکەی، بە جۆرێك دەردەخات کە دەبێ بە بەڵگە لەسەر بەتوانایەکی شکۆمەندی ئەوتۆ کە لە عەرشی پەروەردگاریتیی خۆیەوە نیشانەکانی "پەروەردگاریتی"یەکەی لەسەر لاپەڕەکانی گەردووندا دەنووسێت و، شەو و ڕۆژ بە وێنەی دوو شریت لێ دەکات کە یەك لە دوای یەك پیشان دەدرێن و، خۆر و مانگ و ئەستێرەکانیش بە وێنەی سەربازی گوێڕایەڵ بۆ وەرگرتنی فەرمان ئامادە دەکات..

لەبەر ئەوە، هەر "ڕۆح"ێك کە ئەم ئایەتە دەبیستێت یەکسەر دەڵێت: "بارك الله، ماشاء الله، فتبارك الله رب العالمين". واتە ڕستەی ﴿تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ وەك پوختەیەکی ڕستەکانی پێشوو وایە و، لە حوکمی بەر و ناوك و ئاوی ژیانیاندایە!

◆ **پێنجەم تایبەتکاریی پاراوی:**

هەندێ جار قورئانی پیرۆز لایەنە جوزئی‌یەکانی ئەو ماددانە باس دەکات کە دووچاری ئاڵوگۆڕ دێن و گەلێ چۆنێتی و بارودۆخی جۆراوجۆریشیان تێدا ڕوو دەدات. ئنجا بۆ ئەوەی ئەو لایەنە جوزئی‌یانە بکات بە چەند ڕاستی‌یەکی چەسپاو، دەچێ تۆماریان دەکات و بە ناوە جوانەکانی خواوەند - کە نوورانی و هەمەکی و چەسپاون - کورتیان دەکاتەوە..

یان پوختەیەك دەهێنێت كە "ژیری"ی مرۆڤ بۆ بیركردنـەوە و پـەند وەرگرتن ڕاپێـچ دەكات..

یەكێك لە نموونەكانی واتای یەكەم، ئەم ئایەتەیە:

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَـؤُلاَءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۞ قَالُوا سُبْحَانَكَ لا عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ (البقرة:٣١-٣٢).

ئەم ئایــەتە لـە پێشـدا ڕووداوێكـی جـوزئی بـاس دەكـات كـە بریتییـە لـەوەی هـۆی پێشـخستن و فەزڵدانی حەزرەتی ئـادەم بەسـەر مەلائیكـەت لـە مەسـەلەی "جێنشینی"دا بریتییە لە "عیلم".. پاش ئەوە باسی ڕوودانی شكستی مەلائیكـەت لـە بـەردەم حـەزرەتی ئادەمدا دەكـات لـە كێشـەی "عیلـم"دا.. پاشـان ئـەم دوو ڕووداوە بـە هێنـانی دوو نـاوی كوللی لە نێوان ناوە جوانەكانی خوادا كورت دەكاتەوە: ﴿أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ ..

بەو واتایەی كە مەلائیكەتان دەڵێن:

ئەی پەروەردگار! هەر خۆت "زانا"یت، ئەوەتا ئادەمت فێری "زانیـاری" كـرد و بـەو زانیارییە سەركەوت بە سەرماندا.. هەرخۆیشت "دانا"یت، چونكـە ئـەو شـتانەمان پـێ دەبەخشیت كە لەگەڵ توانا و لێهاتنماندا گونجاو بێـت و، فـەزڵی ئـادەمیش بـە "خـۆی و توانا و لێهاتنەكانی"یەوە بەسەرماندا دەدەیت.

یەكێك لە نموونەكانی واتای دووهەمیش، ئەم ئایەتانەیە:

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَناً خَالِصاً سَائِغاً لِلشَّارِبِينَ ۞ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۞ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ۞ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (النحل: ٦٦-٦٩).

ئەم ئایەتە پیرۆزانە، ئەوە پێش چاو دەخەن كە خواوەند:

(مەڕ و بزن و مانگا و حوشتر) و بەدیهاتووانی هاوچەشنی ئـەوانی كـردووە بـە چـەند كانییەكی خاوێن و بەلـەزەت كە شیریان لـێ هەڵدەقوڵێت و..

"ترێ و خورما" و هاوچەشنی ئەوانیشی وەك چەند سینی و دەفرێك لێ كردووە بۆ نیعمەتە ناسك و بەلەزەتەكانی و..

لە شتێكی وەك "هەنگ"یش - كە یەكێكە لە موعجیزاتی توانست - هەنگوینێك دروست دەكات كە وێڕای تامی خۆش و شیرینیيەكەی، شیفای دەردی خەڵكیشی تێدایە..

ئنجا لە كۆتاییدا، بە ئایەتی: ﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ مرۆڤ بۆ تێفكرین و پەند وەرگرتن هان دەدەن و، فێری دەكەن كە قیاسی نیعمەتەكانی تر لەسەر ئەوانە بكات كە باس كران.

◆ **شەشەم سەرنجی ڕەوانبێژی:**

هەندێ جار قورئانی پیرۆز ئەحكامەكانی "پەروەردگاریتی" بەسەر بوونەوەرە زۆر و زەبەندە و فراوانەكاندا بڵاو دەكاتەوە، پاشان نیشانەكانی "یەكبوون"یان لەسەر دادەنێت و لە خاڵی یەكگرتنیاندا - وەك ڕوویەكی یەكێتیی نێوانیان - كۆیان دەكاتەوە.. یان لە دەستوورێكی كوللیدا جیایان دەكاتەوە.

بۆ نموونە ئایەتی:

﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّموات والأَرْضَ وَلا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ (البقرة:٢٥٥).

ئەم "ئایەتەلكورسی"یە "دە" ڕستە دەهێنێت كە لە چەند شكڵ و شێوەیەكی جیاوازدا "دە" چینی "تەوحید" دەنوێنن و دەیانچەسپێنن..

دوای ئەمانە، بە ﴿مَنْ ذا الَّذي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ﴾ دەماری "شیرك" و دەست تێوەردانی غەیری خوای گەورە، بە تەواوەتی و بەوپەڕی هێز و توانایی، دەبچڕێنێت!

جا ئەم ئایەتە لەو ڕووەوە كە "ئیسمی ئەعزەم"ی تێدا درەوشاوەتەوە، واتاكانی لە بارەی ڕاستیيە خواییەكانەوە لە پلە و پایەیەكی یەكجار گەورە و تەواو بەرزدان، چونكە كاروبارە پەروەردگارییەكان لە پلە هەرە مەزنەكانیاندا پیشان دەدات..

ئنجا دوای باسكردنی كارسازیی خوایی، كە لە گەورەترین پلە و بەرزترین مەقامدا ئاراستەی ئاسمانەكان و زەوی دەكرێت، ئایەتەكە باسی پارێزگاریی ڕەها و هەمەلایەن دەكات بە هەموو واتاكانیەوە.. ئنجا لە پەیوەندیدەرێكی یەكخەری یەكگرتوو و لە

ڕوویەکی "یەکبوون"دا سەرچاوەی هەموو ئەو درەوشانەوە مەزنانەش بە ﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ کورت دەکاتەوە!

نموونەیەکی تر:

﴿اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّموات والأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمآءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرات رِزْقاً لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الأَنْهَارَ ۞ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۞ وآتاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لا تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ (إبراهيم: ٣٢-٣٤).

ئەم ئایەتانە دەریدەخەن کە چۆن خوای گەورە ئەم گەردوونەی لە حوکمی کۆشکێکدا بۆ مرۆڤ بەدی هێناوە و.. "ئاوی" ژیانی لە ئاسمانەوە بۆ زەوی ناردووە و.. "زەوی" و "ئاسمان"ی بە وێنەی دوو خزمەتگوزاری کارمەند ملکەچ و گوێڕایەڵ کردووە بۆ مەبەستی گەیاندنی ڕۆزی بە هەموو خەڵکی.. هەروەك "کەشتی"شی بۆ ڕام و گوێڕایەڵ کردووە تاکو دەرفەت بە هەموو کەسێك بدات سوود لە سەرجەم بەروبوومەکانی زەوی وەربگرێت و، بەم کارەش ژیانی بۆ مسۆگەر بکات و، هەموو خەڵکی بەری ڕەنج و کۆششیان لەگەڵ یەکدا ئاڵوگۆڕ پێ بکەن..

واتە خوای گەورە چەند شێوە و بارودۆخێکی بە هەموو یەکێکی "دەریا" و "کەشتی" و "با" بەخشیوە کە دەڵێی با وەك قامچی و، کەشتیش وەك ئەسپ و، دەریاش بە وێنەی دەشتاییەکی فراوان وایە لە ژێر پێی ئەو ئەسپەدا!

هەروەك خوای گەورە پەیوەندیی بۆ مرۆڤ دروست کردووە لەگەڵ ئەو شتانەی ناو دنیادا کە بە کەشتی و هۆکارە سروشتییەکانی تری گواستنەوەی ناو جۆگە و ڕووبارەکان دەگوێزرێنەوە و.. "خۆر" و "مانگ"ی بۆ بەگەڕخستووە و کردوونی بە دوو شۆفێری کارگوزار لە بەڕێوەبردنی چەرخی گەورەی بوونەوەرانی گەردوون و، ئامادە کردنی وەرزە جیاوازەکان و، نیعمەتە خواییەکانی ناویاندا..

هەروەك "شەو" و "ڕۆژ"ی بۆ ژێربار خستووە و، شەوی وەك پۆشاکێك بۆ لێ کردووە تاکو تیایدا بحەوێتەوە و، ڕۆژیشی بۆ کردووە بە کاتی کەسابەت و دەستخستنی مایەی ژیان و گوزەرانی..

ئنجا دوای ژماردنی ئەم هەموو نیعمەتە خواییانە، ئایەتەکە ئەم پوختەیە دەهێنێت کە ﴿وآتاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لا تُحْصُوهَا﴾ تاکو مەودای فراوانیی بازنەی نیعمەت بەخشینەکانی خوا بەسەر مرۆڤدا دەربخات و، پیشانی بدات کە چۆن سەرانسەری ئەو بازنەیە لە نیعمەت پڕ کراوە. واتە هەر خواستێکی مرۆڤ کە چ لە ڕێی پێویستیی سروشتیی خۆی و چ بە زمانی توانا و لێهاتنەکانی لە خوا داوای کردووە، خوای گەورە هەموو ئەوانەی پێ بەخشیوە. خۆ ئەو نیعمەتانەش گەر بژمێررێن، ئەوا هەر تەواو نابن و کۆتاییان پێ نایەت!

بەڵێ، گەر "ئاسمانەکان" و "زەوی" یەکێك بن لە سفرە ڕاخراوەکانی نیعمەتە مەزنەکانی خواوەند و، "مانگ" و "خۆر" و "شەو" و "ڕۆژ"یش هەندێك بن لە نیعمەتەکانی سەر ئەو سفرەیە، ئەوا بێ هیچ گومانێك دەردەکەوێت کە ئەو نیعمەتانەی ڕوویان لە مرۆڤە هەرگیزاو هەرگیز تەواو نابن و لە ژماردن نایەن.

◆ **حەوتەم نهێنیی ڕەوانبێژی:**

هەندێ جار قورئان ئامانج و بەروبوومەکانی "بەهۆکراوەکان"(المسبَّبات) باس دەکات، تاکو "هۆکار"ە ڕواڵەتی‌یەکان دابـبڕێت و توانای دروستکردن و بەدیهێنانیان لێ دامالێت و، بزانرێت کە هۆکارەکان تەنها پەردەیەکی ڕواڵەتین. چونکە "ویستن"ی ئامانجە پڕ لە دانست و بەروبوومە مەزنەکان، دەبێ هی کەسێك بێت کە خاوەنی زانست و دانستی ڕەها بێت، کەچی هۆکارە ڕواڵەتی‌یەکان بێ گیان و هەست و شعوورن! کەواتە ئەو ئایەتە بە باسکردنی بەر و ئامانجەکانی بەدیهاتووان، ڕایدەگەیەنێت کە هەرچەند لە ڕواڵەتدا وا دیار بێت کە "هۆکارەکان" وابەستەی "بەهۆکراوەکان" بن، بەڵام لە ڕاستی و واقیعدا مەودایەکی یەکجار فراوانیان لە نێواندایە..

بەڵێ، ماوەی نێوان "هۆکار" و "بەدیهێنانی بەهۆکراوەکان" هێندە فراوانە کە مەزنترین "هۆکار" دەستی ناگاتە داوێنی بەدیهێنانی نزمترین "بەهۆکراو". جا لە ئاسۆی ئەم دووری‌یە فراوانەی نێوان هۆکار و بە هۆکراوەکاندا ناوە جوانەکانی خوا بە وێنەی ئەستێرە درەخشانەکان هەڵدێن!

كەواتە هەڵاتگەی ئەو ناوانە لەو ماوە مەعنەوی‌یەی نێوان ئەو دوانەدایە!

چونكە هەرچەند لە ڕاستیدا ماوەیەكی دوور لە نێوان "ئاسمان" و "بازنەی ئاسۆ"دا هەیە، كەچی لە پێش چاودا وا دەنوێنێت كە داوێنی "ئاسمان" بەسەر چیاكانی دەوراندەوری ئاسۆوە بێت و پێیانەوە لكابێت! بە هەمان جۆر، ماوەی مەعنەویی نێوان "هۆكار" و "بەهۆكراوەكان"یش هێندە گەورە و فراوانە كە مەگەر بە دووربینی "ئیمان" و نووری "قورئان" ببینرێت! بۆ نموونە:

﴿فَلْيَنْظُرِ الإِنْسَانُ إِلى طَعَامِهِ ۞ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبّاً ۞ ثُمَّ شَقَقْنَا الأَرْضَ شَقّاً ۞ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبّاً ۞ وَعِنَباً وَقَضْباً ۞ وَزَيْتُوناً وَنَخلاً ۞ وَحَدَائِقَ غُلْباً ۞ وَفَاكِهَةً وَأَبّاً ۞ مَتَاعاً لَكُمْ وَلأَنْعَامِكُمْ﴾ (عبس: ٢٤-٣٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزانە، بە شێوەیەكی ڕیزكراوی دانایانە، موعجیزاتی توانستی خوایی باس دەكەن. پاشان لە كۆتاییدا بە وشەی: ﴿مَتَاعاً لَكُمْ وَلأَنْعَامِكُمْ﴾ ئامانجەكەیان بەدەستەوە دەدەن. لەم ئامانجەشدا ئەوە دەچەسپێنێت كە لە پشت پەردەی سەرجەم "هۆكار" و "بەهۆكراو"ەكانەوە یەكێك هەیە ئەو ئامانجانە دەبینێت و، دەستكاری‌یان دەكات.. هەروەك جەخت لەسەر ئەوەش دەكات كە ئەو هۆكارانە لە پەردەی ڕووی توانستی ئەو كەسە زیاتر هیچی تر نین.

بەڵێ، دەستەواژەی: ﴿مَتَاعاً لَكُمْ وَلأَنْعَامِكُمْ﴾ توانای دروستكردن و بەدیهێنان لە سەرجەم هۆكارەكان دادەماڵێت. چونكە لە واتادا دەڵێت:

ئەو "ئاو"ەی كە لە ئاسمانەوە بۆ ئامادەكردنی ڕۆزیی خۆتان و ئاژەڵەكانتان دەبارێت، هەرگیز لە خۆڕا و بە ویستی خۆی نابارێت، چونكە توانای سۆز و بەزەیی هاتنەوەی بە ئێوە و ئاژەڵەكانتاندا نی‌یە تا بەزەیی پێتاندا بێتەوە. كەواتە ئەو ئاوە بە ناردن لە لایەن یەكێكەوە دەنێررێت..

هەروەها "گڵ"ی بێ هەست و شعووریش لەبەر ئەوەی ناتوانێت بەزەیی بە حاڵتاندا بێتەوە و ڕۆزیتان بۆ ئامادە بكات، ئەوا لە خۆیەوە ڕووەك ناڕوێنێت. بەڵكو كەسێك هەیە درزی پێ دەبات و دەرگاكانی دەكاتەوە و نیعمەتەكانی خۆیتان لەوێوە بەدەست دەگەیەنێت.

"درەخت" و "ڕووەکەکان"یش بە هەمان جۆرن، چونکە تابڵێی دوورن لەوەی کە بەزەییان بە ئێوەدا بێتەوە و بیر لە ڕۆزییەکانتان بکەنەوە و "بەر" و "دانەوێڵە"تان بۆ ئامادە بکەن! بەڵکو ئەوانە لە ڕاستیدا چەند پەت و شریتێکن کە دانایەکی میهرەبان لە پشت پەردەی غەیبەوە شۆڕی کردوونەتەوە و نیعمەتەکانی پێدا هەڵواسیون و بەواندا بۆ زیندەوەرانی ناردوون!

بەم جۆرە و لەم ڕوونکردنەوانەوە هەلاّتگەی گەلێ ناوی جوانی وەك "الرحيم، الرزاق، المنعم، الكريم" دەردەكەوێت.

نموونەیەکی تر:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يُزْجِي سَحَاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكاماً فَتَرى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشاءُ وَيَصْرِفُهُ عَمَّنْ يَشَاءُ يَكادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالأَبْصَارِ ۞ يُقَلِّبُ اللهُ اللَّيْلَ والنَّهَارَ إِنَّ فِي ذلِكَ لَعِبْرَةً لأُولِي الأَبْصَارِ ۞ وَاللهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (النور: ٤٣-٤٥).

کاتێ ئەم ئایەتە پیرۆزە کاروبارە سەرسووڕهێنەکانی "هاتنەخوارەوەی باران" و "پێکهاتنی هەور" باس دەکات، کە گەنجینەی میهرەبانیی خواوەند و گرنگترین موعجیزەی پەروەردگارێتین، بە جۆرێك لێیان دەدوێت دەڵێی بەشەکانی هەور پێشتر هەر بە پەنهانی لەناو بۆشایی ئاسماندا بوون و بە وێنەی سوپا لە کاتی پشوودا بلاّوەیان لێ کردووە، بەلاّم هەروەك سەربازەکان بە دەنگی شەیپووری سەربازی یەکسەری کۆ دەبنەوە، ئەو پارچە هەورە بچووکانەش بە فەرمانی خوای گەورە کۆ دەبنەوە و هەور پێکدەهێنن و، ئنجا ئەو خواوەندەش ئاوی مایەی ژیان بۆ سەرجەم زیندەوەران لەو پارچە هەورانە ڕەوانە دەکات کە لە شێوە و گەورەییدا لە چیا گەڕۆکەکانی قیامەت دەچن و وەك تەرزە و بەفر سپی و تەڕ و شێدارن.

جا لە ناردنی ئەم ئاوەدا "ویست" و "مەبەست" بە جوانی دەبینرێت، چونکە ئەو ئاوانە بەپێی پێویست دێن و دەبارێن.

واتـە "بـاران" لـە خۆڕا نابارێت، بەڵکو دەنێرڕێت و لـە لایـەنی یەکێکـەوە ڕەوانـە دەکرێت و، هەرگیز ناگونجێ ئەو پارچە هەورە گەورانەی کە بە ئەندازەی چیاکان دەبن هەر لە خۆیانەوە کۆ ببنەوە لە کـاتێکدا کـە ڕووی ئاسمـان سـامـاڵ و شـین و ورشـەدارە و هیچ پەڵە هەورێکی تێدا نی یە! بـەڵکو کەسێك دەیـانـنێرێت کـە زینـدەوەران دەناسێت و ئاگای لە حاڵیانە.

ئـا لـەم مـاوە مەعنەوی یەشـدا، هەڵاتگـەی نـاوە جوانـەکانی وەك: "القدیر، العلیـم، المتصرف، المدبر، المربي، المغیث، المحیي" دەردەکەوێت.

◆ **هەشتەم تایبەتکاریی پاراوی:**

قورئانی پیرۆز هەندێ لە کارە دەراسا و ناوازەکـانی خـوای گـەورە لـە دنیـادا، بـاس دەکات، تاکو زەینەکان بـۆ تەسـدیق و دڵانیـش بـۆ بـاوەڕکردن ئامـادە بـبن سـەبارەت بـە کـارە دەراسـاکانی خـۆی کـە سـەر بـە دواڕۆژن.. یـاخود ئـەو کـار و فرمانـە خواییـە سـەرسـووڕهێنانەی کە لە دواڕۆژ و قیامـەتدا ڕوو دەدەن بـە جـۆرێك بـاس دەکـات کـە قەناعـەت و دڵنیاییمان بداتێ، بەهۆی ئەو هاووێنە زۆرانەی کە لە دنیادا دەیانبینین..

بۆ نموونە:

﴿أَوَلَمْ يَرَ الإنسانُ أَنَّا خلقناهُ مِنْ نُطفَةٍ فإذا هوَ خصيمٌ مبين﴾ هەتا کۆتایی (سـوورەتی یاسین). لـێرەدا قورئـانی پـیرۆز کێشـەی حەشـر بـە حـەوت هەشـت شـێوەی جیاجیـا و جۆراوجۆر دەچەسپێنێت و بەڵگەی لەسەر دەهێنێتەوە..

لە سەرەتادا "دروستبوونی یەکەم جار" پێش چاو دەخات و، دەفەرموێ:

ئەوەتا بە چاوی خۆتـان دەبینـن کـە لـە ئـاوی مـەنی دروسـت دەبـن و پاشـان دەبـن بـە زەروو، پاشان بە پارچەیەك گۆشت و ئنجا بە مـرۆڤ.. ئیـتر چـۆن "دروسـت بوونـەوەی دووهەم جار" بە دوور دەزانن کە کتومت وەك دروستبوونی یەکەم وایـە تەنانـەت لـەچاو یەکەمدا ئاسانتریشە؟..

پاشان بە ﴿الذي جعلَ لكُمْ منَ الشجَرِ الأخضَرِ ناراً﴾ (يس:٨٠) ئاماژە بۆ ئەو چاکە و نیعمەت و بەخششانە دەکات کە خواوەندی حەق بەم مرۆڤـەی بەخشیون. کەواتـە ئـەو کەسەی ئەم چەشنە نیعمەتانەی پێ بەخشیون، هـەرگیز دەسـتبەردارتان نـابێت تـا هـەر وا بێ لـێپرسینەوە بڕۆنە ناو گۆڕەکانتان و تیایدا بخەون و هەڵنەسنەوە..

پاشان به هێما دەفەرموێ:

ئێوە زیندووکردنەوە و سەوزبوونەوەی درەختە مردووەکان بە چاوی خۆتان دەبینن، ئەدی بۆچی بەلاتانەوە دوورە کە ئەو ئێسکانەی وەك تەختە و داری بێ گیانیان لێ هاتووە ژیانیان تێدا پەیدا ببێتەوە و بۆچی قیاسی ئەو ئێسکانە ناکەنە سەر درەختە مردووەکان؟..

پاشان ئایا دەگونجێ ئەو کەسەی ئاسمانەکان و زەویی بەدی هێناوە، لە زیندووکردنەوە و مراندنی مرۆڤدا کە بەری درەختی زەوی و ئاسمانەکانە دەستەوسان بێت؟.. یان ئایا دەگونجێ ئەو کەسەی کە هەموو کارێکی درەخت بەڕێوە بات و چاودێریی بکات، بەڵام بەری ئەو درەختە پشتگوێ بخات و فەرامۆشی بکات بۆ کەسانی تر؟ ئایا لەو گومانەدان "درەختی بەدیهاتووان" کە هەموو بەشێکی بە هەویری "دانایی" شێلراوە، بۆ بێ مەبەستی و بێهوودەیی وازی لێ بهێنرێت و دەستی لێ هەڵبگیرێت و بەر و ئەنجامەکانی پشتگوێ بخرێت؟!

کەواتە ئەو کەسەی دوایی لە حەشردا زیندووتان دەکاتەوە، هەر ئەو کەسەیە کە کاروباری ئاسمانەکان و زەویی بەدەستە و، سەرجەمی بوونەوەرانیش چەشنی سەربازی گوێڕایەڵ ملکەچی فەرمانی ئەون و، هەموو ئەوانەی بە تەواوەتی و لە ڕێی فەرمانی: ﴿كُنْ فيكون﴾ەوە بۆ کار و فرمانەکانی خۆی ژێربار خستووە.. ئەو کەسەی کە بەدیهێنانی بەهاری بەلاوە بە ئەندازەی بەدیهێنانی یەك تاقە گوڵ و دروستکردنی سەرجەمی زیندەوەرانیش بۆ توانستی ئەو هێندەی دروستکردنی یەك دانە مێش ئاسانە..

جا کەسێ کە خاوەنی توانستێکی وەهابێت ،هەرگیز پێی ناوترێت:

﴿مَنْ يُحيي العظامَ﴾؟

پاشان بە دەستەواژەی:

﴿فَسُبحانَ الّذي بيده مَلَكوتُ كلِّ شيء﴾ (يس: ٨٣)..

دەریدەخات کە هەر تەنها خوای گەورەیە کاروبار و کلیلی هەموو شتێکی بەدەستە و بەوپەڕی ئاسانیی چەشنی هەڵگێڕانەوەی لاپەڕەی کتێب، شەو و ڕۆژ و زستان و هاوین ئاڵوگۆڕ دەکات و، دنیا و قیامەتیش لای ئەو وەك دوو مەنزڵ وان کە دەرگای یەکێکیان دابخات و ئەوی تریشیان بکاتەوە..

جا مادەم وایە، ئەوا ئەنجامی گشت ئەو بەڵگانەی پێشوو بریتییە لە:

﴿وإليهِ تُرجَعون﴾..

واتە هەر ئەویشە کە لە گۆڕەکانتاندا زیندووتان دەکاتەوە و، بەرەو حەشر دەتانداتەبەر و لە دیوانی خاوێنی خۆیشیدا حسابی خۆتان دەداتێ.

بەم جۆرە، دەبینیت ئەم ئایەتانە (بەوەی کە هاوونەی حەشریان لە دنیادا، خستە ڕوو) زەین و دڵانیان بۆ وەرگرتنی کێشەی حەشر ئامادە کرد.

هەندێ جاری تریش قورئانی پیرۆز کارە قیامەتی‌یەکان بە شێوەیەك باس دەکات کە چاوی هەستی مرۆڤ بکاتەوە و ئاماژەی بۆ هاوچەشنەکانی ئەو کارە سەر بە قیامەتی‌یانە بۆ بکات کە لە دنیادا هەن، تاکو ڕێی ئینکاری کردن لە مرۆڤ بگرێت و بەدوورزانین لە زەینیدا لابدات. بۆ نموونە:

بسم الله الرحـــمن الرحيم

﴿إذا الشّمسُ كُوِّرَتْ ۞ وإذا النُّجومُ انكــدرَتْ ۞ وإذا الجبــالُ سُــيِّرَتْ ۞ وإذا العِشارُ عُطِّلتْ ۞ وإذا الوحوشُ حُشِرَتْ ۞ وإذا البحـــارُ سُــجِّرتْ ۞ وإذا النفــوسُ زُوِّجتْ ۞ وإذا المَوؤدةُ سُئلتْ ۞ بأيِّ ذنبٍ قُتِلتْ ۞ وإذا الصُحُـــفُ نُشِـرَتْ ۞ وإذا السَّماءُ كُشِطتْ ۞ وإذا الجحيمُ سُعِّرَتْ ۞ وإذا الجنّةُ أُزْلِفتْ ۞ عَلِمَـــتْ نَفْــسٌ مـا أحضـرَتْ﴾ تا کۆتایی سوورەتەکە.

بسم الله الرحـــمن الرحيم

﴿إذا السّماءُ انفطرتْ ۞ وإذا الكواكبُ انتثرتْ ۞ وإذا البحـــارُ فُجِّـرَتْ ۞ وَإذا القبورُ بُعثِرتْ ۞ علمتْ نفسٌ ماقَدّمتْ وأَخَّرَتْ﴾ تا کۆتایی سوورەتەکە.

بسم الله الرحـــمن الرحيم

﴿إذا السّماءُ انشقّتْ ۞ وأَذِنَتْ لربّها وحُقَّتْ ۞ وإذا الأرضُ مُدَّتْ ۞ وأَلقَتْ مافيها وتخلّتْ ۞ وأَذِنَتْ لربّها وحُقَّتْ﴾ تا کۆتایی سوورەتەکە.

دەبینیت ئەم سوورەتانە بە تەرز و شێوازێك لە ئالوگۆڕە مەزن و کاروبارە گەورە پەروەردگاری‌یەکانی سەر بە حەشر دەدوێن کە دڵی مرۆڤ پابەندی سەرسووڕمانێکی گەورە و عەقڵیشی گرفتاری سەرسامی‌یەکی مەزن دەکەن.. بەڵام هەر ئەوەندەی مرۆڤ لە پایز و بەهاردا هاووێنەی ئەو ڕووداوانە بە چاوی خۆی دەبینێت، ئەوا بەوپەڕی ئاسانی وەری دەگرێت و باوەڕی پێ دەکات.

جا لەبەر ئەوەی تەفسیر کردنی ئەم سێ سوورەتە درێژە دەکێشێت، ئەوا بۆ نموونە تەنها وشەی: ﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَت﴾ وەردەگرین و لە بارەیەوە دەدوێین:

ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێ کە لە ڕۆژی حەشردا هەموو کردەوەکانی مرۆڤ لەسەر لاپەڕەیەکدا تۆمار کراون و دەخرێنە ڕوو. جا لەبەر ئەوەی ئەم مەسەلەیە شتێکی سەیر و سەرسووڕهێنەرە، عەقڵ پەیی پێ نابات. بەڵام سوورەتەکە هەروەك ئاماژە بۆ حەشری بەهارانە دەکات و، هەروەك خاڵ و لایەنەکانی تریش لە دنیادا هاوێنەیان هەیە، بە هەمان جۆر "خستنەڕووی لاپەڕەی کردەوەکانی مرۆڤیش" هاوێنەیان لەم دنیایەدا ئاشکرایە، ئەوەتا هەموو بەر و، گیا و، درەختێك خاوەنی کردەوە و، فەرمانبەری و، بەندایەتی و، تەسبیحاتی تایبەتیی خۆیانن، بە شێوەیەك کە ناوە جوانەکانی خوای گەورەیان پێ دەربکەوێت.

ئنجا سەرجەمی ئەم هەموو کارانەش لەگەڵ مێژووی ژیانی ئەم بەر و گیا و درەختەدا لە یەك بە یەکی ناوك و تۆوەکانیدا تۆمارکراون و هەر هەموویشیان جارێکی تر لە بەهارێکی تر و جێیەکی تردا دەردەکەونەوە. واتە هەروەك یەك بە یەکی ئەوانە بەوپەڕی ڕوونی و ڕەوانی و بە شێوە و شکڵە ڕواڵەتی‌یەکەی، کارەکانی باب و باپیرانی پێشووی دەردەخات، بە هەمان جۆر و لە ڕێی بڵاوکردنەوەی پەلەکان و دەمکردنەوەی گەڵا و بەرەکانی، لاپەڕەی کردارەکانی خۆیشی بڵاو دەکاتەوە و دەیانخاتە ڕوو.

بەڵێ، ئەو کەسەی کە هەر لە بەرچاوی خۆماندا بەوپەڕی دانایی و، پارێزگاری و، پەروەردەکاری و، نەرمونیانی، ئەم کارە ئەنجام دەدات، هەر ئەویشە کە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾.

بۆ خۆت بەم چەشنە خاڵەکانی تریش قیاس بکە بۆ سەر ئەمە و، گەر توانا و هێزی هەڵێنجان(استنباط)یشت هەیە، ئەوا فەرموو بۆ خۆت هەڵبگۆزە.

وا بۆ یارمەتیدانت ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾یش باس دەکەین:

وشەی: "كُـوِّرَتْ" کە لەم ڕستەیەدا هەیە، واتای: "پێچانەوە" و "کۆکردنەوە" دەگەیەنێت و، نموونەیەکی گەلێ ڕوون و ئاشکرایە. سەرەڕای ئەوەی کە ئاماژە بۆ هاوێنەشی لە دنیادا، دەکات:

یەکەم: خوای گەورە پەردەکانی نەبوون و، "أثیر" و، ئاسمانی لەسەر گەوهەری ئەو "خۆر"ە لاداوە کە چەشنی چرا دنیای ڕووناك کردووەتەوە و لە گەنجینەی میهرەبانیی

خۆیەوە هێناویەتە ئەم دنیایە. جا هەرکات ئەم دنیایە تەواو بوو و دەرگاکانی داخران، ئەوا خواوەند ئەو گەوهەرە بە بەرگەکانی خۆی دەپێچێتەوە و کۆی دەکاتەوە.

دووهەم: "خۆر" کاری ئەوەی پێ سپێرراوە کە بەیانیان تیشکی ڕووناکی بڵاو بکاتەوە و، ئێوارانیش بیانپێچێتەوە و سەرلەنوێ کۆیان بکاتەوە. بەم چەشنە، شەو و ڕۆژ کارەکانیان بە نۆرە لەسەر زەوی ڕادەپەڕێنن، ئنجا کە لە کارەکانیان بوونەوە شمەك و کەرەسەکانیان کۆ دەکەنەوە. یان لەوانەیە "مانگ" تا ڕادەیەك پەردەیەك بێت بۆ (وەرگرتن و بەخشینەکانی ئەو خۆرە).

واتە هەروەك ئەم کارمەندە ئەرك پێ سپێرراوە لە ڕێی ئەم هۆیانەوە شمەکەکانی خۆی کۆ دەکاتەوە و دەفتەری تۆماری کارەکانی دەپێچێتەوە، دەبێ بە هەمان جۆریش ڕۆژێك بێتە پێشەوە کە بە تەواوەتی ئەرك و کارمەندی‌یەکانی ئەستۆی تەواو ببن، با هیچ هۆیەکیش بۆ لەکارخستنی لە ئارادا نەبێت.

لەوانەیە ئەو دوو پەڵە بچووکەی کە گەردووناسان بە ڕووی خۆرەوە دەیبینن و هەردەم لە فراوانبووندان، ئەوە دەربخەن کە خۆر بە فەرمانی خوای گەورە و لە ڕێی فراوانبوونی ئەو دوو پەڵەیەوە وردە وردە ئەو ڕووناکی‌یەی خۆی کۆ بکاتەوە و بیپێچێتەوە کە بە فەرمانی خوای گەورە بەسەر زەویدا بڵاوی کردبووەوە، ئنجا پەروەردگاری خاوەن عیززەتیش پێی بفەرموێ:

(ئالێرەدا کاری تۆ لەگەڵ زەویدا کۆتایی پێ هات.. هەر ئێستا ڕاپەڕە و بڕۆ بۆ دۆزەخ ئەوانە بسووتێنە کە تۆیان دەپەرست و، کارمەندێکی گوێڕایەڵ و ملکەچی وەك تۆیان بە سووکی سەیر دەکرد و، تۆمەتی خیانەت و بێ وەفاییان دەدایە پاڵ)!

بەم شێوەیە "خۆر" فەرمانی پەروەردگاریی: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ لەسەر ڕووە پەلاوی‌یەکەی خۆی دەخوێنێتەوە!

◆ **نۆهەم سەرنجی ڕەوانبێژی:**

هەندێ جار قورئانی پیرۆز چەند مەبەستێکی "جوزئی" باس دەکات. ئنجا بۆ ئەوەی ئەو مەبەستە جوزئی‌یانە بکات بە دەستوورێکی "کوللی" و سەرنجی زەینەکانی تێدا بگێڕێت، ئەو مەبەستە جوزئی‌یە دەچەسپێنێت و بە ناوە جوانەکانی خواوەند، کە قاعیدەیەکی کوللین، ڕاگیر و قایمیان دەکات..

بۆ نموونە:

﴿قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللهِ وَاللهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ (المجادلة: ١).

قورئـان دەفـەرموێت: خـوای گـەورە خـاوەنی بیسـتنی ڕەهایـە، هـەموو شـتێك دەبیستێت، تەنانـەت بـە نـاوی: "الحق"ی خۆی بەسـەرهات و ڕووداوی جوزئیـی ئـەو ئافرەتـەش دەبیستێت کـە بـە ناسـکترینی درەوشـانەوەکانی میـهرەبانیی خـواوەنـد - کـە مەزنترین گەنجینەی سۆز و میهرەبانییە - بەهرەمەند بووە! ئـەو دەعوایـەی کـە ئافرەتێك تیایدا لەسەر حەق بووە و لەسەر مێردەکەی بە وێنەی سکاڵا پێشکەشی خوای کردووە، خوای گەورە بە ناوی "الرحیم"ی خۆی و بەوپەڕی گرنگی و بایەخدان بە هەر کارێکی گەورە، دەیبیستێت و، بە ناوی "الحق"یشی، بەوپەڕی جیددی و گەرموگوڕییەوە بۆی دەڕوانێت و بایەخی پێ دەدات.

جـا بۆ ئـەوەی ئەم مەبەستە "جوزئی"یە بکرێـت بـە دەسـتوورێکی "کوللـی"، ئـەوا ئایەتەکە دەری دەخات کە:

ئەوەی گوێی لە بچووکترین ڕووداوی نێوان بەدیهاتووانە و چاوی لێیەتی، دەبێ ئـەو کەسە بێت کە هەموو شتێك دەبیستێ و دەبینێـت و هـەرگیز لـە "مومکینـات" نـاچێت.. هـەروەها ئـەو کەسـەی کـە پـەروەردگاری گـەردوون بێـت، دەبـێ سـەرجەم ستەمکارییەکانی ناو گەردوون ببینێت و سـکاڵای ستەم لێکـراوان ببیسـتێت. چونکـە ئەو کەسـەی کـە گیروگرفتیـان نـەبینێت و گوێـی لـە داد و فریـاد و هاواریـان نـەبێت، هەرگیز ناکرێ پەروەردگاریان بێت!

لەبەر ئەوە، ڕستەی: ﴿إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ دوو ڕاستیی مەزن دەردەخات. هـەروەك مەبەستە "جوزئی"یەکەشی کرد بە دەستوورێکی "کوللی".

نموونەیەکی تر:

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (الإسراء: ١).

قورئـانی پیرۆز دوای ئـەوەی باسـی ئیسـرای پێغەمبـەری خۆشەویسـتی ﷺ کـرد لـە سـەرەتای میعراجـەوە - واتـە لـە "مسـجد الحـرام"ەوە بـۆ "مسـجد الاقصـی" - تـا

کۆتاییەکەی کە سوورەتی "النجم" ئاماژەی بۆ دەکات، دوای ئەوە، ئەم ئایەتەی سەرەوەی بە ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ کۆتایی پێ هێنا..

جا ئەو ڕاناوەی کە لە ﴿إِنَّهُ﴾دایە یان بۆ خوای گەورە دەگەڕێتەوە، یان بۆ پێغەمبەری ئازیز ﷺ..

ئەگەر بۆ پێغەمبەر ﷺ بگەڕێتەوە، ئەوا یاساکانی ڕەوانبێژی و موناسەبەتی هاتنی گوفتار ئەوە دەگەیەنن کە ئەم گەشتە جوزئی‌یەی میعراج هێندە گەشتوگوزار و ڕۆشتنی گشتی و بەرزبوونەوەی کوللیی تێدایە کە پێغەمبەر ﷺ لە کاتی بەرزبوونەوە و دەمی برینی پلە هەمەکی‌یەکانی ناوە جوانەکانی خوای گەورەدا، کە تا "سدرة المنتهى" و "قاب قوسين أو أدنى" دەگرنەوە، هەموو نیشانە و بەڵگە پەروەردگاری‌یەکان و گشت ئەو کارە ناوازانەی سنعەتی خواوەندی بیستووە و بینیوە کە لەو گەشتەدا بەر چاو و گوێی کەوتوون. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەم گەشتە جوزئی‌یە لە حوکمی کلیلێکدایە بۆ گەشتێکی کوللی و گشتی بە ناو کارە سەرسووڕهێنەکانی سنعەتی خوای گەورەدا[1].

بەڵام ئەگەر ڕاناوەکە بۆ خوای گەورە بگەڕێتەوە، ئەوا ئەو کاتە واتاکەی بەم جۆرە دەبێت:

خوای گەورە بەندە خۆشەویستەکەی بۆ حوزووری خۆی بانگ کردووە، تاکو ئەرکێکی پێ بسپێرێت و کارێکی بخاتە ئەستۆ. بۆیە لە "مسجد الحرام"ەوە شەوڕەویی پێ کرد بەرەو مزگەوتی ئەقصا کە کۆگای پێغەمبەرانە. جا دوای چاوپێکەوتنی پێغەمبەران و ئاشکرا کردنی ئەوەی کە ئەم پێغەمبەرە ئازیزە ﷺ میراتگری ڕەها و

(١) لە تەفسیری "روح المعاني"ی "ئالوسی" (ج١٥/ص١٤)دا هاتووە کە:
(ئەگەر وا دابنرێ ڕاناوەکە بۆ پێغەمبەر ﷺ بگەڕێتەوە، وەك "أبو البقاء" لە هەندێکەوە نەقلی کردووە و وتوویەتی:
واتە: بیسەری گوفتارمان و بینەری زاتمانە. چەلەبییش لەمەدا پشتی گرتووە و، وتوویەتی: ئەم بۆچوونە دوور نی‌یە.. ئەوا بەو پێیە، واتاکەی بەم جۆرە دەبێت: ئەو بەندەیەم کە بەم ڕێزلێنانە شەرەفمەندم کردووە شایستەی ئەم ڕێزەیە، چونکە هەر ئەوە کە گوێ بیستی فەرمان و نەهی‌یەکانمە و ڕەفتاریان پێ دەکات و، بینەرێکی وەهایشە کە بە چاوی پەند و عیبرەت دەڕوانێتە بوونەوەران و دەرس وەردەگرێت، یان بینەری ئەو نیشانانەیە کە پیشانمان داوە). هەروەها بڕوانە تەفسیری "إسماعيل القنوي" بەسەر "بيضاوي"یەوە ج ٤/ص٢٢٤. (وەرگێڕ، لە چاپە عەرەبی‌یەکەوە)

ڕاستەقینەی بناغەی ئایینەکانی هەموو پێغەمبەرانە - درووديان لەسەر بێت - گەشتێکی بەو پێغەمبەرە خۆشەویستە کرد بۆ ناو مولك و مەلەکووتی خۆی تا گەیاندییە "سدرة المنتهی" و بە ئەندازەی نزیکیی هەردوو سەری کەوانەیەك یان کەمتر، لە خۆی نزیکی خستەوە.

بەم جۆرە ئەم گەشت و سەفەرە هەرچەند میعراجێکی جوزئی بووە و، ئەو کەسەش کە بۆ ئەوێ بەرز کراوەتەوە بەندەیەك بووە لە بەندەکان، بەڵام ئەم بەندەیە "ئەمانەت"ێکی هێندە مەزنی پێ سپێرراوە کە پەیوەندیی بە هەموو گەردوونەوە هەیە و، "نوور"ێکی ڕووناکی بەخشی وای لەگەڵدایە کە هەموو بوونەوەران ڕووناك دەکاتەوە و سەروسیمای واتا و ناوەڕۆکیان دەگۆڕێت و بەو نوورە دەیانەخشێنێت، جگە لەوەی کە ئەم بەندەیە "کلیل"ێکی ئەوتۆی پێیە کە دەتوانێت دەرگای بەختەوەریی هەمیشەیی و نیعمەتی بەهەشتی هەتاهەتایی پێ بکاتەوە.

لەبەر هەموو ئەمانە، خوای گەورە خۆی بە ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ وەسف دەکات، تاکو دەری بخات کە هێندە حیکمەتی بەرز و بلند لەو "ئەمانەت" و "نوور" و "کلیل"ەدا هەن کە سەرجەمی بوونەوەران و بەدیهاتووان و سەرانسەری گەردوون لە ئامێز دەگرن.

نموونەیەکی تر:

﴿الْحَمْدُ للهِ فَاطِرِ السَّمواتِ وَالأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلائِكَةِ رُسُلاً أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (فاطر: ١).

خوای گەورە لەم سوورەتەدا دەفەرموێ:

(بەدیهێنەری مەزنی ئاسمانەکان و زەوی، ئەم زەوی و ئاسمانانەی ئارایشت داوە و، ئاسەواری کەمالی خۆی پێش چاوی بینەرانی لەژمارەبەدەر خستووە و، وای لێ کردوون کە هەموویان سوپاس و ستایشی لەژمارەبەدەری پێشکەش بکەن.. هەروەها ئەو بەدیهێنەرە شکۆمەندە بە چەندەها نیعمەتی نەبڕاوە و بێ سنوور زەوی و ئاسمانەکانی ڕازاندووەتەوە، ئەوەتا ئاسمانەکان و زەوی چ بە زمانی نیعمەتەکانیان و چ بە زمانی هەموو نیعمەت پێدراوانیش، سوپاس و ستایش پێشکەشی بەدیهێنەری "میهرەبان" دەکەن)..

دوای ئەوە، دەفەرموێ: (ئەو خوایەی کە گەلێ کۆئەندام و باڵی بە مرۆڤ و زیندەوەران و باڵندەکانی سەرزەوی بەخشیوە، تاکو بتوانن فڕین و گەشتوگوزار لە نێوان وڵات و شارەکانی گۆی زەویدا بکەن و.. باڵیشی بە مەلائیکەتانی نیشتەجێی ئەستێرەکان و کۆشکی ئاسمانەکان بەخشیوە، تاکو فڕین و هاتوچۆ بەناو بورجەکانی ئاسمان و مەملەکەتانی بەرز و بڵندی ئەوێدا ئەنجام بدەن.. بێ هیچ گومانێك ئەو خواوەندە، توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە. کەواتە ئەو کەسەی باڵی بە مێش بەخشیوە تاکو لە بەرێکەوە بۆ بەرێکی تر و، بە چۆلەکەشی داوە تاکو لە درەختێکەوە بۆ درەختێکی تر بفڕن، هەر ئەویشە کە مەلائیکەتانی بە باڵدار دروست کردووە تاکو لە هەسارەی زوهرەوە بۆ موشتەری و لەویشەوە بۆ هەسارەی کەیوان بفڕن و گەشت و گوزاریان لە نێواندا بکەن).

پاشان بە دەستەواژەی: ﴿مَثْنَى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ﴾ ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە مەلائیکەتان بە وێنەی سەرنشینانی زەوی لە دۆخێکی جوزئیدا نەبەستراونەتەوە و، پابەندی شوێنی تایبەتی و دیاریکراو نین. بەڵکو دەتوانن لە یەك کاتدا ئامادەی چوار ئەستێرە یان زیاتریش ببن.

ئەوەتا ئەم ڕووداوە جوزئییە (واتە باڵدارکردنی مەلائیکەت) ئاماژە بۆ گەورەیی توانستی گشتی و ڕەهای خواوەند دەکات و بە پوختەی: ﴿إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ جەخت لەسەر ئەم دەستوورە کوللییە دەکات.

◆ دەهەم سەرنجی ڕەوانبێژی:

هەندێ جار ئایەتی قورئانی پیرۆز لە تاوان و گوناهەکانی مرۆڤ دەدوێت و، بە توندوتیژی هەڕەشە و سەرزەنشتی ئاراستە دەکات. پاشان ئایەتەکە بە هەندێ لەو ناوە جوانانەی خواوەند کۆتایی پێ دەهێنێت کە ئاماژە بۆ میهرەبانیی خوای گەورە دەکەن، تاکو ئەو سەرزەنشتە توندوتیژە گرفتاری "نائومێدی"ی نەکات!

بۆ نموونە: ﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذاً لابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلاً ۝ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّاً كَبِيراً ۝ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيماً غَفُوراً﴾ (الإسراء: ٤٢-٤٤).

دەفەرموێ: (پێیـان بڵـێ: گـەر وەك ئێـوە دەڵێـن، لـەناو موڵكـی خـوادا هەركەسێك هەبوایـە هاوبەشـی ئـەو بێـت، ئـەوا ئـەو هاوبەشـانە دەسـتیان دەگەیشـتە عەرشـی پەروەردگاریتیی خواوەنـد و ئـەو كاتـەش بـەهۆی تێكچوونـی ڕێسـای گەردوونـەوە نیشانەكانی دەست تێوەردانی ئەو هاوبەشانە دەردەكەوت. كـەچی هـەموو بوونـەوەرانی هـەندەكی و هەمـەكی و بچووك و گـەورە، هـەر لـە حـەوت ئاسمانەكانـەوە تـا دەگاتـە زیندەوەرە میكرۆسكۆبی‌یەكان، بە زمانی دەركـەوتنی درەوشـانەوە و نـەخش و نیگـاری ناوە جوانەكانی خـواوەند بە سـەریانەوە، تەسبیح و تەقدیسی ئەو خواوەندە شـكۆمەند و بەخشـندەیە دەكـەن كـە خـاوەنی ئـەو ناوانەیـە و، تێكـڕا خـاوێنی و بـێ هاوبەشـیی ئـەو ڕادەگەیەنن)!

بـەڵێ، "ئاسمـان" تەقدیسـی ئـەو خواوەنـدە دەكـات و بـە وشـەی ڕوونـاكی خـۆر و ئەستێرەكانی و، بە زمانی ڕێكوپێكی و حیكمەتـەكانی شایەتی لەسـەر "یـەكتایی"ی ئەو دەدات و.. "بۆشایی"یە هەواكەشی بە دەنگی هەور و، وشەی نەعرەتە و بروسكەكانی و دڵۆپـەكانی بـارانی، تەسـبیح و تەقدیسـی ئـەو خواوەنـدە دەكـات و شـایەتی لەسـەر "تـەنیایی"یەكـەی دەدات.. هـەروەك "زەوی" بـە وشـە زیندووەكـانی زینـدەوەران و ڕووەك و بوونـەوەرانی نـاوی، تەسـبیحاتی خـۆی و "یـەكتایی" بەدیهێنەرەكـەی ڕادەگەیەنێت.. هەموو "درەخت"ێكی زەویش - بە هەمان جۆر - تەسبیحاتی دەكات و بە وشەی گەڵا و گوڵ و بەروبوومەكانی شایەتی لەسەر "تەنیایی" ئـەو دەدەن.. هـەروەها گشـت "بەدیـهاتوو"یـەكی جوزئـی و بچـووك، وێـڕای جوزئـی و بچووكیـی خـۆی، بـە ئاماژەكانی ئەو چۆنێتی و نەخش و نیگارانەی پێوەی دیارن و ئـەو نـاوە جوانـە زۆرانـەش كـە دەریاندەخـات، تەسبیح و تەقدیسـی خـاوەنی ئەو ناوانـە دەكـات و شـایەتی لەسـەر "وەحدانییەت"ی دەدات..

بە هەمان جۆر، سەرانسـەری "گـەردوون"یـش پێكـەوە و بـە یـەك زمـان، تەسبیحاتی بەدیهێنەری شـكۆمەندی دەكات و شـایەتی لەسەر "یەكتایی" ئـەو دەدات، مرۆڤ نـەبێ كە پوختە و ئاكام و بەری پێگەیشتوو و جێنشینی ڕێز لێگیراوی ئەو گەردوونەیە، دەچـێ بە پێچەوانەی سەرجەم شتانی ناو گەردوونەوە ڕەفتار دەكات و كـافر دەبێـت و هاوبـەش بۆ خـوا دادەنێت! دەسا بزانـە ئـەم كـارەی مـرۆڤ چـەندە چەپـەڵ و ناشـیرینە و، دەبـێ شایستەی چ سزایەك بێت لەسەر ئەم تاوانە مەزنەی؟

بەڵام بۆ ئەوەی ئەم مرۆڤە گوناهبارە نەکەوێتە نزمایی و هەڵدێری "نائومێدی"یەوە، ئایەتەکە ئەو حیکمەتەی خواوەندی قەهاری شکۆمەندی بۆ باس دەکات کە خواستی وایە ئەم گەردوونە بەسەر مرۆڤدا نەڕووخێنێت لەسەر ئەم تاوانە یەکجار گەورەیە و، دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُ كَانَ حَلِيماً غَفُوراً﴾ تاکو بەم پوختە کۆتاییە حیکمەتی مۆڵەتدانی بۆ ڕوون بکاتەوە و دەرگای هیوا و ئومێدی لێ بخاتە سەر پشت!

* * *

دەسا فەرموو بەم "دە" ئاماژە ئیعجازی‌یانە، لەو بریسکانەوە زۆرانەی ئیعجاز تێبگە کە لە کورتە و پوختەی کۆتایی ئایەتەکاندا هەن، جگە لەو هیدایەت و ڕێنماییە زۆر و زەبەندانەش کە نم نم لێیانەوە دەرکەوتوون. تەنانەت کاریگەریی وەهایان لە هەستی ڕەوانگۆیانی وریا و زیرەکدا بەجێ هێشتووە کە لەتاو سەرسووڕمانیان لە بەردەم ئەم شێوازە ناوازانەدا، وتوویانە: "ئەمە هەرگیز گوفتاری ئادەمیزاد نی‌یە"! هەروەك بە "حق الیقین" ئیمانیان بەم فەرمایشتەی خوای گەورە هێنا کە دەفەرموێ:

﴿إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى﴾!

هەندێ ئایەت هەن، جگە لەم ئاماژانەی باس کران، گەلێ تایبەتکاریی تریان تێدایە کە ئێمە لەم باسەدا لێیان نەدواین..

جا لە کۆبوونەوەی سەرجەمی ئەو تایبەتکاری‌یانەوە، نەخشێکی ناوازەی ئیعجاز دەردەکەوێت، کە هێندە ڕوونە تەنانەت نابینایانیش دەیبینن!

نووری سێهەم

کە بریتی‌یە لەوەی ئەم قورئانە پیرۆزە لەگەڵ هیچ گوفتارێکی تردا بەراورد ناکرێت

چونکە سەرچاوە و هێز و جوانیی "گوفتار" چوار دانەن:

یەکەم: قسەکەر. دووهەم: قسەبۆکراو. سێهەم: ئامانج. چوارەم: مەقام.

کەواتە تەنها "مەقام" نی‌یە، وەك ئەو بۆچوونە هەڵەیەی کە ئەدیبان تێی کەوتوون و تیایدا وێڵ بوون!

لەبەر ئەوە، دەبێ لە هەر گوفتارێکدا سەیر بکرێ کە:

ئایا کێ وتوویەتی؟.. بە کێی وتووە؟.. بۆچی وتوویەتی؟ لە بارەی چیەوە دواوە؟

کەواتە نەچیت تەنها بۆ "گوفتار"ەکە بڕوانیت و لێی ورد ببیتەوە!

جا مادەم "گوفتار" لەم چوار سەرچاوەیەوە هێز و جوانی بەدەست دەهێنێت، ئەوا کاتێ بە وردی سەیری سەرچاوەکانی هێزی گوفتاری "قورئان" دەکرێت، پەی بە پلەی ڕەوانبێژی و، بەرزی و، جوانی‌یەکەی، دەبرێت!

بەڵێ، گوفتار هێز و تین لە "قسەکەر"ەکەیەوە بەدەست دەهێنێت..

بۆ نموونە: گەر ئەو گوفتارە "ئەمر" یان "نەهی" بێت، ئەوا "ویست" و "توانست"ی قسەکەر - بەپێی پلەی هێز و توانستەکەی - لەخۆ دەگرێت و، بە وێنەی تەزووی کارەبا بە ناویدا دەڕوات و هیچ شتێك ڕێی لێ ناگرێت و، کاریگەریی خۆی لە دڵدا بەجێدەهێڵێت. خۆ هەتا ئەو پەیوەندی‌یەش زیاد بکات، هێز و بەرزیی گوفتارەکەش پتر پەرە دەسێنێت و لە زیادبووندا دەبێت.

بۆ نموونە:

﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَآءَكِ وَيَا سَمَآءُ أَقْلِعِي﴾ (هود: ٤٤).

هەروەها:

﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قَالَتَا أَتَيْنَا طَآئِعِينَ﴾ (فصلت: ١١).

دەسا فەرموو سەیری بەرزی و هێزی ئەم فەرمانە حەقیقی‌یە جێبەجێ کراوانە بکە کە "هێز" و "ویست"یان لەخۆ گرتووە.. پاشان سەیری فەرمانی مرۆڤێك بکە، کە بە وێنەی وڕێنەی نەخۆش، بۆ بێ گیانەکانی دەربکات و بڵێت:

"أُسكني يا أرضُ وانشقّي يا سماءُ وقومي أيتُها القيامة"!

ئایا هەرگیز ئەم گوفتارە لەگەڵ ئەو دوو فەرمانە جێبەجێ کراوانەی پێشوودا بەراورد دەکرێت؟!

پاشان فەرمانی خۆ تێهەڵقورتێنی مرۆڤ لە کوێ، کە لە هەوا و ئاوات و ئارەزووەکانیەوە سەرچاوەی گرتووە.. ئەو فەرمانانەش لە کوێ کە لە کەسێکەوە دەرچوون خاوەنی سیفەتی "فەرماندەی ڕاستەقینە"یە و، بەسەر کارەکانیدا زاڵ و بەتوانایە؟

بەڵێ، فەرمانی سەرکردەیەکی قسەڕۆشتوو لە کوێ کە بە سەربازەکانی بڵێت: "پێشکەون.. هەڵمەتبەرن".. ئەوەش لە کوێ کە ئەگەر ئەم فەرمانە لە سەربازێکی ئاسایی پشتگوێ خراوەوە دەربچێت؟!

خۆ هەرچەند ئەم دوو فەرمانە لە یەك شێوەدان، کەچی لە ناوەڕۆکدا مەودایەکی فراوانی بە قەدەر جیاوازیی نێوان "سەرکردەی گشتی" و "سەرباز"یان لە نێواندایە!

نموونەیەکی تر:

﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (يس: ٨٢).

هەروەها:

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لآدَمَ﴾ (البقرة: ٣٤).

سەیری هێز و بڵندیی ئەو دوو فەرمانە بکە کە لەم دوو ئایەتەدان و.. ئنجا بۆ ئەو گوفتارانەی ئادەمیزادیش بڕوانە کە لە دەرکردنی فەرمان دەچن!

ئایا نابینیت جیاوازیی نێوان هەردوو لا وەك هی ڕووناکیی "گوڵەستێرە" وایە لەچاو ڕووناکیی "خۆر"ی درەخشاندا؟

بەڵێ، لە کوێ گوفتاری مرۆڤ بەراورد دەکرێت لەگەڵ نیگارکێشانی کەسێك لە دەمی کارەکەیدا و، ڕوونکردنەوەی سنعەتیش لە لایەن سنعەتکارەوە لە گەرماوگەرمی سنعەتەکەیدا و، گوفتاری چاکەکارێك لە کاتی چاکەکاریدا، کە هەر یەکەیان شێوەی کارەکەی دەکێشێت و گوفتاری لەگەڵ کرداریدا یەکاویەك دەردەچێت؟

واتە دەڵێت: بڕوانن، ئەم کارەم لەبەر فلان شت کرد و، ئەمەش لەبەر فیسار دەکەم و، ئەوەش ئاوەها و ئاوەها دەبێت و.. هتد..

بەم جۆرە کارەکەی لەبەر گوێ و چاواندا بەرجەستە دەکات؟!

بۆ نموونە:

﴿أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ۞ وَالأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۞ تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ۞ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكاً فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۞ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ۞ رِزْقاً لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾ (ق:٦-١١).

ئەم نیگارکێشانەی کە بە وێنەی ئەستێرە لە بورجی ئەم سوورەتە و ئاسمانی قورئاندا پرشنگ دەدات و، دەڵێی میوەی بەهەشتە و، لە ناوەندی ئەم کارانەدا گەلێ بەڵگەی هێناوەتەوە و، ڕێکوپێکیی "ڕەوانبێژی"ی خۆیشی پاراستووە و، ئنجا بە تەعبیری: ﴿كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾یش "حەشر"ی چەسپاندووە که ئەنجامی ئەو کارانەیە تاکو ئەو کەسانەی پێ دەمکوت و بێدەنگ بکات کە لە سەرەتای سوورەتەکەدا ئینکاریی حەشریان دەکرد..

بەڵێ، ئەم نیگارکێشانە لە کوێ و.. ئەو گوفتارەش لە کوێ کە خەڵکی خۆیانی پێ هەڵدەقورتێنن لەو کارانەدا کە مەگەر بە دەگمەن دەنا چ پەیوەندییەکی ئەوانی پێوە نییە؟

دیارە جیاوازیی نێوان ئەم دوانە وەك هی وێنەی گوڵ وایە لەچاو گوڵی زیندووی ڕاستەقینەی خواییدا!

گەر بمانەوێت بە تێر و تەسەلی واتای ئەم ئایەتانە هەر لە ﴿أَفَلَمْ يَنظُرُوا﴾ هەتا ﴿كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾ لێك بدەینەوە، ئەوا پێویستمان بە کاتێکی درێژخایەن دەبێت. بۆیە تەنها ئاماژەیەکیان بۆ دەکەین و بە ڕێی خۆماندا دەڕۆین:

لەبەر ئەوەی لە سەرەتای سوورەتەکەدا دەری خست کە کافران ئینکاریی حەشریان کردووە، ئەوا قورئانی پیرۆز چەند پێشەکییەك دەخاتە ڕوو تاکو بۆ قبووڵکردنی "حەشر" ناچاریان بکات. ئەوەتا دەفەرموێ:

ئایا سەیری ئاسمان ناکەن بەسەرتانەوە کە چۆن بە سام و شکۆ و ڕێکوپێکی بنیاتمان ناوە؟..

ئایا نابینن کە چۆن بە ئەستێرە و خۆر و مانگ ڕازاندوومانەتەوە بێ ئەوەی هیچ کەمی و ناتەواوییەکی تێدا بیێت؟..

یان ئایا نابینن کە چۆن زەویمان بۆ تەخت کردوون و بە ڕایەخی حیکمەت بۆمان ڕاخستوون و، چیاکانمان تێدا قایم کردوون تاکو لە بەرزبوونەوە و زاڵبوونی ئاوی دەریاکان بیپارێزن؟..

ئایا نابینن کە لە هەموو ڕەگەزێکی سەوزە و ڕووەکەکان گەلێ نێر و مێی جوان و جۆراوجۆرمان تێدا بەدی هێناوە و سەرانسەری زەویمان پێ ڕازاندوونەتەوە؟..

یان ئایا نابینن کە چۆن لە ئاسمانەوە ئاوێکی پیرۆز دەنێرم و، باخ و بێستان و بەروبوومی بەتامی وەك خورما و هاوچەشنی ئەوی پێ دەڕوێنم و دەیانکەم بە ڕۆزیی بەندەکانم؟..

ئایا نابینن کە زەویی وشك و برنگ و مردوو، بەو ئاوە زیندوو دەکەمەوە و، هەزاران حەشری دنیایی پێ دەهێنمە کایەوە؟

جا هەروەك بە توانستی خۆم و لەبەرچاوی خۆتاندا ئەم ڕووەکانە لەو زەوییە مردووە وشك و برنگەدا دەردەهێنم، بە هەمان جۆر لە ڕۆژی حەشردا ئێوەشی لێ دەردەهێنم، چونکە لە قیامەتدا زەوی دەمرێت و ئێوەشی تێدا زیندوو دەکرێنەوە!

جا فەرموو بۆ خۆت لێکی بدەرەوە و بزانە کە:

ئەو "پاراویی بەیان"ە لە کوێ کە ئەم ئایەتانە لە بواری چەسپاندنی حەشردا دەریانخست، کە ئێمە ئاماژەمان تەنها بۆ یەك لە هەزاری کرد و.. ئەو وشانەش لە کوێ کە خەڵکی لە کێشەکانی خۆیاندا دەیانهێنن و لە سەر یەکتر ڕیزیان دەکەن؟!

* * *

هەر لە سەرەتای ئەم پەیامەوە تا ئێرە، بۆ مەبەستی لێکۆڵینەوە لە کێشەی ئیعجازدا ڕێبازی "بێ لایەنی مەوزووعی"مان گرتە بەر و، لەم پێناوەدا گەلێ مافی قورئانمان بە پەنهانی هێشتەوە و، لە بەراوردەکاندا ئەو خۆرە تیشك بەخشەمان دەهێنایە ئاستی مۆمەکان، تاکو نەیارێکی سەرسەخت بۆ قبووڵکردنی ئیعجازی قورئان ناچار بکەین!

ئێستاش کە "لێکۆڵینەوەی زانستی" ئەرکی سەرشانی خۆی ئەنجام دا و بە چەشنێکی درەخشان ئیعجازی قورئان چەسپا، وا بە ناوی "حەقیقەت"ەوە، نەك بە ناوی "لێکۆڵینەوەی زانستی" هەندێ ئاماژە بۆ مەقامی قورئان دەکەین کە هێندە گەورەیە لە هیچ بەراورد و هەڵسەنگاندنێکدا جێی نابێتەوە.

بەڵێ، ڕێژەی گوفتارەکانی تر لەچاو ئایەتەکانی قورئاندا وەك ڕێژەی ئەو ئەستێرە یەکجار ورد و بچووکانە وایە کە لە ناو ئاوێنەکاندا دەبینرێن، لە چاو قەبارەی ڕاستەقینەی خودی ئەو ئەستێرانەدا!

بەڵێ، وشەکانی قورئان، کە هەریەکەیان ڕاستییە چەسپاوەکان ڕوون دەکەنەوە، لە کوێ و.. ئەو واتایانەش لە کوێ کە مرۆڤ بە وشەی خۆی لەسەر ئاوێنە بچووکەکانی هەست و بیریدا دەیانەخشێنێت؟

ئەو وشە زیندووە خاوێن و مەلائیکەت ئاسایانەی قورئان، کە گوفتاری بەدیهێنەری خۆر و مانگن و نوورەکانی "هیدایەت" پەخش دەکەن، لە کوێ و.. ئەو وشە گەزندانەی مرۆڤیش لە کوێ کە بە وردەکاری‌یەکانی خۆیان خەڵکی دەخەڵەتێنن و، بە فوو پێداکردنی جادووگەرانەشیان هەوا و ئارەزووەکانیان تێدا دەورووژێنن؟

بەڵێ، ڕێژەی نێوان مێرووە ژەهراوی‌یەکان و مەلائیکەتانی خاوێن و ڕۆحانییانی ڕووناك، چەندەیە.. مەودای نێوان وشەکانی مرۆڤ و وشەکانی قورئانی پیرۆزیش بە هەمان ڕێژەیە! ئەم ڕاستی‌یەش هەر بیست و چوار وتەکانی پێشوو لەگەڵ ئەم وتەی بیست و پێنجەمەدا چەسپاندوویانن. کەواتە ئەم دەعوایەمان ئیدیعایەکی ڕووت نی‌یە، بەڵکو ئەنجامی بەڵگەیەکە کە پێشتر هێنراوە و سەلمێنراوە!

بەڵێ، وشەکانی قورئان کە هەریەکەیان صەدەفی گەلێ مرواریی هیدایەت و سەرچاوەی ڕاستی‌یەکانی ئیمان و کانگای بناغەکانی ئیسلامن و، لە عەرشی ڕەحمانەوە نازڵ بوون و، لە سەروو و دەرەوەی گەردوونەوە ئاراستەی ئادەمیزاد دەکرێن.. ئەم گوفتارە ئەزەلی‌یەی کە "عیلم" و "قودرەت" و "ئیرادە"ی لەخۆ گرتووە، لەکوێ و.. وشە لاوازە پڕ لە هەوا و ئارەزووەکانی مرۆڤیش لە کوێ؟!

بەڵێ، قورئانی پیرۆز درەختێکی جوانی "توبا" دەنوێنێت کە لقەکانی بە هەموو لایەکی جیهانی ئیسلامدا بڵاو کردبێتەوە و، "گەڵا"ی سەرجەم مەعنەوییات و، شەعائیر و، کەمالات و، حوکم و، دەستوورەکانی گرتبێت و، ئەولیا و ئەصفیاکانیشی بە وێنەی چەند "گوڵ"ێکی جوان و ڕەنگین پێش چاو خستبێت کە جوانی و پاراوی‌یان لە ئاوی ژیانی درەختەکەوە بەدەست هێنابێت و، "بەر"ی سەرجەم کەمالات و ڕاستی‌یە گەردوونی و خواییەکانی گرتبێت، تەنانەت هەموو یەکێکی "ناوك"ی بەرەکانی بووبێت بە دەستووری کار و ڕێبازی ژیان..

ئایا ئەم زنجیرە ڕاستی‌یانەی کە قورئانمان لە شێوەی درەختێکی بەرداری خاوەن سێبەری ئاوادا پیشان دەدەن، لە کوێ و.. قسەی ئاسایی مرۆڤیش لە کوێ؟..

أين الثرى من الثريّا؟!

وا زیاتر لە هەزار و سێ سەد ساڵە قورئانی حەکیم لە بازاڕی گەردوون و پێش چاوی سەرجەم دانیشتووانیدا، ڕاستی‌یەکانی خۆی بڵاو دەکاتەوە و، هەموو کەس و

هەموو نەتەوە و هەموو وڵاتێك بەشی خۆیان لە گەوهەر و ڕاستییەکانی وەرگرتووە و، تا ئێستاش هەر وەری دەگرن..

وێڕای هەموو ئەمانەش، کەچی نە ڕاهاتن لەگەڵیدا و نە ئەو زۆرییە و نە تێپەڕبوونی کات و نە ئاڵوگۆڕە گەورەکان، هیچیان زیانیان لە ڕاستییە بەنرخەکانی و لە شێوازە جوانەکەی نەداوە و، پیریان نەکردووە و، تەڕی و پاراویی ئەویان لەدەست نەداوە و، نەیانتوانیوە لە نرخی دابگرن یاخود تریفەی جوانییەکەی خامۆش بکەن!

ئەم حاڵەتە هەر خۆی لە خۆیدا ئیعجازێکی سەربەخۆیە!

خۆ ئەگەر ئێستا کەسێك، بەپێی خواستی هەوا و ئارەزووەکانی و بە هەڵسوکەوتێکی مناڵانە، بچێت هەندێ لەو ڕاستییانەی کە قورئانی پیرۆز هێناونی، بهۆنێتەوە و، بیەوێت بۆ مەبەستی ئیعتیراز گرتن لە هەندێ ئایەتی قورئان، بەراورد لە نێوان گوفتارەکەی خۆی و گوفتاری قورئاندا ساز بکات و، بڵێت: "ئەوەتا گوفتارێکی وەك قورئانم وتووە" ئەوا بێ گومان ئەم قسەیەی هێندە نەفامی و گەلحۆیی پێوە دیارە کە کتومت لەم نموونەیەی خوارەوە دەچێت:

بەننایەك کۆشکێکی گەورە بنیات بنێت کە بەردەکانی بریتی بن لە چەند گەوهەرێکی جۆراوجۆر و، هەریەك لەو گەوهەرانەش لە چەند بارودۆخێکی تایبەتیدا دابنێت و بە چەند نەخشونیگارێکی هاوسەنگی وەها ناوازەش بیانڕازێنێتەوە کە پەیوەندییان بە هەموو نەخشونیگارە بەرز و ناوازەکانی کۆشکەکەوە ببێت..

پاشان کەسێکی نەشارەزای وا بڕواتە ناو ئەو کۆشکەوە کە هیچ شتێك لەو نەخشونیگارە ناوازانە تێنەگات و نرخ و بەهای گەوهەر و ئارایشتەکانیشی نەزانێت و، بچێت نەخشونیگار و بارودۆخی بەردەکانی کۆشك بگۆڕێت و بەپێی ئارەزووی خۆی ڕێسایەکی تریان بۆ دابنێت، تا وەك ماڵێکی ئاسایی لێ بکات و، پاشان بە چەند دەنکە مورووێەکی ئەوتۆ بیڕازێنێتەوە کە تەنها مناڵ بە جوانیان دابنێت و ئنجا بڵێت:

خەڵکینە! بڕوانن ئەوەتا منیش کارامەییەکی وام لە هونەری بیناکاریدا هەیە کە لە کارامەیی بنیاتنەری ئەو کۆشکە زیاترە و، سامانەکانیشم لە هی ئەو زۆرترن! وەرن بۆ گەوهەرە بەنرخەکانم بڕوانن!

بێ هیچ گومانێك ئەم گوفتارە بە "وڕێنە" دادەنرێت، تەنانەت لە وڕێنەی شێتان زیاتر هیچی تری پێ ناوترێت!

ڕۆشنایی سێهەم

ئەم ڕۆشنایییە سێ ڕووناکیی پەخش کردووە

ڕووناکیی یەکەم

لە وتەی سیازدەهەمدا، ڕوویەکی مەزنی ئیعجازی قورئان ڕوون کراوەتەوە. وا هێنرایە ئێرە و لەگەڵ ڕووە ئیعجازی‌یەکانی تردا پێش چاو خرا:

ئەگەر دەتەوێ بۆخۆت ببینیت و تامی ئەوە بچێژیت کە چۆن هەموو ئایەتێکی قورئانی پیرۆز نووری ئیعجاز و هیدایەتی خۆی بڵاو دەکاتەوە و، بە وێنەی ئەستێرەی درەخشان تاریکستانی کوفر دەڕەوێنێتەوە، ئەوا خۆت وا دابنێ کە لەو سەردەمی جاهیلییەت و بیابانی ژیانی دەشتەکی و نەزانی‌یەدا دەژییت کە یەکەم جار قورئانی پیرۆزی تێدا هاتە خوارەوە..

دەبینیت پەردەی بێ ئاگایی و، تاریکیی نەزانی و، بەرگی سروشت و، بیری وشك، هەموو شتێکی داپۆشیوە. ئا لەم کاتەدا کە هەموو شتان لەو ڕۆژگارەدا بەم پەردانە داپۆشراون، یەکسەر بەهۆی ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزەوە ئەو بوونەوەرە بێ هەست و بێ گیان و مردووانە لە زەینی گوێ بیستاندا دەبووژێنەوە و ژیانیان بە بەردا دەچێت و، بە زایەڵەی ئایەتی: ﴿يُسَبِّحُ لله ما في السَّموات وَما في الأرض الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكيم﴾ (الجمعة: ١) و ئایەتە مەزنەکانی تری هاووێنەی، ڕادەپەڕن و تەسبیح و یادی خواوەند لە ڕووی بوونەوەراندا ڕادەگەیەنن.

هەروەها ڕووی تاریکی ئاسمان، کە چەند ئەستێرەیەکی بێ گیانی تێدا بڵێسە دەدەن، بە زایەڵەی ئایەتی: ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمواتُ السَّبْعُ والأرضُ﴾ (الإسراء: ٤٤) لە بەرچاوی گوێ بیستاندا دەبێت بە دەمێکی زیکرخوێن بۆ خوای گەورە و، هەموو ئەستێرەیەکی تیشکی "ڕاستی" دەپرژێنێت و "دانست"ێکی ڕەوان پەخش دەکات.

هەروەها ڕووی زەوی، کە بوونەوەرە لاواز و دەستەوسانەکانی لەسەر نیشتەجێ بووە، بەو زایەڵە ئاسمانی‌یەی قورئان، لە بەرچاودا دەبێت بە "سەر"ی جەستەی

بوونەوەرێکی مەزن و، دەریا و وشکاییەکانیش دەبن بە دوو "زمان"ی دەمپاراو بە زیکر و تەسبیح و ستایشی خواوەند و، سەرجەم ڕووەك و زیندەوەرانیش وەك چەند "وشە"یەکی زیکر و تەسبیح دەردەکەون، دەڵێی سەرجەمی زەوی گیانی بە بەردا کراوە و زیندەوەرێکی خاوەن ژیانە!

ئەگەر بێت و بەم چەشنە، بە هەست و شعووری خۆت، بڕۆیت بۆ ئەو سەردەمەی کە قورئانی پیرۆزی تێدا هاتە خوارەوە، ئەوا وردەکاریی ئیعجاز لەو ئایەتە پیرۆزەدا دەچێژیت. دەنا لە چەشتنی ئەو وردەکاری‌یە نەرمونیانانەی ئایەتەکە بێ بەش دەبیت و پەیی پێ نابەیت!

بەڵێ، گەر لە ناوەندی باری ئێستای خۆتەوە سەیری ئایەتە پیرۆزەکان بکەیت کە بوونەوەران لەو سەردەمەوە تاکو ئێستا بە نووری قورئان ڕووناك بوونەتەوە و سەرجەم زانستە ئیسلامی‌یەکان ڕۆشناییان پێ بەخشیون، بە ڕادەیەك کە ڕاستی‌یەکان بۆ هەموو کەسێك ئاشکرا بوون و پەردەیان لە ڕوودا هەڵماڵراوە..

واتە ئەگەر لە ڕێی پەردەی ئولفەتەوە سەیری ئایەتە پیرۆزەکان بکەیت، ئەوا بێ گومان مەودای ڕاستەقینەی جوانیی ئیعجاز بەخشی هەموو ئایەتێك بە تەواوی نابینیت و، نازانیت کە هەموو یەکێك لەو ئایەتانە بە ڕووناکی‌یە درەخشانەکەی خۆی چۆن تاریکاییە چڕەکان دەڕەوێنێتەوە. دوای هەموو ئەمانەش لە نێوان ڕووە زۆر و زەبەندەکانی ئیعجازی قورئاندا لە چێژی هەموویان بێ بەش دەبیت.

ئەگەر دەتەوێت مەزنترین پلەی ئیعجازە زۆرەکانی قورئان ببینیت، ئەوا گوێ بۆ ئەم نموونەیە ڕابگرە و سەرنجی لێ بدە:

گریمان درەختێکی تابڵێی سەیر و بەرز و سەرسووڕهێنەر و فراوان و بەربڵاو هەبێت، پەردەی غەیبی بەسەردا درابێت..

وەك ئاشکرایە پەل و بەر و گەڵا و گوڵی ئەو درەختە - چەشنی ئەندامەکانی جەستەی مرۆڤ - هاوسەنگی و گونجاوی و پەیوەندی‌یان لە نێوانیدا هەیە و، هەر بەشێك لە بەشەکانی ئەو درەختە بەپێی ماهییەتی درەختەکە شکڵ و شێوەیەکی دیاری کراوی گرتووەتە خۆ..

جا ئەگەر بێت و کەسێك لە لایەنی ئەو درەختە نەبینراوەوە - کە نابینرێت - هات و لەسەر تابلۆیەك وێنە و سنووری بۆ هەموو یەکێ لە ئەندامەکانی ئەو درەختە کێشا،

بەوەی کە چەند هێڵێکی لەسەر تابلۆکە نووسی کە پەیوەندیی نێوان گەڵاکانی ئەو درەختەیان دەنواند و، بە چەند وێنە و هێڵێك کە وێنەی تەواوی ئەندامەکانی درەختەکەیان بەرجەستە دەکرد و وێنەکەیان بە تەواوی دەخستە ڕوو، ماوەی نێوان سەرەتا و کۆتایی - یەکجار لە یەکتر دووری - درەختەکەی پڕ کردەوە.. هیچ گومانێك لەوەدا نامێنێت کە ئەو وێنەکێشە بە ڕوانینی غەیب بینی خۆی ئەو درەختە دەبینێت و بە تەواوی ئاگای لێیەتی ئنجا وێنەکەی دەکێشێت.

وەك ئەم نموونەیە، قورئانی پیرۆزیش بە ڕوونکردنەوە ئیعجاز بەخشەکانی خۆی کە تایبەتن بە ڕاستیی بوونەوەرانەوە (ئەو ڕاستی‌یەی کە سەر بە درەختی بوونەوەرانە و، لە سەرەتای دنیاوە تا کۆتایی ئەودنیا لق و پەلی هاویشتووە و، لە زەوی‌یەوە تا عەرش و لە گەردیلەکانەوە تا ئەستێرەکان بڵاو بووەتەوە) پارێزگاریی هاوسەنگی و پێکەوە گونجانی بوونەوەرانی کردووە و، وێنەیەکیشی بە هەموو یەکێ لە ئەندام و بەروبوومەکانی بەخشیوە کە شایستەی بێت، بە ڕادەیەك کە زانا لێکۆڵەرەکان لە دەمی ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە و باسەکانیاندا تووشی سەرسامی و سەرسوورمان دەبن و دەڵێن:

(ما شاء الله.. بارك الله.. ئەوەی کە گرێ کوێرەی گەردوون و مەتەڵی بەدیهێنان شی دەکاتەوە، هەر تەنها تۆی ئەی قورئانی پیرۆز)!

با ناوەکانی خوای گەورە و سیفەتە مەزنەکانی و ئیشە پەروەردگاری و کارە پڕ لە دانستەکانی، وەك درەختێکی تووبای نوورانی بە نموونە بهێنینەوە کە - ولله المثل الأعلى - بازنەی مەزنی‌یەکەی لە ئەزەلەوە تا ئەبەد و، سنووری گەورەییەکەشی فەزای ڕەهای بێ سنوور دەگرێتە خۆی و دەورەی دەدات و، مەودای کارەکانیشی لە سنووری ﴿فالِقُ الْحَبِّ والنَّوى﴾ (الأنعام: ٩٥) و ﴿يَحولُ بينَ المرءِ وقَلْبِهِ﴾ (الأنفال: ٢٤) و ﴿هوَ الذي يُصَوِّرُكُمْ في الأَرْحامِ كَيْفَ يَشاءُ﴾ەوە (آل عمران: ٦) تا دەگاتە ﴿خَلَقَ السَّمواتِ والأَرْضَ في ستَّةِ أيّامٍ﴾ (هود: ٧) و ﴿والسَّمواتُ مَطْوِيّاتٌ بِيَمينِهِ﴾ (الزمر: ٦٧) و ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ والقَمَرَ﴾ (لقمان: ٢٩) دەگرێتەوە.

دەبینین قورئانی پیرۆز، بەوپەڕی گونجاوی و شیاوی، ئەو ڕاستی‌یە نوورانی‌یە بە هەموو لق و پەلەکانی و گشت ئامانج و بەروبوومەکانیەوە ڕوون دەکاتەوە، بە ڕادەیەك کە هیچ کام لەو ڕاستی‌یانە ڕێ لە ڕوونکردنەوەی ڕاستی‌یەکی تر ناگرێت و حوکمی

هیچ ڕاستی‌یه‌کیان هی ئه‌وانی تر تێك نادات و هیچ کام له‌و ڕاستی‌یانه‌ش له‌وانی تر ته‌ره نابێت.

به‌م وێنه شایسته و له‌گه‌ڵ یه‌ك گونجاوانه، قورئانی پیرۆز به شێوه‌یه‌کی ئیعجاز به‌خش ڕاستیی ناوه‌کانی خوای گه‌وره و سیفه‌ته مه‌زن و ئیشه په‌روه‌ردگاری و کاره پڕ له داناییه‌کانی خواوه‌ندی ڕوون کردووه‌ته‌وه، به ڕاده‌یه‌ك که سه‌رجه‌م ئه‌هلی که‌شف و ڕاستی و دانست و عیرفانی - که به ناو جیهانی مه‌له‌کووتدا ده‌گه‌ڕێن - خستووه‌ته ته‌سدیقه‌وه و، هه‌موویان به سه‌رسووڕمانه‌وه له به‌رده‌م ڕوونکردنه‌وه ئیعجاز به‌خشه‌کانیدا ده‌ڵێن:

(سبحان الله! چه‌نده ئه‌م ڕوونکردنه‌وه‌یه ڕاسته و له‌گه‌ڵ حه‌قیقه‌تدا ڕێك و گونجاوه و، چه‌نده‌ش جوان و شایسته‌یه)!

ئه‌گه‌ر به نموونه "شه‌ش پایه‌کانی ئیمان" بهێنینه‌وه که ڕوویان له هه‌موو بازنه جیاوازه‌کانی بوونه‌وه‌ران و بازنه‌ی "وجوب"ی خوای گه‌وره‌یه و، به په‌لێکی ئه‌و دوو دره‌خته مه‌زنه داده‌نرێن، ده‌بینین قورئانی پیرۆز وێنه‌ی سه‌رجه‌م لق و په‌ل و به‌ر و گوڵه‌کانیان ده‌کێشێت و، له‌مه‌شدا گونجاویی ناوازه‌ی نێوان به‌ر و گوڵه‌کانیان ڕه‌چاو ده‌کات و، به‌وپه‌ڕی هاوسه‌نگی و ڕێکی شێوه‌کانی پێکه‌وه گونجانی نێوانیان ده‌ناسێنێت، به ڕاده‌یه‌ك که مرۆڤ له به‌رده‌م جوانیی ئه‌م وێنه‌کێشانه‌ی قورئاندا سه‌رسام ده‌کات و، سه‌باره‌ت به په‌ی بردن به دووری‌یه‌کانیشی گرفتاری سه‌رسامیی ده‌کات.

پاشان ئه‌و "ئیسلام"ه‌ی که په‌لێکه له لقی "ئیمان"، قورئانی پیرۆز له باسکردن و وێنه‌کێشانی وردترین په‌له‌کانی هه‌ر پێنج پایه‌کانیدا گه‌لێ وێنه‌ی ناوازه و سه‌رسووڕهێنی کێشاوه و، جوانیی پێکه‌وه گونجان و که‌ماڵی هاوسه‌نگیی نێوانیانی پاراستووه، ته‌نانه‌ت پارێزگاریی ئاساییترین داب و ئه‌وپه‌ڕی ئامانج و قووڵترین دانایی و بچووکترین سوود و به‌روبوومه‌کانی کردووه. ڕوونترین به‌ڵگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌م ڕاستی‌یه، که‌ماڵی ڕێکوپێکیی شه‌ریعه‌تی مه‌زنه، که له ده‌ق و ئاماژه و هێماکانی ئه‌م قورئانه پیرۆزه‌وه هه‌ڵقوڵاوه.

جا که‌ماڵی ڕێکوپێکی و.. هاوسه‌نگیی ورد و.. قه‌شه‌نگی و پته‌ویی پێکه‌وه گونجانی حوکمه‌کانی ئه‌م شه‌ریعه‌ته خاوێنه.. هه‌ریه‌که‌یان، شایه‌تێکی دادگه‌ری بێ خه‌وش و به‌ڵگه‌یه‌کی ڕوونی گومان‌بڕی ئه‌وتۆن که هیچ گومانێك هه‌رگیز توخنیان ناکه‌وێت

لەسەر ئەحەققییەتی قورئانی پیرۆز. واتە هەرگیز ناکرێ ڕوونکردنەوەکانی قورئان پاڵیان بە زانستێکی جوزئیی مرۆڤێکەوە دابێت، بە تایبەت مرۆڤێکی نەخوێندەوار، بەڵکو دەبێ پاڵیان بە زانستێکی وەها فراوانەوە دابێت کە هەموو شتێك بگرێتەوە و لە یەك کاتدا چاوی لە هەموو شتێکەوە بێت..

کەواتە قورئانی پیرۆز گوفتاری زاتی خواوەندی مەزنە، کە لە یەك کاتدا ئەزەل و ئەبەد و سەرجەمی ڕاستییەکان دەبینێت.

آمنّا.

ڕووناکیی دووهەم

"فەلسەفەی مرۆڤ" کە دەیەوێت ڕێ لە حیکمەتی قورئانی پیرۆز بگرێت و بەرەنگاریی بکات، لە بەردەم حیکمەتی بەرز و بڵندی قورئاندا کەوت و شکستی هێنا. وەك بە شێوازی چیرۆکێکی تەمسیلی لە وتەی دوازدەهەمدا ڕوونمان کردووەتەوە و، لە چەند وتەیەکی تریشدا بە جۆرێکی گومانبڕ چەسپاندوومانە..

بۆیە خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی ئەو پەیامانە دەکەین و، لێرەدا تەنها بەراوردێکی سادە و جوزئی لە نێوانیاندا، لە لایەنێکی ترەوە، کە لایەنی ڕوانینی هەردووکیانە بۆ دنیا، بەم شێوەیەی خوارەوە ساز دەکەین:

فەلسەفە و حیکمەتی مرۆڤ کە دەڕوانێتە دنیا، وەك دنیایەکی بەردەوامی ڕەگداکوتاو بۆی دەڕوانێت! ئەوەتا بە دوور و درێژی لە "ماهییەت" و "تایبەتکارییەکان"ی بوونەوەران دەدوێت، بەڵام گەر ئەو کارمەندی و ئەرکانەی بوونەوەران باس بکات کە بەڵگەن لەسەر بەدیهێنەریان ئەوا بە کورتی و سەرپێیی باسیان دەکات. واتە درێژە بە باسی نەخش و نیگار و پیتەکانی کتێبی گەردوون دەدات، بەڵام بایەخێکی ئەوتۆ بە واتا و ناوەرۆکەکانیان نادات!

بەڵام قورئانی پیرۆز وا دەڕوانێتە دنیا کە دنیایەکی ڕێبواری بەخوڕی خەڵەتێنەری گەڕۆکی پڕ لە ئاڵوگۆڕی ئەوتۆیە وەستان و جێگیربوونی بۆ نییە!

لەبەر ئەوە، بە پوختی و سەرپێیی لە تایبەتکاریی بوونەوەران و ماهییەتە ماددی و ڕواڵەتییەکانیان دەدوێت، کەچی بە تەواوی درێژە بە باسکردنی ئەو کار و ئەرکانەی بوونەوەران دەدات کە خواوەند خستوونیەتە ئەستۆیانەوە و بەندایەتیی ئەوان بۆ خوای

گەورە دەردەخەن. هەروەك بە درێژی لە مەودای ملکەچ بوونی بوونەوەرانیش بۆ فەرمانە تەکوینییەکان دەدوێت و، ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن و لە چ ڕوویەکەوە دەبن بە بەڵگە لەسەر ناوە جوانەکانی بەدیهێنەریان.

وا لەم باسەماندا، بە پەلە، سەیرێکی ئەو جیاوازییەی نێوان "فەلسەفە" و ڕوانینی "قورئان" دەکەین بۆ دنیا و بوونەوەران لەم ڕوانینە کورت و درێژەپێدانەی هەردوو لایاندا، تاکو بزانین حەق و ڕاستیی ڕوون و درەخشان لای کامیانە؟!

کاتژمێرەکانی دەستمان کە بە ڕواڵەت وەستان و نەگۆڕانیان پێوە دیارە، کەچی گەلێ لەرە و ئاڵوگۆڕی جۆراوجۆریان تێدایە، چ لە جووڵەی بەردەوامی چەرخەکانی و چ لە ڕێی لەرینەوەی بەندۆڵ و ئامێرە وردەکانی..

جا هەروەك کاتژمێرەکانمان بەم شێوەیەن، دنیاش بەهەمان جۆرە، دەڵێی کاتژمێرێکی مەزنە و توانستی خواوەند دایهێناوە. خۆ هەرچەند بە ڕواڵەت نەجووڵان و ڕاوەستانی پێوە دیارە، کەچی لە ناوەندی تەوژمی نەمان و فەنادا بەردەوام لە ئاڵوگۆڕ و جموجووڵێکی ڕانەوەستاودا تەپاوتل دەدات و خل دەبێتەوە..

چونکە مادەم لە دنیادا "زەمان" هاتە گۆڕێ، ئەوا "شەو و ڕۆژ" وەك چرکەژمێرێکی دووسەرەیان لێ هات بۆ ئەو سەعاتە مەزنە و، بە خێرایی دەجووڵێت و شوێنی دەگۆڕێت.. "ساڵ"یش وەك خولەك ژمێر و.. "چەرخ"یش بە وێنەی میلی سەعات ژمێری ئەو کاتژمێرە مەزنەیان لێ هات.

بەم جۆرە، "زەمان" دنیای هاویشتە سەر پشتی شەپۆلەکانی نەمان و فەنا و، تەنیا کاتی "ئێستا"ی لە "بوون"دا هێشتەوە و، "ڕابوردوو" و "داهاتوو"ی بە دەستی "نەبوون" سپارد!

خۆ جگە لەم ڕوخسارەش کە "زەمان" بە دنیای بەخشی، لە ڕووی "مەکان"یشەوە دنیا هەروەکو کاتژمێرێکی بگۆڕی ڕانەوەستاو وایە. چونکە "بۆشایی ئاسمان" گەر وەك "مەکان"ێك تەماشای بکەین، دەبینین هەمیشە لە ئاڵوگۆڕ و جموجوولی بەردەوامدایە، تەنانەت کاتی وا هەیە لە تەنها یەك ڕۆژدا چەند جارێك لە هەور و باران پڕ دەبێت و پاشان سامالێکی خەندان لە ڕووی ئاسماندا بەجێ دەهێڵێت. واتە "بۆشایی ئاسمان" بە خێرایی ئەم ئاڵوگۆڕانەی، دەڵێی میلی چرکەژمێری ئەو کاتژمێرە گەورەیە دەنوێنێت..

"ڕوو"ی ئەو "زەوی"یەش کە ستوونی خانەی دنیایە، گەر وەك "مەکان"ێـك سـەیری بکەین، دەبینین لە ڕووی ژیان و مردنی ڕووەك و زیندەوەرانی ناویەوە، لـە ئاڵوگۆڕێکی بەردەوامدایە. کەواتـە بـە وێنـەی میلـی "خولـەك ژمێر" تێماندە گەیـەنێت کـە ئـەم دنیایـە ڕێبوارێکی فانی و لەسەر ڕێیە..

هەروەك ڕووی زەوی لە ئاڵوگۆڕی بەردەوامدایە، ئەوا ئاڵوگۆڕ و بوومەلـەرزەکانی "ناوەوە"شی کە بە قوتبوونەوەی چیاکان و نیشتن و ڕۆچوونی زەوی کۆتاییان پێ دێت، کارێکیان کردووە کە "ناوەوە"ی زەوی میلێکی سەعات ژمێری وەها بێـت کـە هـەندێ بە سستی بجووڵێـت و، لەگـەڵ ئەوەشـدا پیشـانمان بـدات کـە ئـەم لایەنـەی دنیـاش بـەرەو نەمان دەڕوات..

"ئاسمان"یش کە بنمیچی خانەی دنیایە، گەر وەك "مەکان"ێك بۆی بڕوانـین، دەبینـین ئاڵوگۆڕەکـانی نـاوی، چەشـنی جموجوڵـی تەنــە ئاسمانیـیـەکان یــان دەرکــەوتنی کلکدارەکان و گیرانی خۆر و مانگ و کەوتنی ئەستێرە و تیرەستێرە و، ئاڵوگۆڕەکـانی تری وەك ئەمانە، بۆمان دەردەخەن کە "ئاسمان"یـش بەهـەمان جۆر ڕاوەسـتاو و چەسپاو نییە، بەڵکو بەرەو پیری و داڕمان دەڕوات، ئەوەتا ئاڵوگۆڕەکـانی کـە وەك میلـە حەفتـە ژمێرەکـانی سـەعات وان و بـە سسـتی دەجووڵێـن، بەڵگـەن لەسـەر ئـەوەی کـە بـەرەو ڕووخان و نەمان دەڕوات!

بەم جۆرە، دنیا لە خۆیدا (واتە لەو ڕووەوە کە دنیایە) لەسەر ئەم حەوت پایەیە بنیات نراوە کە هەموو کات و ساتێك دەجووڵێن و بوومەلەرزەی تێدا دروست دەکـەن. بـەڵام هـەر ئـەم دنیـا بزۆکـەی کـە هەمیشـە لـە ئـاڵوگۆڕی بەردەوامدایـە، کاتـێ ڕوو دەکاتـە بەدیهێنـەری شـکۆمەندی خـۆی، ئـەوا ئـەو ئاڵوگۆڕ و جموجووڵانـە دەبـن بـە جووڵـەی قەڵـەمی توانستی خوایی لـە کـاتی نووسـینی نامـە صەمەدانییـەکانی لەسـەر لاپـەڕەی "وجوود"دا و.. ئاڵوگۆڕی بارودۆخەکانی دنیاش دەبن بە چەند ئاوێنەیەکی نـوێ و یـەك لـە دوای یـەکی ئـەوتۆ کـە نوورەکـانی درەوشـانەوەی نـاوە جوانەکانیـان تێـدا دەردەکەوێت و کاروبارە سەرتاپا حیکمەتەکانی ئەو ناوە جوانانە دەردەخەن و بـە چـەند وەسفێکی جۆراوجۆری شایستەش وەسفی ئەو خواوەندە دەکەن.

بەم جۆرە دەرکـەوت کـە "دنیـا" لـە خۆیـدا ڕووی لـە فەنا و نەمانـە و، بـە چوستی و خێرایی بەرەو وێرانی و نەمان دەڕوات و، بە بەردەوامی لە ئاڵوگۆڕ و جموجووڵدایە.

كەواتە دنيا - لـە ڕاستيدا - وەك ئـاوى بـەخوڕ وايـە كـە دەڕوات و وەستانى نىيـە. بەڵام "بێ ئاگايى مرۆڤ" لە خواوەندى خۆى، ئـەو ئـاوە بـەخوڕەى بـە وشك و وەستاو پيشـانى مـرۆڤ دا و، بـەهۆى چـەمكى مـاددىى "سروشـت"يـش ئاوەكـە ليـڵ بـوو و خاوێنىيەكەى لەدەست دا. تا لە ئەنجامدا دنيا بوو بە پەردەيـەكى چڕى سەهۆڵ ئاسـاى هێندە ئەستوور كە بەرى قيامەتى لە مرۆڤ گرت!

جـا فەلسـەفەى نـەخۆش، بـە وردەكـارى و لێكـەڕانـە فەلسـەفىيەكانى و.. لـە ڕێـى چـەمكى مـاددىى سروشـتەوە و.. بـە هۆكـارى لايەنـە خەڵەتێنـەرەكان و بـەرەڵايى و هەوەسبازىيەكانى شارستانێتيى لە خشتەبەرى نەفام.. چڕيى زياترى بەو پەردەيـەى دنيـا داوە و پتر سەخت و ڕەقى كردووە و، خەوى قوڵترى غەفڵەتى لە مرۆڤ خستووە و، بە چەندەها قـات پـەرەى بـە چڵـك و چەپەڵىيەكانيشى داوە. تـا لـە ئـەنجامدا "كردگـارى شكۆمەند" و "ئاخيرەتى گەش و خەندان"ى لە بيرى مرۆڤ بردەوە!

بـەڵام "قورئـانى پـيرۆز" هێنـدە بـە تونـدى ئـەم دنيايـە - كـە ئەمـە ناوەرۆكيـەتى و لـەو ڕووەوە كە دنيايە - ڕادەتەكێنێت تا لە ئەنجامدا وەك خوريى شيكراوەى لـێ دەكات!

بروانە دەفەرموێ: ﴿الْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ﴾ و، ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ و، ﴿وَالطُّورِ ۞ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ﴾ و، ئايەتەكانى ترى هاوچەشنيان!

پاشـان قورئـان، ڕوونـى و خاوێنىيـەكى سـازگار بـە دنيـا دەبەخشـێت و، خڵتـە و لێڵىيەكانى بەم ڕوونكردنەوە ڕەنگينانەى خۆى لـێ لا دەبات وەك: ﴿أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَالأَرْضِ﴾ (الأعراف: ١٨٥) هەروەها: ﴿أَفَلَمْ يَنظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا﴾ (ق: ٦) هەروەها: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا﴾(الأنبياء: ٣٠) هەروەها ئايەتە حەكيمەكانى ترى وەك ئەمانە..

پاشـان ئـەو دنيايـەى كـە بـە ڕوانينـى غەفڵـەت و بـێ ئاگـايى مـرۆڤ لـە خـوا، وەكـو سـەهۆڵ بەسـتوويەتى، قورئـانى پـيرۆز بـە گوفتـارە نوورانـى و ورشـەدارەكانى خـۆى دەيتوێنێتەوە، وەك: ﴿اللهُ نُورُ السَّمٰوٰتِ وَالأَرْضِ﴾ و ﴿وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلاَّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ﴾ هەروەها ئايەتە مەزنەكانى ترى هاوچەشنيان..

پاشان قورئان وەهمى "ئەبەدييەت" و "نەمريى مـرۆڤ لـە دنيـادا" بـەو دەستەواژانەى خۆى لە ئەنديشەى مرۆڤدا لا دەبات كە هەواڵى نەمان و مردنى دنيا ڕادەگەيەنن. وەك:

﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ...﴾ و ﴿ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ...﴾ و ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ...﴾ و ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّموات وَمَنْ فِي الأَرْضِ إِلاَّ مَنْ شَاءَ اللهُ...﴾ و ئایەتە پیرۆزەکانی تری هاوچەشنیان.

پاشان ئەو غەفڵەتەی کە چەمکی مادديی "سروشت"ی بەرهەم هێناوە، قورئانی پیرۆز بە بانگە بروسکە ئاساکانی خۆی دەیڕەوێنێتەوە و نایهێڵێت. وەك لەم ئایەتانەی:

﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (الحديد: ٤) و ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لله سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (النمل: ٩٣) و ئایەتە ڕووناکەکانی تری هاوچەشنیاندا دەردەکەوێت.

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز بە گشت ئایەتە گەردوونی‌یەکانی (واتە ئەوانەیان کە ڕوویان لە گەردوونە) لەسەر ئەم بناغەیە دەڕوات و بەردەوام دەبێت، تا ڕووی ڕاستەقینەی دنیا وەك خۆی دەردەخات و دەیخاتە پێش چاو. هەروەك بەو ئایەتانە ڕووی ناشیرین و چەپەڵی دنیاش دەردەخات و، لەم ڕێیەوە ڕوانینی مرۆڤ لەو ڕووە ناشیرینەی دنیاوە بۆ ڕووە جوانەکەی وەردەچەرخێنێت کە بۆ بەدیهێنەری شکۆمەند دەڕوانێت!

بەم کارەش دەرسی حیکمەتی دروست و فەلسەفەی ڕاستی پێ دەڵێتەوە و لە واتاکانی کتێبی گەورەی گەردوونی دەگەیەنێت و، لە هەمان کاتدا ئاوڕ لە پیت و نەخش و نیگارەکانیشی دەداتەوە، بەڵام بێ ئەوەی کار و ڕەنجی خۆی لەو لایەنە فانی‌یانەی نەخشی پیتەکاندا بە فیڕۆ بدات کە پەیوەندی‌یان بە مرۆڤەوە نی‌یە، وەك ئەوەی فەلسەفەی مەست و شەیدای "ناشیرینی" دەیکات، کە - بەم کارەی - سەیرکردنی واتا و ناوەڕۆکی ئەم کتێبەی گەردوونی لە بیری مرۆڤ بردووەتەوە!

ڕووناکیی سێهەم

لە ڕووناکیی دووهەمدا ئاماژەمان بۆ ڕووخان و تێکشکانی حیکمەتی مرۆڤ کرد لە بەردەم حیکمەتی قورئاندا، هەروەك ئاماژەشمان تێدا کرد بۆ ئیعجازی حیکمەتی قورئان.

وا لەم ڕووناکی‌یەشدا پلەی حیکمەتی قوتابییانی قورئان (کە زانایانی ئەصفیا و، ئەولیایانی پیاوچاك و، کەسانی ڕووناکبووی ناو حەکیمە ئیشراقی‌یەکانن)[1] لەچاو حیکمەتی قورئاندا ڕوون دەکەینەوە و، بە پوختی ئاماژە بۆ ئەم لایەنەی ئیعجازی قورئان دەکەین.

ڕاسترین و ڕوونترین بەڵگە لەسەر پایەبڵندیی قورئانی حەکیم و لەسەر ئەوەی کە قورئان ڕاست و ڕەوایە و، بەهێزترین بەڵگە و نیشانەش لەسەر ئیعجازەکەی ئەوەیە کە:

قورئانی پیرۆز لە دەمی باسکردنی "تەوحید" و هەموو بەشەکانیدا هاودەم لەگەڵ باسکردنی گشت پلەکانی ئەو بەشانە و سەرجەم پێداویستی‌یەکانیان و، بێ ئەوەش "ڕێکوپێکی"ی هیچ کامێکیان تێکبدات، بە تەواوی "هاوسەنگی"ی خۆی پاراستووە! هەروەك پارێزگاریی "هاوسەنگی"ی نێوان گشت حەقیقەتە خواییە بەرزەکانیشی کردووە و، سەرجەمی ئەو حوکمانەشی لە خۆدا کۆکردووەتەوە کە هەموو ناوە جوانەکانی خوای گەورە داخوازی دەبن، هاودەم لەگەڵ پاراستنی ڕێکوپێکی و پەیوەندیی دەست لەملانی نێوان ئەو حوکمانەدا.. هەروەك بە هاوسەنگیی تەواو کاروباری "ڕبووبییەت" و "ئولوهییەت"یشی پێکەوە لە خۆدا کۆکردووەتەوە!

جا ئەم "پارێزگاری" و "هاوسەنگی" و "کۆکردنەوە"یە، تایبەتکاری‌یەکی قورئانە کە هەرگیز لە هیچ ئاسەوارێکی مرۆڤدا نی‌یە. تەنانەت نە لە بەرهەمە فیکری‌یەکانی گشت بیریارە مەزنەکان و، نە لە ئاسەواری ئەولیایانی پیاوچاکدا کە ڕۆشتوونەتە ناو جیهانی مەلەکووت و، نە لە کتێبی ئەو ئیشراقی‌یانەی کە لە ناخی دیوی ناوەوەی شتاندا ڕۆچوون و، نە لە عیرفانی ئەو ڕۆحانی‌یانەشدا کە ڕۆشتوونەتە ناو جیهانی پەنهانی غەیبەوە، تایبەتکاریی وا دەست ناکەوێت. بەڵکو هەموو بەش و تاقمێکی ئەوان دەستی بە تەنها لقێك یان دوو لقی درەختە مەزنەکەی "حەقیقەت"ەوە گرتووە و، بە تەواوەتی بە گەڵا و بەری ئەو لقەوە سەرقاڵ بووە و، چ لەبەر پێ نەزانی و چ لەبەر بۆ نەڕوانین، ئاوڕی لە هیچ کامی لقەکانی تر نەداوەتەوە، دەڵێی جۆرە کار دابەشکردنێك لە نێوانیاندا ڕووی داوە!

---

(١) ئیشراقی‌یەکان چەند فەیلەسووفێکی صۆفی بوون، بەڵام چەند ڕا و بۆچوونێکیان بووە کە لەگەڵ ئیسلامدا یەك ناگرێت و ڕێڕەوەکەیان ئاوێتەیە کە لە فەلسەفەی ئەفلاتوونیی نوێ و ئایینی ئیسلام. (وەرگێڕ)

بەڵێ، ڕوانینە "بەرتەسکە پابەندەکان" هەرگیز ناتوانن دەورانەوری "حەقیقەتی ڕەها" بدەن و هەموو لایەکی ببینن. چونکە ئەم کارە پێویستی بە ڕوانینێکی کوللی و گشتگیری وەك "قورئانی پیرۆز" دەبێت!

کەواتە هیچ شتێکی تری غەیری قورئانی پیرۆز - با دەرس و ڕێنماییشی لە قورئان وەرگرتبێت - ناتوانێت بە "ژیری"یە سنووردار و جوزئی‌یەکەی خۆی جگە لە چمکێك یان دوو چمکی حەقیقەتە کامڵەکە زیاتر هیچی تر بە تەواوی ببینێت! بۆیە بە گەرموگوڕی لەو چمك و لایەنەدا سەرقاڵ دەبێت و لێی ناترازێت و، لە ئەنجامدا "هاوسەنگی"ی نێوان "حەقیقەتەکان" دەشێوێنێت و، یان بە "زیادەڕەوی" یاخود "کورتبڕی" ڕێکوپێکیی نێوانیان ناهێڵێت!

لە لقی دووهەمی وتەی بیست و چوارەمدا، بە نموونەیەکی سەیر ئەم ڕاستی‌یەمان ڕوون کردووەتەوە. بەڵام لێرەدا نموونەیەکی تر دەهێنینەوە کە ئاماژە بۆ خودی ئەم مەسەلەیە دەکات. ئەمەش نموونەکەیە:

گریمان لە بنکی دەریایەکی فراواندا گەنجینەیەکی گەورەی پڕ لە گەوهەری بەنرخ بێت. ئنجا چەند مەلەوانێکی بندەریایی کارامە بۆ دۆزینەوەی گەوهەرەکانی ئەو گەنجینە بەنرخە ڕۆشتبنە ناو ئەو دەریایەوە. بەڵام لەبەر ئەوەی چاویان بەسترابوو، ئەوا مەگەر بە دەست، دەنا نەیاندەتوانی جۆرەکانی ئەو گەوهەرە بەنرخانە بناسنەوە..

یەکێکیان دەستی بەر ئەڵماسێکی کەمێك درێژ کەوت و، بڕیاری دا کە ئەو گەنجینەیە بریتی‌یە لە گەنجینەیەکی پڕ لە شیشی ئەڵماس! خۆ کە وەسفی چەند گەوهەرێکی تری لە هاوەڵەکانی بیست، پێی وابوو ئەو گەوهەرانەی کە ئەوان لێی دەدوێن شوێنکەوتە و نقێم و نەخش و نیگاری ئەو شیشە ئەڵماسانەن کە خۆی دۆزیونیەتەوە!

هەروەها گریمان هەندێکی تریان شتێکی خڕی وەك یاقووت و.. کەسانێکی تریان مورروویەکی زەردووی چوارگۆشەیان دۆزیبێتەوە و.. بەم جۆرە... هتد.. ئەوا هەموو یەکێ لەوانەی کە ئەو گەوهەر و بەردە گرانبەهایانەیان بە دەست - نەك بە چاو - دیوە، پێی وا دەبێت ئەو گەوهەرە بەنرخەی کە خۆی دۆزیویەتەوە بەشی "سەرەکی" و "زۆر"ی گەنجینەکە پێکدەهێنێت و، ئەو وەسفانەش کە لە هاوڕێکانی دەبیستێت بە لق و پەل و ناوکارەی گەنجینەکەیان دادەنێت، نەك بەشێکی "سەرەکی"ی ئەو گەنجینەیە!

بەم جۆرە ، "هاوسەنگی"ی ڕاستی‌یەکان دەشێوێت و "ڕێکوپێکی"یەکەی نێوانیشیان نامێنێت و، ڕەنگ و ڕوخساری گەلێ حەقیقەتیش دەگۆڕێت. چونکە ئەو کەسەی دەیەوێت ڕەنگی ڕاستەقینەی "حەقیقەت" ببینێت ناچاری گەلێ تەئویل و تەکەللوفی خۆکرد دەبێت. تەنانەت ئەم کارە هەندێك لەوانە بۆ هەڵدێری "ئینکار" و "تەعطیل" ڕادەکێشێت!

هەر کەس بە وردی سەرنج لە کتێبی حەکیمە ئیشراقی‌یەکان و ئەو صۆفیانەش بدات کە تەنها پشتیان بە "مەشهوودات" و "کەشفییات"ی خۆیان بەستووە و، ئەمانەشیان بە تەرازووەکانی سوننەتی خاوێنی پێغەمبەر ﷺ هەڵنەسەنگاندووە، بێ هیچ دوودڵی‌یەك تەسدیقی ئەم بڕیارەی ئێمە دەکات.

کەواتە هەرچەند ئەوانە لە قورئانەوە ڕێنمایی وەردەگرن و، لە هەمان ڕەگەز و جۆری ڕاستی‌یەکانی قورئاندا کتێبەکانیان دادەنێن، کەچی هەمیشە کەمی و ناتەواوی ئاوێتەی بەرهەمەکانیانە، چونکە هیچ کامیان "قورئان" نین!

بەڵام "قورئانی پیرۆز" دەریای ڕاستی‌یەکانە و، ئایەتە مەزنەکانیشی مەلەوانی ناو بنکی ئەو دەریایەن. ئەوەتا گەنجینەکەی ناوی دەدۆزنەوە و دەیناسێنن و لە بارەیەوە دەدوێن.. بەڵام دەبێ بزانین کە ئەمان چاویان کراوەیە و سەرجەم و سەرانسەری گەوهەرەکانی ناو گەنجینەکە دەبینن!

بۆیە "قورئانی پیرۆز" لە ڕێی ئایەتە مەزنەکانیەوە، وەسفێکی "هاوسەنگ" و "بۆگونجاو"ی ئەو گەنجینە گەورەیە دەکات و، بەم کارەشی جوانیی ڕاستەقینە و سەرنج ڕاکێشی خۆی دەردەخات!

* بۆ نموونە:

قورئانی پیرۆز "گەورەیی پەروەردگاریتی"یە شکۆمەندەکەی خوای گەورە دەبینێت و، بە واتاکانی ئەم ئایەتە پیرۆزانە وەسفی دەکات:

﴿وَالأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ وَالسَّموَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾ (الزمر: ٦٧)، ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ﴾ (الأنبياء: ١٠٤).

لە هەمان کاتیشدا و بە بەڵگەی ئەم ئایەتە پیرۆزانە، هەمەلایەنیی میهرەبانیی خواوەند دەبینێت:

﴿إِنَّ اللهَ لا يَخْفى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الأَرْضِ وَلا فِي السَّمَاءِ ۞ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ (آل عمران: ٥-٦)، ﴿مَا مِنْ دابَّةٍ إِلاّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا﴾ (هود: ٥٦)، ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ﴾ (العنكبوت: ٦٠).

پاشان هەروەك فراوانیی "خەلاقییەت"ی خواوەند دەبینێت و، ئەم ئایەتە پیرۆزەی لەسەر دەكات بە بەڵگە و لە ڕێیەوە دەری دەبڕێت:

﴿خَلَقَ السَّموات وَالأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ (الأنعام: ١) بە هەمان جۆر، شموولی دەست وەردانی خواوەند لە كاروباری هەموو گەردووندا و هەمەلایەنگیریی پەروەردگاریتییەكەشی بۆ هەموو شتێك، دەبینێت و بەپێی ڕوونكردنەوەی ئەم ئایەتە پیرۆزە ڕێنمایی خەڵكی بۆ لا دەكات:

﴿خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ (الصافات: ٩٦).

پاشان هەروەك ئەو ڕاستییە مەزنە دەبینێت كە ئەم ئایەتە دەری دەخات: ﴿يُحْيِي الأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ (الروم: ٥٠) بە هەمان جۆر، ڕاستیی ئەو بەخشندەیی و كەرەمە فراوانەش دەبینێت و دەبێ بە بەڵگە لەسەری كە ئەم ئایەتە پیرۆزە دەری دەبڕێت:

﴿وَأَوْحى رَبُّكَ إِلى النَّحْلِ﴾ (النحل: ٦٨) و، لە هەمان كاتیشدا و بە ڕێنمایی ئەم ئایەتە پیرۆزە حەقیقەتی ئەو فەرمانڕەوایەتییە زاڵ و هەمەلایەنگیرەش دەبینێت:

﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ (الأعراف: ٥٤)..

پاشان هەروەك ئەو ڕاستییە بەسۆز و كارسازەی ئەم ئایەتە دەبینێت:

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلاّ الرَّحْمنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ﴾ (الملك: ١٩)..

بە هەمان جۆر، حەقیقەتی یەكجار مەزنی ئەم ئایەتەش دەبینێت:

﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّموات وَالأَرْضَ وَلا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا...﴾ (البقرة: ٢٥٥)..

هەر لە هەمان كاتیشدا حەقیقەتی ئەو چاودێرییە خواییەش دەبینێت كە لە دەربڕینی ئەم ئایەتەدایە:

﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ (الحديد: ٤) بە وێنەی بینینی ئەو ڕاستییە گشتگیرەی كە ئەم ئایەتە دەری دەبڕێت:

﴿هُوَ الأَوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (الحديد: ٣)..

هەروەها ئەو نزیکیی‌یەی خواوەندیش دەبینێت کە ئەم ئایەتە دەری بڕیوە:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنْسانَ وَ نَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ (ق: ١٦)..

لەگەڵ ئەو ڕاستی‌یە بەرزەش کە ئەم ئایەتە پیرۆزە ئاماژەی بۆ دەکات:

﴿تَعْرُجُ الْمَلائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ (المعارج: ٤)، بە وێنەی بینینی ئەو ڕاستی‌یە هەمەلایەنیەی کە ئەم ئایەتە پیرۆزە بەڵگەیە لەسەری:

﴿ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبى وَيَنْهى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ (النحل: ٩٠)..

هەروەها ئایەتە پیرۆزەکانی تری وەك ئەمانەش، کە دەستوورە دنیایی و قیامەتی و عیلمی و عەمەلی‌یەکانیان لەخۆ گرتووە.

کەواتە "قورئان" هەموو ئەو دەستوورانەی کە بەختەوەریی هەردوو ژیان دەهێننەدی، دەبینێت و لێیان دەدوێت و ڕوونیان دەکاتەوە، هەروەك هەموو یەکێ لە شەش پایەکانی ئیمان و پێنج پایەکانی ئیسلام بە دوور و درێژی یەکالاّ دەکاتەوە و بە جیددی و گەرموگوڕی و ئاگاداری دەیانخاتە بەر باس و لێکۆڵینەوە و، لەگەڵ ئەوەشدا پارێزگاریی "هاوسەنگی"ی نێوانیان دەکات و "پێکەوەگونجان"ی نێوانیشیان وەك خۆی دەهێڵێتەوە. ئنجا لە سەرچاوەی ئەم جوانی‌یە ناوازەیەی کە لە "پێکەوەگونجان" و "هاوسەنگی"ی هەموو ئەم ڕاستی‌یانەوە پەیدا بووە، ئیعجازێکی مەعنەویی ڕەنگین بۆ قورئانی پیرۆز سەر هەڵدەدات!

لەم نهێنی‌یەوە دەردەکەوێت کە زانایانی کەلام، هەرچەندەش قوتابێتیی قورئانیان کردووە و هەزاران کتێبیان داناوە کە هەندێکیان دەیان بەرگ دەبن، کەچی لەبەر ئەوەی بە وێنەی دەستەی "موعتەزیلە" تەرجیحی عەقڵیان بەسەر "نەقڵ"دا داوە، ئەوا نەیانتوانیوە هێندەی "دە" ئایەتی قورئانی پیرۆز ڕاستی‌یەکانی ئیمان ڕوون بکەنەوە و بە جۆرێکی دڵنیاکەر و قەناعەت بەخش و گومان بڕ بیانچەسپێنن!

چونکە ئەوان لە بناری چیا دوورەکانەوە کانیاو هەڵدەکەنن و، ئنجا بە لوولە و کارێز (واتە بە زنجیرەی هۆکارەکان) لەوپەڕی جیهانەوە ئاو ڕادەکێشن، ئنجا دێن

لـەوێدا زنجیرەکـە دەقرتێنـن و "بـوون" و "ناسـین"ی خواوەنـدی "واجـب الوجـود" دەچەسپێنن، کە وەك ئاوی ژیانبەخش وایە!

بەڵام هەریەك لە ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان وەکو عەساکەی حەزرەتی مووسایە؛ لـە هەر شوێنێکدا بیەوێت دەیدات بە زەویدا و کانیاو دەتەقێنێتەوە و، لـە هـەموو شتێکیشـدا پەنجەرەیەك دەکاتەوە کە لێیەوە دەڕوانرێتە کردگاری شکۆمەند و دەیناسێنێت!

ئەم ڕاستییەش لە هەموو وتەکاندا و، لـە پەیامی عەرەبیی "قطرة"شـدا کە دڵۆپێکی نمنم داچۆڕاوی دەریای قورئانە، بە ڕوونی چەسپێنراوە.

هەر لەم نهێنییەشەوەیە کە دەبینین گشت پێشەوایانی دەستە و کۆمەڵـە گومڕاکـان، لەوانەی کە بە ناو ناخی شتاندا ڕۆچوون و، بێ شوێنکەوتنی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ پشتیان بە "مەشهوودات"ی خۆیان بەست و، لە ڕێگادا گەڕانەوە و، دەستە و تاقمێکی گومڕایان پێکهێنا و سەرکردەیی کۆمەڵێکیان گرتە ئەستۆ..

هەموو ئەوانە، پێیان بەرەو ئەم چەشنە بیدعەت و گومڕاییانە ترازا و، مرۆڤایەتییان بۆ لای ئەم جۆرە ڕێگە وێڵانە دایەبەر، چونکـە نـەیانتوانی پارێزگـاریی "ڕێکوپێکـی" و "هاوسەنگی"ی ڕاستییەکان بکەن!

جا دەستەوسانی و کۆڵەواریی هەموو ئەوانـە، ئیعجـازێکی تـری ئایەتـەکانی قورئـانی پیرۆز دەردەخات!

کۆتایی

لە نمی چواردەهەمی "وتەی نۆزدەهەم"دا دوو دانە لە بریسکانەوەکانی ئیعجازی قورئان ڕابورد، کە بریتین لە حیکمەتی دووپاتبوونەوە لە قورئاندا و، حیکمەتی پوختە لێدوانی قورئان لە بواری زانستە گەردوونی یەکاندا.

لەو وتەیەدا بە ڕوونی دەرکەوت کە هەر یەك لەم دوانە یەکێکن لە سەرچاوەکانی ئیعجازی قورئان، بە پێچەوانەی گومانی هەندێ کەس کە پێیان وایە مایەی کەموکووڕین لە قورئاندا..

هەروەك لە مەقامی دووهەمی "وتەی بیستەم"یشدا بریسکەیەکی ئیعجازی قورئان بە جوانی ڕوون کرایەوە، کە بەسەر ڕووی موعجیزاتی پێغەمبەرانەوە - درووودیان لەسەر بێت - دەدرەوشێتەوە.

جگە لەمانە، گەلێ بریسکەی تری ئیعجازی وەك ئەمانە لە هەموو "وتەکان" و پەیامە عەرەبی یەکانمدا باس کراون، بۆیە بەوانە واز دەهێنین.

بەڵام لێرەدا هێندە دەڵێین کە:

موعجیزەیەکی تری قورئان بریتی یە لەوەی:

هەروەك هەموو موعجیزاتی پێغەمبەران - درووودیان لەسەر بێت - بە کۆمەڵی و پێکەوە یەکێك لە نەخش و نیگارەکانی ئیعجازی قورئانیان دەرخست، بە هەمان جۆر قورئانیش بە هەموو موعجیزەکانیەوە، موعجیزە گەورەکەی پێغەمبەر ﷺ دەردەخات!

هەروەك سەرجەم موعجیزاتی پێغەمبەریش ﷺ بە موعجیزەیەکی قورئانی پیرۆز دادەنرێت!

چونکە ئەو موعجیزانە ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە قورئان هی خوای گەورەیە، واتە گوفتاری ئەوە.

جا بە دەركەوتنی ئەم نیسبەتدانەی قورئان بۆ لای خوای گەورە، هەموو یەكێك لە وشەكانی قورئان دەبێت بە موعجیزەیەكی سەربەخۆ، چونكە ئەو كاتە هەموو یەكێك لەو وشانە وەك ناوك دەبن و دەگونجێ لە واتادا درەختێكی تەواوی "حەقیقەت" لەخۆ بگرن و، بە وێنەی دڵ لەناو جەستەدا ئەوانیش پەیوەندییان لەگەڵ سەرجەم ئەندامەكانی حەقیقەتی هەرەمەزندا بێت و بە پێت و ڕوخسار و چۆنێتی و ڕێ و شوێنیشیان ڕوویان لە چەندەها كاروباری لە سنوور بەدەر بێت، چونكە هەریەكەیان پاڵی بە زانستێكی گشتگیر و ویستێكی بێ كۆتاییەوە داوە!

ئا لێرەوەیە كە زانایانی "پیتزانی" دەڵێن:

(لە تەنها یەك پیتی قورئاندا پڕ بە لاپەڕەیەكی تەواو نهێنیمان دەرهێناوە)، ئەم دەعوایەشیان بە بەڵگەوە بۆ كەسانی شارەزای ئەو بوارە دەچەسپێنن.

ئێستاش بیر لە هەموو ئەو شتانە بكەرەوە كە لە سەرەتای ئەم پەیامەوە تا ئێرە، باس كراون و بە چاویلكەی هەموو ئەو ڕۆشنایی و، تیشك و، بریسكە و، نوور و، ڕووناكییانەی لەم پەیامەدان، سەیری ئەنجامی ئەو دەعوایە بكە كە لە سەرەتای پەیامەكەدا كردمان. دەبینیت ئەم پەیامە بە هەموو هێزێكی خۆی دەنگی لێ هەڵبڕیوە و، ئەو "ئەنجام"ە دەخوێنێتەوە و ڕایدەگەیەنێت، كە:

﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ والْجِنُّ علَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذا القُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهيراً﴾! (الإسراء: ٨٨)..

* * *

﴿سُبْحَانَكَ لا عِلْمَ لَنَا إِلاّ مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعليمُ الْحَكيمُ﴾ (البقرة: ٣٢)..

﴿رَبَّنَا لا تُؤاخِذْنَا إِنْ نَسينَا أَوْ اخْطَأْنَا﴾. (البقرة: ٢٨٦)..

﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۞ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۞ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۞ يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾ (طه: ٢٥-٢٨).

اللهمّ صلِّ وسلِّمْ أفضلَ وأجمل وأنبل وأظهر وأطهر وأحسن وأبرَّ وأكرم وأعزَّ وأعظم وأشرف وأعلى وأزكى وأبركَ وألطف صلواتِكَ.. وأوفى وأكثرَ وأزيد وأرقى

وأرفعَ وأدوم سلامِكَ.. صلاة وسلاماً، ورحمة ورِضواناً، وعفواً وغُفراناً، تمتدُّ وتزيـــد بوابِلِ سحائبِ مواهبِ جودِكَ وكرمِكَ، وتنمو وتزكو بنفائسِ شرائفِ لطائفِ جـودِكَ ومِنَنِكَ، أزليّةً بأزليتكَ لا تزول، أبديّةً بأبديّتِكَ لا تحـول.. علـى عبـدِكَ وحبيبـك ورسولكَ محمد خير خلقك: النور الباهر اللامع، والبرهان الظاهر القـاطع، والبحـر الزاخر، والنور الغامر، والجمال الزاهر، والجلال القاهر، والكمال الفاخر.. صلاتَكَ الّتي صلّيتَ بعظمةِ ذاتِكَ عليه وعلى آله وأصحابه كذلك، صلاةً تغفر بــها ذنوبنا، وتشرح بــها صدورنا، وتطهر بــها قلوبنا وتُرَوِّحُ بــها أرواحنا، وتُقَدِّسُ بــها أســرارَنا، وتنــزِّهُ بــها خواطرنا وأفكارنا، وتصفّي بــها كدورات ما في أسرارنا وتشفي بــها أمراضنا، وتفتح بــها أقفال قلوبنا.

﴿رَبَّنَا لا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ (آل عمران: ٨)..

﴿وَآخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (يونس: ١٠).

آمين.. آمين.. آمين.

پاشكۆكانی پەیامی
موعجیـزاتی قورئانی

پاشكۆی یەكەم

ئەم پاشكۆیە، پلەی حەڤدەهەمی تیشكی حەوتەمە، كرا بــە پاشــكۆیەك بـۆ "وتەی بیست و پێنجەم".

ئەم گەشتیارەی كە لە گەشت و گەڕان تـێر نـابێت و مـاندووبوون كـاری تێناكـات، زانیی ئامانجی ژیانی ئەم دنیایە و ژیـانی "ژیـان" تەنـها لـە ئیماندایـە، بۆیـە لە گـەڵ "دڵ"ی خۆیدا دوا و، وتی:

گوفتـاری ئـەو كەسـەی كـە لێـی دە گـەڕێین، بــەناوبانگترین و ڕاسـتترین و دانـاترین گوفتـاری نـاو ئـەم "بـوون"ەیـە و، لـە هـەموو چەرخ و سـەردەمێكدا تەحـەددای گشــت ئەوانەی كردووە كە ملی بۆ كەچ ناكەن. كەواتە بـا لـە پێشـدا سـەر لـەو قورئانـە پیرۆزە خاوەن ڕەوانی‌یە ئیعجازبەخشە بدەین و بزانین چی دەڵێت ؟ بەڵام پێش ئەوەی بچینە نـاو ئەم جیهانە جوانەوە، با هەندێك بووەستین و ئەوەندە لـەم كتێبـە بكۆڵینـەوە كـە دڵنیامـان بكات لەوەی كتێبی بەدیهێنەری ئێمەیە.

بەم جۆرە، دەستی كرد بە وردبوونەوە و لێكۆڵینەوە.

جـا لەبەر ئـەوەی ئـەم گەشـتیارە لــە هاوچەرخەكانمانـە، ئـەوا لــە پێشــدا سـەیری "پەیامـەكانی نـوور"ی كـرد، كـە چـەند بریسـكانەوەیەكی ئیعجـازی مەعنـەویی قورئـانی پیرۆزن.. بینیی:

ئەم پەیامانەی كە دەگەنە سەد و سی دانە، بۆخۆیـان تەفسـیرێكی بـەنرخی ئایەتـەكانی قورئـانن، چونكـە پـەردە لـە ڕووی سـەرنجە وردەكـان و ڕووناكی‌یـە ڕەنگینـەكانی ئـەو ئایەتانەی قورئان لادەدەن و ئاشكرایان دەكەن.

خۆ هەرچەندەش "پەیامەكانی نوور" لەم سەردەمە مولحیدە سەرسەختەدا، بە جیهاد و تێكۆشانێكی بەردەوام، ڕاستی‌یەكانی قورئانیـان بە هـەموو لایـەكدا بـڵاو كردووەتـەوە، كەچی هیچ كەسێك نەیتوانیوە ڕەخنەیان لـێ بگرێت یان ڕووبـەڕوویان ببێتـەوە، ئەمـەش ئـەوە دەچەسپێنێت كـە قورئـانی پـیرۆز كـە پێشـەوا و ڕابـەر و سـەرچاوە و خـۆری

ڕووناکی بەخشی ئەو پەیامانەیە ئاسمانی‌یە و، گوفتاری خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە و، هەرگیز گوفتاری ئادەمیزاد نی‌یە، بە ڕادەیەك کە "وتەی بیست و پێنجەم" و کۆتایی "مەکتووبی نۆزدەهەم" کە هەردووکیان تەنها یەك بەڵگەی نێوان سەدان بەڵگەن لەوانەی کە پەیامەکانی نوور بۆ ڕوونکردنەوەی ئیعجازی قورئان هێناونی، بە چل شێوە و ڕووی جۆراوجۆر ئیعجازی قورئانیان چەسپاندووە، بە چەشنێك هەموو ئەو کەسانەیان خستووەتە سەرسووڕمانەوە کە خوێندوویانەتەوە و لێیان کۆڵیونەتەوە، پاشان ڕێز و سەرسووڕمانی خۆیان بەرامبەر بەو پەیامانە دەربڕیوە، چ جای ئەوەی کە ڕەخنەیان ئاراستە بکەن یان بەرەنگاریان ببنەوە، بەڵکو هەموویان - تێکڕا - ستایشیان کردوون.

جا چەسپاندنی ڕووی ئیعجازی قورئان و، خستنەڕووی ئەو لایەنەی کە دەری دەخات قورئان فەرمایشت و گوفتاری خواوەندە، گەشتیارەکە ئەمەی بە پەیامەکانی نووری سپارد، بەڵام بە وردی سەرنجی لە چەند خاڵێك دا کە بە ئاماژەیەکی کورت مەزنیی قورئانی پیرۆز دەردەخەن:

● **خاڵی یەکەم:**

هەروەك قورئانی پیرۆز، بە هەموو موعجیزات و ڕاستی‌یەکانی خۆی، کە بەڵگەن لەسەر ئەوەی لە هەموو شتێکی تر حەقترن، موعجیزەی حەزرەتی محەممەدە ﷺ، بە هەمان جۆر حەزرەتی محەممەدیش ﷺ بە هەموو موعجیزەکانی و بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی و کەماڵاتی زانیاریی خۆی، موعجیزەی قورئانی پیرۆزە و، بەڵگەیەکی گومان بڕە لەسەر ئەوەی کە قورئانی پیرۆز گوفتاری خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە.

● **خاڵی دووەم:**

قورئانی پیرۆز گۆڕانکاری‌یەکی گەلێ مەزنی لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا هێنایە گۆڕێ و، ڕووناکیی بە هەموو ئاسۆکانی گەردووندا پەخشاند و پڕی کردن لە بەختەوەری و ڕاستی‌یە مەزنەکانی لەسەر نەخشاندن و، ئاڵوگۆڕێکی یەکجار گەورەی ئەنجام دا چ لە دڵ و دەروونی مرۆڤدا چ لە گیان و ژیری‌یاندا چ لە ژیانی کەسی و کۆمەڵایەتی و ڕامیاری‌یاندا. ئنجا ئەم گۆڕان و ئاڵوگۆڕەشی بە بەردەوامی هێشتەوە و بەڕێوەی برد، بە ڕادەیەکی ئەوتۆ کە ئایەتەکانی ئەم قورئانە (کە دەگەنە شەش هەزار و شەش سەد و شەست و شەش ئایەت) وا چواردە سەدەی ڕەبەقە لە هەموو چرکەیەکدا بە

لای كەمەوە لەسەر زاری زیاتر لە سەد ملیۆن كەس، بەوپەڕی ڕێز و شكۆدارییەوە دەخوێندرێنەوە و، لەو كاتەشەوە ئەم قورئانە خەڵكان پەروەردە و "دەروونەكان"یشیان پاكژ دەكات و، "دڵانیان" دەپاڵێوێت و، ڕوونی و پلەبەرزی بە "گیانیان" و، ڕاستەشەقام و ڕووناكیش بە "ژیرییان" و ژین و بەختەوەریش بە "ژیانیان" دەبەخشێت..

بێ هیچ گومانێك، ئەم كتێبە، هیچ هاووێنە و هاوتا و هاوشانێكی نییە. كەواتە موعجیزە و دەراسایە.

● **خاڵی سێهەم:**

قورئانی پیرۆز هەر لەو سەردەمەوە تاكو ئێستا ڕەوانبێژییەكی وای پیشان داوە كە لە وێنەی نییە. بە ڕادەیەك كە نرخی "موعەللەقاتی سەبعە"ی بەناوبانگی ئەوانی داگرتە خوار كە چەند پارچە شیعرێكی كەڵە شاعیرە هەرە ڕەوانگۆكانیان بوون و بە زێڕ نوسرابوون و بە دیواری كەعبەدا هەڵواسرابوون، بە ئەندازەیەكی ئەوتۆ لە شان و شكۆ و نرخ و بەهای داشكاندن كە دوای هاتنی قورئان، كچەكەی "لەبید" پارچە شیعرەكەی باوكی لە ڕووی دیواری كەعبە داگرت و، وتی:

(مادەم ئەم ئایەتانە هاتن ، ئیتر جێی تۆ لێرەدا نەماوە)!

هەروەها كاتێك ئەدیبێكی دەشتەكی ئەم ئایەتەی بیست كە دەفەرموێ:

﴿**فاصْدَعْ بما تُؤمَر**﴾ (الحجر: ٩٤) خۆی پێ ڕانەگیرا و یەكسەر سەری سوژدەی نایە زەوی!

پێیان وت:

ئایا موسڵمان بوویت؟

وتی:

نەخێر.. بەڵام سوژدەم بۆ ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتە برد!

هەروەها هەزاران كەس لە پێشەوایانی ڕەوانبێژی و كەڵە ئەدیبانی چەشنی عەبدولقاهیری جورجانی و، سەككاكی و، زەمەخشەری، بە یەك دەم و یەك دەنگ دان بەوەدا دەنێن كە:

(ڕەوانبێژیی قورئان لە سەرووی وزەی مرۆڤەوەیە و، لە توانای هیچ كەسێكدا نییە پێی بگات).

هەروەها قورئانی پیرۆز، هەر لە کاتی نازڵ بوونیەوە تاکو ئێستاش، تەحەددای هەموو ڕەوانبێژ و ئەدیبە لەخۆبایی و سەرسەختەکان دەکات و، لە کەش و فش و خۆبەگەورە گرتن و سەرسەختی‌یان دادەگرێت و لووتبەرزی‌یان دەهێنێتە خوار و، لەو تەحەددایانەشدا داوای هێنانی سوورەتێکی وەك سوورەتەکانی قورئانیان لێ دەکات، یان دەبێت بە تیاچوون و ڕسوایی دنیا و قیامەت ڕازی بن..

ئا لەم کاتەدا کە قورئان ئەم تەحەددایەی ڕادەگەیەنێت، دەبینیت سەرجەم ڕەوانبێژە سەرسەختەکانی ئەو سەردەمە وازیان لە ڕێگا کورتەکە هێنا، کە لاسایی کردنەوەی قورئانە و هێنانی سوورەتێکی وەك ئەوە و، لە بریی ئەمە ڕێیەکی درێژیان گرتەبەر، کە ڕێی جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوەی چەکدارانەیە و، ڕێیەکە کاولکاریی لە دووتوێدایە و زیان بە گیان و سامانیان دەگەیەنێت.. ئەوان بە هەڵبژاردنی ئەم ڕێگایە، ئەوەمان بۆ دەچەسپێنن کە هەرگیز گرتنەبەری ڕێگا کورتەکە لە تواناندا نی‌یە و بۆ هیچ کەسێك مەیسەر نابێت!

هەروەها ملیۆنەها کتێبی عەرەبیمان لە بەردەستدان، کە یان دۆست و پشتگرانی قورئان بە نیازی چاوکردن لە شێوازەکەی و شوێن پێ هەڵگرتنی.. یان دوژمنانی بۆ مەبەستی بەرەنگاری کردن و ڕەخنە لێ گرتنی، نووسیویانن..

خۆ هەموو ئەو کتێبانەی کە نووسراون و دەشنووسرێن، سەرباری بەرەوپێش چوونی شێوازیان، کە ئەویش ئەنجامی لە دوای یەکتر هاتنی بیرەکانیان و سوودوەرگرتنی دوایینەکانیانە لە پێشینانیان، کەچی لەو کاتەوە تا ئێستا، هیچ کام لەو نووسراوانە نە لە شێوازی قورئان دەچێت نە نزیکیشی دەبێتەوە! تەنانەت ئەگەر پیاوێکی عەوامیش گوێی لە خوێندنی قورئان بێت، هەست بەو ڕاستی‌یە دەکات و ناچار دەڵێت :

(ئەم قورئانە لە هیچ کامێکی ئەو کتێبانە ناچێت).

جا یان ئەوەیە ڕەوانبێژی‌یەکەی ئەم لە خوار هی ئەو کتێبانەوەیە، یان لە سەرووی هەموویانەوەیە. خۆ هیچ مرۆڤێك - هەر کەسێك بێت - تەنانەت کافر و مرۆڤی نەفامیش ناتوانێت بڵێت: ڕەوانبێژی‌یەکەی لە خوار ئەوانەوەیە.

جارێکیان یەکێك ئەم ئایەتەی خوێندەوە کە دەفەرموێ:

﴿سَبَّحَ للهِ ما في السموات والأرضِ﴾ (الحديد: ١)..

پاشان وتی:

" من هیچ ڕوویەکی ئیعجاز لە ڕەوانبێژیی ئەم ئایەتەدا نابینم کە ئێوە دەیبینن".
پێیان وت:
"تۆیش وەك ئەم گەشتیارە بە ئەندێشەت بۆ ئەو سەردەمە بگەڕێرەوە کە ئەم ئایەتەی تێدا هاتووە، لەوێ گوێی لێ ڕابگرە"!
ئەویش کە بە ئەندێشە گەڕایەوە بو ئەوێ و سەیری کاتی پێش نازڵ بوونی قورئانی کرد، بینیی:
بوونەوەرانی جیهان، لە بۆشاییەکی چۆڵ و فراوانی بێ سنوور و جیهانێکی تیاچووی فانیدا فڕێ دراون و، لە بارێکی نائومێد و شڵەژاودان و، لەناو تاریکییەکی ڕەش و چڕدا دەگەوزێن و، بێ گیان و ژیان و هەست و نەست و کار و ئەرك و فرمانن..
ئا لەم کاتەدا، گوێی بۆ ئەم ئایەتە پیرۆزە ڕاگرت و لێی ورد بووەوە.. بینیی:
ئەم ئایەتە پەردەیەکی دادراوەی لەسەر ڕووی گەردوون و سەرانسەری جیهان هەڵدایەوە و، بە درەوشاوەیی و ڕوونی ڕووی گەردوون و جیهان دەرکەوت و، ئەم گوفتارە ئەزەلی و فەرمانە هەتاهەتاییە دەرسێکی بە خاوەن هەستانی ڕیز بەستووی چەرخە یەك لە دوای یەکەکان ڕاگەیاند و بۆی ڕوون کردەوە کە:
ئەم گەردوونە وەك مزگەوتێکی مەزن وایە و، بوونەوەرانی ناویشی - بە تایبەت ئاسمانەکان و زەوی - سەرگەرمی زیکر و تەهلیل و تەسبیحاتی گەرموگوڕی تایبەتیی خۆیانن و، هەریەکەیان بەوپەڕی شادمانی و تاسەمەندییەوە کار و ئەرکی خۆیان خستووەتە ئەستۆ و، بەوپەڕی بەختەوەری و سوپاسگوزاری و پێزانینیشەوە ئەنجامیان دەدەن و ڕایاندەپەڕێنن.
ئەم گەشتیارە، بەم جۆرە کاریگەریی ئەم ئایەتە پیرۆزەی لە گەردووندا بینی و، ئنجا مەودای بەرزی و ڕەوانبێژییەکەی چەشت و، گشت ئایەتەکانی تریشی بەم چاوە بینی و بەم پێوەرە هەڵی سەنگاندن. پاشان لە نهێنیی ئەوەش گەیشت کە ڕەوانبێژیی بێ وێنەی قورئانی پیرۆز بەسەر نیوەی گۆی زەوی و پێنج یەکی گرۆی مرۆڤدا زاڵ و شکۆدارە و، دوای ئەوەش پەیی بە حیکمەتێك برد لە نێوان ئەو هەزاران حیکمەتانەی کە وان لە بەردەوام بوون و نەبڕانەوەی شکۆمەندیی دەستەڵاتی قورئانی پیرۆزدا، بۆ ماوەی چواردە سەدەی ڕەبەق بەوپەڕی ڕێزەوە.

● **خاڵی چوارەم:**

قورئانی پیرۆز دارای سازگاری و شیرینییەکی ڕەسەن و ڕاستەقینەی ئەوتۆیە کە بە دووپات کردنەوەی زۆر و بەردەوامیشی نابێزرێت و، خوێندنەوەی زۆری هەرگیز نابێتە مایەی بێزاری، لە کاتێکدا کە دووپاتبوونەوە لە شتی تردا، با زۆر خۆش و شیرین و بەتامیش بێت، هۆی بێزاربوون و لەبەرچاوکەوتنە. بەڵکو قورئانی پیرۆز، بە دووپات کردنەوەی خوێندنەوەی، پتر شیرینی و سازگارییەکەی زیاد دەبێت و دەردەکەوێت.

ئەمەش ڕاستییەکە هەر لەو سەردەمەوە تاکو ئێستا لای هەموو کەسێك سەلماوە و، بە نموونە دەهێنرێتەوە.

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز هێندە تەڕی و پاراوی و لاوی و تازەیی دەرخستووە کە تا ئێستاش هەموو ئەمانەی پێوە دیارە و، هەرچەندەش وا چواردە سەدەیە نازڵ بووە و هەموو کەسێك بە ئاسانی دەستی دەکەوێت، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، دەڵێی ئا ئێستا بە تازەیی نازڵ بووە. هەموو سەردەمێکیش قورئانیان هەر ئاوا بە لاوی و پاراوی و تازەیی وەرگرتووە و، وەك تەنها بە تایبەتی لەگەڵ ئەواندا بدوێت ئاوا لە بەرچاویاندا دەرکەوتووە. گشت دەستە و کۆمەڵێکی زانست مەشرەبی هەموو کاتێکیش دەبینن قورئان پارێزگاریی لاوی و تازەیی شێوازەکانی دەکات و، پاراویی شێوەی ڕوونکردنەوەکانی ڕادەگرێت، هەرچەندەش قورئانیان لە بەردەستدایە و هەردەم لێی هەڵدەگۆزن و شوێن پێی هەنگاوی شێوازی ئەو هەڵدەگرن.

● **خاڵی پێنجەم:**

قورئانی پیرۆز یەکێك لە باڵەکانی ڕووەو "ڕابوردوو" و، ئەوی تریشی بەرەو "داهاتوو" بڵاو کردووەتەوە، چونکە بناغە و بنچینەی قورئان و یەکێك لە دوو باڵەکانی ئەو ڕاستییەیە کە هەموو "پێغەمبەرانی پێشین" لە سەری یەکیان گرتووە. ئەوەتا قورئانی پیرۆز تەسدیقیان دەکات و پشتیان دەگرێت و، ئەوانیش پشتی ئەم دەگرن و بە زمانی حاڵی یەكگرتنیان لەگەڵ قورئاندا، تەسدیقی دەکەن.. هەروەها "ئەولیا و پیاوچاکان و دەروون خاوێنەکان"یش "بەر"ێکن ژیانیان لە "درەختی قورئان"ی پیرۆزەوە دەست کەوتووە.

جا پێگەیشتن و زیندوویی ئەم بەرە پێگەیشتووانە بەڵگەی ئەوەیە کە درەختە پیرۆزەکەیان بەخشندە و خاوەنی ژیان و، دارای ڕیژنەی بەردەوام و ڕاستی و

ڕەسەنایەتی‌یە. چونکە هەموو ئەو کەسانەی کە ڕۆشتوونەتە ژێر چاودێری و پارێزگاریی باڵی دووهەمی قورئان و لە سایەیدا ژیاون، لە شوێنکەوتووانی تەریقەتە ڕاستەقینەکانی ئیسلام، هەر هەموویان شایەتی دەدەن کە قورئانی پیرۆز عەینی حەق و کۆگای ڕاستی‌یەکانە و، لە "گشتی‌بوون" و "هەمەلایەنگیری"دا هەرگیز هاوتا و وێنەی نی‌یە. کەواتە موعجیزەیەکی ڕوون و ئاشکرایە.

● **خاڵی شەشەم:**

هەر شەش لاکانی قورئان ڕوون و ڕووناکی‌بەخشن. ئەمەش ڕاستی و دادگەریی قورئان دەردەخات..

بەڵێ، "لای خوارەوەی" قورئان و ژێرەوەی: ستوونی بەڵگەکانە و لەسەریان ڕاوەستاوە.. لە "لای سەروویشیەوە": مۆری ئیعجازی لەسەر نەخشاوە.. "بەردەم و ئامانجیشی": دیاری‌یەکانی بەختەوەریی هەردوو دنیان.. لە "پشتیشیەوە" واتە خاڵی پشت پێ بەستنی: ڕاستی‌یەکانی سرووشی ئاسمانی ڕیزیان بەستووە.. لە "لای ڕاستیشیەوە": تەسدیق کردنی چەندین بەڵگەی بێ سنوور و لەژمارەبەدەری ژیری‌یە ڕاستەکانە.. "لای چەپیشی": دڵنیایی و کێش‌بوون و تەسلیم و ملکەچیی تەواوەتیی دڵە ساغ و دەروون و هەناوە خاوێنەکانە.

جا هەروەك ئەم شەش لایانە دەیچەسپێنن قورئانی پیرۆز قەڵایەکی ئاسمانیی وەهایە لەسەر زەویدا کە هیچ شتێك ناتوانێت بیبڕێت و کەلێن لە دیوارەکەیدا دروست بکات.. هەروەها شەش مەقامیش هەن جەخت لەسەر ئەوە دەکەن و دەیچەسپێنن کە: قورئان خۆی لە خۆیدا ڕاست و ڕەوایە و، هەرگیز گوفتاری مرۆڤ نی‌یە و، لە هیچ لایەکیەوە ناڕەوایی توخنی ناکەوێت.

مەقامی یەکەمیان بریتی‌یە لە پشتگیری کردنی ئەم قورئانە پیرۆزە لە لایەن کارساز و بەڕێوەبەری ئەم گەردوونەوە، کە خوایەکە دەرخستنی جوانی و، پارێزگاری کردنی چاکە و ڕاستی و، نەهێشتن و لابردنی فێڵباز و درۆزنانی کردووە بە یاسایەکی کارگوزاری کارای خۆی..

ئەم خواوەندە مەقامێکی ڕێزلێنانی وەها و پلەوپایەیەکی ئەوتۆی لە هەموو جیهاندا بەم قورئانە بەخشیوە کە لە هەموو پلە و پایە و مەقامێك بەرز و پایەدار و زاڵترە و، بەمەش تەسدیق و پشتگیریی خۆی بۆ قورئان دەربڕیوە.

پاشان ئەو ڕێزە شایان و باوەڕە بەتین و ڕەگداکوتاوەی کە زاتی مەزنی پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر قورئانی پیرۆز دەری بڕیوە، لە سەرووی هەموو ڕێزێکەوەیە. ئەم پێغەمبەرەی ﷺ کە سەرچاوەی ئیسلام و ڕوونکەرەوەی قورئانە و، بێ هیچ ویستێکی خۆی لە نێوان بێداری و نوستندا "وەحی"ی بۆ نازڵ دەبوو، ئەم پێغەمبەرەی کە فەرموودەکانی تری هەرگیز ناگەنە ئاستی قورئان، تەنانەت هەر لەویش ناچن، هەرچەندە ڕەوانگۆترین کەسیشە..

هەروەها ئەم پێغەمبەرە ﷺ، بەم قورئانە، ڕووداوە غەیبی‌یە گەردوونی‌یەکانی پێشین و داهاتووشی بەوپەڕی دڵنیایی و باوەڕبەخۆبوون و بێ هیچ دوودڵی‌یەك ڕوون کردووەتەوە، هەرچەندەش نەخوێندەوار بووە. ئنجا لەمەشدا هیچ فێڵ و هەڵە و شتێکی وەك ئەمانەی با بچووکیش بووبێت لێ نەبینراوە، هەرچەندەش لە نێوان کەسانێکدا ژیاوە کە تابلێی سەرنجی هەڵسوکەوتەکانی ئەویان داوە.. جا باوەڕهێنانی ئەم ڕوونکەرەوە و ڕاگەیەنەرە مەزنەی قورئان کە پێغەمبەرە ﷺ و، دڵنیایی و نەلەرزینی لە هیچ شتێکدا - با زۆر گەورەش بووبێت - پشتی ئەوە دەگرێت و دەیچەسپێنێت کە:

قورئانی پیرۆز ئاسمانی‌یە و، ڕاست و ڕەوا و داد و گوفتاری پیرۆزی پەروەردگاری میهرەبانە.

هەروەها پەیوەست بوونی پێنج یەکی گرۆی مرۆڤ، بەڵکو نیوەی هەرە مەزنیان، بەم قورئانە پیرۆزەی کە لە بەردەمیاندایە و بە چاو دەیبینن، بە پەیوەندی‌یەکی گەرموگوڕی ئایینداری و گوێ ڕاگرتنی پڕ لە شەوق و تاسە و ئارەزوومەندی و، هاتنی پۆل پۆلی جیننی و مەلائیکەت و ڕۆحانی‌یەکان بۆ لای و کۆبوونەوەیان لە دەوری لە کاتی خوێندنەوەیدا بە چەشنی پەپوولەی شەیدای ڕووناکی، بە شایەتیی چەندەها ڕووداوی زۆر و نیشانەی زەبەندە و "کەشف"ی ڕاستی گەلێ کەس لە پیاوچاکان..

هەموو ئەمانە، تەسدیقی ئەوە دەکەن کە ئەم قورئانە جێی ڕەزامەندی و مایەی سەرسووڕمانی گشت بوونەوەرانە و، لەم گەردوونەدا مەزنترین پلەوپایەی پێ دراوە.

هەروەها هەموو چینێك لە چینەکانی مرۆڤ، هەر لە عەوامەکان و تەمبەڵترین کەسەوە تا دەگاتە کەسانی یەکجار زیرەك و زانا، بەشی خۆیان بە تەواوی لەو دەرسانە وەردەگرن کە قورئانی پیرۆز دەیانڵێتەوە و قووڵترین ڕاستی‌یەکانی تێدەگەن و لێی وەردەگرن..

هەروەها سەرجەمی زانایانی سەدان زانست و هونەری ئیسلامی، بە تایبەت موجتەهیدانی شەریعەتی خاوێن و، لێكۆڵەرانی ئوسوولی دین و بلیمەتانی زانستی كەلام و هاوچەشنیان، وەلامی شیفابەخشی پێداویستی‌یەكانی تایبەت بە زانیاری‌یەكانیانەوە لە قورئانی پیرۆز دەرهێناوە و هەڵگۆزیوە..

هەموو ئەمانە، تەسدیقی ئەوە دەكەن كە قورئانی پیرۆز سەرچاوەی حەق و كانگای ڕاستی‌یە.

هەروەها بەرپەرچ نەدانەوەی قورئان لە لایەن ئەو ئەدیبە عەرەبانەی كە لە پێشەنگی كاروانی ئەدەبی‌یەوەن، بە تایبەت ئەوانەیان كە موسڵمان نەبوون، هەرچەندەش حەزیان لە بەرەنگاریی قورئان كردووە..

هەروەها دەستەوسانی و كۆڵەواریی تەواویان بەرامبەر تەنها یەك ڕووی حەوت ڕووە مەزنەكانی ئیعجازی قورئان (كە ڕووی ڕەوانبێژی‌یەتی) و كۆڵەواری‌یان لە هێنانی شتێكی وەك تەنها یەك سوورەتی قورئان و، خۆدزینەوەیان لەم تەحەددا و داوایەی قورئان..

هەروەها بەرەنگار نەبوونەوەی ڕەوانبێژە بەناوبانگ و زانا بلیمەتەكان - تاكو ئێستا - بەرامبەر بە هیچ كام لە ڕووەكانی ئیعجازی قورئان، هەرچەندەش حەزیان دەكرد بەم چەشنە بەرەنگاری‌یە ناوبانگ دەربكەن و ناویان بڵاو ببێتەوە..

بەڵێ، بێدەنگی‌یان لە ئاستی ئەمەدا، كۆڵەواری‌یان پیشان دەدات، ئەوەتا ئەوان لەم بوارەدا هیچ هەنگاوێكیان نەنا!

هەموو ئەمانە، بەڵگەیەكی گومانبڕن لەسەر ئەوەی كە قورئانی پیرۆز خۆی بۆ خۆی موعجیزەیە و، لە سەرووی توانا و وزەی مرۆڤەوەیە.

بەڵێ، بەها و بڵندی و ڕەوانگۆیی هەر گوفتارێك بەوە ڕوون دەبێتەوە كە بزانرێت: (كێ وتوویەتی؟ بە كێی وتووە؟ بۆچی وتوویەتی)؟!

جا لەسەر بناغەی ئەمە، تا ئێستا نە هاووێنەی قورئانی پیرۆز هاتووە و، نە دێت و، نە هەرگیز هیچ شتێك نزیكی دەبێتەوە. چونكە قورئانی پیرۆز فەرمایشتی پەروەردگاری هەموو جیهانەكانە و گوفتاری بەدیهێنەریانە و، قسەكردنێكە هەرگیز بە هیچ جۆرێ لاسایی ناكرێتەوە و، هیچ نیشانەیەكی ئەوتۆی پێوە نی‌یە كە ئەوە بگەیەنێت خۆكردەیی(التصنع)ی تێدا بێت..

هەروەها ئەو کەسەی کە قورئان گوفتاری خۆی ئاراستە دەکات، نوێنەری گرۆی مرۆڤ، بەڵکو نوێنەری سەرجەمی بوونەوەرانە بە گشتی و، بەرێزترین قسەبۆکراوە . ناویشی لە ناوی هەموان بەرز و پایەدارترە و، ئەم ئیسلامە مەزنە لە هێز و فراوانیی ئیمانەکەی ئەو کەسەوە سەرچاوەی گرتووە و، ڕێزیشی لە ڕادەیەکدایە کە بۆ "قاب قوسین" یان نزیکتریش سەرخراوە و بە گوفتار و لەگەڵ دوانی خواوەندی بێ وێنە پایەدار کراوە و ڕێزی لێ نراوە.

پاشان قورئانی پیرۆز ڕێی بەختەوەریی هەردوو دنیا و ئامانجەکانی بەدیهێنانی گەردوون و مەبەستە پەروەردگارییەکانی لەمەڕ گەردوونی ڕوون کردووەتەوە.. هەروەها ئیمانە بەرز و بڵند و فراوانەکەی ئەو قسەبۆکراوە بەرێزەشی خستووەتە ڕوو، کە ئیمانێکە هەموو ڕاستییەکانی ئیسلامی لە خۆدا جەم کردووە..

قورئانی پیرۆز هەموو لایەکی ئەم گەردوونە مەزنەی یەکالا کردووە و ئەم دیو و ئەو دیوی لاپەڕەکانی خستووەتە ڕوو، وەکو کەسێك کە نەخشەیەك یان سەعاتێکی لە بەردەستدا بێت و ئاڵوگۆڕ و دەستکارییان بکات و هەڵیان بگێڕێتەوە.

قورئان بەم کردارەی و لە نێوان ئاڵوگۆڕەکانی ئەم گەردوونەدا، بەدیهێنەری "مرۆڤ و گەردوون"ی بەم مرۆڤە ناساندووە.

کەواتە هیچ گومانێك لەوەدا نییە کە هەرگیزاو هەرگیز هێنان و پەیداکردنی هاووێنەی ئەم قورئانە لە توانای کەسدا نییە و، ناکرێت هیچ شتێك بگاتە پلەی ئیعجازی قورئان.

هەروەها هەزاران زانای هەڵکەوتوو، لەوانەی کە هەریەکەیان تەفسیرێکیان لە چەندین بەرگدا بۆ قورئانی پیرۆز نووسیوە، کە هی هەندێکیان گەیشتووەتە سی یان چل یان حەفتا بەرگ تەفسیر..

هەموو ئەو زانایانە، بە پاڵپشت و بەڵگەکانی خۆیان، چەندین لایەنی لەژمارەبەدەری تایبەتکاریی بەرز و سەرنجی ڕەوان و تایبەتمەندیی ورد و نهێنیی ناسك و واتای بڵند و هەواڵی غەیبیی زۆر و جۆراوجۆری قورئانی پیرۆزیان ڕوون کردووەتەوە.

جا دەرخستن و چەسپاندنی ئەو هەموو تایبەتکارییانەی قورئان لە لایەن ئەو زانا تەفسیر نووسانەوە، بەڵگەیەکی گومانبڕە لەسەر ئەوەی کە قورئان موعجیزەیەکی خواییە و دەراسا و لەعادەت بەدەرە..

بە تایبەت کە هەر یەکە لە کتێبەکانی "پەیامەکانی نوور" - کە دەگەنە سەد و سی کتێب - تایبەتکاری‌یەکی قورئانی پیرۆز و سەرنجێکی بێ وێنەی ئەویان بە چەشنێکی گومانبڕ و بە بەڵگەی بەهێز چەسپاندووە..

بە تایبەت پەیامی "موعجیزاتی قورئانی" و "مەقامی دووهەمی وتەی بیستەم" کە گەلێ شتی لە کارە دەراساکانی شارستانێتیی نوێی چەشنی شەمەندەفەر و فڕۆکەی لە قورئانی پیرۆز دەرهێناوە. هەروەها تیشکی یەکەم کە ناوی "ئاماژەکانی قورئان"ە، ئەو ئامـاژانە دەردەخات کە لە قورئاندا هەن سەبارەت بە "پەیامەکانی نوور" و "کارەبا" و، ئەو هەشت پەیامە بچووکانەش کە ناویان "هەشت هێماکان"ە، مەودای ڕێسای وردی نێوان پیتەکانی قورئان باس دەکەن کە تابلێی دارای نهێنی و واتای زۆر و زەبەندەن. هەروەها ئەو پەیامە بچووکەش کە باسی ئایەتەکانی کۆتایی سوورەتی "الفتح" دەکات و لە ڕووی هەواڵدانی غەیبی‌یەوە بە پێنج ڕوو ئیعجازی ئەم سوورەتە دەردەخات و، پەیامەکانی تریش کە وەك ئەمانە وان..

جا کە هەموو یەکێك لە بەشەکانی "پەیامەکانی نوور" ڕاستی‌یەك لە ڕاستی‌یەکانی قورئانی پیرۆز و نوورێك لە نوورەکانی ڕوون دەکەنەوە، تەسدیق و تەئکیدی ئەوە دەکەن کە قورئانی پیرۆز هاووێنەی نی‌یە و دەراسا و موعجیزەیە و زمانی جیهانی "پەنهان"ە لەناو ئەم جیهانە "بینراو"ەدا و، گوفتاری خواوەندی زانای نهێنی‌یەکانە.

* * *

بەم جۆرە و لەبەر ئەم تایبەتکاری‌یانەی قورئانی پیرۆز کە لە شەش خاڵ و، شەش لا و، شەش مەقامدا ئاماژەیان بۆ کرا، فەرمانڕەوایەتیی نوورانی و شکۆدار و دەستەڵاتی خاوێن و پیرۆزی قورئان، بەوپەڕی ویقار و ڕێزەوە، بەردەوام بووە و، ڕووی هەموو سەردەمەکان و گۆی زەویشی، بە درێژایی هەزار و سێ سەد ساڵ، ڕووناك کردووەتەوە..

لەبەر هەموو ئەو تایبەتکاری‌یانە، قورئانی پیرۆز چەندین پلەوپایە و دەستکەوتی قودسیی خەڵات کراوە. چونکە بەلای کەمەوە خوێندنەوەی هەر پیتێکی قورئان پاداشتی (دە) خێر و (دە) دانە چاکە و (دە) بەروبوومی بەهەشتی هەیە. تەنانەت هەموو

پیتێکی هەندێ ئایەت و سوورەت (سەد) یان (هەزار) یان زیاتر لە بەروبوومەکانی دواڕۆژ دەگرێت و، لە کاتە پیرۆزەکاندا پاداشت و بەهای هەر پیتێك لە (دە) دانەوە بۆ (سەدان) بەرز دەبێتەوە.

ئەم گەشتیارەی ناو جیهان، لە هەموو ئەمانە و چەندین تایبەتکاریی تری خاوێن و هاوچەشنی ئەمانە گەیشت و، بە "دڵ"ی خۆی وت:

(بەڵێ ڕاستە، ئەم قورئانە پیرۆزەی کە لە هەموو ڕوویەکەوە خاوەنی ئیعجازە و، بە یەکدەنگیی سوورەتەکانی و، یەکگرتنی ئایەتەکانی و، تەوافوقی نهێنی و نوورەکانی و، یەکاویەك بوونی بەروبووم و ئاسەوارەکانی.. شایەتی‌یەکی بە بەڵگە چەسپاو دەدات لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی "واجب الوجود" و، لەسەر سیفەتە شکۆدار و ناوە جوانەکانی، بە ڕادەیەك کە هەموو شایەتی‌یە لەژمارەبەدەر و بێ سنوورەکانی گشت ئیمانداران، تەنها چەند نمێکی ئەو شایەتیدانەی قورئانی پیرۆزن).

لە پلەی حەڤدەهەمی مەقامی یەکەمیشدا، بەم جۆرەی خوارەوە ئاماژەیەکی کورت بۆ ئەو دەرسی تەوحید و ئیمانە کراوە کە ئەم گەشتیارە لە قورئانی پیرۆز وەری گرت:

(لا إله إلاّ الله الواجب الوجود الواحد الأحد الذي دلّ على وجوب وجوده في وحدته : القرآن المعجز البيان المقبول المرغوب لأجناس المَلَك والإنس والجانّ ، المقروء كلّ آياته في كلّ دقيقة بكمال الإحترام بألسنة مئة مليون من نوع الإنسان، الدائم سلطنته القدسية على أقطار الأرض والأكوان وعلى وجوه الأعصار والأزمان، والجاري حاكميته المعنوية النورانية على نصف الأرض وخمس البشر في أربعة عشر عصراً بكمال الإحتشام. وكذا شهد وبرهن بإجماع سوره القدسية السماوية وباتفاق آياته النورانية الإلهية وبتوافق أسراره وأنواره وبتطابق حقائقه وثمراته وآثاره بالمشاهدة والعيان).

* * *

پاشکۆی دووهەم

گوڵی ئەمیرداغ

(ئەم مەسەلەیە وەڵامدانەوەیەکی باش و قەناعەت بەخشی ئەو ئیعتیرازانەیە کە لە دووپاتبوونەوەکانی قورئان دەگیرێن)

برا ئازیز و بەوەفاکانم!

کاتێك دەستم بە نووسینی ئەم مەسەلەیە کرد، لە بارێکی گەلێ پەرێشان و شلەژاودا بووم.

لەبەر ئەوە، تا ڕادەیەك تەماوی دیارە و وەك پێویست ڕوون نییە. چونکە چۆنم بە دڵدا هات و نووسیم، هەروەهایش مایەوە. بەڵام دوایی تێگەیشتم کە ئەم دەستەواژە ئاڵۆزانە ئیعجازێکی جوانیان تێدایە، کە بە داخەوە نەمتوانی مافی تەواو بەو ئیعجازە بدەم و دەری ببڕم.

جا ئەم نامەیە هەرچەند ڕووناکییەکانی کز بن، بەڵام لە ڕووی پەیوەندییان بە قورئانی پیرۆزەوە بە "پەرستنێکی فیکری" دادەنرێت و، بە "گەوهەر"ێك دەژمێررێت کە چەندین مرواریی درەخشان و بەنرخی تێدا بێت..

لەبەر ئەوە، تکام وایە ڕوو لە توێکڵەکەی وەربچەرخێنن و بە وردی بۆ مرواریی پرشنگدارەکانی بڕوانن. دوای ئەوە، ئەگەر لە ڕاستیدا بە شتێکی شایانتان زانی، ئەوا بیکەن بە (مەسەلەی دەهەمی پەیامی بەری درەختی ئیمان) دەنا بە وەڵامدانەوەی پیرۆزباییەکەتانی دابنێن.

ئنجا لەڕادەبەدەریش ناچار بووم کە زۆر بە کورتی بینووسم، چونکە لە کاتی نووسینیدا بەدەست بەدخۆراکی و ئازارەکانی نەخۆشییەوە دەتلامەوە، ئەمەش لە ڕادەیەکی وادا بوو کە لە ناچاریدا چەندین ڕاستی و بەڵگەی زۆرم لە تەنها یەك ڕستەدا

داناوه و، به فه‌زڵی خوای گه‌وره له دوو ڕۆژی مانگی ڕه‌مه‌زانی پیرۆزدا ته‌واوم کرد. وا داوای لێبوردن ده‌که‌م له‌و که‌موکووڕی‌یه‌ی که لێمه‌وه ده‌رکه‌وت[1].

برا ڕاست و به‌وه‌فاکانم!

کاتێك له مانگی ڕه‌مه‌زانی پیرۆزدا خه‌ریکی خوێندنی قورئانی پیرۆزی خاوه‌ن ئیعجاز بووم، له واتای ئه‌و سی و سێ ئایه‌ته ورد بوومه‌وه که ئاماژه‌یان بۆ په‌یامه‌کانی نوور کردووه، وه‌ك له "تیشکی یه‌که‌م"دا باس کراوه، بۆم ده‌رکه‌وت که هه‌ریه‌ك له‌و ئایه‌تانه، به‌ڵکو ئایه‌ته‌کانی ئه‌و لاپه‌ڕه‌یه‌ی موصحه‌ف و ئه‌و بابه‌ته‌ی لێی ده‌دوێن وه‌ك بڵێی ڕووه‌و په‌یامه‌کان و قوتابیانی نوور ده‌ڕوانن. ئه‌مه‌ش له‌و ڕووه‌وه که ئه‌وان به‌شێکیان له لێشاوی فه‌ڕ و پیرۆزیی ئه‌و ئایه‌تانه ده‌ست که‌وتووه..

ته‌نانه‌ت ئایه‌تی (نوور) که له سووره‌تی "نوور"دایه، به هه‌ر ده په‌نجه‌کان ئاماژه بۆ په‌یامه‌کانی نوور ده‌کات، هه‌روه‌ها ئایه‌ته‌کانی دوای ئه‌و، که ئایه‌تی "ظلمات"ن، ڕووه‌و نه‌یار و دوژمنانی په‌یامه‌کانی نوور ده‌ڕوانن و به‌شێکی زۆریان له‌م ڕوانینه‌ی خۆیان ئاراسته ده‌که‌ن، چونکه وه‌ك ئاشکرایه پله و پایه و دووری‌یه‌کان(أبعاد) و مه‌به‌سته‌کانی ئه‌و ئایه‌ته ته‌نها به کات و شوێنێکی دیاری کراوه‌وه نه‌به‌ستراوه. واته له قاوغی هه‌نده‌کێتیی کات و شوێن ده‌رده‌چێت و به‌ره‌و هه‌مه‌کی‌یه‌کان په‌رواز ده‌بێت..

له‌به‌ر ئه‌وه، هه‌ستم کرد که په‌یام و قوتابیانی نوور به ڕاستی ده‌وری یه‌کێك له تاکه‌کانی ئه‌و هه‌مه‌کی‌یه ده‌بینن له‌م سه‌رده‌مه‌ی ئێستای خۆماندا.

گوفتاری قورئانی پیرۆز، سیفه‌تی (هه‌مه‌کێتی و، فراوانیی ڕه‌ها و، به‌رزی و، شموول)ی به‌ده‌ست هێناوه. چونکه ڕاسته‌وخۆ له پله‌وپایه‌ی هه‌ره فراوانی په‌روه‌ردگاریتی‌یه گشتی‌یه‌که‌ی خاوه‌ن گوفتاری ئه‌زه‌لی‌یه‌وه ده‌رچووه..

هه‌روه‌ها قورئانی پیرۆز ئه‌م سیفه‌تانه‌ی له پله‌وپایه‌ی مه‌زن و فراوانی ئه‌و که‌سه‌وه وه‌رگرتووه که ئه‌م کتێبه‌ی بۆ نێرراوه، که ئه‌و پێغه‌مبه‌ره خۆشه‌ویسته‌یه ﷺ به ناوی

(١) ئه‌م مه‌سه‌له‌یه گوڵێکی ناسك و دره‌خشانی ئه‌م مانگه پیرۆزه و شاری ئه‌میرداغه، خرایه سه‌ر میوه‌ی به‌ندیخانه‌ی ده‌نیزلی و کرا به "مه‌سه‌له‌ی ده‌هه‌م". جا ئه‌م مه‌سه‌له‌یه - به ئیزنی خوا - ئه‌و ژه‌هری وه‌هم و خه‌یاڵه بۆگه‌نه‌ی گومڕایان سه‌باره‌ت به دیارده‌ی دووپاتبوونه‌وه له قورئاندا، لاده‌بات. ئه‌مه‌ش به‌هۆی ڕوونکردنه‌وه‌ی ته‌نها یه‌ك حیکمه‌ته‌وه له حیکمه‌ته زۆره‌کانی ئه‌م دیارده‌یه. (دانه‌ر)

هەموو مرۆڤایەتی‌یەوە، بەڵكو بە ناوی هەموو بوونەوەرانەوە، لە لایەن خواوەندەوە، گوفتاری لەگەڵ دەكرێت..

هەروەها ئەم سیفەتانەی لەوەوە دەست دەكەوێت كە ئەم گوفتارەی قورئان ڕوو لە پلەوپایە فراوانەكەی هەموو چینەكانی مرۆڤایەتی دەكات لە هەموو سەردەمێكدا بە گشتی..

هەروەها لەو پلەوپایە بەرزەی ڕوونكردنەوە كامڵ و شیفابەخشەكانی ئەو یاسا خواییانەوە دەستی دەكەوێت كە پەیوەندی‌یان بە دنیا و قیامەت و، زەوی و ئاسمان و، ئەزەل و ئەبەدەوە هەیە و تایبەتن بە پەروەردگاریتیی خواوەندەوە و كاروباری هەموو بوونەوەران دەگرنەوە.

جا ئەم گوفتارە مەزنەی قورئان كە ئەم هەموو فراوانی و بەرزی و شموولەی دەست كەوت، ئیعجازێكی قەشەنگ و دەورەدانێكی گشتی دەردەخات. بە چەشنێك كە پلە سروشتی و ئاشكراكانی هەروەك بە نەرمونیانی لەگەڵ تێگەیشتنی سادەی عەوامەكاندا (كە زۆربەی گفتوگۆ لەگەڵ كراوانی قورئانن) مامەڵە دەكات، هەروەها بەشێكی زۆریش لە ڕێنمایی و واتاكانی بە بەرزترین ئاستە فیكری و چینە عەقڵی‌یەكانی مرۆڤ دەبەخشێت..

كەواتە وەنەبێت تەنها بەشێكی كەم لە ڕێنماییەكانی بە گفتوگۆ لەگەڵ كراوانی خۆی ببەخشێت و تەنها بە یەك پەندی چیرۆكێكی مێژوویی تایبەتمەندیان بكات، بەڵكو لەبەر ئەوەی هەموو چینێك لە هەموو سەردەمێكدا تاكێكە لە تاكەكانی دەستوورێكی هەمەكی، ئەوا قورئانی پیرۆز ڕوو لە هەموو چینێكی هەموو سەردەمێك دەكات و بە گوفتارێكی تازە و نوێ و پاراو وەك بڵێی ئا ئێستا نازڵ بوویێت، لەگەڵیاندا دەدوێت..

بە تایبەتی كە بە زۆری: (الظالمين.. الظالمين) دووپات دەكاتەوە و بە توندی سەرزەنشتیان دەكات و هەڕەشەی سامناكیان بە هاتنی بەڵا و موسیبەتی زەوی و ئاسمان بەهۆی تاوان و ستەمەكانیانەوە ئاراستە دەكات.

بەم دووپاتكردنەوەیەش سەرنجی خەڵكی بۆ لای چەندین ستەمی وا ڕادەكێشن كە لەم چەرخەدا وێنەیان نی‌یە. ئەمەش بەهۆی باسكردنی چەند جۆرێكی ئەو ئەشكەنجە و بەڵا و موسیبەتانەی هاتنە ڕێی قەومی عاد و سەموود و فیرعەون و، بە باسكردنی

ڕزگاربوونی چەندین پێغەمبەری بەڕێزی وەك حەزرەتی ئیبراهیم و مووسا، درووودیان لەسەر بێت.

پاشان ئەم قورئانە مەزنە بە ئیعجازێکی قەشەنگ و ڕوون هەموو چینێك لە هەموو سەردەمێکدا بۆ ئەوە ڕێنمایی دەکات کە کاتە ڕابوردووەکان و سەردەمە لەناوچووەکانی زوو، لە ڕوانگەی گومڕایانی بێ ئاگاوە بریتی‌یە لە شێوێکی قوڵی عەدەم و چۆڵ و سامناك و گۆڕستانێکی ئازاردەری پڕ لە خەفەت و دەردیسەری.. ئەمەی کە گومڕایی وامان پیشان دەدات، قورئان وەکو لاپەڕەیەکی زیندووی پڕ لە پەند و دەرس و عیبرەت و، جیهانێکی سەیری وا پیشانمان دەدات کە سەرتاسەری بە "ژیان" ڕازاوەتەوە و، وڵاتێکی پەروەردگاریانەی ئەوتۆ کە چەندین جۆر پەیوەندی‌یان لەگەڵماندا هەیە..

ئەمەشمان بە ئیعجازە بێ وێنەکەی خۆی و وەك لەسەر شاشەدا پیشانمان بدرێت، ئاوا بۆ ڕوون دەکاتەوە. ئەوەتا هەندێ جار ئەو سەردەمانە بۆلای ئێمە دەهێنێت و دەیانخاتە بەرچاومان، هەندێ جاری تر ئێمە بۆ ئەو سەردەمانە دەبات.

ئەو "گەردوون"ەی کە لەخواغافلان بە بۆشایی‌یەکی سامناکی بێ بن و، چەند بێ گیانێکی شڵەژاوی دەبینن کە لە گێژاوی ئازار و جوداییدا خل دەبنەوە و گێژ دەخۆن..

قورئانی پیرۆز، بە هەمان ئیعجاز، ڕوونی دەکاتەوە کە ئەم (گەردوون)ە کتێبێکی ڕەوانە؛ خواوەندی تاك و تەنیا و صەمەد نووسیویەتی و، شارێکی ڕێکوپێکە کە خواوەندی بە بەزەیی و میهرەبان ئاوەدانی کردووەتەوە و، پیشانگایەکی قەشەنگ و بێ وێنەیە کە پەروەردگار بۆ پیشاندان و ناوبانگ پێ دەرکردنی بەدیهێنراوانی خۆی ئامادەی کردووە.

قورئانی پیرۆز، بەم ڕوونکردنەوەیە، ژیان بەو بێ گیانانە دەبەخشێت و وایان لێ دەکات کە لە نێوان خۆیاندا بەدەم یارمەتیدانی یەکترەوە بڕۆن، وەك بڵێی بە جۆرێکی ڕاستەقینە و پڕ لە خۆشەویستی لەگەڵ یەکتر بدوێن و وتووێژ بکەن، دەبینیت هەموو شتێك کار و ئەرك و فەرمانبەری‌یەکی پێ سپێرراوە..

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز دەرسی حیکمەتی ڕاستەقینە و زانستی ڕووناکی‌بەخش بە جینی و ئینس و مەلائیکەتان دەڵێتەوە.

كەواتە بێ هیچ گومانێك ئەم قورئانەی كە ئەم ئیعجازەی لە ڕوونكردنەوەی شتاندا هەیە، شایانی ئەوەیە كە چەند تایبەتكاری‌یەكی بەرز و پیرۆز بەدەست بهێنێت، وەك ئەوەی كە:

خوێندنەوەی هەر پیتێكی (دە) چاكە، بەڵكو لە هەندێ جاردا (هەزار) تەنانەت لە هەندێ جاری تردا (هەزاران) چاكە دەست خوێنەرەكەی دەخات..

هەروەها وەك دەستەوسانسی هەموو جینني و ئادەمیزاد لەوەدا كە شتێكی هاووێنەی ئەو قورئانە دروست بكەن، با هەر هەمووشیان بۆ ئەو مەبەستە كۆ ببنەوە..

هەروەها وەك گفتوگۆ و دوانی پڕ لە بەلاغەت و دانایانەی لەگەڵ ئادەمیزاددا، بەڵكو لەگەڵ هەموو بوونەوەراندا بە گشتی..

هەروەها وەك ئەوەی كە لە هەموو سەردەمێكدا ملیۆنان كەس بەوپەڕی ئارەزوومەندی و چێژ لێ وەرگرتنەوە حەزیان بە لەبەركردنیەتی..

هەروەها وەك بێزار نەبوون لە زۆرخوێندنەوەی، سەرەڕای دووپاتبوونەوەكانیشی..

هەروەها وەك جێگیربوونی بە تەواوی لە زەینی ناسك و سادەی منالاندا، هەرچەندە جێگا و ڕستەی زۆری وەهایشی تێدایە كە لەوانەیە لێیان تێك بچێت..

هەروەها وەك لەزەت وەرگرتنی بیماران و ئەوانەی لە سەرەمەرگ و گیانەلادان لە بیستنی قورئان و خۆش بوونی لە گوێیاندا، هەرچەندەش بە سادەترین قسە بێزار دەبن..

ئەمانە و غەیری ئەمانەش، لەو تایبەتكاری‌یە بەرز و پیرۆزانەی كە قورئانی پیرۆز دەستی كەوتووە و، بەمانەش بەختەوەریی هەردوو دنیا بە خوێنەران و قوتابیانی خۆی دەبەخشێت.

هەروەها قورئانی پیرۆز ئیعجازە جوانەكەی خۆی لە "شێوازی ڕێنماییە ڕەوانەكەی"دا دەردەخات..

ئەوەتا زۆر بە جوانی چاودێریی نەخوێندەواریی ڕاگەیەنەرەكەی ﷺ كردووە، بەوەدا كە شێوازە ڕەوانە سروشتی‌یەكەی خۆی بە بەردەوامی هێشتووەتەوە و، زۆر لەوە بەرزترە كە هیچ جۆرە تەكەللوف و ڕیایەك توخنی بكەوێت.

شێوازەكەی بە چەشنێكی وایە عەوامەكان - كە زۆربەی زۆری خەڵكن - لێی تێدەگەن.. شێوازی قورئان لەگەڵ ئەوانەدا بە جۆرێكە كە زۆر بە نەرم و ناسك و سادەیی مامەڵە لەگەڵ زەینیاندا دەكات، بۆ ئەمەش گفتوگۆكان دادەبەزێنێتە ئاستێكی

نزیك لـه تێگەیشتنیانەوە و، چـەند لاپەڕەیـەكی ئاشـكرا و ڕوونـی وەك ئاسمانـەكان و زەوی‌یان لە بەردەمدا والآ دەكات و، سـەرنجی بینـەران بـۆ موعجیزاتی توانستی خوا و دێرەكـانی داناییـە لەڕادەبەدەرەكەی، كە لـە ژێـر پـەردەی كاروبـارە ئاسـاییەكانەوەن، ڕادەكێشێت.

پاشان قورئانی پیرۆز جۆرێكی تری ئیعجازە بێ وێنەكەی خۆی بەوە دەردەخـات كـە بە چەشنێكی "ڕەوان" ڕستەیەك یـان چیرۆكێك "دووپـات دەكاتـەوە" لـەو كاتانـەدا كـە ڕێنمـایی چـەندین چینی جیـاوازی خـەڵكی بۆ چـەنـد واتایـەكی جۆراوجـۆر و، چـەندین پەند و عیبرەتی زۆر لەو ئایەتە یان لەو چیرۆكەدا، دەكات.

لەبەر ئەوە، قورئان داخوازی ئەوەیە كە دووپاتبوونەوەی تێدا بێت، چونكـە هـەروەك كتێبی پاڕانەوە و بانگەوازە، كتێبی زیكر و یەكتاناسینی خواوەندیشە. خۆ دیارە هەریەك لەمانە داخوازی دووپات كردنەوەیە.

كەواتە هەر ئایەتێك یان هەر چیرۆكێك لە قورئـاندا دووپـات كراوەتـەوە، واتایـەكی تازە و پەندێكی نوێی تێدایە.

هـەروەها ئیعجـازەكەی خۆی بەوە دەردەخات كـە (لـە چەنـد ڕووداوێكـی جـوزئی دەدوێـت) و دەكۆڵێتەوە كە لە ژیانی هاوەڵە بەڕێزەكانی پێغەمبەردا ﷺ و لە كاتی نـازڵ بوونـی قورئـان و دامـەزراندنی بینـای ئیسـلام و بناغـەكانی شـەریعەتدا ڕوویـان داوە. دەبینیت گرنگی‌یـەكی زۆر بـەو ڕووداوانـە دەدات و، بەمـەش ئـەوە ڕوون دەكاتـەوە كـە وردترین كاروباری بچووكترین ڕووداوی هـەندەكی، لـە بـەرچاوی میـهرەبانیی خـوای گـەورەدا و لـە نێـوان بازنـەی بـەڕێوەبردن و كارسـازیی ئـەو خواوەندەدایـە. ئەمـە جگـە لـەوەی كـە بـە باسـكردنی ئـەو ڕووداوانـە چـەند یاسـا و دەسـتوورێكی گشـتی و هەمەلایەنگری خواوەند كە لە گەردووندا كار دەكەن، دەردەخات..

لەمانەش زیاتر، ئەو ڕووداوانـە كـە لـە كـاتی دامـەزراندنی ئیسـلام و شـەریعەتەكەیدا ڕوویان داوە، وەك ناوك و تۆو وان، لە داهاتوودا چەندین بەروبوومی ئەحكام و سوود و قازانج دەگرن.

بەڵێ، (دووپاتبوونەوەی پێویستی داخوازی دووپاتبوونەوەی باسكردنیشیەتی).
ئەمەش دەستوورێكی چەسپاوە.

لەبەر ئەوە، قورئانی پیرۆز لە ماوەی بیست ساڵدا وەڵامی چەندین پرسیاری دووپاتبووی زۆری داوەتەوە و، بەم وەڵامدانەوە دووپاتانەش ڕێنمایی چەندین چینی جۆراوجۆری قسە بۆ کراوانی خەڵکیی کردووە..

دەبینیت قورئان چەند ڕستەیەکی وا دووپات دەکاتەوە کە هەزاران بەرهەمیان هەیە و، چەند ڕێنماییەك چەندین جار دەڵێتەوە کە ئەنجامی چەندەها بەڵگەی لەژمارەبەدەر و بێ سنوورن، ئەمەش لەو کاتەدا کە دەیەوێت (ئەو ئاڵوگۆڕە گەورە و سامناکەی لە جیهاندا ڕوودەدەن و، ئەو کاولکاری و هەڵوەشانەوەیەی تووشی دنیا دێت و، بنیاتنانی دوارۆژی هەمیشەیی لە بریی دنیا دوای هەموو ئەمانە) لە مێشك و دڵی خەڵکیدا جێگیر بکات.

هەروەها قورئانی پیرۆز ئەو ڕستە و ئایەتانە لەو کاتانەشدا دووپات دەکاتەوە کە دەیچەسپێنێت هەموو شتە جوزئی و کوللییەکان، هەر لە گەردیلەکانەوە تا ئەستێرەکان، لە ژێر دەستی یەك خوای تاك و تەنیادان..

هەروەها لەو کاتانەدا دووپاتیان دەکاتەوە کە ڕق و خەشمی خوای پەروەردگار دەردەخات بەرامبەر بەو ستەمکارییانەی مرۆڤ دەیانکات کاتێك کە سنووری ئامانجی بەدیهێنان دەشکێنێت. ئەو ستەمکارییانەی کە ڕق و قین و هەڵچوونی ئاسمانەکان و زەوی و توخمەکانیان لە دژی ئەو ستەمکارانە دەورووژێنێت.

لەبەر ئەوە، دووپاتبوونەوەی ئەو ڕستە و ئایەتانە، لە کاتی باسکردنی ئەو کارە گەورە و گرنگانەدا، هەرگیز بە ناتەواوی دانانرێت لە ڕەوانبێژیدا، بەڵکو ئیعجازێکە لەوپەڕی ناوازەیی و جوانیدا و، ڕەوانبێژییەکە لەوپەڕی بەرزیدا و، ڕەوانکاری و پاراوییەکی یەکاویەکە لەگەڵ داخوازیی حاڵ و مەقامدا.

◆ بۆ نموونە:

ڕستەی: ﴿**بسم الله الرحمن الرحيم**﴾ تەنها یەك ئایەتە، سەد و چواردە جار لە قورئانی پیرۆزدا دووپات دەبێتەوە. چونکە وەك لە "بریسکەی چواردەهەم"دا ڕوونمان کردووەتەوە، ئەم ڕستەیە ڕاستییەکی گەلێ گەورەیە و، گەردوونی لە ڕووناکی پڕ کردووە و، بە پەیوەندییەکی توندوتۆڵ عەرش و فەرشی بە یەکەوە بەستووە و، هەموو کەسێك لە هەموو کاتێکدا پێویستییەکی تەواوی بەو ڕاستییە هەیە..

کەواتە ئەگەر ئەم ڕاستی‌یە مەزنە ملیۆنان جاریش دووپات بیتەوە، هێشتا ئەو پێویستی‌یە هەر دەمێنێت و تێر نابێت. چونکە وەکو "نان" نی‌یە تا پێویستی‌یەکی ڕۆژانە بێت، بەڵکو وەك "هەوا" و "ڕووناکی" وایە کە لە هەموو خولەکێکدا مرۆڤ حەزی لێ‌یەتی و پێویستی پێیەتی.

◆ ئایەتی: ﴿وإِنَّ ربَّكَ لَهُوَ العزيزُ الرَّحيم﴾ لە سوورەتی (الشعراء)دا هەشت جار دووپات دەبێتەوە.

دووپاتبوونەوەی ئەم ئایەتە مەزنەی کە هەزاران ڕاستیی تێدایە، لە سوورەتێکدا کە باسی ڕزگاربوونی پێغەمبەران - درووودیان لەسەر بێت - و ئازار و ئەشکەنجەی قەومەکانیان دەکات، بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوەیە کە:

ستەمکاریی قەومەکانیان بە ڕادەیەکی وایە کە دەم لە ئامانجی بەدیهێنانی بەدیهێنراوان و، مەزنیی پەروەردگاریتی‌یە ڕەهاکەی خواوەند دەدات و، خۆی تێ هەڵدەقورتێنێت. لەبەر ئەوە، عیززەتی پەروەردگاری داخوازی سزادانی ئەو قەومە ستەمکارانە دەبێت، وەك ئەوەی کە بەزەیی خوایی خوازیاری ڕزگار بوونی پێغەمبەرانە، درووودیان لەسەر بێت..

کەواتە ئەگەر ئەم ئایەتە هەزاران جاریش دووپات ببوایەتەوە، ئەوا شەوق و تاسەمەندیی مرۆڤ بۆی و پێویستیی پێی هێشتا هەر تەواو نەدەبوو. کەواتە دووپاتبوونەوە لێرەدا بەلاغەتێکی بەرزی خاوەن ئیعجاز و ئیجازە.

◆ هەروەها کە ئایەتی: ﴿فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان﴾ لە سوورەتی (الرحمن)دا و، ئایەتی پیرۆزی: ﴿وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِين﴾ لە سوورەتی (المرسلات)دا دووپات بوونەتەوە، هەریەکەیان ڕووەو هەموو سەردەم و چەرخەکان هاوار دەکات و، بە ئاشکرا لە هەموو لایەکی ئاسمانەکان و زەویدا ڕایدەگەیەنێت کە کوفری جینن و ئینس و ئینکاری کردنیان بۆ نیعمەتەکانی خوای گەورە و، ستەمکاری‌یە لەڕادەبەدەرەکانیان، خەشم و قینی بوونەوەران دەهەژێنن و، وا لە زەوی و ئاسمانەکان دەکەن کە ڕقیان لێیان بێتەوە و.. کوفرەکەیان لەگەڵ حیکمەت و مەبەستی بەدیهێنانی جیهاندا یەك ناکەوێت و، بە دەستدرێژی دادەنرێت بۆ سەر مافی هەموو بوونەوەران بە گشتی و، ئینکاریی مەزنیی خواوەند دەکات و گاڵتەی بەو مەزنی‌یە دێت..

لەبەر ئەمانە، ئەم دوو ئایەتەی کە پەیوەندییان بە هەزاران ڕاستیی وەك ئەمانەوە هەیە و بە ئەندازە و هێزی هەزاران مەسەلەی تر گرنگییان هەیە، ئەگەر بە هەزاران جاریش لە گفتوگۆیەکدا کە ئاراستەی جیننی و ئینس کرابێت دووپات بکرێنەوە، هێشتا هەر پێویستی بە دووپاتبوونەوەیان دەمێنێت. کەواتە دووپاتبوونەوە لێرەدا ڕەوانبێژییەکی کورت و مەزن و موعجیزەیەکی یەکجار جوانە.

◆ نموونەیەکی تر سەبارەت بە حیکمەتی دووپاتبوونەوە، لە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ دەهێنینەوە:

لەو موناجاتەی پێغەمبەردا ﷺ کە بە: "الجوشن الكبير" بەناوبانگە و، نزا و پاڕانەوەیەکی گەلێ جوانە و، نموونەیەکی پوختەکراوی هەڵێنجراوی قورئانی پیرۆزە، لەم موناجاتەدا ڕستەی: (سبحانك لا إله إلاّ أنت الأمان الأمان خلّصنا وأجرنا ونجنا من النار) سەد جار دووپات بووەتەوە..

خۆ ئەگەر هەزاران جاریش دووپات ببوایەتەوە، ئەوا هەرگیز مرۆڤی بێزار نەدەکرد، چونکە ئەم ڕستەیە گەورەترین ڕاستیی گەردوون کە "تەوحید"ە و، مەزنترین فەرمانبەریی بوونەوەران بەرامبەر پەروەردگاری شکۆمەندیان کە بریتییە لە "تەسبیح و تەحمید و تەقدیس" و.. مەزنترین کێشە و مەسەلەی چارەنووسی مرۆڤایەتی کە ڕزگاربوونە لە دەردیسەریی هەمیشەیی و ئاگری دۆزەخ و.. پێویست ترین ئامانج لە بەندایەتی و کۆڵەواریی مرۆڤدا کە نزا و پاڕانەوە و دوعایە.. هەموو ئەمانەی تێدایە.

بەم جۆرە، زۆر شتی هاوچەشنی ئەم بناغە و بنچینانە لە قورئانی پیرۆزدا دووپات بوونەتەوە، بە ڕادەیەکی وا کە هەندێ جار لە یەك لاپەڕەی موصحەفدا بیست جار زیاتر - چ بە ڕاشکاوی و چ بە جۆرێکی ناوەکی - ڕاستیی "تەوحید" دەردەبڕێت. ئەممەش بەپێی داخوازیی مەقام و پێویستیی تێگەیاندن و بەلاغەتی ڕوونکردنەوە. جا بەم دووپات کردنەوەیە شەوقی دووپات کردنەوەی خوێندنەوەش دەجووڵێنێت و بەلاغەتەکەی بەهێز و بەرزتر دەکات، بێ ئەوەی بێتاقەتی و بێزاری لە دەروونی مرۆڤدا بەجێ بهێڵێت.

بەشەکانی "پەیامەکانی نوور" حیکمەتی دووپاتبوونەوەی ناو قورئانی پیرۆزیان بە جوانی باس کردووە و بەڵگەکانیشیان ڕوون کردوونەتەوە و، چەسپاندوویانە کە ئەو

دووپات کــردنەوەیە چەنــدە لــەگەڵ ڕەوانبێژیدا گــونجاوە و، لــە هــەمان کــاتدا چــەند قەشەنگ و جوانیشە.

❖ حیکمەتی ئەو جیاوازی‌یەش کە لە نێوان سوورەتە مەککی و مەدەنی‌یەکاندا هەیە، لە بارەی ڕەوانبێژی‌یەوە، لە ڕووی ئیعجاز و بەکورتی لێدوان یان درێژەپێدانی ئەو بابەتانەی باسیان دەکەن، بەم جۆرەی خوارەوەیە:

پۆل و ڕیزی پێشەوەی نەیارەکانی قورئان لە مەککەدا بتپەرستەکانی قورەیش بوون، کە نەخوێندەوار و بێ کتێب بوون..

لەبەر ئەوە، ڕەوانبێژی لەوێ داخوازی شێوازێکی بەرز و بەهێز و، کورتی‌یەکی بە ئیعجازی قەناعەت بەخش و، دووپاتبوونەوەیەکی وا بوو کە بۆ جێگیرکردن و دامەزراندنی تێگەیاندنیان پێویست بێت..

لەبەر ئەوە، زۆربەی سوورەتە مەککی‌یەکان پایەکانی ئیمان و پلەکانی تەوحیدیان بە شێوازێکی لەوپەڕی هێز و بەرزی و بە کورتی‌یەکی تابلێی پڕ لە ئیعجازدا باس کردووە و، ئیمان بەخوا و مەبدەء و مەعادیان دووپات کردووەتەوە. تەنانەت ئەو پایانەی ئیمانی بە (پێشخستن و دواخستن و، تەعریف و تەنکیر و، حەزفکردن و باسکردن) لە هەموو لاپەڕە و ئایەتێکدا، یان لە یەك ڕستەدا، یان لە یەك وشە، بەڵکو لە یەك پیتدا دەربڕیوە و، پایەکانی ئیمانی لەو چەشنە حاڵەت و شێوە بەلاغی‌یانەدا چەسپاندووە، بە چەشنێك کە پێشەوا و زانایانی بەلاغەتی لە بەردەم ئەم شێوازە پڕ لە ئیعجازەدا حەپەساو و سەرسووڕماو کردووە.

پەیامەکانی نوور، بە تایبەتی وتەی بیست و پێنجەم (پەیامی موعجیزاتی قورئانی و پاشکۆکانی) چل ڕووی ئیعجازی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە. هەروەها تەفسیری "ئاماژەکانی ئیعجاز" کە بە زمانی عەرەبی‌یە، بە چەشنێکی گەلێ جوان ئیعجازی قورئانی سەبارەت بە هۆنینەوەی نێوان ئایەتە پیرۆزەکانی ڕوون کردووەتەوە.

بە ڕاستی ئەم دوو پەیامە شێوازی ڕەوانبێژیی بەرز و، کورتیی پڕ لە ئیعجازی قورئانیان چەسپاندووە.

بەڵام پۆل و ڕیزی پێشەوەی نەیارەکانی ئایەت و سوورەتە مەدەنی‌یەکان، جوولەکە و گاوران بوون، کە خاوەن کتێبن و ئیمانیان بە خوای گەورە هەیە..

لەبەر ئەوە، دەستوورەكانی ڕەوانبێژی و شێوازەكانی ڕێنمایی و بناغەكانی ڕاگەیاندن داخوازی ئەوە بوون كە ئەو گوفتارەی ئاراستەی ئەو خاوەن كتێبانە دەكرێت لەگەڵ واقیعی حاڵیاندا گونجاو و یەكاویەك بێت..

دەبینیت شێوازی قورئان لە سوورەتە مەدەنی‌یەكاندا ئاسان و ڕوون و ڕەوانە و، شتە جوزئی‌یەكان - نەك بنچینە و بناغەكانی ئیمان - ڕوون دەكاتەوە. چونكە هەموو حوكمە فەرعی و یاسا هەمەكی‌یەكان لەو شتە جوزئی‌یانەوە پەیدا دەبن و هەر ئەوانن كە دەبنە خولگەی ئیختیلافی نێوان ئەحكام و شەریعەتەكان. لەبەر ئەوە، دەبینیت زۆربەی جار ئایەتە مەدەنی‌یەكان ڕوون و ڕەوانن و لە شێوازێكی پڕ لە ئیعجازی تایبەت بە قورئاندان.

بەڵام كاتێ كە قورئان پوختەیەكی كورت و بەهێز، یان ئەنجامێكی كورتكراوە، یان كۆتاییەكی پتەو، یان بەڵگەیەكی بەهێزی گومانبڕ لە كۆتایی ڕووداوێكی جوزئی و فەرعیدا باس دەكات، ئەوا بەمە ئەو ڕووداوە جوزئی‌یە دەكات بە یاسا و دەستوورێكی هەمەكی و گشتی..

ئنجا بۆ مەبەستی ئەوەش كە گوێڕایەڵی بۆكردن و بەجێهێنانی ئەو یاسا و دەستوورانە مسۆگەر بكات "ئیمان بە خوا" لە ناخدا جێگیر دەكات..

ئەم مەبەستەش ئەو كۆتاییە كورتانەی ئایەتەكان كە "تەوحید" و "ئیمان" و "دواڕۆژ"یان تێدا كورت كراوەتەوە، دەیهێنێتەدی. ئیتر دەبینیت ئەو مەقامە ڕوون و ڕەوانە بەو كۆتاییانەی ئایەتەكان ڕووناك و بەرز دەبێتەوە.

(پەیامەكانی نوور ڕادەی بڵندیی ڕەوانبێژی و، تایبەتكاری و، جۆرەكانی ڕەوانكاریی ورد و بەرزی ئەو پوختە و كۆتاییانەی ئایەتەكانی قورئانیان ڕوون كردووەتەوە و، ئەمەیان بۆ سەرسەختترین دوژمنیش چەسپاندووە. ئەوەش لە "دە" دانە تایبەتكاری و سەرنجدا كە لە نووری دووهەمی ڕۆشنایی دووهەمی وتەی بیست و پێنجەمدایە، كە تایبەتە بە ئیعجازی قورئانەوە).

جا ئەگەر دەتەوێت لەمە تێبگەیت، ئەوا فەرموو بڕوانە:

﴿إِنَّ اللهَ علی كُلِّ شيْءٍ قديرٌ﴾..

﴿إِنَّ اللهَ بكُلِّ شيْءٍ عليمٌ﴾..

﴿وهوَ العزيز الحكيم﴾..

﴿وهوَ العزيز الرحيم﴾.

ئەمانە و ئایەتەکانی تری هاووێنەیان کە "تەوحید" دەگەیەنن و دوارۆژ دەخەنەوە یاد و کۆتایی بە زۆربەی ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان دەهێنن، کە بۆیان دەڕوانیت، دەبینیت قورئانی پیرۆز لە کاتی باسکردنی حوکمە شەرعی و فەرعییەکان و یاسا کۆمەڵایەتییەکاندا سەری گوێ بیستەکەی بەرز دەکاتەوە تاکو بڕوانێتە چەند ئاسۆیەکی هەمەکیی فراوان و، بەم کۆتاییانە ئەو شێوازە ئاسان و ڕوون و ڕەوانە دەگۆڕێت بە شێوازێکی یەکجار بەرز و بڵند. وەك بڵێی خوێنەر لە دەرسی شەریعەتەوە بۆ دەرسی تەوحید دەگوێزێتەوە. ئەمەش ئەوە دەچەسپێنێت کە:

"قورئان" هەروەك کتێبی بیروباوەڕ و ئیمانە، کتێبی شەرع و ئەحکام و حیکمەتیشە.. هەروەك کتێبی پاڕانەوە و بانگەوازە، هی زیکر و فیکریشە.

بەم چەشنە و، بەپێی جیاوازیی مەقام و جۆراوجۆریی ئامانج و مەبەستەکانی ڕێنمایی و ڕاگەیاندن، جۆرە ڕەوانییەکی پڕ لە ئیعجازی ئاشکرا و درەخشان لە ئایەتە مەدەنییەکاندا دەبینین، کە جیایە لە ڕەوانبێژیی ئایەتە مەککییەکان.

کاتی وا هەیە ئەم جۆرە ڕەوانبێژییە لە دوو وشەدا دەبینیت وەك (ربك) و (رب العالمين). چونکە بە گوزارشتی (ربك) ئەحەدییەت فێری خوێنەر دەکات. بەڵام بە (رب العالمين) واحیدییەتی فێر دەکات. ئەوەش هەیە کە واحیدییەت ئەحەدییەتیشی تێدایە[1].

بەڵکو هەندێ جار ئەو جۆرە ڕەوانبێژییە لە تەنها یەك ڕستەدا دەبینیت.

---

(١) واحیدییەت: ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو ناوەی خوای گەورە هەموو شتێك دەگرێتەوە. ئەحەدییەتیش ئەوە دەگەیەنێت کە هەموو زیندەوەرێك ئاماژە بۆ هەموو ناوێکی خوا دەکات کە پەیوەندیی بە گەردوونەوە بێت. کەواتە درەوشانەوەی خوای گەورە بە "واحیدییەت" لەوەدایە کە دەورەدەرە بە هەموو شتێك، واتە هەموو شتێك دەگرێتەوە. بەڵام درەوشانەوەی بە "ئەحەدییەت" لەوەدایە کە هەرچی شت هەیە پیشانی هەرچی ناوی خوا هەیە، دەدات. بڕوانە: "المثنوي العربي النوري" الطبعة المحققة الثانية ص٣٤٤ (وەرگێڕ هێناویەتی).

(ولله المثل الاعلـــى) بەکێتی ئەو ڕووناکییەی دەوری خۆری داوە، ئاماژە بۆ "واحیدییەت" دەکات و، درەوشانەوەی ڕووناکیی خۆریش، بە هەموو تایبەتکارییەکانیەوە، لە هەموو بەش و گەردیلەیەکی ئەو ڕووناکییەی کە دەوری خۆی داوە، هێمایە بۆ "ئەحەدییەت". جا فەرموو بیری لێ بکەرەوە. "المثنوي العربي النوري" ص ٢١١. (وەرگێڕ هێناویەتی)

بۆ نموونە:

لە یەك ئایەتدا ئەوەت پیشان دەدات کە زانستی خوای گەورە دانانی گەردیلەیەك لـە بیلبیلـەی چـاودا و، ڕێ وشـوێنی ڕۆژ لـەناو جەرگـەی ئاسمـاندا دەگرێتـەوە و، دەری دەخات کە توانستی خـواوەنـد ئەوەنـدە گشـتگیر(محیـــط)ە کە بە یـەك ئـامێر هەریـەك لەوانـە لـە جێـی خۆیـدا دادەنێـت و، ڕۆژ وەك چـاوی ئاسمـان لـێ دەکـات و، لـە دوای ئایەتی: ﴿یولِجُ الَّیلَ فِی النَّهارِ و یولِجُ النَّهارَ فِی الَّیل﴾دا یەکسەر دەفەرموێ: ﴿وهو علیمٌ بذاتِ الصُّدور﴾ (الحدید:٦)..

واتە دوای باسکردن و خستنەڕووی مەزنیی بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی، یەکسەر باسی ئەوە دەکات کە زانستی خوا شتانی پەنهانی ناو دەروونیش دەگرێتەوە..

بەم کارەش ئەوە لە زەینی مرۆڤدا جێگیر دەکات کە خواوەند لـە نێوان شکۆمەندیی بەدیهێنەرێتییدا بۆ ئاسمانەکان و زەوی و، بەڕێوەبردن و تەگبیرکردنی کاروبـاریـان.. لـە نێوان ئـەمەدا، ئـەو خـواوەنـدە ئـاگاداری خـەیاڵ و ختـوورە و شتە شـارراوە و پەنـهان و نادیارەکانی ناو دڵ و دەروونی هەموو کەسێکیشە.

کەواتـە بـەدواهاتنی: ﴿وهـــو علیـــمٌ بـــذاتِ الصُّـــدور﴾ دوای ئـەو ئایەتـە، جۆرە ڕەوانکارییەکی وایە کە ئەو شێوازە ئاسان و ڕوون و سروشـتی و نزیـك لـە تێگەیشتنی عەوامە، دەگۆڕێت بە ڕێنماییەکی بەرز و ڕاگەیاندنێکی سەرنج ڕاکێش و گشتی.

پرسیار:

سەیرکردنی سەرپێیی و ساکارانە ناتوانێت ئەو ڕاستییە گرنگانە ببینێت کە قورئـانی پیرۆز دەیانـهێنێت. ئـەوەتا نـازانێت لـە نێـوان پوختەیـەکی کۆتاییهێنـەری ئـەوتۆ کـە تـەوحیدێکی بـەرز دەربـبڕێت یـان دەسـتوورێکی هەمـەکی بگەیـەنێت و، ڕووداوێکـی هەندەکیی ئاساییدا کە ئایـەتێك باسـی کردبێـت، چ جۆرە موناسـەبەت و پەیوەندییـەك هەیە.. لەبەر ئەوە، هەندێ کەس وا گومان دەبات کە هـەندێ ناتـەواویی ڕەوانبێژی لـەم ڕووەدا هەیە.

بۆ نموونە:

موناسەبەت و ڕەوانبێژی لە باسی یاسایەکی مەزن و گرنگی وەك: ﴿وفوْقَ کُـلّ ذي عِلْمٍ عَلیمٌ﴾ دەرناکەوێت کە لە پاش ڕووداوێکی هـەندەکی هێـنرابێت، وەك ئـەوەی کـە

حەزرەتی یووسف - درروودی لەسەر بێت - بە تەگبیرێکی زیرەکانە براکەی لای خۆی گل دایەوە..

ئومێد وایە ئەو نهێنی‌یە ڕوون بکەنەوە و، پەردە لە ڕووی ئەو دانستە لابدەن.

وەڵام:

زۆربەی سوورەتە درێژ و مامناوەندی‌یەکان، کە هەریەکەیان قورئانێکی سەربەخۆیە بۆ خۆی، تەنها دوو یان سێ دانە لە چوار ئامانجەکانی قورئان لەخۆ ناگرێت کە بریتین لە:

"یەکتایی خوا، پێغەمبەرێتیی پێغەمبەران، حەشر، دادگەری لەگەڵ بەندایەتی".

بەڵکو هەریەك لەو سوورەتانە پوختە و کاکڵەی هەموو قورئان و هەر چوار ئامانجەکەی تێدایە. واتە هەریەك لەو سوورەتانە هەروەك کتێبی شەریعەت و دانست و ڕێنماییە، کتێبی زیکر و فیکریشە و، هەریەکەیان چەندین کتێبی تێدایە و، ڕێنمایی مرۆڤ بۆ چەندین دەرسی جیاجیا دەکات..

دەبینین هەموو پلەیەکی بەڵکو هەموو لاپەڕەیەکی، چەندین دەرگای ئیمان لە بەردەم مرۆڤدا دەکاتەوە و، لە هەمان کاتدا چەند مەبەست و ئامانجێکیشی پێ دادەمەزرێنێت، چونکە ئەوەی لە کتێبی نووسراوی گەردووندا نووسراوە، قورئان بە ڕوونی باسی دەکات، بەمەش لە ناخی ئیمانداردا ئەوە جێگیر دەکات کە پەروەردگاریتیی خواوەند هەموو شتێکی گرتووەتەوە و درەوشانەوە بەسام و هەیبەتەکەشی لە ئاسۆ و دەروونەکاندا پیشان دەدات..

لەبەر ئەوە، ئەگەر دەتوانیت سەرنج لەو پەیوەندی‌یە بدەیت کە بە ڕواڵەت لاواز دەردەکەوێت و، توانیت بە وردی سەیری پشتی پەردەکەی بکەیت، ئەوا ئەو پەردەیەت لە بەردەمدا لادەچێت و، ئەو ئاسۆ فراوان و دەرس و ڕێنماییە نوێیانەی کە ئەو پەردەیە شاردبوونیەوە، پێش چاو دەکەون. بەڵکو شتی وا دەبینیت کە چەندین ئامانج و مەبەستی هەمەکی‌یان لەسەر بنیات دەنرێت، ئیتر یەك لە دوای یەك چەندین جۆری پەیوەندیی بەهێز لەگەڵ ئەو پەیوەندی‌یەدا کە بە ڕواڵەت لاواز دیار بوو، دەردەکەون. ئەو کاتە شێوازەکە بە تەواوی لەگەڵ ئەو مەقامەدا پڕاوپڕ دەردەچێت و، بەمەش پلەی ڕەوانبێژی‌یەکەی پتر بەرز دەبێتەوە.

پرسیارێكی تر:

چ دانایییەك لەوەدا هەیە كە "قورئان" هەزاران بەڵگە بۆ چەسپاندنی كاروباری دواڕۆژ و، تەوحید و، گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ لای خوا و، پاداشتدانەوەی، دەهێنێتەوە؟

هەروەها دانایی چی‌یە لەوەدا كە هەموو سوورەت و لاپەڕەیەكی موصحەف لە هەموو مەقامێكدا، چ بە ڕاشكاوی و ڕاستەوخۆ، چ بە جۆرێكی ناوەكی، چ بە ئاماژەكردن، سەرنجی مرۆڤ بۆ لای ئەوانەی باس كران ڕادەكێشێت؟

وەڵام:

چونكە قورئانی پیرۆز مرۆڤ ئاگادار دەكاتەوە كە مەزنترین گۆڕانكاری و ئاڵوگۆڕی مێژووی جیهان كە لەناو بەدیهێنراوان و بازنەی "مومكینات"دا ڕوو دەدات "قیامەت"ە..

هەروەها ڕێنمایی ئەم مرۆڤە - كە هەڵگری پلەی جێنشینیی سەر زەوی‌یە - دەكات بۆ مەزنترین مەسەلەی ئەوتۆ كە پەیوەندیی بە مرۆڤەوە بێت، كە مەسەلەی "تەوحید"ە و، بەختەوەریی هەمیشەیی یان سەر لێ تێكچوونی هەمیشەیی لەسەر بەندە..

لە هەمان كاتیشدا ئەو لافاوی گومانە بەردەوامەی پێ دەباتە دواوە و، توندترین جۆرەكانی ئینكاری و سەرسەختیشی پێ تێكدەشكێنێت.

لەبەر ئەوە، ئەگەر قورئانی پیرۆز هەزاران جار سەرنجی مرۆڤ بۆ لای ئیمان بەو ئاڵوگۆڕە سەرسووڕهێنەرانە ڕابكێشێت و، وا لە خەڵكی بكات تەسدیقی ئەو مەسەلە گرنگ و پێویستەی مرۆڤ بكەن و، ملیۆنان جاریش ئەو مەسەلانە دووپات بكاتەوە، هێشتا ئەم كارە لە ڕەوانبێژیدا هەرگیز بە زیادەڕەوی دانانرێت و بە هیچ جۆرێك بێتاقەتی و بێزاری بۆ مرۆڤ فەراهەم ناهێنێت، بەڵكو پێوستیی مرۆڤ بە دووپات كردنەوەی خوێندنەوەیان لە قورئاندا هەرگیز تەواو نابێت. چونكە لە هەموو "وجوود"دا هیچ مەسەلەیەك نی‌یە لە "تەوحید" و "ئاخیرەت" گەورە و گرنگتر بێت.

بۆ نموونە:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الأَنْهارُ ذلكَ الْفَوْزُ الْكَبيرُ﴾ (البروج: ١١).

ڕاستیی ئەم ئایەتە پیرۆزە بریتی‌یە لە مژدەی ژیانی هەمیشەیی کە بەم مرۆڤە هەژارەی دەدات، ئەم مرۆڤەی کە هەموو دەمێك مردن ڕووبەڕووی ڕادەوەستێت..

جا ئەم مژدەیە لەوە ڕزگاری دەکات کە "مردن" بە لەناوچوونێکی هەمیشەیی لێك بداتەوە و، خۆی و جیهانەکەی و هەموو خۆشەویستانی لە چنگی لەناوچوون ڕزگار دەکات، بەڵکو لەوەش زیاتر، دەستەڵات و بەختەوەری‌یەکی هەمیشەیی پێ دەبەخشێت..

کەواتە ئەگەر ئەم ئایەتە پیرۆزە ملیار جاریش دووپات بێتەوە، ئەوا هەرگیز بە زیادەڕەوی دانانرێت و بە هیچ جۆرێك ڕەوانبێژیی قورئان زامدار ناکات.

بەم جۆرە دەبینیت قورئانی پیرۆز، کە چارەسەری ئەم جۆرە مەسەلە گرنگانە دەکات و، بە دانانی چەند بەڵگەیەکی بەهێز هەوڵ دەدات قەناعەت بەوانە ببەخشێت کە لەگەڵیاندا دەدوێت.. قورئان لە زەین و دڵ و دەروونەکاندا ئەو ئاڵوگۆڕە مەزنانەی گەردوون بە قووڵی جێگیر دەکات و لە بەرچاویاندا وەك گۆڕانی خانە و لانە و شکڵ و شێوەیان ئاسانی دەکات.

کەواتە ڕاکێشانی سەرنجی مرۆڤ بە هەزاران جاریش بۆ لای هاوچەشنی ئەم مەسەلانە - ئیتر ئەم سەرنج ڕاکێشانە چ بە ڕاشکاوی بێت و چ بە جۆرێکی ناوەکی و چ بە ئاماژە بۆ کردن - کارێکی یەکجار پێویستە و، وەك پێویستیی مرۆڤ وایە بۆ نیعمەتی نان و هەوا و ڕووناکی، کە چەند پێویستی‌یەکی ئەوتۆن هەمیشە دووپات دەبنەوە.

نموونەیەکی تر:

حیکمەتی ئەوەی کە قورئانی پیرۆز ﴿والَّذين كَفَرُوا لَهُمْ نارُ جَهَنَّمَ﴾ (فاطر: ٣٦) و ﴿إنَّ الظَّالِمينَ لَهُمْ عَذابٌ أليم﴾ (إبراهيم: ٢٢) و هاوچەشنیان لەو ئایەتانە کە بە شێوازێکی زۆر توندوتیژ هەڕەشە و گوڕەشەیان تێدا دووپات دەکاتەوە (وەك بە چەشنێکی گومانبڕ لە پەیامەکانی نووردا چەسپاندوومانە) ئەوەیە کە:

کافربوونی مرۆڤ: سنوورشکاندن و دەستدرێژی کردنە بۆ سەر مافی بوونەوەران و زۆربەی بەدیهێنراوان. ئەمەش ڕقی ئاسمانەکان و زەوی دەوروژێنێت و دەروونی توخمەکان بەرامبەر بە کافران پڕ لە ڕق و قین دەکات، بە ڕادەیەکی وا کە توخمەکانی بوونەوەر بە زللەی "تۆفان" و شتی تریش لەو کافرانە دەدەن، تەنانەت دۆزەخیش هێندە

ڕقی هەڵدەستێت کە وەختە لەتاوا لەتوپەت ببێت، وەك ڕاشکاویی ئایەتی پیرۆزی: ﴿إِذا أُلْقُوا فيها سَمِعُوا لها شَهِيقاً وَهِيَ تَفُور ۞ تَكادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ...﴾ (الملك: ٧-٨) ئەمە دەردەبڕێت.

جا ئەگەر خواوەندی پادشای گەردوون لە فەرمانەکانیدا هەزاران، بەڵکو ملیۆنان جاریش ئەو تاوانە گەورەیەی کوفر و تۆڵەکەی بە شێوازێکی زۆر توندوتیژ دووپات بکاتەوە، هێشتا ئەمە لە ڕەوانبێژیدا بە زیادەڕەوی و ناتەواوی دانانرێت، لەبەر گەورەیی ئەو تاوانە گشتی و دەستدرێژیی‌یە بێ سنوورەی کە کوفر بۆ سەر مافی بوونەوەران دەیکات و، لەسەر بناغەی دانایی ڕوونکردنەوەی گرنگیی مافی ئەوانەی لە ژێر فەرمانی خوادان و، لەبەر دەرخستن و زەقکردنی ئەو ناشیرینی‌یە لە بن نەهاتووەی کە لە کوفری ئینکاری‌کەران و ستەمە تەواو ناشیرینەکەیاندا هەیە. چونکە ئەو دووپاتبوونەوەیە لەبەر بچووکی و بێ نرخیی مرۆڤ نی‌یە، بەڵکو بۆ دەرخستنی گەورەیی ئەو لەسنووردەرچوونەی کافران و ستەمکاری‌یەکەیانە.

پاشان دەبینین وا هەزار و سەدان ساڵە، سەدان ملیۆن کەس بەوپەڕی شەوق و تاسەمەندی و هەست کردنەوە بە پێویستی و، بێ ئەوەی بێتاقەت و بێزار ببن، قورئانی پیرۆز بە بەردەوامی دەخوێننەوە.

بەڵێ، لە ڕاستیدا هەموو ڕۆژ و کاتێك جیهانێکە دێت و دەڕوات و، دەرگایەکە لە ڕووی جیهانێکی نوێ دەخرێتە سەرپشت..

لەبەر ئەوە، دووپات کردنەوەی هەزاران جارەی "لا إله إلا الله" بەو شەوقەی کە هەست بکرێت بە پێویست بوون پێی، تاکو ئەو هەموو جیهانانەی کە هەردەم لەسەر ڕێن و دێن و دەڕۆن بە نووری ئەو ئیمانە ڕووناك بینەوە، وا لەو ڕستە تەوحیدی‌یە دەکات کە وەکو چرایەکی ڕووناکی بەخش وابێت لە ئاسمانی ئەو جیهان و ڕۆژانەدا.

خۆ مادەم ئەمە لە "لا إله إلا الله"دا وایە، دووپات کردنەوەی قورئانی پیرۆزیش، بە هەمان جۆر، ئەو تاریکی‌یە دەڕەوێنێتەوە کە بەسەر بەشی زۆری ئەو دیمەنە هاتوچۆکەر و جیهانە ڕەوەند و سەرلەنوێ پەیدابووانەدا باڵی ڕاکێشاوە.

هەروەها ئەو ناشیرینی‌یانەش لەو وێنانەدا لا دەبات کە لە ئاوێنەی ژیاندا ڕەنگ دەدەنەوە و، وا لەو بارودۆخانەش دەکات کە بەرەو ڕووی دێن، لە قیامەتدا شایەتیی بۆ بدەن نەك شایەتیی لە دژ بدەن و (هەر ئەم دووپاتبوونەوەیەی خوێندنی قورئان) پلەی

مرۆڤ بەرز دەکاتەوە تا دەیگەیەنێتە ئەو پلەیەی کە گەورەیی تۆڵەی تاوانەکان بزانێت چەندەیە و، لە هەڕەشەی سامناکی پادشای ئەزەلیش تێبگات کە سەرپێچیی ستەمکارە سەرسەختەکان لەتوپەت دەکات و.. مرۆڤ دەخاتە شەوقی ئەوەی کە هەوڵ بدات لە دەست ستەم و سنوورشکاندنی دەروونی بەدخوازی، خۆی ڕزگار بکات.

جا لەبەر هەموو ئەم دانستانەیە کە قورئانی پیرۆز بەوپەڕی داناییەوە ئەو شتانە دووپات دەکاتەوە و، بەمەش دەریدەخات ئەو هەڕەشە زۆر و زەبەندانەی کە تا ئەم ئەندازەیە و بەم هێز و توندوتیژی و دووپاتبوونەوەیەن کە باسمان کردن، ڕاستییەکی گەلێ گەورەیە و، شەیتانیش هەڵدێت لەوەی کە بە ناڕەوا و گاڵتەی بزانێت.

بەڵێ، سزای دۆزەخ بۆ ئەو کافرانەی گوێ بۆ هەڕەشەکان ڕاناگرن، کارێکە یەکپارچە دادگەرییە.

◆ یەکێکی تر لەو شتانەی کە قورئان دووپاتیان دەکاتەوە، چیرۆکی پێغەمبەرانە، دروودیان لەسەر بێت.

بۆ نموونە:

دانایی لە دووپاتبوونەوەی چیرۆکی حەزرەتی مووسادا - دروودی خوای لەسەر بێت - (کە بە ئەندازەی عەسای مووسا دانست و سوودی تێدایە) و، حیکمەتی دووپاتبوونەوەی چیرۆکی پێغەمبەران - دروودیان لەسەر بێت - بریتییە لە چەسپاندنی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرمان ﷺ، ئەمەش بە دەرخستنی ئەوەی کە پێغەمبەرێتیی هەموو پێغەمبەران بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە "ڕیسالەتی ئەحمەدی" ڕاستە و، لە هەموویان حەقتر و شایانترە بۆ شوێنکەوتن. چونکە مەگەر یەکێك ئینکاریی پێغەمبەرێتیی هەموو پێغەمبەران بکات، دەنا مومکین نییە ئینکاریی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەد ﷺ بکات.

کەواتە باسکردنی چیرۆك و بەسەرهاتی ئەوان بەڵگەی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدن ﷺ.

پاشان بەشێکی زۆری خەڵك ناتوانن و، هەموو کاتێك بۆیان نارەخسێت کە قورئانی پیرۆز بخوێننەوە، بەڵکو چەندەیان بۆ لوا بەوەندە وازدەهێنن. ئا لێرەدا حیکمەتی ئەوە بە جوانی دەردەکەوێت کە هەموو سوورەتێکی درێژ و مامناوەندی لە بریی قورئانێکی بچووککراوەن.

ئنجا دووپات کردنەوەی چیرۆکەکانیش وەك دووپاتبوونەوەی پایەکانی ئیمان وایە کە پێویستیان بە دووپاتبوونەوە هەیە.

واتە ڕەوانبێژی داخوازی دووپاتبوونەوەی ئەم چیرۆکانەیە و هیچ زیادەڕەوییەك لەم کارەدا نییە. لەمەش زیاتر، ئەم دووپاتبوونەوەیە تێمان دەگەیەنێت کە ڕوودانی پەیدابوون و سەرهەڵدانی حەزرەتی محەممەد ﷺ گەورەترین ڕووداوی مرۆڤایەتی و شکۆمەندترین مەسەلەی نێوان مەسەلەکانی گەردوونە.

بەڵێ، کە زاتی ئەو پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ مەزنترین و بەرزترین پلەی لە قورئاندا دراوەتێ و (محمد رسول الله)یش، کە چوار پایەی لە پایەکانی ئیمان تێدایە، لەگەڵ (لا إله إلا الله)دا بەیەکەوە دەوترێن، بەڵگەیەکی گەلێ گەورە و بێ وێنەیە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەد ﷺ گەورەترین ڕاستیی ناو گەردوونە و، زاتی خۆیشی بەڕێزترینی هەموو بەدیهێنراوانە بە گشتی و، "حەقیقەتی محەممەدی"ش - کە بریتییە لە کەسێتییە مەعنەوی و هەمەکییەکەی ئەو ﷺ - چرای ڕووناکی بەخشی هەردوو جیهانەکەیە و، ئەم پێغەمبەرە شایانی ئەم پلەوپایە دەراسایەیە، وەك بە چەندین بەڵگەی جۆراوجۆر لە بەشەکانی پەیامەکانی نووردا چەسپێنراوە. وا لێرەشدا و لە نێوان هەزار بەڵگەدا یەك بەڵگە دەهێنین و بەم جۆرەی خوارەوە باسی دەکەین:

بەپێی دەستووری "السبب کالفاعل"، بە ئەندازەی هەرچی کردەوەی چاکی نەتەوەکەی حەزرەتی محەممەد هەیە ﷺ، لە هەموو کات و سەردەمێکدا لە لاپەڕەی چاکەکارییەکانی پێغەمبەردا ﷺ کردەوەی چاکە دەنووسرێت.

ئنجا ئەو پێغەمبەرە ﷺ بەو نوورەی کە هێناویەتی، ڕاستییەکانی بوونەوەران ڕووناك دەکاتەوە. بەم کارەشی نەك تەنها جینی و ئینس و مەلائیکەت و زیندەوەران دەخاتە سوپاسگوزاری و ڕەزامەندییەوە، بەڵکو هەر هەموو گەردوون و ئاسمان و زەوی بە گشتی ڕەزامەندیی خۆیان لە بەرامبەریەوە دەردەبڕن و، دەماودەم بە هەموو جۆرێك ڕەوشتبەرزییەکانی ئەو پێغەمبەرە ﷺ دەگێڕنەوە و باسی دەکەن.

ئنجا بە نیشانەی ئەوەی کە دوعای ڕووەکەکان بە زمانی ئامادەیی و قابیلییەتیان و، هی زیندەوەران کە بە زمانی سروشت دەیکەن، بە چاو دەیبینین کە هەرهەموویان گیرا دەبن.. بەمەدا دەردەکەوێت کە ملیۆنەها نزای گیرا و سروشتیی ملیۆنەها پیاوچاکی نەتەوەکەی ئەو پێغەمبەرەش ﷺ لەگەڵ ڕۆحانییەکاندا، بە هەمان جۆر، گیرا دەبن.

جا ئەم دوعایانەی کە ئەولیا و پیاوچاکان بەردەوام هەرچی ڕۆژە دەیانکەن و، دوعای ڕەحمەت بۆ ناردنی بە صەلات و سەلام لێکردنی دەینێرن و، دەستکەوتە مەعنەوی و کردەوە چاکەکانیان..

هەموو ئەوانە، لە پێشدا پێشکەش بەو پێغەمبەرە ﷺ دەکرێن.

سەرەڕای ئەو نوورە زۆر و لە سنووربەدەرەی کە لە قورئان خوێندنەوەی نەتەوەکەیەوە دەچێتە ناو دەفتەری کردەوە چاکەکانیەوە. ئەو قورئانە پیرۆزەی کە بەرامبەر هەر پیتێکی لە پیتەکانی - کە لە سێ سەد هەزار پیت زیاترن - (دە) چاکە و دە بەروبوومی دوارۆژ، بەڵکو (سەد)، بەڵکو (هەزار) بۆ خوێنەرەکەی دەنووسرێت.

بەڵێ، خواوەندی زانای پەنهان، زووتر دەیزانی و دەیبینی "حەقیقەتی محەممەدی" - کە کەسێتیی مەعنەویی ئەو زاتە پیرۆزەیە ﷺ - وەکو نموونەی درەختی "تووبا"ی بەهەشت وایە. لەبەر ئەوە، لە قورئانەکەی خۆیدا ئەو گرنگییە مەزنەی پێ داوە، چونکە هەر ئەوە لە هەموو کەسێك شایانتری ئەو پلەوپایە بەرزە بێت.

ئەو خواوەندە لە فەرمانەکانیدا ئەوەی ڕوون کردووەتەوە کە دەستکەوتنی شەفاعەتی ئەو پێغەمبەرە ﷺ تەنها بە شوێنکەوتن و گوێڕایەڵی و شوێن پێ هەڵگرتنی سوننەتی پیرۆزی ئەو دەبێت و، هەر ئەوە کە گەورەترین مەسەلەکانی نێوان مرۆڤ بێت. بەڵکو قورئانی پیرۆز جارجار بایەخی بە لایەنە مرۆڤانەکەشی داوە، کە وەك تۆوی درەختی "تووبا"ی بەهەشت وایە.

جا لەبەر ئەوەی کە ڕاستییە دووپاتبووەکانی قورئان ئەم نرخە بەرزانەیان هەیە و ئەو هەموو دانستەیان تێدایە کە باس کران، ئەوا سروشتی ساغ و بێ عەیبی مرۆڤ شایەتی لەسەر ئەوە دەدات کە دووپاتبوونەوە لە قورئاندا، موعجیزەیەکی بەهێز و فراوانە. مەگەر یەکێك بە تاعوونی ماددییەت دڵ و ویژدانی نەخۆش کەوتبێت. ئەو جۆرە کەسانەش ئەم دەستوورە بەناوبانگە دەیانگرێتەوە کە دەڵێت:

قد تنكِرُ العينُ ضوءَ الشمس من رمدٍ   وينكرُ الفم طعمَ الماءِ من سقَمِ[1]

* * *

---

(١) بە واتای:

چاوی گل کردوو خۆر لای خەیاڵە   ئاویش لە دەمی نەخۆشدا تاڵە

ئەم شیعرە هی ئیمامی بوصیرییە. بڕوانە قەسیدەی: "بردة المديح" الفصل السادس. (وەرگێڕ)

كۆتاییەك لە دوو پەراوێزدا

پەراوێزی یەكەم:

دوازده ساڵ پێش ئێستا بەرگوێم كەوت كە زەندیقێكی سەرسەختی دەروونی خراپ و مەبەستی پیسی خۆی ئاشكرا كردووە بەوەی كە قورئانی پیرۆزی وەرگێڕاوە. بەم هەوڵدانی وەرگێڕانەی قورئانیش پلانێكی ترسناكی بۆ ڕیزنەهێشتنی قورئان ساز كردووە و، وتوویەتی: با قورئان وەربگێڕرێت تاكو نرخەكەی دەربكەوێت. بە خەیاڵی خۆی گوایا با خەڵكی دووپاتبوونەوە ناپێویستەكانی ببینن و، لە بریی خۆی وەرگێڕراوەكەی بخوێننەوە... هتد لەم بیروڕا ژەهراویيانە.

بەڵام بە فەزڵی خوای گەورە، پەیامەكانی نوور بەهۆی بەڵگە بەهێزە قسە بڕەكانی و بڵاوبوونەوەی بە جۆرێكی فراوان لە هەموو شوێنێكدا، ئەو بیر و پلانەی ئەوی لەباربرد و پەكی خست و، بە چەشنێكی گومانبڕ چەسپاندوویەتی كە هەرگیز لە تواناداا نییە بە جۆرێكی ڕاستەقینە قورئانی پیرۆز وەربگێڕرێت و، هەر زمانێكی تری جگە لە زمانی عەرەبیی فوصحا هەرگیز ناتوانێت تایبەتكاری و سەرنجە ورد و ناسكە ڕەوانبێژییەكانی قورئان بپارێزێت و، ئەو وەرگێڕراوە سادە و جوزئییانەی كە مرۆڤ دەیانكەن، بە هیچ حاڵێك جێی تەعبیرە پڕ و تۆكمە و ئیعجازبەخشەكانی قورئان ناگرنەوە، كە لە هەر پیتێكیدا لە "دە"وە تا "هەزار" چاكەی تێدایە. لەبەر ئەوە، هەرگیز مومكین نییە لە بریی خۆی وەرگێڕراوەكەی بخوێنرێتەوە.

بەڵام سەرەڕای ئەمە، ئەو مونافیقانەی كە قوتابیێتیی ئەو زەندیقەیان كردبوو، لە پێناوی شەیتاندا چەند هەوڵێكی هەڵەشانەیان دا، تاكو بە دەم وپلی خۆیان نووری قورئانی پیرۆز بكوژێننەوە.. جا لەبەر ئەوەی من كەس نابینم و تێكەڵی خەڵكی ناكەم، ئەوا ڕاستیی ئەو شتانەی لە بارودۆخی دەرەوەدان نازانم و لە بارەیانەوە ئاگادار نیم. بەڵام زیاتر وا گومان دەبەم كە ئەمەی ئێستا باسم كرد بوو بەهۆی نووسینی مەسەلەی دەهەم، هەرچەندەش لە هەموو لایەكەوە تەنگانە دەورەی دابووم.

پەراوێزی دووهەم:

ڕۆژێكیان، دوای بەربوونمان لە بەندیخانەی "دەنیزلی" لە نهۆمی سەرەوەی ئوتێلی "شەهر"دا دانیشتبووم و، سەرنجی ئەو دار چنارە زۆرانەم دەدا كە لەناو باخچە و بێستانە

دڵڕفێنەکانی دەوروبەرمدا بوون. بینیم ئەو درەختانە بەو جموجووڵ و لەنجەولارەی کە لە بنکەوە هەتا لق و پەلەکانیان دەیاننواند، دڵخۆش دیارن و هەر کە بە ئاستەم سروەیەکیان بەردەکەوێت، یەکسەر گەڵاکانیان دەلەرێنەوە. بەم جۆرە ئەو درەختانەم لە جوانترین و شیرینترین شێوەدا هاتە پێش چاو، وەك ئەوەی لە ئەڵقەی زیکر و تەهلیلەدا خەریکی تەسبیحاتی خواوەند بن.

ئەم جموجووڵە ناسکانە، دەستکاریی ژێیەکانی دڵیان کردم، لەو کاتەدا کە دڵم لە پەژارەی جودایی خۆشەویستانمدا بوو، هەروەك خۆیشم لە خەمی ئەوەدا بووم کە بە تەنها مابوومەوە. کتوپڕ لەم کاتەدا دوو وەرزەکەی پایز و زستانم بە دڵدا هات و بێ ئاگایی سەری تێکردم، چونکە لەو دوو وەرزەدا گەڵاکان هەڵدەوەرێن و جوانییان نامێنێت. لەمەوە خەم و خەفەتی زۆرم خوارد بۆ ئەو دار چنارە جوانانە و هەموو زیندەوەران، کە ئێستا ئەو زەوق و خۆشی و شادییەیان تێدا دەردەکەوێت پاشان لەو دوو وەرزەدا ئاوایان بەسەر دێت!

بەڵێ، گەلێ خەفەت و ئازارم چەشت و، هێندە پەژارەی ئەوتۆشم لەسەر کۆبوونەوە (کە لە نەمان و جوداییەوە پەیدا بوون و ئەم پەردە ڕازێنراوە جوانەی بوونەوەریان پڕ کردووە) کە بە جارێ هەردوو چاوم نوقمی فرمێسك بوون.

لەم کاتەدا کە من لەم بارە پەرێشان و خەم و پەژارەیەدا بووم، لە پڕ نووری حەقیقەتی محەممەدی ﷺ هەروەك بە هانای هەموو ئیماندارێکەوە دێت، بە هانای منیشەوە هات و، یەکسەر ئەو خەم و خەفەتە لە سنوور بەدەرانەی نەهێشت و هەموویانی گۆڕی بە چەندین شادمانی و دڵخۆشیی لەڕادەبەدەر، ئیتر وام لێ هات کە بە هەمیشە و بەردەوامی لە ڕەزامەندی و سوپاسگوزاریی ئەو حەقیقەتی محەممەدییەدا بم، کە تەنها یەك بەش لە بەشە زۆرەکانی لێشاوی نوورە لە سنوور و ڕادەبەدەرەکەی، منی ڕزگار کرد و لە هەموو سووچێکی دەروون و ناخی ویژدانمدا دڵنەوایی بڵاوکردەوە. کە ئەمەش بەم جۆرەی خوارەوە بوو:

ئەو ڕوانینە بێ ئاگایانەیە، گەڵا ناسك و درەختە باڵابەرزەکانیان بێ ئەرك و فەرمانبەری و بێ سوود و بایەخ پیشاندام و، وای بردە ئەندێشەمەوە کە لەرینەوە ناسك و جوانەکانیان هی توندی و زۆریی شەوق و زەوق و خۆشی نییە، بەڵکو هی بیم و ترس و لەرزە لەتاو سامناکیی نەمان و جودایی و لەناوچوون..

بەڵێ، ئەو ڕوانینە بێ ئاگایانەیە وای پیشاندام، ئەولاتر بچێت..

بەم پیشاندانەش ئەو عیشقی مانەوە و خۆشەویستی‌یەی ژیان و شەیدای جوانی و بەزەیی هاتنەوەیەم بە هاوڕەگەزدا، کە لە من و هەموو کەسێکی تردا ڕەگیان داکوتاوە، هەموو ئەمانەمی پێکا و، بەم جۆرە دنیای لێ کردم بە دۆزەخێکی مەعنەوی و، عەقڵیشی لێ کردم بە ئەندامێك بۆ دەردی سەری و ئەشکەنجە و ئازار..

ئا لەم کاتەدا کە من لەم بارودۆخە پڕ لە ئازارەدا بووم، لە پڕ دەبینم ئەو نوورەی کە حەزرەتی محەممەد ﷺ هەموو مرۆڤایەتیی پێ ڕووناك کردەوە، پەردە لە بەردەم چاومدا هەڵدەداتەوە و چەندین دانست و واتا و ئەرك و فەرمانبەریی یەکجار زۆر، کە دەگەنە ژمارەی گەڵای چنارەکان، دەردەخات و پیشانمیان دەدات. پەیامەکانی نوور چەسپاندوویانە کە ئەو فەرمانبەری و ئەرکانە سێ بەشن[1]:

بەشی یەکەم:

ئەو بەشەیە کە دەڕوانێتە ناوە جوانەکانی بەدیهێنەری مەزن. جا هەروەك ئەگەر وەستایەکی کارامە و لێهاتوو مەکینەیەکی بێ وێنە دابهێنێت، ئەوا هەموان ستایشی دەکەن و ڕێز لە کارەکەی دەنێن و پیرۆزبایی داهێنانەکەی لێ دەکەن.. مەکینەکەش بە هەمان جۆر، لە ئاستی خۆیدا پیرۆزبایی لە داهێنەرەکەی دەکات و، بە زمانی حاڵ ستایشی دەکات، بەوەدا کە ئەو بەرهەمانەی ئەوی لە پێناودا دروست کراون و ئامانجی بەدیهێنەرەکەین و ئێستا خۆی بەرهەمی هێناون، بە جۆرێکی تەواو پیشانی کەسانی تر دەدات.

بەشی دووهەم:

ئەوەیە کە ڕوو دەکاتە ڕوانین و بەرچاوی زیندەوەران و بەدیهێنراوە خاوەن هەست و شعوورەکان. واتە دەبێتە مایەی موتاڵا و سەیرکردنێکی شیرین و سەرنجدانێکی بەتام بۆ خاوەن هەستان. ئیتر هەموو شتێك وەکو کتێبێکی زانستیی لێ دێت و ئەم جیهانە بینراوە بەجێ ناهێڵێت هەتا واتاکانی خۆی لە زەینی خاوەن هەست و شعوورەکاندا و چاپکردنی وێنەکانی لە مێشکیاندا و ڕەنگدانەوەی وێنەکەی و چاپ بوونی لە لەوحی میسالیی تۆمارەکانی جیهانی پەنهانی غەیبدا، بەجێ نەهێڵێت. واتە لە جیهانی بینراوەوە

(١) مامۆستا نوورسی لێرەدا دوو فەرمانبەریی باس کردووە. چونکە سێ‌هەمیان هی شتەکە خۆیەتی. بڕوانە: (وتەی دەهەم، ڕاستیی شەشەم). (وەرگێڕ)

بۆ جیهانی پەنهان ناگەڕێتەوە تاکو نەچێتە ناو چەندین بازنەی "بوون"ی زۆرەوە و، چەندین جۆری "بوون"ی مەعنەوی و غەیبی و زانستی بەدەست نەهێنێت.

بەڵێ، مادەم خوا هەیە و زانستی ئەو هەموو شتێکی گرتووەتەوە، ئەوا لە ڕوانگەی حەقیقەتەوە نابێ بە هیچ جۆرێك لە جیهانی ئیماندارادا (نەبوون و لەناودان و لەناوچوون و گاڵتەجاری و توانەوە و نەمان) بێت. لە کاتێکدا کە دنیای کافران پڕە لە نەبوون و، جودایی و، گاڵتەجاڕی و، نەمان. ئەوەش کە ئەم ڕاستی‌یە ڕوون دەکاتەوە ئەو وتە بەناوبانگەیە کە بەسەر زمانی خەڵکی‌یەوەیە و هەردەم دەیڵێنەوە:

(هەرکەسێك خوا بۆ ئەو بێت، هەموو شتێکی تریشی بۆ دەبێت.. ئەو کەسەش خوا بۆ ئەو نەبوو، هیچ شتێکی تری بۆ نی‌یە)!

بە پوختی:

"ئیمان" هەروەك لە کاتی سەرەمەرگدا مرۆڤ لە ئیعدامی هەمیشەیی ڕزگار دەکات، هەروەها دنیای هەموو کەسێکیش لە چەندین تاریکیی وەك نەبوون و، لەناودان و، گاڵتەجاڕی و، بێ مەبەستی ڕزگار دەکات. بەڵام کوفر، بە تایبەتی ئەگەر کوفری موتڵەق بێت، ئەو مرۆڤە و دنیا تایبەتی‌یەکەشی بە مردنەکەی لەناو دەبات و دەیخاتە تاریکستانی دۆزەخێکی مەعنەوی‌یەوە و لەزەت و خۆشی‌یەکانیشی دەکات بە خەفەت و ئازار.

دەبا گوێی ئەوانەی فەزڵی ژیانی دنیا بەسەر ئاخیرەتدا دەدەن، بزرنگێتەوە و.. ئەگەر ڕاست دەکەن با چارەیەك بۆ ئەم کارە بدۆزنەوە، یان با بێنە ناو بازنەی ئیمانەوە و خۆیان لەم زیانە گەورەیە ڕزگار بکەن.

﴿سبحانك لا علمَ لنا إلاّ ما عَلَّمْتَنا إِنَّكَ أنتَ العليم الحكيم﴾.

برای زۆر موشتاق و ئومێدەواری

دوعاکانتان

سەعیدی نوورسی

پاشكۆی سێههم

بریتی‌یه له دوو مهقام

مهقامی یهكهم

بسم الله الرحـــمن الرحيم

﴿وَإِذْ قُلْنا لِلْملـــئِكَةِ اسْجُدُوا لآدَمَ فَسَجَدُوا إلاّ إبْليسَ﴾ (البقرة: ٣٤)

﴿إنَّ الله يَأمُرُكُمْ أنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾ (البقرة: ٦٧)

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أوْ أشَدُّ قَسْوَةً﴾ (البقرة: ٧٤)

ڕۆژێكیان ئهم ئایهته پیرۆزانهم دهخـــوێندهوه. یهكســـهر لـه ڕێژنـهی نـووری قورئـانی پیرۆزهوه و له نێوان "سێ سهرنج"دا ئیلـهامێك لـه ڕووی دڵـمدا كرایـهوه. تـاكو ڕێ لـه وهسوهسه و چرپه و خهیاڵ و خترووره‌كانی شهیتان بگرێت.

شێوهی گومانه‌كهش، كه شهیتان هاویشتی، بهم جۆرهی خوارهوه بوو:

وتی: ئێوه دهڵێـن قورئـان ئیعجازبهخشـه و لـه چلهپۆپـهی ڕهوانبێژیدایـه و لـه هـهموو كاتێكیشدا ڕێنماییه بۆ ههموو جیهانه‌كان.. بهڵام ئایا بۆچی چـهند ڕووداوێكـی جوزئـی باس ده‌كات و به چهشنی ڕووداوی مێژوویی دهیانگێڕێتهوه و به جهخت لهسهر كردنهوه دووپاتیان ده‌كاتهوه؟ ههروهها چی داخـوازی ئهوهیـه كـه ڕووداوێكـی جوزئیـی چهشـنی "سهربڕینی مانگایهك" له ناوهندی گهلـێ وهسفی گرنگـدا بـاس بكرێـت بـه ڕادهیـهك كـه سووره‌ته‌كهش ههر به ناوی "البقرة"وه ناو بنرێت؟

پاشان قورئان به گشتی ڕێنمایی كهسانی ژیـر و هۆشـمهند ده‌كـات و لـه زۆر شـوێنیدا دهفهرموێ: ﴿أفلا يعقلـــون﴾ واتـه كاره‌كـان بـۆ ژیـری ده‌گێڕێتـهوه.. كـهچی ڕوودانـی سوژدهبردنی مهلائیكه‌تان بۆ حهزره‌تی ئادهم – درroودی لهسهر بێت – كارێكـی سـهرتاپا غهیبی‌یه و هیچ ڕێگایـهك نی‌یه كـه ژیـری بههـۆیهوه پـهیی پـێ بـبات، مه‌گـهر بـه تهسـلیم بوون و ملكهچی‌یهك كه دوای ئیمانێكی بههێزی دامهزراو مرۆڤ بهدهستی بهێنێت؟

پاشان كامەیە ڕووی "هیدایەت" لەو باسانەی قورئاندا كە لە بارەی چەند حالـەت و دۆخێكی سروشتیی ئەوتۆوە دەدوێت كە بە "ڕێكەوت" دێنە ڕێی بـەردەكان؟ ئایا بۆچـی گرنگی‌یەكی لەڕادەبەدەریان پێ دەدات؟

ئەمە شێوەی گومانەكەی شەیتان بوو.

شێوەی ئەو سەرنجانەش كە ئیلهام كران. ئەمانەی خوارەوە بوون:

❑ سەرنجی یەكەم:

قورئانی "دانا" چەندین ڕووداوی جوزئیی تێدایە. بـەڵام لـە پشتی هـەموو یـەكێ لـەو ڕووداوانەوە دەستوورێكی هەمەكیی مەزن دانراوە و، ئەو ڕووداوە هەندەكی‌یانەش بۆیـە باس دەكرێن چونكە بەشێكن لە یاسایەكی گشتی و شموولـی و هەمەكی.

بۆ نموونە: ئایەتی پیرۆزی: ﴿وَعَلَّمَ آدمَ الأَسماءَ كُلَّها﴾ (البقـرة: ٣١) ڕوونـی دەكاتـەوە كە فێركردنی ناوەكان(تعلیم الاسماء) یەكێكە لە موعجیزاتی حەزرەتی ئادەم – درو‌ودی لەسەر بێت – تاكو توانا و لێهاتنی ئەو بـۆ "جێنشینیی سـەر ڕووی زەوی" لـە بـەرچاوی مەلائیكەتاندا ئاشكرا بكرێن. جا ئەم ڕووداوە هەرچەند هەندەكی‌یە، بـەڵام چمكێكـە لـە دەستوورێكی هەمەكیدا، كە بریتی‌یە لەوەی:

مرۆڤ، كە خاوەنی توانا و لێهاتنێكی زەبەندە و گشتی‌یە، لە ڕێی فێربوونی هونـەر و زانستە زۆر و لەژمارەبەدەرەكانەوە، كە سەرجەم بوونەوەران دەگرنەوە و، فێربوونی ئەو زانیاری‌یـە زەبەندانـەی كـە شموولــی سـەرجەم سیفات و كاروبـارە پڕ لــە دانسـتەكانی بەدیهێنەری بەخشندە دەكەن، توانیی لـەم ڕێ‌یـەوە لـە هـەڵگرتنی ئەمانـەتی هـەرە مـەزندا پلەی "باشترین" نەك هەر تەنـها بەسـەر مەلائیكـەتدا بـەڵكو بەسـەر ئاسمانـەكان و زەوی و چیاكانیشدا بەدەست بهێنێت.

هەروەك قورئان باسی خەلافـەتی مەعنـەویی مـرۆڤ دەكـات لەسـەر زەویـدا، ئـەوەش دەردەخات كە ڕووداوی جوزئی و غەیبیی سوژدە بردنی مەلائیكەتان و سـوژدە نـەبردنی شەیتان بۆ حەزرەتی ئادەم، چمكی دەستوورێكی بینراوی هەمەكی و یەكجار فراوانە..

لە هەمان كاتیشدا ڕاستی‌یەكی مەزن ڕوون دەكاتەوە كە بریتی‌یە لەوەی:

قورئـان كاتێ باسـی گوێڕایـەڵیی مەلائیكـەت بـۆ خـودی حـەزرەتی ئـادەم و خـۆ بەگـەورەزانین و ملنـەدانی شـەیتانیش بـۆ سـوژدەبردن دەكـات، دەیـەوێ خـەڵكی تێبگەیـەنێت كـە زۆربـەی بوونـەوەرە مـاددی‌یەكان و ئەوانـەش كـە وەكیـل و نوێنـەری

ڕۆحانیی ئەوان، تێکڕا ئامادە و ڕام کراون بـۆ سـوودگەیاندنی تـەواوەتی بـە سـەرجەم هەست و نەستەکانی مرۆڤ و، هەموویان ملکەچ و گوێڕایەڵـی مرۆڤن..

هەروەها خەڵکی تێدەگەیەنێت کە تەنها مادده زیانبەخشەکان و نوێنـەر و دانیشـتووە چەپەڵەکانی ئەو مادده زیانبەخشانەن کە توانا و لێـهاتنی سروشـتیی مـرۆڤ تێکـدەدەن و لـە ڕێ دەیـترازێنن و بـەرەو خراپکـاری و گومڕایـی دەیدەنەبـەر. ئەمـەش وا لـەو ماددانـە دەکات کە ببن بە دوژمنی سامناکی مرۆڤ و، تەگەرەی گـەورە لـە ڕێـی بەرزبوونـەوەی مرۆڤدا بەرەو کەماڵات، دادەنێن.

جا کاتێ کە قورئانی پیرۆز ئەم گفتوگۆیە لەگەڵ حـەزرەتی ئادەمدا - کە تەنها یەك کەسە و ڕووداوەکەش جوزئی‌یە - ساز دەکات، لە ڕاستیدا بەمـە گفتوگۆیـەکی بـەرز و بڵندی لەگەڵ سەرانسەری بوونەوەران و سەرجەمی گرۆی مرۆڤدا ساز داوە.

❑ سەرنجی دووەهەم:

ئاشکرایە کە زەوی‌یەکانی " میسر" وشك و برنگ و ڕووتـەڵن، چونکـە بەشێکن لـە "بیابانی مەزن". کەچی بـەهۆی پیـت و بەرەکـەتی ڕووبـاری نیلـەوە گەلـێ داهـاتی زۆر بەرهەم دەهێنن، بە ڕادەیەك کە دەڵێی ئەو زەوی‌یە وشـك و برنگانـە مەزرایـەکن هەمیشـە داهاتی زۆر بە دانیشتوانی ئەوێ دەبەخشن..

لەبەر ئەوە، بوونی ئەم بەهەشتە فراوانە لە تەنیشتی ئـەو بیابانـە وشـکەی کـە پزیسـکی ئـاگری لـێ دەبێتـەوە، کـارێکی وای کـردووە کـە "جووتیـاری" و "کشـتوکاڵ" لای خەڵکی میسر گەلـێ پەسەند و مایەی حەز لێکردن بێت، بە ڕادەیەك کـە لـە سروشـت و هەستیاندا ڕۆچووە..

تەنانەت ئەو حەز و خۆشەویستی‌یەیان بۆ کشتوکاڵ، جـۆرە بـەرزی و قودسییەتێکی بە کشتوکاڵ و پاشان بە هۆکارەکـانی کشـتوکاڵیش (وەك: گـا و مانگـا) بەخشـیوە. بـە ئەندازەیەك کە خەڵکی میسری ئەو ڕۆژگارە تا ڕادەی "پەرستن" ڕێـز و قودسییەتیان بـۆ گا و مانگا دانابوو..

نـەوەی ئیسـرائیلیش کـە لـەم ناوچەیـەدا و لـــە باوەشـی ئـەم ژینگـە و دەوروبـەرەدا گەشـەیان کردبوو، هـەندێ شتیان لـە سروشـتی خـەڵکی ئـەوێ وەرگرتبـوو، وەك لــە ڕووداوی بەناوبانگی "گوێرەکە"کەوە هەستی پێ دەکرێت.

جا قورئانی پیرۆز بە باسی سەربڕینی تەنها یەك مانگا تێماندەگەیەنێت کە حەزرەتی مووسا - دروودی لەسەر بێت - بە پێغەمبەرێتی‌یەکەی خۆی چەمکی "گا پەرستی"ی سەربڕی. ئەو چەمکەی کە ئاوێتەی دەماری نەتەوەکەی بووبوو، بە درێژایی ڕۆژگاریش لە توانا و لێهاتنیاندا پەرەی سەندبوو.

واتە قورئانی پیرۆز بە جۆرێکی ئیعجازبەخش و لە ڕێی باسکردنی ئەم ڕووداوە هەندەکی‌یەوە، دەستوورێکی هەمەکی و دەرس و پەندێکی پێویستی "دانایی" دەخاتە ڕوو، کە هەموو کەسێك لە هەموو کاتێکدا پێویستی پێی دەبێت.

کەواتە بە گوێرەی ئەمانەی باس کران، بۆ خۆت تێبگە لەوەی کە:

ئەو ڕووداوە هەندەکی‌یانەی بە شێوەی ڕووداوی مێژوویی لە قورئانی پیرۆزدا باس کراون، هەریەکەیان چمك و بەشێکی چەند دەستوورێکی هەمەکی و گشتین کە ئەو ڕووداوانە دەریاندەخەن. تەنانەت هەموو ڕستەیەکی ئەو حەوت ڕستانەی چیرۆکی حەزرەتی مووسا - دروودی لەسەر بێت - کە لە قورئاندا دووپات بوونەتەوە، دەستوورێکی هەمەکیی مەزنی تێدایە. وەك لە کتێبی "چەند بریسکانەوەیەك"دا ڕوونمان کردووەتەوە، گەر حەز دەکەیت سەری لێ بدە.

❑ سەرنجی سێهەم:

خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهارُ وَإِنَّ مِنها لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخرُجُ مِنْهُ الْماءُ وإِنَّ مِنها لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ الله وما الله بِغافِلٍ عَمّا تَعْمَلُونَ﴾ (البقرة: ٧٤).

کاتێ ئەم ئایەتە پیرۆزانەم دەخوێندەوە، ئەو شەیتانەی کە وەسوەسەی بە دڵدا دەهێنام، وتی:

باسکردنی چەند حاڵەتێکی سروشتیی بەردی ئاسایی بە جۆرێك کە وا بگەیەنێت مەسەلەیەکی مەزن بێت، لە کاتێکدا کە لای خەڵکی شتێکی زانراوە، چ مانایەکی تێدایە؟ یان هۆکار و پەیوەندی لەم باسەدا چی‌یە؟ چ داخواز و پێویستی‌یەك بۆ باسکردنیان هەیە؟

یەکسەر، بۆ بەربەستی ئەم گومانە، لە ڕێژنەی قورئانی پیرۆزەوە ئەم ئیلهامە بۆ دڵم هات:

بەڵێ.. پەیوەندی و، هۆکار و، داخواز و، پێویستی بۆ ئەم باسە هەیە. تەنانەت پەیوەندی‌یەکە هێندە بەهێزە و واتاکەش ئەوەندە گەورەیە و ڕاستی‌یەکەش وەها مەزنە کە مەگەر تەنها ئیعجاز و پوختیی قورئانی پیرۆز و نەرمونیانیی قورئان لە ڕێنماییدا، بتوانێت تێگەیشتنی بۆ مرۆڤ ئاسان بکات.

پوختە لێدوان(الإیجاز) کە یەکێکە لە بناغە گرنگەکانی ئیعجاز.. هەروەها نەرمونیانی لە ڕێنماییدا و جوانیی تێگەیاندن، کە یەکێکن لە نوورەکانی ڕێنمایی قورئانی پیرۆز، داخوازی ئەوەن کە ڕاستی‌یە هەمەکی و دەستوورە نادیار و تەماوی‌یە گشتی‌یەکان بە شێوەیەکی جوزئیی ئەوتۆ باس بکرێن کە لەگەڵ ئولفەت و ڕاهاتنی گشتینەی خەڵکدا بگونجێت کە زۆربەی جەماوەری قسە بۆکراوی قورئانی پیرۆزن، هەروەها داخوازی ئەوەن کە تەنها چەند چمك و وێنەیەکی سادە و ساکاری ئەو ڕاستی‌یە مەزنانە بۆ بیرکردنەوەی سادەی ئەو عەوامانە بخرێنە ڕوو.

جگە لەمانەش دەبێ ئەو کارسازی‌یانەی خوای گەورە کە لە ژێر زەویدا ڕوو دەدەن و کاری دەراسای خواوەندن و پەردەی ڕاهاتن و ئولفەتیان بەسەردا دراوەتەوە، بە شێوەیەکی کورت و پوخت باس بکرێن.

جا لەسەر ئەم بناغەیە، قورئانی پیرۆز لەم ئایەتانەدا دەفەرموێت:

ئەی نەوەی ئیسرائیل و ئەی نەوەی ئادەم!

چی وای لێ کردوون کە دڵانتان ئەستوور بووە و لە بەرد ڕەقتریان لێ هاتووە؟

خۆ ڕەقترینی بەردەکان، کە چینێکی گەورەی بەردی ڕەق پێکدەهێنن لە ژێر چینی گڵی گۆی زەویدا، بە تەواوەتی گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خواوەندن و، ملکەچی تەواوەتیی بەڕێکردنی کارەکانی پەروەردگارن..

چونکە هەروەك "فەرمانەکانی خواوەند" لە پێکهاتنی درەخت و ڕووەکەکاندا بە ئاسانی‌یەکی ڕەها بەڕێ دەچن، بە هەمان جۆر و هەمان ئاسانی و بەوپەڕی ڕێکوپێکی، فەرمانەکانی خواوەند لەو بەردە ڕەق و تەقانەی ژێر زەویشدا بەڕێ دەچن و جێبەجێ دەکرێن..

تەنانەت جۆگە و دەمارەکانی ئاوی ژێر زەوی، بەوپەڕی ڕێکوپێکی و دانایی تەواوەتی و بێ هیچ بەرگری و تەگەرەیەك لە لایەن ئەو بەردانەوە و، بە چەشنی

هاتوچۆی خوێنی ناو دەمارەکانی لەش، کە هیچ بەربەست و ڕێگرێکیان لە ڕێدا نی‌یە، لە ناوەندی ئەو بەردانەوە بەخوڕ دێن و دەڕۆن[1].

پاشان بە فەرمانێکی پەروەردگاری و بەوپەڕی ڕێکوپێکی، ڕەگە باریك و نیانەکان سەوز دەبن و لەناو ئەو بەردە ڕەقانەی ژێر زەویدا جێی خۆیان دەکەنەوە و بڵاو دەبنەوە، بێ ئەوەی هیچ ڕێگرێك بێتە بەردەمیان. ئیتر بە چەشنی ئاسانیی بڵاوبوونەوەی لق و پەلی ڕووەك و درەختەکان لە هەوادا، ئەوانیش لەناو ئەو بەردانەدا ئاوا بە ئاسانی بڵاو دەبنەوە!

جا قورئانی پیرۆز، بەم ئایەتە مەزنەی خۆی، پەنجە بۆ ڕاستی‌یەکی گەلێ فراوان ڕادەکێشێت و ڕێنمایی خەڵکی بۆ لا دەکات و بە هێما کردن بۆ ئەو ڕاستی‌یە، بەم جۆرەی خوارەوە لەگەڵ دڵە ڕەقەکاندا دەدوێت:

ئەی نەوەی ئیسرائیل و ئەی نەوەی ئادەم!

ئەم دڵانە چین کە لە خۆتاندا هەڵتان گرتوون؟ لە کاتێکدا کە ئێوە لە ناوەندی هەژاری و کۆڵەواریی خۆتاندا نوقم بوون!

ئەمانە چۆن دڵێکن کە بە توندی و ڕەقی بەرگری لە فەرمانی خواوەندێکی هێندە مەزن دەکەن کە تەنانەت چینە ڕەق و مەزنەکانی بەردەکانیش ملی بۆ کەچ دەکەن و سەرپێچیی هیچ فەرمانێکی ناکەن، بەڵکو هەموو یەکێکی ئەوان لە تاریکستانی ناو زەویدا بەوپەڕی گوێڕایەڵی و ملکەچیی تەواو، ئەرکی بەرزی خۆی ڕادەپەڕێنێت.

---

(١) بەڵێ، بەردی سەرگۆشەی کۆشکی گەڕۆك و بەسام و شکۆی "زەوی" ئەو چینە بەردانەیە. چونکە بەدیهێنەری مەزن سێ ئەرکی مەزنی بەو چینە سپاردووە. تەنها قورئانی پیرۆزیش شایانی ئەوەیە کە ئەو سێ ئەرك و کارمەندی‌یانە ڕوون بکاتەوە.

کارمەندیی یەکەم: ئەرکی پەروەردە کردن و پێ گەیاندنی "گڵ"ە لە باوەشیدا بەهۆی توانستی خواوەندەوە، کە پاشان بە توانستی پەروەردگار ئەو گڵەش ئەرکی دایکایەتی بۆ ڕووەکەکان دەگرێتە ئەستۆ.

کارمەندیی دووهەم: بواردان بە هاتوچۆی ئاو - بە شێوەیەکی ڕێکوپێك - لە جەستەی گۆی زەویدا. کە کتومت وەکو هاتوچۆی خوێن وایە لە لەشی مرۆڤدا.

کارمەندیی سروشتیی سێهەم: ئەرکی عەمبار کردنی ڕووبار و کانیاوەکانە - چ لەسەر پشتی زەویدا چ لە شێوەی بەردەوام کردنی ئەو ڕووبار و کانیاوانە - بەپێی پێوەرێکی وردی ڕێکوپێك.

بەڵێ، بەردەکان، بە هەموو هێزێکیان و پڕ بە دەمیان، بەو ئاوە ژیان بەخشەی کە لە دەمیانەوە هەڵدەقوڵێت، بەڵگەکانی "یەکتایی" لەسەر زەویدا پەخش دەکەن و لە ڕووی‌دا دەینەخشێنن. (دانەر)

تەنانەت ئەو بەردانە ئەركی "گەنجینە" و "عەمبار"یان گرتووەتە ئەستۆ سەبارەت بە داخوازییەكانی ژیانی ئەو زیندەوەرانەی كە لەسەر خاكی زەویدا دەژین. بە ڕادەیەك ئەو بەردە ڕەق و تەقانە لەناو دەستی توانستی دانا و مەزنی خواوەنددا لە نەرمیدا وەك مێوی هەنگوینیان لێ دێت و، دەبن بەهۆی چەند دابەشكردنێكی دادگەرانەی ئەوتۆ كە بە دانایی ئەنجام دەدرێن.. بگرە ئەو بەردانە لە دەستی ئەو توانستەدا هێندە نەرم دەبن كە بە چەشنی ناسكیی سروەی هەوا، بە دەستەوە دێن و گوێڕایەڵی فەرمان دەبن.

بەڵێ، هەموو یەكێ لەو بەردانە هەمیشە لە سوژدەیەكی بەردەوامدایە لە بەردەم مەزنیی توانستی خواوەندی كردگاریدا.

هەر خودی ئەم بەدیهاتووە ڕێكوپێك و پڕ لە وردەكارییانەی كە لە ڕووی زەویدا دەیانبینین و ئەو كارسازییە دانا و چاودێرییانەی خواوەندیش كە بەسەر زەویدا تێپەڕ دەبن، لە ژێر زەویشدا – بە هەمان جۆر – ڕوودەدەن و بەدی دەهێنرێن. تەنانەت حیكمەتی خواوەند و چاودێریی پەروەردگار لەمانەی ژێر زەویدا گەلێ سەرسووڕهێنەرتر دەردەكەوێت و ڕێسا و دانستی زۆر سەیر و ناوازەتریان تێدا دەبینرێت لە چاو ئەوانەی ڕووی زەویدا.

بە وردی سەرنج بدەن!

ئەوەتا گەورەترین و ڕەقترین بەرد لە بەرامبەر فەرمانە تەكوینییەكانی خواوەندەوە لە نەرمونیانیدا بە وێنەی مۆمیان لێ دێت و، هیچ بەرگری و سەختییەك نانوێنن لە ئاست كارمەندەكانی خواوەنددا كە ئاوە ناسك و ڕەگ و دەمارە ورد و نیان و ئاوریشمییەكانن! بە ڕادەیەك كە دەڵێی هەریەك لەو بەردانە دڵی عاشقێكن كە تەنها بە پەنجە لێدانی ئەو ناسكۆڵانە كەرت دەبێت و لەبەر پێیاندا دەبێت بە خاك!

هەروەها ئایەتی پیرۆزی: ﴿وإنَّ منها لَمَا يهبِطُ مِن خشيةِ اللهِ﴾ (البقرة: ٧٤) چمكێكی ڕاستییەكی گەلێ مەزن دەردەخات. كە بریتییە لەوەی:

چیاكانی سەر ڕووی زەوی، كە دوای ئەوەی لە دۆخی شلیدا بوون و پاشان بەستیان و، بوون بە چەند بارستاییەكی مەزنی بەردی ڕەق و تەق، تەنها بە چەند درەوشانەوەیەكی "جەلالییەت"ی خواوەند ورد و خاش دەبن، كە ئەمەش لە شێوەی بوومەلەرزە و ئاڵوگۆڕەكانی لە مەڕ زەویدا دەردەكەون. بە وێنەی وردوخاش بوونی ئەو

شاخەی کە لەسەر داواکاریی حەزرەتی مووسا - درووودی لەسەر بێت - بۆ بینینی خواوەندی مەزن، پەروەردگاری لێ درەوشایەوە و وردوخاش بوو.

جا ئەو بەردانە لە سام و مەترسیی دەرکەوتنی "درەوشانەوە جەلالیی‌یەکان"ی خواوەندا، لە لوتکەی ئەو چیا بەرزانەوە تلۆر دەبنەوە و ورد و خاش دەبن. ئنجا هەندێکیان دەبن بە گڵ و پاشان ڕووەکەکانیان لێ پێ دەگات و.. بەشێکی دیکەشیان لە شێوەی بەرددا دەمێننەوە و بەرە و شیو و دۆڵەکان خل دەبنەوە و دەشت و دەر دەگرنەوە و، ئنجا دانیشتووانی زەویش لە گەلێ کاری سوودبەخشی وەك دروستکردنی خانووبەرەدا بەکاریان دەهێنن. جگە لەو کاروبار و حیکمەت و سوودە زۆرانەش کە لای ئێمە پەنهانن.

کەواتە بەردەکان هەمیشە لە سوژدە و گوێڕایەڵیی توانستی خوادان و ملکەچی تەواوەتیی دەستوورەکانی دانستی پەروەردگارن.

بێ گومان دەست هەڵگرتنی ئەو بەردانە لە جێگا بەرزەکانیان لە تاو سام و مەترسی‌یان لە خواوەند و، جێگیربوونیان بەوپەڕی تەوازوعەوە لە جێگا نزمەکاندا و بوونیان بەهۆی بەرهەمهێنانی گەلێ سوودی مەزنی جۆراوجۆر، ئەم کارانە هەرگیز بە هەڕەمەکی و بێ مەبەست ڕوو نادەن و کاری ڕێکەوتی کتوکوێر نین. بەڵکو بە کارسازیی پەروەردگارێکی بەتوانای دانا ئەنجام دەدرێن کە بە ڕێکوپێکی و دانایی ئەو ئاڵوگۆڕەیان بەسەردا دەهێنێت، هەرچەند بە ڕواڵەت نارێك دیار بن.

بەڵگە و شایەتی بێ گومانیش لەسەر ئەو سوودانەی کە لە وردوخاش بوونی بەردەکانەوە بەدەست دێن کەماڵی ڕێکوپێکی و جوانیی سنعەتە لەو پۆشاکانەدا کە دەکرێنە بەر ئەو چیایانەی بەردەکانیان لێوە تلێر دەبنەوە، کە بە گوڵزاری ناسك و نیان و بەروبوومی جوان و نەخش و نیگاری ناوازە و ڕەنگین ئارایشت دراون.

بەم جۆرە، بینیتان کە چۆن ئەم سێ ئایەتە، لە گۆشەی دانستی خواوەندەوە، گرنگی‌یەکی مەزنیان تێدایە.

* * *

ئێستاش سەرنج لە نەرمونیانیی ڕوونکردنەوەکانی قورئانی پیرۆز و ئیعجازی ڕەوانبێژی‌یە بەرزەکەی بدەن، با بزانن کە چۆن لەم ڕێیەوە مرۆڤ بۆ سێ ڕووداوی تر

بێدار دەکاتەوە، تاکو بۆ کەسانی ژیر ببێت بە مایەی دەرس و پەند وەرگرتن و لـە هـەمان کاتیشدا - لەم ڕێیەوە - سەرزەنشتێکی سەختیان دەکات.

بۆ نموونە:

هەروەك لە بڕگەی دووهەمدا، واتە ﴿وإِنَّ منها لَمَا يشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الماء﴾ ئاماژە بۆ ئەو بەردە دەکات کە لە ژێـر لێدانـی عەسـاکەی حـەزرەتی موو سـادا - دروودی لەسـەر بێـت - بەوپـەڕی شـەوق و تاسـەمەندیيەوە لـەت بـووە و دوازدە کـانیی ئـاوی لـێ هـەڵقوڵاوە، لـە هـەمان کاتیشـدا ئەم واتایـەی خـوارەوە بـە زەینـی مرۆڤـدا دەهێنێـت و دەفەرمویٚ:

ئەی نەوەی ئیسرائیل!

بـەردە مەزنـەکان، لەبـەر تەنـها یـەك دانـە موعجیـزەی حـەزرەتی موو سـا - دروودی لەسەر بێت - ورد و خـاش و نـەرم دەبن لـە سـام و شـکۆی ئەو موعجیزەیـەدا.. یـان لـە خۆشحاڵیدا بۆ ئەو موعجیزەیە بە وێنەی لافاو فرمێسك هەڵدەڕێژن!

ئـەدی بۆچـی ئێـوە بەرامبـەر بـەو هـەموو موعجیزاتـەی حـەزرەتی موو سـا پشـت هەڵدەکـەن و چاوتـان فرمێسـك هـەڵناڕێژێت؟ بـەڵکو چاوەکانتـان فرمێسـکی تێـدا دەبەستێت و دڵانیشتان لە بەرامبەر ئەم موعجیزاتانـەوە بـە ڕەق و تـەقی دەمێننـەوە و نـەرم نابن؟!

بە بڕگەی سێهەمیش، واتە ﴿وَإِنَّ منها لَمَا يَهْبِطُ مِن خشيةِ اللهِ﴾ ئەو ڕووداوە مەزنـە یاد دەخاتەوە کە لە دەمی موناجاتی حەزرەتی موو سـادا - دروودی لـە سـەر بێـت - لـە "تووری سـینا" ڕووی دا، کـە بريتیيـە لـەو درەوشـانەوە خواییـە هەرەمەزنـەی کە لـە چیاکە دەرکەوت و، وردوخاشی کرد و لە سام و شکۆی خواوەندا بە هەموو لایـەکدا بڵاوی کردەوە. جا هەروەك ئـەم بڕگەیـە ئەو ڕووداوە دەهێنێتـەوە یـاد، لـە هـەمان کـاتدا ڕێنماییش بۆ واتایەکی وەك ئەمەی خوارەوە دەکات:

ئەی قەومەکەی موو سا!

بۆچی لە خوا ناترسن و ئاوڕ لە سام و شکۆی ئەو نادەنەوە؟

ئەوەتا چیا گەردن کەشەکان، کە لە بەردی ڕەق پێکهاتوون، لە تاو مەترسی و سـام و شکۆی ئەودا هەپروون هەپروون دەبن و بەم لا و ئەولادا بڵاو دەبنـەوە. ئنجـا لـەو کاتـەدا کە دەبینن خواوەند پەیمانی لـێ وەرگرتن کە "چیـای تـوور"تـان بەسـەردا بـەرز بکاتـەوە،

هاودەم لەگەڵ ئاگاداری و چاوکەوتنتان بە لەتبوونی ئەو چیایە لە ڕووداوە مەزنەکەی داواکاریی بینینی خوای گەورەدا. ئیتر چۆن پرکێشی دەکەن و لە ترسی خوای گەورە لەرزتان لێ نایەت و دڵتان ئاوا ڕەق و ئەستوور دەردەچێت؟

هەروەها لە برگەی یەکەمیشدا واتە ﴿وإنَّ مِنَ الْحِجارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْـهُ الأَنْـهارُ﴾ چەند ڕووبارێکی وەك نیل و دیجلە و فوراتیان بە ئاماژە بۆکردن یاد دەخاتەوە کە لە ناو چیاکانەوە هەڵدەقوڵێن و، لە هەمان کاتیشدا مرۆڤ تێدەگەیەنێت کە ئەو بەردانە تا چەندە گوێڕایەڵیی ئیعجازبەخش و ملکەچ بوونی دەراسایان بەرامبەر فەرمانە تەکوینییەکان بەدەست هێناوە و تا چەندەش ڕام و ژێربار و فەرمانبەرداری ئەو فەرمانانەن..

جا ئەم برگەیە، بەم فێرکردنە، ئەم واتایەی خوارەوە بە دڵانی بێدار دەبەخشێت:

هەرگیز ناگونجێ ئەم چیا سەخت و زەبەلاحانە سەرچاوەی ڕاستەقینەی ئەم چەشنە ڕووبارە مەزنانە بن. چونکە ئەگەر بارستایی تەواوی ئەم چیایانە پڕ بن لە ئاو، واتە گەر چیاکان حەوزی قووچەکیی ئەو ڕووبارانە بن، ئەوا هەر بەشی لەبەرڕۆیشتنی تەنها چەند مانگێکی ئەو ڕووبارانە دەکەن، کە بە خوڕی و بەردەوامی ئاویان لەبەر دەڕوات. جگە لەوەش ئەو بارانانەی کە لە یەك مەتر زیاتر لە ناخی زەویدا ڕۆناچن، هەرگیز نابن بە دەرامەتێکی سەروزیادی ئەو لەبەر ڕۆیشتنە بەردەوام و زۆرەی ڕووبارەکان!

بەو واتایەی کە هەڵقوڵانی ئەو ڕووبارانە کارێکی "ئاسایی و سروشتی" یاخود "ڕێکەوت و هەڕەمەکی" نییە، بەڵکو بەدیهێنەری مەزن تەنها لە گەنجینەی غەیبەوە بە لافاو هەڵیاندەقوڵێنێت و بە چەشنێکی دەراسا و بەخوڕ دەیانخاتە ڕێ.

ئاماژەی ڕیوایەتی فەرموودەیەکی پیرۆز ئەم واتایە دەگەیەنێت کە:

هەریەك لەو سێ ڕووبارە، لە بەهەشتەوە بە هەمیشەیی چەند دڵۆپێکیان بەسەردا دەچۆڕێت، بۆیە بەپیت و موبارەکن. لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە کە سەرچاوەی ئەم سێ ڕووبارە لە بەهەشتدایە[1]. حەقیقەتی ئەو ڕیوایەتە بریتییە لەوەی کە:

---

(١) عن أبـي هريرة رضي الله عنه: قال: قال رسول الله ﷺ: "سَيْحان وجَيْحان والفرات والنيل كلٌّ من أنـهار الجنة" رواه مسلم كتاب الجنة: ٢٦ وأورد الخطيب البغدادي: "ليس من الجنـة في الأرض شـيء إلاّ ثلاثة أشـياء: غرس العجوة والحجر وأوراق تنـزل في الفرات كل يوم بركة من الجنـة". هەروەها بڕوانە: فيض القدير: ٣٨١/٥. (وەرگێڕ)

هۆکارە ماددی‌یەکان بەشی ئەوە ناکەن کە بتوانن ئەم ڕووبارانە بتەقێننەوە و ئاوا بە زۆری ئاویان لێ هەڵبقوڵێنن. کەواتە دەبێ سەرچاوەکانیان لە جیهانی غەیبدا بێت و لە گەنجینەی میهرەبانی‌یەکی غەیبی‌یەوە هەڵبقوڵێن، بۆیە دەرامەت و لەبەر ڕۆیشتنیان هەمیشە هاوسەنگ و بەردەوامە.

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز دەرسێکی ڕەوان دەڵێتەوە و، بۆ ئەم واتایەی خوارەوەش بێداریان دەکاتەوە:

ئەی نەوەی ئیسرائیل و ئەی نەوەی ئادەم!

ئێوە بە دڵڕەقیتان سەرپێچی لە فەرمانەکانی پەروەردگارێکی مەزن دەکەن و، بەهۆی بێ‌ئاگاییشتان لەو پەروەردگارە، چاوەکانتان لە ئاستی ناسینی ئەو نووری نەخش و نیگارکێشەدا دەنووقێنن کە زەویی وشك و برنگی میسری گۆڕی بە بەهەشتێکی فراوان و، ڕووباری مەزن و موبارەکی نیل و ڕووبارەکانی تری هاوچەشنی ئەویشی لە دەمی چەند بەردێکی ڕەقی ئاساییەوە هەڵقوڵاندووە و، بەمەش موعجیزاتی توانست و، شایەتی بەهێزی بە قەدەر توانا و هێزی ئەو ڕووبارە مەزنانە و، بەڵگەی ڕووناکی بە ئەندازەی ڕێژنەی ئەو ڕووبارانە، لەسەر "یەکتایی" خۆی دەرخستووە..

ئیتر خواوەند ئەو بەڵگە و شایەتی‌یانە لەناو دڵی بوونەوەراندا دادەنێت و، بە مێشکی گۆی زەوی‌یان دەسپێرێت و، بە وێنەی لافاو لە دڵ و ژێریی گرۆی جینی و ئادەمیزاددا ڕۆیان دەکات! پاشان خواوەند وا لەو بەردە ڕەق و بێ هەست و نەستانە[1] دەکات کە

---

(١) ڕووباری "نیل" لە "جبل القمر"ەوە هەڵدەقوڵێت و، گرنگترین جۆگەی پێکهێنەری ڕووباری "دیجلە"ش لە ئەشکەوتی بەردێکەوە هەڵدەقوڵێت کە دەکەوێتە ناوچەی "موکس"ی سەر بە پارێزگای "وان" و، گەورەترین جۆگەی پێکهێنەری ڕووباری "فورات"یش لە ژێر چیایەکەوە هەڵدەقوڵێت کە دەکەوێتە بەری "دیادین". جا لەبەر ئەوەی بە ڕاستی چیاکان لە بنەڕەتدا لە ماددەیەکی شل پێکهاتوون، پاشان ئەو ماددەیە بەستوویەتی و بەردیان لێ دروست بووە، وەك لە زانستە نوێ‌یەکاندا چەسپاوە و ئەو زیکرە نەبەوی‌یەش دەبێ بە بەڵگە لەسەری کە دەفەرموێ: "سبحانَ مَنْ بَسَطَ الأرضَ علی ماءٍ جمد" ئەوا ئەمانە دەبن بە بەڵگەی بێ‌گومان لەسەر ئەوەی کە بنەڕەتی دروستبوونی زەوی بەم جۆرەی خوارەوە بووە:

ماددەیەکی هاوچەشنی ئاو، بە فەرمانی خواوەند بەستوویەتی و بووە بە بەرد. ئنجا ئەو بەردەش بە فەرمانی خوای گەورە بووە بە گڵ. چونکە وشەی "الأرض" کە لە زیکرەکەدا هاتووە، مەبەست پێی گڵە. بەو واتایەی کە ئەو ئاوە (واتە ئەو ماددە شلەمەنی‌یە) لە پێشدا نەرم و شل بووە و نەگونجاوە هیچ شتێکی لەسەر ڕاگیر بکرێت. پاشان بەردیش لە خۆیدا ڕەق و تەقە و چ سوودێکی لێ وەرناگیرێت. بۆیە خواوەندی دانای میهرەبان گڵی بەسەر بەرددا ڕاخست تاکو ببێت بە نیشتەجێی زیندەوەران. (دانەر)

موعجیزاتی توانستی ئەو بنوێنن، بە ڕادەیەك کە ئەو بەردانە بە وێنەی ئەوەی کە ڕووناکیی خۆر دەبێت بە بەلگە لەسەر "خۆر"، ئەوانیش ئاوا دەبن بە بەلگە لەسەر بەدیهێنەری مەزنیان. ئەدی ئێوە چۆن ئەو بەلگانە نابینن و لە ئاستی بینینی نووری ئەودا چاوەکانتان کوێر و نابینا بووە؟

* * *

بڕوانە چۆن ئەم سێ ڕاستی‌یە پۆشاکی جوان و ڕەنگینی ڕەوانبێژی‌یان پۆشیوە و، بە وردی سەرنج لە بەلاغەتی ڕێنمایی ئەم ئایەتانە بدە، با ڕادەی ڕەقی و ئەستووریی ئەو دڵانەت بۆ دەربکەوێت کە بە سام و هەیبەتەوە لە بەردەم ئەو ڕێنماییە ڕەوانەدا وردوخاش نابن!

جا ئەگەر هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی لەم وتەیە تێگەیشتبیت، ئەوا فەرموو بریسکانەوەی ئیعجاز ببینە لە شێوازی ڕێنمایی قورئاندا و، ئنجا سوپاسی پەروەردگاری مەزنی خۆتی لەسەر بکە.

﴿سبحانكَ لا عِلمَ لنا إلاّ ما علّمْتنا إنّكَ أنتَ العليم الحكيم﴾.

اللهم فهمنا أسرار القرآن كما تحب وترضى ووفقنا لخدمته.. آمين برحمتك يا أرحم الراحمين.

اللهم صلِّ وسلّم على مَنْ أُنزلَ عليه القرآن الحكيم وعلى آله وصحبه أجمعين.

مەقامی دووهەمی

وتەی بیستەم

بریسکانەوەی ئیعجازێکی قورئان کە بەسەر ڕووی موعجیزاتی پێغەمبەرانەوە - درووديان لەسەر بێت - دەدرەوشێتەوە

بە وردی سەیری دوو وەڵامەکەی پرسیارەکانی کۆتایی بکە

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ولا رَطْبٍ ولا يابِسٍ إلاّ في كتابٍ مبين﴾ (الأنعام: ٥٩)

بیست و چوار ساڵ پێش ئێستا[١] لە تەفسیرە عەرەبی‌یەکەمدا کە ناوی "إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز"ە، باسێکم نووسی کە تایبەت بوو بە یەکێك لە نهێنی‌یەکانی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە. وا ئێستاش لەسەر خواستی دوو برای بەڕێز و ئازیز، بە زمانی تورکی ڕوونکردنەوەیەك بۆ ئەو باسە دەنووسم و، پشت بە یارمەتیی خوای گەورە دەبەستم و، ئیلهام لە ڕێژنەی قورئانی پیرۆز وەردەگرم و، دەڵێم:

"كتاب مبين" بەپێی بۆچوونێك، بریتی‌یە لە قورئانی پیرۆز. کەواتە ئەم ئایەتە پیرۆزە - بەپێی ئەو بۆچوونە - دەریدەخات کە هیچ تەڕ و وشکێك نی‌یە کە لە قورئاندا باسی نەهاتبێت.. ئایا وایە؟

- بەڵی وایە، هەموو شتێك لە قورئاندا هەیە.. بەڵام هەموو کەسێك ناتوانێت هەموو شتێکی تێدا دەربهێنێت. چونکە وێنە و شێوەی شتان لە قورئانی پیرۆزدا جیاجیا و جۆراوجۆر دەردەکەون. ئەوەتا هەندێ جار "ناوك" یان "تۆو"ی ئەو شتە و، هەندێ جار کورتە و پوختەکەی و، هەندێ جاری تر دەستوورەکانی و، هەندێ جاری دیکەش چەند

(١) مەبەست یەکەم ساڵی جەنگی جیهانیی یەکەمە. (وەرگێڕ)

نیشانەیەکی ئەو شتەی تێدا دانراوە. ئنجا هەموو ئەم پلانەش یان بە ڕاشکاوی یان بە ئاماژە یاخود هێما یاخود بە چەشنێکی تەماوی و نادیار یان لە شێوەی بێدارکردنەوەدا باس دەکرێن. چونکە قورئانی پیرۆز لە ناوەندی شێوازەکانی ڕەوانبێژییەکەیدا و بەپێی پێویست و بە گوێرەی داخوازیی موناسەبەی حاڵ و مەقام، مەبەستەکانی دەردەبڕێت.

بۆ نموونە:

فڕۆکە و کارەبا و شەمەندەفەر و ئامێری بێ تەل و تازە داهاتووەکانی تری زانست و تەکنۆلۆژیای نوێ، کە بە بەرهەمی بەرەو پێشچوون و بەرزبوونەوەی مرۆڤ دادەنرێن لە بواری پیشەسازی و زانستدا، بوون بە مایەی بایەخ پێدانی مرۆڤی سەردەم و، جێگە و پایەیەکی تایبەتی‌یان لە ژیانی ماددیی ئەودا بەدەست هێناوە. بۆیە ئەو قورئانە پیرۆزەی کە ڕووی گوفتار لە سەرجەمی چینەکانی مرۆڤایەتی دەکات، ئەم لایەنەی ژیانی مرۆڤیشی پشتگوێ نەخستووە، بەڵکو لە دوو ڕووەوە ئاماژەی بۆ کردووە.

ڕووی یەکەم: لە کاتی ئاماژەکردنیدا بۆ موعجیزاتی پێغەمبەران - درووودیان لەسەر بێت - ئاماژەی بۆ ئەوانەش کردووە.

ڕووی دووهەم: لە کاتی گێڕانەوەی هەندێ ڕووداوی مێژووییدا ئاماژەی بۆ کردوون.

بۆ نموونە:

ئەم ئایەتە پیرۆزانەی خوارەوە ئاماژەیان بۆ شەمەندەفەر کردووە:

﴿قُتِلَ أَصحابُ الأُخدودِ ۞ النّارِ ذاتِ الوَقودِ ۞ إِذْ هُمْ عَلَيها قُعود ۞ وَهُمْ على ما يَفعَلُونَ بالمُؤْمِنينَ شُهود ۞ وما نَقَمُوا مِنهُمْ إلاّ أنْ يُؤْمِنوا باللهِ العَزيزِ الحميدِ﴾(البروج: ٤-٨)[١].

هەروەها:

﴿فِي الفُلْكِ المشحونِ ۞ وخَلَقْنا لَهُم مِنْ مِثْلِهِ ما يَرْكَبون﴾ (يس: ٤١-٤٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوارەوەش سەرباری ئەوەی کە ئاماژەی بۆ گەلێ نوور و نهێنی کردووە، هێماشی تێدایە بۆ کارەبا:

---

(١) ئەم ڕستەیە ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە ئەو شتەی جیهانیی ئیسلامیی بە کۆت و زنجیری خۆی بەستەوە و دیلی کردن، بریتی‌یە لە شەمەندەفەر، کە بەهۆیەوە کافران بەسەر موسڵماناندا سەرکەوتن. (دانەر) *

* مەبەستی لەو کارەساتەیە کە لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا کافران بەسەر موسڵمانانیاندا هێنا. (وەرگێڕ)

﴿اللهُ نورُ السَّمواتِ والأرضِ مَثَلُ نورِهِ كَمِشْكوةٍ فيها مِصْباحٌ المِصْبــاحُ في زُجاجــةٍ الزُّجاجةُ كأنّها كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبارَكَةٍ زَيْتونَةٍ لا شَرْقِيَّةٍ ولا غَرْبِيَّــةٍ يَكــادُ زَيْتُها يُضيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ نورٌ على نورٍ يَهدِي اللهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشاءُ﴾[1] (النور: ٣٥).

جا لەبەر ئەوەی گەلێ کەس لە بەڕێزان بۆ ئەم بەشە لێبراون و هەوڵی زۆریان بۆ ڕوونکردنەوەی داوە (هەرچەندەش گرتنە ئەستۆی ئەم کارە داخوازی ئەوپەڕی وردەکاری دەبێت و پێویست دەکات بە شێوەیەکی فراوانتر ئەو باسانە پێش چاو بخرێن و ڕوون بکرێنەوە) وسەرەڕای ئەوەش کە گەلێ نموونەی زۆریش هەن لەسەری..

لەبەر ئەوە، لێرەدا ئەو دەرگایە ناخەینە سەرپشت و بە خستنە ڕووی ئەو ئایەتە ناوبراوانە واز دەهێنین.

بەڵام سەبارەت بە بەشی یەکەمەوە، کە لە ناوەندی ئاماژە کردنی قورئاندا بۆ موعجیزاتی پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - ئامازەی بۆ ئەو داهێنانە نوێیانەش کردووە کە وەك شتی لەعادەتبەدەر وان.. وا چەند نموونەیەکیان لێ باس دەکەین:

پێشەکی:

قورئانی پیرۆز دەری دەخات کە پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - بۆ ناو کۆمەڵانی مرۆڤ ڕەوانە کراون، تاکو لە بەرزبوونەوە و "پێشکەوتنی مەعنەوی"دا ببن بە پێشەوا و چاولێکراویان. لە هەمان کاتیشدا ڕوونی دەکاتەوە کە خوای گەورە موعجیزەیەکی ماددیی داوەتە دەست هەموو یەکێك لەو پێغەمبەرانە و لە "پێشکەوتنی ماددی"شدا کردوونی بە مامۆستا و پێشڕەوی گرۆی مرۆڤ. واتە قورئان فەرمان دەدات کە بە تەواوەتی و لە سەرجەم کاروبارە ماددی و مەعنەویيەکاندا شوێن پێی پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - هەڵبگرن و چاویان لێ بکەن..

چونکە هەروەك قورئانی پیرۆز لە دەمی باسکردنی کەماڵاتی مەعنەویی پێغەمبەراندا - درووديان لەسەر بێت - هانی مرۆڤ دەدات کە پتر لە ڕووناکیی خووڕەوشتە جوانەکانی پێغەمبەران بەهرەمەند ببێت، هەر ئەو قورئانە لە دەمی باسکردنی موعجیزە ماددیيەکانیشیاندا دەیەوێت شەوقی گرۆی مرۆڤ بزوێنێت تاکو لاسایی ئەو موعجیزانەی ناو دەستی پێغەمبەران بکەنەوە و، بە ئامازە، هانیان دەدات کە لە پێشکەوتنی ماددیشدا بگەنە ئاستی هاووێنەی ئەو موعجیزاتانە..

---

(١) ڕستەی: ﴿يَكادُ زَيْتُها يُضيءُ﴾ ئەو هێمایە ڕوون دەکاتەوە. (دانەر)

بگره دەتوانرێت بوترێ: تەنها دەستی موعجیزەی پێغەمبەران بوو کە بۆ یەکەم جار کەماڵ و کاری دەراسای ماددیی پێشکەش بە گرۆی مرۆڤ کرد، وەك ئەوەی کەماڵــی مەعنەویی پێشکەش کردن!

ئەگەر نموونەت لەسەر ئەمە دەوێت ئەوا بروانە بۆ کەشتییەکەی حەزرەتی نووح - دروودی لەسەر بێت - کە یەکێکە لە موعجیزاتی ئەو پێغەمبەرە و، کاتژمێرەکەی حەزرەتی یووسفیش - دروودی لەسەر بێت - کە یەکێکە لە موعجیزاتی حەزرەتی یووسف. ئەوەبوو بۆ یەکەم جار دەستی موعجیزەی پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - بە وێنەی دیارییەکی بەنرخ پێشکەشی ئادەمیزادی کردن.

ئەم ڕاستییەش ئاماژەیەکی نەرمونیانی لەسەر هەیە، کە بریتییە لەوەی زۆربەی پیشەسازان یەکێك لە پێغەمبەرانیان کردووە بە جەمسەر و پێشڕەوی سنعەت و پیشەکەیان. بۆ نموونە: کەشتیوانەکان حەزرەتی نووحیان - دووردی لەسەر بێت - کردووە بە پێشڕەویان و، سەعاتچییەکانیش حەزرەتی یووسفیان - دروودی لەسەر بێت - کردووە بە پێشەوایان و، بەرگدرووەکانیش حەزرەتی ئیدریسیان - دروودی لەسەر بێت - کردووە بە ڕابەریان.

جا لەبەر ئەوەی سەرجەم زانا لێکۆڵەرەکانی ڕەوانبێژی لەوەدا یەکیان گرتووە کە هەموو ئایەتێکی قورئانی پیرۆز چەند ڕوویەکی جیاجیای ڕێنمایی و چەندەها لایەنی زۆری هیدایەتی تێدایە، ئەوا هەرگیز ناگونجێ کە ڕووناکترین و درەخشانترین ئایەتەکانی قورئان - کە ئایاتی موعجیزاتن - تەنها بریتی بن لە گێڕانەوەی بەسەرهاتی مێژوویی، بەڵکو دەبێ - جگە لەمەش - گەلێ واتای ڕەوانی ڕێنمایی و هیدایەتیشیان لەخۆ گرتبێت.

بەڵێ، کاتێ کە قورئانی پیرۆز موعجیزاتی پێغەمبەران دەهێنێت، بەم کارەی هێڵی دوا سنووری ئەوپەڕی توانای مرۆڤ دەکێشێت لە بوارەکانی زانست و پیشەسازیدا و، ئاماژەیان پێ دەکات بۆ کۆتایی ئەو ئامانجانەی کە مرۆڤ دەتوانێت بیانهێنێتەدی.

کەواتە قورئان بەم باسکردنەی موعجیزاتی پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - سنووری دوورترینی دوا ئەنجام لەو بوارانەدا بۆ مرۆڤ دەکێشێت و، پاشان هانی گرۆی ئادەمیزاد دەدات و دەیانداتەبەر تاکو بگەن بەو سنوور و ئەنجامانە. چونکە هەروەك کاتەکانی ڕابوردوو عەمبار و گەنجینەی تۆوەکانی داهاتووە و ئاوێنەیەکە کاروبارەکانی

داهاتوویان تێدا دەردەکەوێت، داهاتووش داهاتی تۆوەکانی ڕابوردووە و ئاوێنەی ئاواتەکانیەتی.

وا بۆ نموونە لەو سەرچاوە بەپیت و فراوانە، چەند نموونەیەك ڕوون دەکەینەوە:

○ بۆ نموونە: ﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ (سبأ: ١٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزە یەکێك لە موعجیزاتی حەزرەتی سولەیمان - دروودی لەسەر بێت - ڕوون دەکاتەوە. کە بریتی‌یە لەوەی "با"ی بۆ ژێربار و گوێڕایەڵ کرابوو. واتە ئەمسەر و ئەوسەری ئەو ماوەیەی کە بە دوو مانگ دەبڕرا، ئەم لە هەوادا بە یەك ڕۆژ دەیبڕی!

ئەم ئایەتە، ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی:

ڕێگا لە بەردەم مرۆڤدا کراوەتەوە کە ئەم چەشنە ماوەیە لە هەوادا ببڕێت.

کەواتە ئەی گرۆی مرۆڤ! هەوڵ بدە بگەیتە ئەم پلەیە، مادەم ڕێگات لە بەردەمدا کراوەتەوە. تێبکۆشە لەم پلە و پایەیە نزیك ببیتەوە.

وەك بڵێی خوای گەورە لە واتای ئەم ئایەتەدا دەفەرموێت:

(یەکێك لە بەندەکانم وازی لە "هەوا"ی دەروونی خۆی هێنا و، منیش سواری پشتی "هەوا"م کرد! خۆ ئەگەر تۆش - ئەی مرۆڤ! - واز لە تەمبەڵیی دەروونت بهێنیت و بە باشی سوود لەو یاسایانەی سوننەتی من وەربگریت کە لە گەردووندا کار دەکەن، ئەوا تۆش دەتوانیت سواری پشتی "هەوا" ببیت)!

○ نموونەیەکی تر:

﴿فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْناً... ﴾ (البقرة: ٦٠).

ئەم ئایەتە پیرۆزە یەکێك لە موعجیزاتی حەزرەتی مووسا - دروودی لەسەر بێت - ڕوون دەکاتەوە و، لە هەمان کاتیشدا ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە:

دەتوانرێت بە چەند ئامێر و ئامرازێکی سادە، سوود لە گەنجینەکانی میهرەبانیی شارراوەی ژێر زەوی وەربگیرێت، تەنانەت ئاوی سەرچاوەی ژیانیش لە زەوی‌یەکی ڕەقی مردووی وەك بەرد، بە هۆی عەسایەکەوە، هەڵبقوڵێنرێت.

جا ئەم ئایەتە بەم واتایەی خوارەوە لەگەڵ گرۆی مرۆڤدا دەدوێت:

دەتوانن بەهۆی عەسایەکەوە ئەو ئاوە بەدەست بهێنن کە ناسکترینی ڕێژنەکانی میهرەبانیی خواوەندە. دەسا تێبکۆشن و بە گەرمی هەوڵ بدەن تاکو بیدۆزنەوە.

کەواتە خوای گەورە بەم واتا ڕەمزی‌یەی خوارەوە لەگەڵ مرۆڤدا دەدوێت:

(مادەم عەسایەکم بە دەستی بەندەیەکی خۆم سپاردووە کە پشتم پێ دەبەستێ و باوەڕی پێمە و، لە هەر شوێنێکدا بیەوێت دەتوانێت بەو عەسایە ئاو هەڵبقوڵێنێت، ئەوا تۆی مرۆڤیش گەر پشت بە یاساکانی میهرەبانیم ببەستیت، دەتوانیت بە هەمان جۆر ئامێرێکی هاووێنەی ئەو عەسایە دابهێنیت. دەسا هەوڵ بدە با ئەو ئامێرەت دەست بکەوێت).

دەبینیت کە چۆن ئەم ئایەتە یەکەم پێشڕەو بووە بۆ پەیدا کردنی ئامێرێك کە مرۆڤ دەتوانێت بەهۆیەوە لە زۆربەی شوێندا ئاوی لە زەوی پێ دەربهێنێت. ئەو ئامێرەی کە یەکێکە لە هۆکارەکانی بەرەوپێش چوونی ژیانی مرۆڤایەتی.

تەنانەت ئەم ئایەتە پیرۆزە هێڵی دوا سنوور و ئەوپەڕی توانای بەکارهێنانی ئەو ئامێرەی دەستنیشان کردووە، بە وێنەی ئایەتی پێشوو کە دوا خاڵەکانی کۆتایی و ئەوپەڕی توانای فڕۆکەی نوێی دەستنیشان کرد.

O نموونەیەکی تر:

﴿وَأُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللّهِ﴾ (آل عمران: ٤٩).

قورئانی پیرۆز هەروەك بە "ڕاشکاوی" هانی مرۆڤایەتی دەدات کە شوێنی خووڕەوشتە پێغەمبەرییە بەرزەکانی حەزرەتی عیسا بکەون - دروودی لەسەر بێت - بە "هێما"ش بۆ ئەو خووڕەوشتانە هانیان دەدات کاتێ کە سەرنجیان بۆ لای ئەو پیشە پیرۆز و پزیشکییە پەروەردگارییە مەزنەی حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - ڕادەکێشێت.

وەك بڵێی ئەم ئایەتە پیرۆزە ئاماژە دەکات بۆ ئەوەی کە:

دەگونجێ دەرمانێك بدۆزرێتەوە کە سەختترین نەخۆشی و دەردی پێ چارەسەر بکات..

کەواتە ئەی مرۆڤ! بێ هیوا مەبە..

ئەی گرفتار و گیرۆدەی نەخۆشی! نائومێد مەبە..

چونکە هەموو دەردێك دەرمانی هەیە و دەگونجێ چارەسەر بکرێت. دەسا بە شوێنیدا بگەڕێ و بیدۆزەرەوە. تەنانە دەگونجێت لە ڕێی جۆرە ژیانێکی کاتییەوە خودی مردنیش چارەسەر بکرێت.

خوای گەورە لە ڕێی "واتای ئاماژەیی"ی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە دەفەرموێت:

(یەكێك لە بەندەكانم لە پێناوی مندا دەستی لە دنیا هەڵگرت، منیش دوو دیاریم پێ بەخشی. یەكێكیان: دەرمانی دەردە مەعنەوی‌یەكان و، ئەوی تریشیان: چارەسەری نەخۆشی‌یە ماددی‌یەكانە. ئەوەتا دڵە مردووەكان بە نووری هیدایەتی ئەو زیندوو دەبنەوە و، ئەو نەخۆشانەش كە لە حوكمی مردوواندان، تەنها بە فوویەكی ئەو چاك دەبنەوە. تۆی مرۆڤیش دەتوانیت لەناو دەرمانخانەی حیكمەتی مندا دەرمانی هەموو دەردەكانت بدۆزیتەوە. دەسا لەم پێناوەدا تێبكۆشە و ئەو دەرمانە بدۆزەرەوە كە بێ هیچ گومانێك بە دەستی دەخەیت و دەیدۆزیتەوە).

بەم جۆرە دەبینیت كە چۆن ئەم ئایەتە پیرۆزە ئەوپەڕی ئامانجە دوورەكانی ئەو پێشكەوتنەی دەستنیشان كرد كە زانستی پزیشكیی مرۆڤ ئاواتەخوازە پێی بگات.

كەواتە ئەم ئایەتە ئاماژە بۆ ئەو ئامانجە دەكات و هانی مرۆڤ دەدات بەدەستی بهێنێت.

○ نموونەیەكی تر: ﴿وَأَلَنّا لَهُ الحَديد﴾ (سبأ: ١٠).

﴿وآتيناهُ الحِكمةَ وَ فَصْلَ الخِطاب﴾ (ص: ٢٠).

ئەم دوو ئایەتە تایبەتن بە موعجیزەی حەزرەتی داود - دروودی لەسەر بێت - و، ئایەتی: ﴿وأَسَلْنا لَـــهُ عَـــينَ القِطْـــر﴾یش (سبأ: ١٢) تایبەتە بە موعجیزەی حەزرەتی سولەیمانەوە، دروودی لەسەر بێت.

ئەم ئایەتانە ئاماژە دەكەن بۆ ئەوەی كە:

نەرمكردنی ئاسن نیعمەتێكی بەرزی خواوەندە، چونكە خوای گەورە لەم ڕێیەوە فەزڵ و گەورەیی پێغەمبەرێكی مەزن دەردەخات..

ئەوەتا نەرمكردنی ئاسن بە چەشنی هەویر و، توانەوەی مس و، دۆزینەوە و پەیدا كردنی كانزاكان، سەرەتا و بناغەی سەرجەم پیشەسازی‌یەكانی مرۆڤن و، لەم ڕووەوە كانگا و سەرچاوەی پێشكەوتنی شارستانێتین.

ئەم ئایەتە پیرۆزە ئاماژە بۆ نیعمەتی گەورەی خواوەند دەكات لە: نەرمكردنی هەویرئاسای "ئاسن" و "مس"دا و گۆڕینیان بە چەند تەلێكی باریك، كە دوو تەوەرەن بۆ زۆربەی پیشەسازی‌یە گەورەكان. چونكە خوای گەورە لە شێوەی موعجیزەیەكی مەزنی پێغەمبەرێكی گەورە و جێنشینێكی مەزنی زەویدا بەخشیونی و باسی كردوون.

جا مادەم خواوەند بەم ئایەتە ڕێزی لە کەسێك ناوە کە لە یەك کاتدا پێغەمبەر و جێنشینە و، نیعمەتی دانایی و چارەسەرکردنی کێشەکانی بە زمانی ئەو بەخشیوە و، ئەم سنعەتە پێشکەوتووەشی بە دەستی ئەو سپاردووە و، بە ڕاشکاویش هانی مرۆڤایەتیی داوە چاو لەو نیعمەتە بکەن کە بە زمانی ئەو پێغەمبەرە بەخشراوە، دەبێ قورئان ئاماژەیەکی ئەوتۆشی تێدا بێت کە هانیان بدات چاو لەو سنعەت و کارامەییەی ناو دەستیشی بکەن!

واتە خوای گەورە لە ڕێی "واتای ئاماژەیی"ی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە دەفەرموێت:

(ئەی نەوەی ئادەم! یەکێك لە بەندەکانم کە ملی بۆ داخوازییەکانم کەچ کرد و، گوێڕایەڵیی فەرمانەکانم بوو، توانای گفتوگۆیەکی وام بە زمانی بەخشی کە بتوانێت چارەسەری کێشەکانی پێ بکات و، دڵەکەشیم بە دانستێك پڕ کرد کە هەموو شتێك بە ڕوونی لە یەکتر جیا بکاتەوە و.. ڕاستییەکی هێندە ڕەنگینیشم لەناو دەستیدا دانا کە ئاسن لە دەستیدا وەکو مۆمی لێ دەهات و بە هەر شێوەیەك بیویستایە شێوە و شکڵی ئەو ئاسنەی دەگۆڕی و، هێزێکی مەزنی بۆ جێگیر کردنی پایەی خەلافەتەکەی و بەردەوامبوونی فەرمانڕەوایەتیی دەوڵەتەکەی لێ وەردەگرت..

جا مادەم ئەم کارە لە توانادا هەیە و لە واقیعیشدا ڕووی داوە و بۆ ژیانی کۆمەڵایەتیشتان گرنگییەکی لەڕادەبەدەری هەیە، ئەوا ئێوەش - ئەی نەوەی ئادەم! - ئەگەر گوێڕایەڵی فەرمانە تەکوینییەکانم بن، ئەوا ئەو دانست و سنعەتەتان دەدرێتێ و دەتوانن بە درێژایی ڕۆژگار لێیان نزیك ببنەوە و پێیان بگەن)!

ئەوەتا گەیشتنی مرۆڤ بەوپەڕی ئاواتەکانی لە بواری پیشەسازیدا و بەدەستهێنانی توانستێکی لەڕادەبەدەر لە لایەنی هێزی ماددییەوە، تەنها بەهۆی نەرمکردنی ئاسن و توانەوەی مسەوە بوو. جا ئەم ئایەتە پیرۆزانەش سەرنجی مرۆڤایەتی - بە گشتی - بۆ لای ئەم ڕاستییە ڕادەکێشن و، ئاوڕی پێشینان و تەمبەڵانی ئێستاشی بۆ لا دەدەنەوە و، لەم ڕێیەوە ئەوانە بێدار دەکەنەوە کە تا ئێستا بایەخی شایستەیان بەم ڕاستییە نەداوە.

○ نموونەیەکی تر:

﴿قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرّاً عِنْدَهُ... ﴾ (النمل: ٤٠).

ئەم ئایەتە، ئاماژە دەكات بۆ ئەوەی كە:

هێنان و ئامادەكردنی شتان، چ خودی خۆیان چ شكڵ و شێوەیان، لە چەندان ماوەی دوورەوە، كارێكە لە تواناداا هەیە. ئەمەش لەو ڕووەوە كە بوو بە بەڵگە لەسەر ئەو ڕووداوە دەراسایەی لە كۆڕی حەزرەتی سولەیماندا – دروودی لەسەر بێت – ڕووی دا، كاتێ یەكێك لە وەزیرەكانی، كە زانیاریەكی زۆری لە "زانستی ئامادە كردن"دا پێ درابوو، بە حەزرەتی سولەیمانی وت: من عەرشی بەلقیست بۆ دەهێنم!

خوای گەورە "پادشایی" و "پێغەمبەرێتی"ی پێكەوە بە حەزرەتی سولەیمان بەخشیبوو. جگە لەمانەش بۆ مەبەستی ڕێزلێنانی، موعجیزەیەكی ئەوتۆی پێ دابوو كە دەیتوانی بەهۆی ئەو موعجیزەیەوە ڕاستەوخۆ بێ هیچ قورسی و ئەركێك چاوی لە بارودۆخی ژیانی ڕەعیەتەكەیەوە بێت و سكاڵایان ببیستێت. هەر ئەم موعجیزەیەش بوو كە حەزرەتی سولەیمانی دەپاراست لە هەر هەڵەیەك لە كاروباری ڕەعیەتدا و، هۆكارێكی بەهێزیش بوو بۆ بڵاو كردنەوەی عەدالەت و هەڵكردنی ئاڵای دادگەری لە هەموو جێگایەكی وڵاتەكەیدا.

كەواتە هەركەسێك پشت بە خوای گەورە ببەستێ و پاڵی پێوە بدات و، بە زمانی توانا و لێهاتنەكانی سروشتی خۆی لێی بپاڕێتەوە و، لە ژیانیشیدا بەپێی یاسا خواییەكان و چاودێریی پەروەردگار هەنگاو بنێت، دەگونجێ ئەم دنیا فراوانەی لە بەردەمدا وەك شارێكی ڕێكوپێك لێ بێت، وەك ئەوەی بۆ حەزرەتی سولەیمان ڕووی دا كاتێ كە بە زمانی پێغەمبەرایەتیی خاوێن و بێگەرد داوای كرد عەرشی بەلقیسی بۆ ئامادە بكرێت و، ئنجا ئەو عەرشەی – چ خۆی چ شێوەكەی – لە وڵاتی یەمەنەوە بۆ وڵاتی شام لە بەردەمدا ئامادە كرا. بێ گومان دەنگی پیاوانی ئامادەبووی دەوری ئەو عەرشەیش لە كاتی هێنانیدا بیسترا هەروەك شێوە و ڕوخساریشیان دەبینرا!

ئەم ئایەتە ئاماژەیەكی ڕەنگین دەكات بۆ ئامادە كردنی دەنگ و ڕەنگەكان لە چەندەها ماوەی دوورەوە.

كەواتە ئەم ئایەتە دەفەرموێ:

(ئەی كاربەدەستان! ئەی ئەوانەی كاروباری وڵاتتان لە ئەستۆ گرتووە! ئەگەر دەتانەوێت "دادگەری" هەموو لایەكی وڵاتەكەتان بگرێتەوە. ئەوا چاو لە حەزرەتی

سولەیمان بکەن و وەك ئەو هەوڵ بدەن هەموو ئەو شتانە ببینن و بزانن کە لە سەرانسەری زەویدا ڕوو دەدەن. چونکە ئەو فەرمانڕەوا دادگەرەی کە دەیەوێت ئاڵای دادپەروەری لە هەموو گۆشەیەکی وڵاتەکەیدا بشەکێتەوە و ئەو پادشایەش کە بە میهرەبانی و بەزەییەوە چاودێریی کاروباری هاوولاتیانی دەکات، ناگات بە ئامانجەکانی ئەگەر نەتوانێت - هەر کات بیەوێت - ئاگاداری هەموو هەرێم و لایەکی وڵاتەکەی بێت. خۆ ئەگەر توانیی بەو چەشنە ئاگادار بێت، ئەوا "دادگەری" بە تەواوەتی گشت لایەك دەگرێتەوە و، خۆیشی لە موحاسەبە و لێپرسینەوەی مەعنەوی ڕزگار دەکات).

خوای گەورە بە (واتای هێما)ی ئەم ئایەتە پیرۆزە لەگەڵ مرۆڤدا دەدوێت و، دەفەرموێ:

(ئەی نەوەی ئادەم! حوکمڕانیی وڵاتێکی یەکجار فراوانم دایە دەست یەکێك لە بەندەکانم و، ئاگاداربوونی ڕاستەوخۆشم پێ بەخشی سەبارەت بە بارودۆخ و ڕووداوەکانی زەوی، تاکو بتوانێت بە تەواوەتی دادگەری جێبەجێ بکات..

ئنجا مادەم توانا و لێهاتنێکی سروشتیم بە هو مروڤێك بەخشیوە بۆ ئەوەی ببێت بە جێنشین لە زەویدا، ئەوا بێ گومان بەپێی خواستی حیکمەتی خۆم ئەو بەهرە و توانایەشم داوەتێ کە بتوانێت بەهۆیانەوە سەیری هەموو گۆشە و لایەکی زەوی بکات و پەی بە ڕووداوەکانی ببات..

خۆ هەرچەندە مرۆڤ بە "تاکە کەسی"ناتوانێت بگات بەم پلەیە، بەڵام دەتوانێ بە "جۆر" و هاوڕەگەزەکەی پێی بگات.. گەر نەتوانێت لە ڕووی ماددییەوە ئەو پلەوپایەیە بە دەست بهێنێت، دەتوانێ بە شێوەیەکی مەعنەوی - بە وێنەی ئەوەی بۆ ئەولیا و پیاوچاکان ڕوو دەدات - پێی بەهرەمەند ببێت. کەواتە ئێوە دەتوانن سوود لەم نیعمەتە وەربگرن کە پێتان بەخشراوە..

دەسا خێراکەن کاری گەرموگوڕ ئەنجام بدەن و بە چوست و چالاکی لێ ببڕێن تاکو گۆی زەوی بە وێنەی باخچەیەکی بچووکی ڕەنگین بخەملێنن و، هاتوچۆی تێدا بکەن و، هەموو ڕووەکانی ببینن و، هەواڵ و ڕووداوەکانی هەموو شوێنێکی تر ببیستن، بێ ئەوەی ئەرکی بەندایەتیتان لە یاد بچێت).

هەروەها سەرنج لەم ئایەتە پیرۆزە بدەن کە دەفەرموێت:

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ (الملك: ١٥).

بەم جۆرە بینیمان کە چۆن ئەم ئایەتە پیرۆزەی سەرەتای ئەم نموونەیە، هیممەتی مرۆڤ دەبزوێنێت و بایەخیشی تێدا دەبووژێنێتەوە بۆ دۆزینەوەی هۆکار و ئامێرێك لە نێوان وردترینی پیشەسازییەکانیدا، کە بە هۆیەوە بتوانێت لە دوورترین شوێنەوە ڕەنگەکان ئامادە بێت.

○ نموونەیەکی تر:

﴿وآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الأَصْفَادِ﴾ (ص: ٣٨).

﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلاً دونَ ذلكَ وَكُنَّا لَهُمْ حافِظِينَ﴾(الأنبياء: ٨٢).

ئەم ئایەتە پیرۆزانە ئەوە دەگەیەنن کە:

جینني و شەیتانەکان و ڕۆحیانەتە چەپەڵەکان، بۆ حەزرەتی سولەیمان - دروودی لەسەر بێت - ژێربار و ملکەچ کرابوون و زێ لە شەڕ و خراپکارییان گیرابوو، هەروەك لە چەندین کاروباری بەسوودیشدا بەکارهێنرابوون.

کەواتە ئەم ئایەتانە دەڵێن:

تاقمی جینني، کە لە نێوان سەرنشینانی خاوەن هەست و شعووری گۆی زەویدا لە دوای ئادەمیزادەوە دێن و، لە گرنگی و بایەخدا پلەی دووهەمیان هەیە، دەگونجێ بکرێن بە خزمەتگوزاری مرۆڤ و پەیوەندییان لەگەڵ ببەسترێت و چاوپێکەوتنیان لەگەڵدا ساز بکرێت. تەنانەت دەگونجێ کە شەیتانەکان دوژمنایەتییان لەگەڵ مرۆڤدا بخەنە لاوە و، ناچار بکرێن خزمەتی مرۆڤ بکەن. وەك ئەوەی کە خوای گەورە ژێربار و ملکەچی کردن بۆ یەکێك لە بەندە ملکەچ و گوێڕایەڵەکانی فەرمانی خۆی.

واتە خوای گەورە، بە "واتای هێما"ی ئەم ئایەتانە، ڕووی گوفتار لە مرۆڤ دەکات و دەفەرموێت:

(ئەی مرۆڤ! من جینني و شەیتانەکان و خراپکارانیانم بۆ بەندەیەکی گوێڕایەڵی خۆم ملکەچ و ژێربار کرد. تۆش ئەگەر "نەفس"ی خۆت بۆ گوێڕایەڵیی فەرمانەکانی من ژێربار و ملکەچ بکەیت، ئەوا گەلێ بوونەوەری زۆرت تەنانەت جینني و شەیتانەکانیشت بۆ ژێربار دەخەم.

کەواتە ئەم ئایەتە پیرۆزە هێڵی دوا سنوور دەکێشێت و، باشترین ڕێی بەکەڵکی سوود لێ وەرگرتن دەستنیشان دەکات. تەنانەت ڕێگایەکیش دەکاتەوە بۆ "ئامادە کردنی گیانەکان" و "گفتوگۆکردن لەگەڵ جیننی"دا، کە ئەوەش دەرەنجامی تێکەڵبوونی هونەر و زانستەکانی مرۆڤە و، لە هێز و هەست و نەستە نائاساییە ماددی و مەعنەویەکانیەوە دەرکەوتووە و سەری هەڵداوە..

بەڵام نەك بەو جۆرەی کە لەم سەردەمەی ئێستادا بەکاردەهێنرێت. چونکە ئەو مرۆڤانەی کە ئێستا لەم بوارانەدا کار دەکەن بوون بە گاڵتەجاڕ و مایەی پێ ڕابواردن لە لایەن ئەو جنۆکانەوە کە هەندێ جار ناوی کەسانی مردوو لە خۆیان دەنێن و - بە پێچەوانەی مەبەستەوە - خۆیان بوونەتە گوێڕایەڵ و ڕامکراوی شەیتانەکان و ڕۆحیانەتە چەپەڵەکان!

ئەوەی ئێمە لێی دوایــن جیاوازە لەمانە و، تەنها لەو ڕێگایەوە دەبێت کە بەهۆی نهێنییەکانی قورئانی پیرۆزەوە ملکەچ بکرێن و ژێربار بخرێن و، لە خراپە و زیانەکانیشیان مرۆڤ دەرباز بکرێت!

○ پاشان ئەم ئایەتە پیرۆزە:

﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِياً﴾ (مريم: ١٧)..

هەروەها ئایەتەکانی تری هاوچەشنی کە ئاماژە بۆ بەرجەستەبوونی ڕۆحیانەتەکان دەکەن و، ئەو ئایەتانەش کە ئاماژەیان تێدایە بۆ هێنان و ژێربارخستنی دێوەکان لە لایەن حەزرەتی سولەیمانەوە - درورودی لەسەر بێت - هەروەك ئاماژە بۆ بەرجەستە بوونی ڕۆحانییەکان دەکەن، لە هەمان کاتیشدا ئاماژەیان تێدایە بۆ ئامادەکردنی گیانەکان (تحضير الأرواح).

بەڵام وریابە! ئامادەکردنی گیانە خاوێنەکان، کە ئەو ئایەتانە ئاماژەیان بۆ دەکەن، بەو شێوەیە نییە کە هاوچەرخەکانمان گیانەکان بۆ شوێنی گەمە و گاڵتەی خۆیان دەهێنن و کارێکە سەرتاپا گاڵتە پێکردنێکی سووك و ڕسوای ئەوتۆیە کە لەگەڵ شان و شکۆی ئەو ڕۆحیانەتە جیددی و بەڕێز و خاوەن ویقارانەدا ناگونجێ، ئەوانەی کە جیهانێکیان ئاوەدان کردووەتەوە کە یەکپارچە کاری جیددییە و جێی گەمە و گاڵتەی تێدا نابێتەوە.

بەڵێ مەبەست ئەوە نی‌یە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە دەکرێ "گیانەکان" بە جۆرێکی تر ئامادە بکرێن، بە وێنەی ئەوەی چەند ئەولیایەکی پیاوچاك بۆ مەبەستێکی گرنگ و ئامانجێکی بەرز و پێویست ئەنجامیان دا. وەك کەسانی هاووێنەی شێخ محێدینی عەرەبی، کە هەرکات بیانویستایە چاوپێکەوتنیان لەگەڵ ئەو ڕۆحیانەتە خاوێنانەدا ساز دەکرد و، ئەمان بەرەو لای ئەو ڕۆحیانەتانە کێش دەبوون و پەیوەندی‌یان لەگەڵدا دەبەستن و بۆ شوێنەکانی ئەوان دەڕۆشتن و، لە جیهانەکەیان نزیك دەبوونەوە و، سوودیان لە ڕۆحیانەتی ئەوان وەردەگرت.

تەنها ئەم ئامادە بوونی ڕۆحەیە کە ئەو ئایەتە پیرۆزانە ئاماژەی بۆ دەکەن و، لەم ئاماژەیەشدا هەست بە هاندان و تاسەبزواندنی مرۆڤ دەکرێت و، لە هەمان کاتیشدا هێڵی دوا سنووری ئەم چەشنە زانست و کارامەییە پەنهانە دەکێشێت و، جوانترین و باشترین شێوەشیان پێش چاو دەخات.

○ نموونەیەکی تر:

﴿إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالإِشْرَاقِ﴾ (ص: ١٨).

﴿يا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ﴾ (سبأ: ١٠).

﴿عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ﴾ (النمل:١٦).

ئەم ئایەتە پیرۆزانەی کە موعجیزاتی حەزرەتی داوود - درووودی لەسەر بێت - باس دەکەن، بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە خوای گەورە هێندە هێزی مەزن و دەنگ و ئاوازی خۆش و جوانی بە زیکر و تەسبیحاتی حەزرەتی داوود - درووودی لەسەر بێت - بەخشیبوو کە تەنانەت چیاکانیشی دەهێنایە حاڵ و جەزبەی شەوق و تاسەمەندی، بە ڕادەیەك کە دەتوت چیاکان گرامافۆنێکی گەورەن و زایەڵەی زیکر و تەسبیحاتی ئەو دەڵێنەوە، یاخود دەتوت مرۆڤێکی گەورەن لەناو ئەڵقەی زیکرێکدا کە لە دوای سەرگەورەی ئەو ئەڵقەیەوە زیکرەکان دووپات دەکەنەوە!

- ئایا ئەمە حەقیقەتە؟ یان ئایا دەگونجێ شتی وا لە ڕاستیدا ڕوو بدات؟!

- بەڵێ، ڕاستی‌یەکی بێ گومانە. چونکە ئایا ناگونجێ کە هەر چیایەك ئەشکەوتی تێدا بێت لەگەڵ هەموو مرۆڤێکدا بە زمانی ئەو مرۆڤە بدوێ و بە چەشنی "تووتی"

گوفتارەکانی ئەو کەسە دووپات بکاتەوە؟ خۆ ئەگەر لە بەردەم هەر شاخێکدا وتت: "الحمد لله" ئەویش لە ڕێی زایەڵە و دەنگدانەوەی دەنگەکەی تۆوە دەڵێت: "الحمد لله"..

جا مادەم خوای گەورە ئەم توانا و لێهاتنەی بە چیاکان بەخشیبێت، ئەوا دەکرێت ئەو توانا و لێهاتنە پتر دەربخرێت و بکەوێتە ڕوو. خۆ لەبەر ئەوەی خوای گەورە جگە لە "پێغەمبەرایەتی" جێنشینیی زەویشی - بە تایبەتی - بە حەزرەتی داوود - دروودی لەسەر بێت - بەخشیبوو، ئەوا تۆوی ئەو توانا و لێهاتنەی کە لای ئەو دەریخست، پتر گەشەی پێ سەند و بە جۆرێکی ئیعجازبەخش خستیە ڕوو، بە شێوەیەك کە لەگەڵ کاروبار و ئەرکی فراوانی "پێغەمبەرایەتی" و "فەرمانڕەوایەتی"ی ئەودا بگونجێت، بە ڕادەیەك کە چیا سەخت و گەردنکەشەکانیش، وەکو هەر سەربازێك گوێڕایەڵ و، بە وێنەی هەر شاگردێکی گوێ بیست لە بەردەستیدا و، چەشنی هەر موریدێکی خاوەن نەوازش لە ئەڵقەی زیکریدا، ملکەچی فەرمانەکانی ئەو بوون.

بەم پێیە، ئەو چیا مەزنانە، بە زمان و فەرمانی حەزرەتی داوود - دروودی لەسەر بێت - تەسبیحات و سوپاسگوزاریی بەدیهێنەری مەزنیان پێشکەش دەکرد و، هەر هێندەی کە حەزرەتی داوود - دروودی لەسەر بێت - زیکر و تەسبیحاتی دەست پێ دەکرد، یەکسەر چیاکانیش لەگەڵ ئەودا هەمان زیکر و تەسبیحاتیان دەوتەوە!

بەڵێ، سەرکردەی سوپا دەتوانێت لە ڕێی ئامێرەکانی پەیوەندی و هۆکارەکانی تەلەفۆنەوە زمانی سەربازە پەرش و بڵاوەکانی خۆی لەناو چیاکاندا بە زیکری "الله أکبر" بخاتە گەڕ، بە ڕادەیەك دەڵێی شاخەکان خۆیان سەرگەرمی تەهلیلە و وتنی "الله أکبر"ن!

جا ئەگەر سەرکردەیەکی ئادەمی بتوانێت چیاکان لە شێوەیەکی "مەجازی"دا و بە زمانی سەرنشینانی، بخاتە گوفتار.. دەبێ سەرکردەیەکی بەسام و شکۆی هەڵبژاردەی خوای گەورە چۆن بێت؟ ئایا ناتوانێت بە شێوەیەکی "حەقیقی" ئەو چیا و شاخانە بخاتە گوفتار و تەسبیحاتی ڕاستەقینە؟

ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە لە وتەکانی پێشوودا ڕوونمان کردەوە:

هەموو چیایەك خاوەنی کەسایەتی‌یەکی مەعنەویی تایبەت و تەسبیحاتێکی گونجاوی تایبەتی و عیبادەتێکی شایستەی تایبەت بە خۆیەتی. کەواتە هەروەك بە دەنگدانەوە و

زایەڵەی دەنگەكانی مرۆڤ هەموو چیایەك تەسبیحات دەكات، هەر بۆ خۆیشی بە زمانە تایبەتی‌یەكانی، تەسبیحاتی تایبەتی پێشكەشی بەدیهێنەری شكۆمەندی خۆی دەكات.

O هەروەها:

﴿والطَّيْرَ مَحْشُورَةً﴾ (ص: ١٩).

﴿عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ﴾ (النمل: ١٦).

ئەم ئایەتانە دەریدەخەن كە: خوای گەورە حەزرەتی داوود و سولەیمانی - درووودیان لەسەر بێت - فێری گوفتاری هەموو جۆرە باڵندەكان كردووە و، لە زمانی توانا و لێهاتنیشیان شارەزای كردوون. واتە لەو كارانەی كە لەگەڵیاندا دەگونجێ و چۆنێتیی سوود لێ وەرگرتنیان، ئاگاداری كردوونەتەوە.

بەڵێ، ئەم حەقیقەتە ڕاستی‌یەكی مەزنە. چونكە مادەم ڕووی زەوی سفرە و خوانێكی خواوەندی میهرەبانە و بۆ مەبەستی ڕێزنان لە مرۆڤ ڕاخراوە، ئەوا دەگونجێ زۆربەی ئەو ئاژەڵ و باڵندانەی كە سوود لەم سفرە وخوانە وەردەگرن، لە خزمەتی مرۆڤدا بن و بۆ ئیشوكارەكانی ئەو ژێربار خرابن..

چونكە ئەو مرۆڤەی كە خزمەتكارە بچووكەكانی چەشنی هەنگ و كرمی ئاورێشمی بۆ خۆی خستووەتەكار و، سوودی لە ئیلهامە خواییەكانی ئەوان وەرگرتووە و.. كۆتری نامەبەری لە هەندێ كاروباری خۆیدا بەكارهێناوە و.. تووتی و باڵندەكانی هاوچەشنی هێناوەتە قسە و گوفتار و، بەم كارەی گەلێ كردەوەی جوانی نوێی خستووەتە سەر شارستانێتیی خۆی..

ئەم مرۆڤە، هەروەك سوودی لە ئاژەڵە ماڵی و ڕامكراوەكان وەرگرت، دەشتوانێت گەلێ سوودی زۆری تری دەست بكەوێت گەر شارەزای زمانی توانا و لێهاتنی سروشتیی باڵندەكان و ئاژەڵەكانی تر بێت. چونكە باڵندە و ئاژەڵەكان گەلێ ڕەگەز و جۆری زەبەندە و جیاوازیان هەیە.

بۆ نموونە: گەر مرۆڤ فێری زمانی توانا و لێهاتنی ئەو چەشنە چۆلەكانە بێت كە لە جۆری ڕیشۆلەن و كوللە دەخۆن و ڕێ لە زیادبوونی دەگرن و، گەر بتوانێت كارەكانی ئەم چەشنە چۆلەكەیە ڕێكبخات و كۆنترۆڵی بكات، ئەوا دەتوانێت بۆ قەلاچۆكردنی كوللە بەكاریان بهێنێت!

واتە ئەو کاتە مرۆڤ توانیویەتی سوود لەم جۆرە باڵندەیە وەربگرێت و لە چەندین کاروباری گرنگدا بە خۆڕایی بیانخاتە کار.

جا ئەم چەشنە سوود لێ وەرگرتن و بەکارهێنانەی توانا و لێهاتنی باڵندەکان و خستنە قسەی بێ گیانەکان (چەشنی تەلەفۆن و گرامافۆن) ئایەتە پیرۆزەکەی پێشوو هێڵی دواسنووری بۆ کێشاون.

کەواتە خوای گەورە بە "واتای هێما"ی ئەم ئایەتە پیرۆزانە دەفەرموێت:

(ئەی نەوەی ئادەم! یەکێك لە بەندە خاوێن و بێگەردەکانم، کە هاوڕەگەزی ئێوە بوو، گەلێ بەدیهاتووی مەزنم لە موڵکی خۆمدا بۆ ملکەچ و گوێڕایەڵ کرد و خستمنە قسە بۆی و کردمن بە چەند خزمەتگوزار و سەربازێکی دەستپاك و گوێڕایەڵ لە خزمەتی ئەودا، تاکو پێغەمبەرێتی‌یەکەی و دادگەری‌یەکەی لە سنووری فەرمانڕەوایی دەوڵەتەکەیدا بپارێزن.

هەریەك لە ئێوەش چەندین توانا و لێهاتن و بەهرەم پێ بەخشیون تاکو ببن بە جێنشینی زەوی و، ئەمانەتێکی هێندە مەزنم پێ سپاردوون کە ئاسمانەکان و زەوی و چیاکان نەیانتوانی بیخەنە ئەستۆی خۆیانەوە. کەواتە دەبێ ئێوە ملکەچ و فەرمانبەرداری فەرمانەکانی ئەو خواوەندە بن کە جڵەوی ئەم بوونەوەرانەی لە دەستدایە، تاکو بوونەوەرە پەرش و بڵاوەکانی ناو موڵکی ئەو، جڵەوی خۆیان بدەنە دەستتان.

کەواتە ئێوە ئەم ڕێگایەتان بۆ تەخت کراوە و دەرگاتان بۆ خراوەتە سەر پشت، گەر بتوانن بە ناوی بەدیهێنەری مەزنەوە جڵەوی ئەو بوونەوەرانە بگرنە دەست و، بۆ پلەیەکی ئەوتۆ بەرز ببنەوە کە شایانی بەهرە و لێهاتنەکانتان بێت.

مادەم ڕاستی بەم جۆرەیە، ئەوا تۆش ئەی مرۆڤ! بە گاڵتەوگەپ و کاری بێ واتا و بێ سوودی (چەشنی گرامافۆن و کۆتر و تووتی)یەوە خۆت خەریك مەکە، بەڵکو لە پێناوی بەدەستهێنانی گەمە و گاڵتەیەکی یەکجار نیان و خاوێندا هەوڵ بدە و، تامی خۆشترین و بەلەزەتترینی جۆرەکانی "تەسلیە" و دڵارامی بچێژە و، وەك حەزرەتی داوود - دروودی لەسەر بێت - چیاکان بکە بە گرامافۆنی دەنگدەرەوەی زیکرەکانت و، بە ئاوازی زیکر و تەسبیحی درەخت و ڕووەکەکانیش ئاوی گوێی خۆت بدە، ئەوانەی کە هەر ئەوەندەی سروەیەکیان بەر دەکەوێت یەکسەر بە وێنەی ژێی ئامێرە دەنگی‌یەکان، دەنگی سازگار و ئاوازی نەرم و ناسکیان لێ بەرز دەبێتەوە..

ئیتر بەم زیکرە بڵند و بەرزە، چیاکان هەزاران زمانی زیکر گۆی تەسبیحات گوزارت بەرچاو دەخەن و، لە ماهییەت و ناوەڕۆکێکی گەلێ سەیری ناو بوونەوەرە سەرسووڕهێنەکاندا دەردەکەون. ئەو کاتە زۆربەی باڵندەکان - بە وێنەی پەپووی حەزرەتی سولەیمان، دروودی لەسەر بێت - پۆشاکی هاوڕێی ئازیز و هاودەمی خۆشەویست دەپۆشن و، دەبن بە خزمەتگوزاری گوێڕایەڵ بۆت و، دڵارامی و تەسلییەی بێگەرد و گاڵتە و گەپی خاوێنت پێ دەبەخشن.

ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە ئەم زیکرە بەرز و بڵندە دەتگەیەنێتە ئەوەی کە توانا و لێهاتن و بەهرە شارراوە و ئەسپەردە کراوەکانی ناو ماهییەتت بیووژێنەوە و، لەم ڕێیەوە نایەڵن لە پلەوپایەی بەرزی ماهییەتی مرۆڤانەت بکەویتە خوارەوە.

ئیتر دوای ئەوە، جۆرەکانی گەمە و گاڵتەی بێ کەڵك و بێ سوود بەرەو بنکی شیو و دۆڵی پلە نزمەکان کێشت ناکەن)!

○ نموونەیەکی تر:

﴿قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْداً وَسَلاماً عَلَى إبراهيم﴾ (الأنبياء: ٦٩).

ئەم ئایەتە پیرۆزە موعجیزەی حەزرەتی ئیبراهیم - دروودی لەسەر بێت - دەردەخات و، سێ ئاماژەی ناسکیشی تێدایە:

یەکەمیان: ئاگر - وەك هەموو هۆکارێکی تر - جڵەوی خۆی بە دەستی خۆی نییە و بە هەڕەمەکی و ئارەزووی خۆی کار ناکات، بەڵکو بەپێی ئەو فەرمانەی بەسەریدا دەسەپێنرێت، ئەرکی ئەستۆی ڕادەپەڕێنێت. ئەوەبوو حەزرەتی ئیبراهیمی نەسووتاند، چونکە فەرمانی نەسووتاندنی ئەوی پێ درا.

دووهەمیان: پلەیەك لە ئاگردا هەیە کە بەهۆی ساردبوونی لەڕادەبەدەری، شتان دەسووتێنێت! واتە کاریگەریی چەشنی سووتانی لێ دەبێتەوە. ئەوەتا خوای گەورە بە وشەی ﴿سَلاماً﴾[1] لەگەڵ "ساردی"ی ئاگرەکەدا دەدوێت و، پێی دەفەرموێت:

هەروەك "گەرمی" ئیبراهیمی نەسووتاند، تۆیش مەیسووتێنە.

واتە ئاگر لەو پلە ساردەدا دارای کاریگەرییەکی چەشنی سووتاندنە. کەواتە لە یەك کاتدا ئاگریشە و ساردیشە.

---

(١) یەکێك لە تەفسیرەکان دەڵێت: ئەگەر خوای گەورە نەیفەرمووایە: ﴿سَـــلاماً﴾ ئەوا ساردیی ئاگرەکە حەزرەتی ئیبراهیمی دەسووتاند! (دانەر)

بەڵێ، وەك لە زانستی "سروشت"دا باس کراوە، ئاگر چەند پلەیەکی جیاجیا و جۆراوجۆری هەیە. یەکێك لەو پلانە لە شێوەی ئاگرێکی سپیدایە، گەرمی‌یەکەی بڵاو ناکاتەوە، بەڵکو گەرمی لە دەوروبەری خۆی بەدەست دەهێنێت و، بەم حاڵەتەشی شلەمەنی‌یەکانی دەوروبەری دەخاتە دۆخی بەستنەوە! وەك بڵێی بە ساردی‌یەکەی شتان دەسووتێنێت!

"زەمهەریر"یش جۆرێکی ئاگرە و بە ساردی‌یەکەی شت دەسووتێنێت. کەواتە لە دۆزەخدا کە هەموو پلە و جۆرەکانی ئاگری تێدایە، بوونی زەمهەریر کارێکی پێویستە.

سێهەمیان: هەروەك "ئیمان" کە "ماددەیەکی مەعنەوی"یە و رێ لە کاریگەریی ئاگری دۆزەخ دەگرێت و موسڵمانانی لێ رزگار دەکات.. هەروەها وەك "ئیسلام"یش کە زرێ‌یەکی پارێزەر و قەڵایەکی قایم و مەحکەمە، موسڵمانان لە ئاگر دەپارێزێت..

بە هەمان جۆر، "ماددەیەکی ماددی"ش هەیە کە وەك زرێ رێ لە کاریگەریی ئاگری دنیا دەگرێت. چونکە خوای گەورە لەم دنیایەدا، کە خانەی دانستە، لەسەر خواستی ناوی "الحکیم"ی خۆی و لە ژێر پەردەی هۆکارەکاندا کارەکانی بەڕێ دەکات. لەبەر ئەمە، ئەو ئاگرەی کە بۆ حەزرەتی ئیبراهیم - دروودی لەسەر بێت - ساز کرا، هەروەك جەستەی حەزرەتی ئیبراهیمی نەسووتاند، بەرگ و پۆشاکەکانیشی نەسووتاند!

کەواتە ئەم ئایەتە پیرۆزە هێمایە بۆ ئەوەی کە:

(ئەی شوێنکەوتووان و میللەتی ئیبراهیم! چاو لە ئیبراهیم بکەن.. با "تەقوا" پۆشاکتان بێت کە پۆشاکی ئیبراهیم بوو.. لە بەرامبەر دوژمنە مەزنەکەتان، کە ئاگرە لە دنیا و قیامەتدا، تەقوا بکەن بە زرێی پارێزەر و قەڵای مەحکەمتان. جا هەروەك ئەگەر پۆشاکی تەقوا و ئیمانتان بە باڵای رۆحتان پۆشی، لە شەڕی ئاگری دۆزەخ رزگارتان دەکات.. بە هەمان جۆر، خوای گەورە چەند ماددەیەکی لەناو زەویشدا حەشار داوە کە لە زیانی ئاگر دەتانپارێزن. دەسا خێراکەن ئەو ماددانە بدۆزنەوە کە رێ لە گەرمی دەگرن و لەناو زەویدا دەریانبهێنن و لەبەریان بکەن).

بەم جۆرە، مرۆڤ لە ئەنجامی باس و لێکۆڵینەوە و دۆزینەوەکانیدا، ماددەیەکی دۆزی‌یەوە کە ئاگر نایسووتێنێت، بەڵکو بەرهەڵست لە ئاگر دەکات و، مرۆڤ دەتوانێت بەرگ و پۆشاکی بۆ خۆی لێ بدوورێت.

ڕادەی بەرزی و بڵندیی ئەم ئایەتە پیرۆزە لەگەڵ دۆزینەوەی ئەم ماددە دژ بە ئاگرەی کە مرۆڤ دۆزیویەتیەوە بەراورد بکە و، ئنجا بزانە کە چۆن ئەم ئایەتە پۆشاکێکی ڕەنگینی دەرخست کە لە کارگەی "حنیفاً مســـلماً"دا چنراوە و، هەرگیزاو هەرگیز نادڕێت و، هەتاهەتایە پارێزگاریی قەشەنگی و جوانی‌یەکەی خۆی دەکات!

○ نموونەیەکی تر:

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ (البقرة: ٣١).

ئەم ئایەتە پیرۆزە موعجیزەی هەرە مەزنی حەزرەتی ئادەم - درووودی لەسەر بێت - لە دەعوای "خەلافەتی هەرەمەزن"دا دەردەخات، کە بریتی‌یە لە:

فێرکردنی ناوەکان (تعليم الاسماء)..

جا هەروەك موعجیزاتی پێغەمبەرانی تر - درووودیان لە سەر بێت - هێما بوون بۆ چەند کارێکی دەراسا و تایبەت بوون بە هەریەك لەو پێغەمبەرانە، موعجیزەی باوکی پێغەمبەران و فاتیحی دیوانی پێغەمبەرێتیش "حەزرەتی ئادەم" - درووودی لەسەر بێت - ئاماژەیەکی تەواو نزیك لە ڕاشکاوی‌یەوە بۆ ئەوپەڕی کەماڵی بەشەری و، پێشکەوتنەکانی و، دوا ئامانج و مەبەستەکانی، دەکات.

وەك بڵێی خوای گەورە لە ڕێی "واتای ئاماژەیی"ی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە، دەفەرموێت:

(ئەی نەوەی ئادەم! سەرکەوتنی باوکە ئادەمتان - لە دەعوای خەلافەتدا - بەسەر مەلائیکەتاندا بە هۆی فێربوونی هەموو ناوەکانەوە بوو کە من فێرم کردبوو. خۆ ئێوەش نەوە و میراتگری توانا و بەهرەکانی ئەون. دەسا هەموو ناوەکان فێر بن، تاکو لە بەردەم هەموو بووەوەراندا شایستەییتان بۆ هەڵگرتنی ئەمانەتە هەرە مەزنەکە بچەسپێنن.. ئەوەتا ڕێگاتان بۆ تەخت کراوە کە بگەن بە بەرزترینی پلەوپایەکانی ناو گەردوون و، ئەم زەوی‌یە بەدیهاتووە زەبەلاحەشتان بۆ ڕام و گوێڕایەڵ کراوە.. دەسا ڕاپەڕن و هەنگاو بنێن.. ڕێگاتان لە بەردەمدا کراوەتەوە.. دەست بە هەموو یەکێك لە ناوە جوانەکانمەوە بگرن با بەرز بینەوە. بەڵام وریا بن! شەیتان یەك جار باوکتانی لەخشتەبرد و لەو پلە بەرزەی بەهەشتەوە، بە شێوەیەکی کاتی، هێنرایە خوار بۆ زەوی..

کەواتە هەرگیز لە پێشکەوتنتاندا شوێن پێی شەیتان هەڵنەگرن. چونکە دەبێت بە مایەی پێ ترازان و کەوتنە خوارەوەتان لە ئاسمانەکانی حیکمەتی خواوەندەوە بەرەو گومڕایی ماددیی سروشتی.. سەرتان بەرز بکەنەوە و ڕوانین و بیرتان بە وردی ئاراستەی

ناوه جوانه‌كانم بكه‌ن و، زانست و پێشكه‌وتنتان بكه‌ن به‌ چه‌ند پەیژه و پليكانه‌يه‌ك بۆ مه‌به‌ستي سه‌ركه‌وتن به‌ره‌و ئه‌و ئاسمانانه، تاكو بگه‌ن به‌ "حه‌قيقه‌ت"ی كه‌مالْ و ڕاستي و سه‌رچاوه ئه‌سلي و ڕه‌سه‌نه‌كاني زانسته‌كانتان كه‌ ناوه جوانه‌كانمن. ئه‌و كاته‌ش به‌ چاويلكه‌ی ئه‌و ناوانه و به‌سيره‌تي دڵه‌كانتان بۆ په‌روه‌ردگارتان بڕوانن).

ڕوونكردنه‌وه‌ی سه‌رنجێكی گرنگ و نهێنی‌يه‌كی گرنگتر

له‌و ڕووه‌وه كه خوای گه‌وره چه‌نده‌ها توانا و لێهاتني له مرۆڤدا كۆ كردووه‌ته‌وه، ئه‌وا هه‌رچی كه‌مالي زانستي و پێشكه‌وتني هونه‌ری و كاره ده‌راساكاني دۆزينه‌وه و ته‌كنۆلۆژيای مرۆڤ هه‌ن، ئه‌م ئايه‌ته پيرۆزه به گوزارشتي "ناو فێركردن" ﴿وعَلَّمَ آدَمَ الأَسماءَ كُلَّها﴾ هه‌موويانی ده‌ربڕيوه.

ئه‌م گوزارشت و شێوه ده‌ربڕينه هێمايه‌كي به‌رز و وردی تێدايه كه بريتي‌يه له‌وه‌ی:

هه‌موو كه‌مالْ و، زانست و، پێشكه‌وتن و، هونه‌رێك - هه‌رچي‌يه‌ك بێت - "ڕاستي"يه‌كي به‌رز و بڵندی هه‌يه، ئه‌و ڕاستي‌يه‌ش پاڵي به يه‌كێك له ناوه جوانه‌كاني خوای گه‌وره‌وه داوه..

به‌م پاڵدانه‌وه‌يه‌شي به‌و ناوه‌ی كه دارای چه‌ندين په‌رده‌ی جياواز و جۆراوجۆر و بازنه‌ی جياجيای ده‌ركه‌وتنه، هه‌ر يه‌ك له‌و هونه‌ر و كه‌مالْ و سنعه‌ته، كه‌مالي خۆی به‌ده‌ست ده‌هێنێت و ده‌بێت به ڕاستي‌يه‌كي ڕه‌سه‌ن و ڕاسته‌قينه. ده‌نا هه‌ريه‌كه‌يان سێبه‌رێكي ناته‌واوی، قرتاوی، كزی، تێكه‌ڵوپێكه‌ڵ ده‌رده‌چێت.

بۆ نموونه: "ئه‌ندازه" يه‌كێكه له زانسته‌كان. "ڕاستي" و "ئه‌وپه‌ڕی ئامانجي" ئه‌م زانسته له گه‌يشتندايه به ناوی جواني "العدل والمقدر"ی خوای گه‌وره و، بينيني دره‌وشانه‌وه پڕ له داناييه‌كاني ئه‌و ناوه پيرۆزه - به هه‌موو مه‌زني و سامێكيه‌وه - له ئاوێنه‌ی زانستي "ئه‌ندازه"دا.

هه‌روه‌ها - بۆ نموونه - "پزيشكي" زانست و كارامه‌يي و پيشه‌يه له هه‌مان كاتدا. ناوه‌رۆك و ڕاستيي ئه‌م زانسته پاڵي به يه‌كێك له ناوه جوانه‌كاني خوای گه‌وره‌وه داوه كه ناوی "الشافي"يه. جا به بينيني دره‌وشانه‌وه ميهره‌بانه‌كاني ناوی "الشافي"ی خوای گه‌وره له ده‌رمانه په‌رش و بڵاوه‌كاني ڕووی زه‌ويدا - كه ده‌رمانخانه‌يه‌كي مه‌زنه - ئه‌م زانستي پزيشكي‌يه به كه‌مالي خۆی ده‌گات و ده‌بێت به ڕاستي‌يه‌كي ڕاسته‌قينه.

هەروەها ئەو زانستانەی کە لە ڕاستی‌یەکانی بوونەوەران دەدوێن، وەك: (فیزیا و کیمیا و ڕووەکزانی و زیندەوەرزانی) کە چەند زانستێکن لە ڕاستیدا (دانستی شتان)ن.. دەگونجێ ئەمانە ببن بە "زانستی ڕاستەقینە". ئەمەش بە بینینی درەوشانەوە هەرە مەزنەکانی ناوی "الحکیم"ی خوای گەورە لە شتاندا، وەك درەوشانەوەکانی: کارسازی و، پەروەردە و، چاودێری و، بینینی سوود و بەرژەوەندی‌یەکانی ئەم درەوشانەوانە لە هەموو شتێکدا. واتە بە پاڵدانەوەی ئەم زانستانە بە ناوی "الحکیم"ی خوای گەورەوە، ئەو دانستە دەبێت بە دانایی ڕاستەقینە. دەنا یان دەبن بە چەند خورافەتێك کە هیچ کەڵك و سوودێکیان نەبێت، یان ڕێ بۆ گومڕایی تەخت دەکەن، وەك ئەوەی لە فەلسەفەی ماددیی سروشتیدا بەدی دەکرێت.

وا ئەم سێ نموونەیەمان بۆ باس کردیت. تۆیش بۆ خۆت زانست و هونەر و کەماڵاتەکانی تریان لەسەر قیاس بکە.

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز بەم ئایەتە پیرۆزەی خۆی، دەستی هاندان و تەشویق بەسەر پشتی گرۆی مرۆڤدا دەهێنێت و، ئاماژە بۆ بەرزترین و دوورترین سنوور دەکات کە لە پێشکەوتنی ئێستایدا گەلێ کەمتەرخەمیی تێدا نواند و پێیان نەگەیشت.

وەك بڵێی قورئانی پیرۆز بە گرۆی مرۆڤ بڵێت: خێراکە.. پێشکەوە.. هەنگاو بنێ!

لێرەدا بەم گەوهەرە بەنرخەی گەنجینە هەرە مەزنەکەی ئەم ئایەتە پیرۆزە واز دەهێنین و ئەم دەرگایە دادەخەین.

نموونەیەکی تر: کۆتایی هێنەر بە دیوانی پێغەمبەرێتی و پێشەوای پێغەمبەران ﷺ کە سەرجەم موعجیزاتی هەموو پێغەمبەرانی تر بە تەنها یەك موعجیزەی تەسدیقی دەعوای پێغەمبەرێتیی ئەو دادەنرێن و.. کە مایەی شانازیی هەموو جیهانەکانە و.. ئایەتی ئاشکرا و ڕوونکەرەوەی سەرجەم پلە و پایەکانی ناوە جوانەکانی خوای گەورەیە، ئەو ناوانەی کە بە کورتی و پوختی خوای گەورە حەزرەتی ئادەمی لێ فێر کردن..

ئەم محەممەدە پێغەمبەر و خۆشەویستەی خۆی ﷺ کە بە "شکۆمەندی"ی خوای گەورە، پەنجەی خۆی بەرز کردەوە و مانگی دوولەت کرد و، هەر هەمان پەنجەشی نزم کردەوە و بە "جوانی"ی خوای گەورە، ئاوی کەوسەر ئاسای هەڵقوڵاند و.. گەلێ موعجیزەی تری وەك ئەمانەی کە لە هەزار دانە تێپەڕ دەبن، ئاشکرا کرد..

ئەم پێغەمبەرە ئازیز و گەورەیە ﷺ، قورئانی پیرۆزی بە چەشنی موعجیزەی گەورەی خۆی خستووەتە ڕوو، تەحەددای جینی و ئادەمیزادیشی بەم قورئانە کردووە کە دەفەرموێ:

﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَـذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً﴾ (الإسراء: ٨٨).

ئەم ئایەتە پیرۆزە و ئایەتەکانی تری هاوچەشنی، سەرنجی جینی و ئادەمیزاد بۆ درەخشانترین و زەقترینی ڕووەکانی ئیعجاز لەم موعجیزە نەمرە هەمیشەییەدا ڕادەکێشن و، ئاوڕیان پێ دەدەنەوە بۆ لای ئەو ڕەوانییە حەق و ڕاستەقینەیەی کە لە ڕوونکردنەوەکانیدا هەیە و ئەو ڕەوانبێژییە بەرزەی کە لە دەربڕینەکانیدا بە ئاشکرا دیارە و، ئەو شموول و هەمەلایەنگیرییەی لە واتاکانیدان و، ئەو بەرزی و سازگارییەش کە لە شێوازە جۆراوجۆرەکانیدا دەردەکەون..

ئەوەتا قورئانی پیرۆز لە کاتی نازڵبوونیەوە تا ئێستا و لەمەولاش تا دنیا دنیایە، تەحەددای سەرجەمی جینی و ئادەمیزاد دەکات و، شەوق و تاسەمەندیی لایەنگرانی دەبزوێنێت و، سەرسەختیی نوستووی دوژمنانی بەخەبەر دێنێت و، بە شەوقێکی گەورە و هەڕەشەیەکی توندوتیژ هانی هەموویان دەدات کە لاسایی بکەنەوە و هاوێنەی قورئان پەیدا بکەن. تەنانەت خوای گەورە ئەم موعجیزە هەرە مەزنە لە جێگایەکی بەرزدا دەخاتە پێش چاوی خەڵکی. وەك بڵێی تاکە ئامانجی هاتنی مرۆڤ بۆ دنیا ئەوە بێت کە ئەم موعجیزە هەرە مەزنە بکات بە دەستووری ژیان و ئامانجی ئاواتەکانی.

لەمانەی پێشەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە:

هەریەکە لە موعجیزاتی پێغەمبەران - درووودیان لەسەر بێت - ئاماژە بۆ یەکێك لە کارە دەراساکانی تەکنۆلۆژیای مرۆڤ دەکەن. بەڵام موعجیزەکەی حەزرەتی ئادەم - درووودی لەسەر بێت - ئاماژە بۆ پێڕستی سەرجەم کارە دەراساکانی کەماڵات و هونەر و زانستەکان دەکات و، شەوقی مرۆڤ بۆ هەموویان دەبزوێنێت، جگە لەوەی کە زۆر بە پوختی ئاماژەشی تێدایە بۆ بناغەکانی پیشەسازی.

موعجیزە هەرەمەزنەکەی پێغەمبەری مەزن حەزرەتی محەممەدیش ﷺ کە قورئانی پیرۆزی خاوەن ڕوونکردنەوەی ئیعجازبەخشە، لەبەر ئەوەی ڕاستیی "فێرکردنی ناوەکان"ی بەوپەڕی ڕوونی و درێژەپێدانێکی تەواوەتی تێدا دەرکەوتووە، ئەوا ئامانجە

ڕاستەکانی هونەر و زانستە ڕاستەقینەکان و کەماڵات و بەختەوەریی هەردوو دنیای زۆر بە ئاشکرایی ڕوون کردووەتەوە و، مرۆڤیان بۆ لا ئاراستە دەکات و حەز و ئارەزووی توندیان تێدا دەورووژێنێت. بە ڕادەیەك کە بە شێوازی هاندان و تەشویق ڕوونی دەکاتەوە کە:

(ئەی مرۆڤ! ئامانجی هەرەبەرزی بەدیهێنانی گەردوون بریتی‌یە لەوەی کە تۆ لە بەرامبەر دەرکەوتنی پەروەردگاریتیی خواوەندەوە، بەندایەتی‌یەکی گشتی و هەمەکی ئەنجام بدەیت.. ئامانجی سەرەکیی بەدیهاتنی تۆش لەوەدایە کە لە ڕێی زانست و کەماڵاتەکانەوە بگەیتە پلەوپایەی ئەو بەندایەتی‌یە)!

قورئانی پیرۆز - لەم بوارەدا - گەلێ دەربڕینی جۆراوجۆری ڕەنگین و ئیعجاز بەخشی هەیە و، ئاماژەیان پێ دەکات بۆ ئەوەی کە:

گرۆی مرۆڤ، لە دواڕۆژگارەکانی ژیانی سەر زەویدا، ڕوو لە زانستەکان دەکات و ئاوڕ لە هونەرەکان دەداتەوە و، هەموو هێزێکی لەو هونەر و زانستانەوە وەردەگرێت و، لەو ڕێیەوە "زانست" جڵەوی هێز و فەرمانڕەوایی دەگرێتە دەست.

ئنجا دەبینیت قورئانی پیرۆز لە پێشدا ڕەوانیی "بەیان" و ڕەوانبێژیی "گوفتار" پێش دەخات و زۆر جار دووپاتیان دەکاتەوە، وەك بڵێی بەم کارەی هێما دەکات بۆ ئەوەی کە ڕەوانبێژی و ڕەوانیی گوفتار - کە درەخشانترینی هونەر و زانستەکانن - لە ئاخر زەماندا جوانترین پۆشاك و ڕەنگینترین شێوەیان دەپۆشن، بە ڕادەیەك کە خەڵکی ئەو سەردەم و ڕۆژگارە تیژترین چەکی خۆیان لە ڕەوانی و سیحری "بەیان"دا بەدەست دەهێنن و، سامناکترین هێزیشیان لە ڕەوانبێژیی گوفتار و دەربڕیندا وەردەگرن، کاتێ کە بیر و باوەڕەکانیان ڕوون دەکەنەوە و دەیانەوێت قەناعەتیش بە کەسانی تر ببەخشن، یان کاتێ کە ڕا و بڕیارەکانیان لە زەمینەی واقیعدا پیادە و جێبەجێ دەکەن!

پوختەی ئەمانەی پێشوو:

زۆربەی ئایەتە پیرۆزەکان، کلیلی خەزێنەی کەماڵێکی بەرز و گەنجینەیەکی زانستیی مەزنن. گەر حەز دەکەیت بگەیتە ئاسمانەکانی قورئانی پیرۆز و ئەستێرەی ئایەتەکانی، ئەوا هەر (بیست وتەکانی پێشوو) بکە بە بیست پلەی پلیکانەیەك تاکو بگەیتە ئەوێ[1]. ئنجا بەم بیست وتەیە مەودای درەخشانیی خۆری قورئانی پیرۆز ببینە و،

---

(١) تەنانەت هەرسی وسێ "وتە" و سی وسێ "مەکتووب" وسی وسێ "بریسکە" و سیازدە "تیشك"ەکان پەیژەیەکی سەد و بیست پلیکانەیی پێکدەهێنن بۆ ئەو بەرزبوونەوەیە. (دانەر)

سەرنج بدە و بزانە کە چۆن قورئانی پیرۆز ڕووناکیی خۆی بەسەر ڕاستییەکانی "ئولووهییەت" و ڕاستییەکانی "بوونەوەران"دا پەخش دەکات و، چۆن ڕووناکییە درەخشانەکەی سەرجەمی بوونەوەران دەگرێتەوە.

ئەنجام:

مادەم ئەو ئایەتانەی کە تایبەتن بە موعجیزاتی پێغەمبەرانەوە - درووودیان لەسەر بێت - جۆرە ئاماژەیەکیان بۆ کارە دەراساکانی پێشکەوتن و زانست و پیشەسازیی ئێستا تێدایە و، جۆرە دەربڕینێکیان بەکار هێناوە دەڵێی دوا سنووری ئەو زانست و پیشەسازییانە دەستنیشان دەکەن.. مادەم بێ هیچ گومانێکیش چەسپاوە، تەنانەت زانایان ڕاوبۆچوونیان لەوەدا یەکانگیر بووە کە هەموو ئایەتێك دارای گەلێ دەلالەتن لەسەر چەندین واتای جۆراوجۆر.. مادەم چەندەها فەرمانی ڕەها بۆ مرۆڤ دەرکراوە کە شوێن پێی پێغەمبەران - درووودیان لەسەر بێت - هەڵبگرن و چاویان لێ بکەن..

ئەوا دەتوانرێت بوترێت:

هاودەم لەگەڵ ئەو واتا ڕاشکاوانەی کە ئایەتەکانی پێشوو دەیاندەن بە دەستەوە، بە شێوازی "ئاماژە"ش گەلێ دەلالەتی شەوق بەخش و هاندەریشیان تێدایە بۆ گرنگترین زانست و تەکنۆلۆژیای ئادەمیزاد.

دوو وەڵامی گرنگ بۆ دوو پرسیاری سەرنج ڕاکێش

◆ پرسیاری یەکەم:

ئەگەر دەڵێیت: خۆ قورئانی پیرۆز لەبەر مرۆڤ نازڵ بووە، ئەدی بۆچی بە ڕاشکاوی لە کارە دەراساکانی شارستانێتیی نوێ نادوێت، کە بەلای مرۆڤەوە زۆر گرنگن.. بەڵکو تەنها بە "هێمایەکی سادە" یان "ئاماژەیەکی پەنهان و ناسك" یان "بێدارییەکی لاواز" بەسەریان دەکات؟

وەڵام:

کارە دەراساکانی شارستانێتیی مرۆڤ بەلای قورئانەوە شایانی لەوە زیاتر نین. چونکە ئەرکی سەرەکیی قورئانی پیرۆز بریتییە لەوەی کاروبار و کەماڵاتی "بازنەی پەروەردگاریێتی" و کارمەندی و ئەرك و حاڵەتەکانی "بازنەی بەندایەتی" فێری گرۆی مرۆڤ بکات.

لەبەر ئەوە، ماف و بەشی کارە دەراساکانی مرۆڤ لەو دوو بازنەیەدا، جگە لە هێمایەکی لاواز و ئاماژەیەکی پەنهان چیی تر نییە. دەنا گەر ئەو کارە دەراسایانە داوای مافی خۆیان لە "بازنەی پەروەردگاریتی" بکەن، تەنها ماف و بەشێکی کەمیان دەکەوێت..

بۆ نموونە: ئەگەر فڕۆکەی دەستکردی مرۆڤ[1]داوا لە قورئانی پیرۆز بکات و بڵێت:

- "مافی باسکردن و جێگایەکم لە نێوان ئایەتەکاندا بدەرێ"..

ئەوا فڕۆکەکانی بازنەی پەروەردگاریتی - کە زەوی و مانگ و سەرجەم هەسارە گەڕۆکەکانن - لێی ڕادەپەڕن و، بە زمانی قورئانی پیرۆزەوە پێی دەڵێن:

- "تۆ تەنها بە ئەندازەی قەبارەکەت دەتوانیت جێگای خۆت لێرەدا بگریت، نەك زیاتر".

هەروەها ئەگەر کەشتیی بندەریایی دەستکردی ئادەمیزاد بیەوێت لە نێوان ئایەتە پیرۆزەکاندا جێگایەك بۆ خۆی پەیدا بکات، ئەوا بندەرياييەکانی ئەو بازنەیە (کە بریتین لە گۆی زەویی مەلەوانی ناو زەریای هەوا و، ئەو ئەستێرانەش کە سەر دەریای "أثـــیر" کەوتوون) لێی دێنە پێش و پێی دەڵێن:

- "جێی تۆ لە نێوان ئێمەدا هێندە بچووکە وەختە هەر بە چاو نەبینرێت"!

هەروەها ئەگەر "کارەبا" بە خۆی و چرا پرشنگدارەکانیەوە، کە وەك ئەستێرەوان، بیەوێت بڕواتە ناو حەرەمی ئایەتەکانی قورئانەوە، ئەوا چراکانی ئەو بازنەیە - کە بریتین لە خۆر و گەلەستێرە و ئەستێرەکانی ڕازێنەری ئاسمان - بەرپەرچی دەدەنەوە و دەڵێن:

- "تۆ تەنها بە ئەندازەی ڕووناکیيەکەی خۆت دەتوانیت لەگەڵ ئێمەدا بێیتە ناو باس و لێدوانەکانی قورئانەوە"!!

هەروەها ئەگەر کارە دەراساکانی شارستانێتی، بە زمانی سنعەتە وردەکان، داوای مافی خۆیان بکەن و جێگایەکیان بوێت لە نێوان ئایەتەکاندا، ئەوا تەنها یەك دانە مێش دەچێت بەگژیاندا و، دەڵێت:

- بێدەنگ بن! ئێوە تەنانەت بە ئەندازەی یەك دانە باڵیشم مافی قسەتان نییە! چونکە ئەگەر سەرجەمی داهێنان و سنعەتەکانتان، کە بەهۆی دەستکەوتی ویستی هەندەکیی

(١) لەم بازنە و باسە جیددییەدا، قەڵەم - بە بێ ویستی خۆم - بەرەو ئەم گوفتارە نیانە ملی نا و، منیش وازم لێ هێنا. هیوادارم نیانیی ئەم شێوازە، جیددییەتی بابەتەکە نەشێوێنێت. (دانەر)

مرۆڤەوە دۆزراونەتەوە، هاودەم لەگەڵ هەموو ئامراز و ئامێرە وردەکانتاندا کۆ ببنەوە، هێشتا بە ئەندازی ناسکیی کۆئەندامەکان و وردەکاریی سنعەتی جەستەی من سەرسووڕهێنەرتر دەرناچن!

ئەوەتا ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوارەوە هەمووتان بێدەنگ دەکات:

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَاباً وَلَوِاجْتَمَعُوا لَهُ وَإِن يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئاً لا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطالِبُ والْمَطْلُوبُ﴾ (الحج: ٧٣).

ئنجا ئەگەر ئەو کارە دەراسایانە بۆ "بازنەی بەندایەتی" بڕوانن و داوای مافی خۆیانی لێ بکەن، ئەوا وەڵامێکی وەك ئەمەی خوارەوەی لێ وەردەگرن:

– (پەیوەندیی ئێوە لەگەڵ ئێمەدا زۆر کەم و لاوازە. ئێوە ناتوانن بە ئاسانی بێنە ناو بازنەکەمانەوە، چونکە ڕێبازی ئێمە بریتییە لەوەی کە دنیا میوانخانەیە و، مرۆڤ بۆ ماوەیەکی کەم بە میوانی تیایدا دەمێنێتەوە. لەو ماوە کەمەشدا گەلێ ئەرکی زۆری خراوەتە ئەستۆ و، دەبێ لەم تەمەنە کورتەدا سەرجەم پێداویستییەکانی ژیانی هەتاهەتایی ئامادە بکات. لەبەر ئەوە، دەبێ مرۆڤ ئەو شتانە پێش بخات کە لە هەموو شتێکی تر گرنگتر و پێویستترن..

کەچی ڕوخساری زۆربەی ئێوە وا دێتە پێش چاو کە لە ژێر پەردەی غەفلەت و گاڵتەوگەپی بێهوودەدا بە خۆشویستنی دنیا چنرابێت. وەك بڵێی دنیا بەلاتانەوە خانەی مانەوە و مەڵبەندی نەمری بێت.

لەبەر ئەوە، بەشی ئێوە لە ناوەندی "بازنەی بەندایەتی"دا – کە لەسەر بناغەی ڕێنمایی حەق و بیرکردنەوە لە ئاسەوارەکانی دوارۆژدا بنیات نراوە – زۆر زۆر کەمە.

بەڵام ئەگەر لەناو ئێوەدا، یان لە پشتی ئێوەوە، چەند پیشەسازێکی کارامە و چەند داهێنەرێکی خاوەن بەهرە و ئیلهام بۆکراو هەبن – کە ئەمانەش زۆر کەمن – و کارەکانیان بە بێگەردی و، بە مەبەستی سوودگەیاندن بە بەندەکانی خوا، ئەنجام بدەن – کە ئەمەش بەندایەتییەکی بە نرخە – و لەبەر حەوانەوە و بەرژەوەندیی خەڵك و ئامانجی پێشکەوتن و کەماڵی ژیانی کۆمەڵایەتی ماندوو بن و بۆ کارەکانیان لێ ببڕێن، ئەوا ئەم هێما و ڕێنماییانەی قورئانی پیرۆز – بێ هیچ گومانێك – سەروزیادی ئەو مرۆڤە هەست ناسکانەیە و بەسە بۆ ئەوەی کە ڕێز لە کارامەیی ئەوان بنێت و بۆ تێکۆشان و ماندوو بوون لەو بوارانەدا هانیان بدات).

❖ **پرسیاری دووهەم:**

ئەگەر دەڵێیت:

(دوای ئەم لێکۆڵینەوەیە هیچ گومانێکم لە دڵدا نەما. چونکە بە دڵنیاییەوە بۆم چەسپا و بە دڵ تەسدیقی ئەوەم کرد کە قورئانی پیرۆز سەرجەم پێداویستی‌یەکانی بەختەوەریی دنیا و قیامەتی تێدایە، هەریەکەیان بە گوێرەی نرخ و گرنگیی خۆی. ئەوەتا گەلێ هێما و ئاماژە لە قورئانی پیرۆزدا هەن سەبارەت بە کارە دەراساکانی شارستانێتیی نوێ. تەنانەت سەرباری ڕاستی‌یە گرنگەکانی، ئاماژەشی تێدایە بۆ گەلێ ڕاستیی تری جگە لەوانەش.. بەڵام ئایا بۆچی قورئانی پیرۆز بە ڕاشکاویی تەواو لەو کارە دەراسایانە نادوێت، تاکو کافرە سەرسەختەکان ناچاری تەسدیق و باوەڕهێنان بکات و، دڵی ئێمەش دڵنیا ببێت و بحەوێتەوە)؟

وەڵام:

"ئایین" ئیمتیحانە و، داخوازی و تەکلیفەکانی خوای گەورەیش تاقیکردنەوەن، تاکو ڕۆحیانەتە "بەرز" و "نزمەکان" پێشبڕکێ بکەن و لە ئەنجامدا لە یەك جیا ببنەوە!

بەڵێ، هەروەك کانزا بە ئاگر تاقی دەکرێتەوە تاکو "ئەڵماس" لە "خەڵووز" و "زێڕ"یش لە "خاك" جیا بکرێنەوە، داخوازی و تەکلیفەکانی خواوەندیش لەم خانەی تاقیکردنەوەیەی دنیادا، بە هەمان جۆرن، تاکو ئەم دنیایە ببێت بە بواری تاقیکردنەوە و مەیدانی پێشبڕکێ بۆ ئەوەی گەوهەرە گرانبەهاکانی کانگای فیترەتی مرۆڤ لە کانزا بێ نرخەکان جیا بکرێنەوە!

جا مادەم قورئانی پیرۆز لەم خانەی تاقیکردنەوەیەی دنیا لە شێوەی ئیمتیحاندا بۆ مرۆڤ نازڵ بووە، تاکو لەم مەیدانی پێشبڕکێیەدا خۆی پێبگەیەنێت، ئەوا دەبێ تەنها بە ئاماژەکردن لەو کاروبارە غەیبی‌یانەی دنیا بدوێت کە لە پاشەڕۆژدا بە ئاشکرا بۆ هەموان دەردەکەون.. دەرگایەکیش بۆ عەقڵ دەکاتەوە کە بە ئەندازەی سەلماندنی بەڵگەکانی بێت..

دەنا گەر قورئانی پیرۆز ئەو شتانەی بێ پەردە و ڕاستەوخۆ باس بکردایە، ئەوا "حیکمەتی تەکلیف" نەدەما و، ئەو شتانەش دەبوون بە ئاسایی و بەدیهی، وەك ئەوەی بە ئاشکرا لە ئاسماندا بە ئەستێرەکان "لا إله إلا الله" بنووسرایە! چونکە ئەو کاتە خەڵکی، بیانویستایە و نەیانویستایە، ناچار دەبوون تەسدیقی بکەن!

دیاره ئەو کاتەش هیچ پێشبڕکێ و تاقیکردنەوەیەك و، ئنجا هیچ لێك جیاکردنەوەیەك لە گۆڕێدا نەدەبوو، پاشان ئەو ڕۆحە نزمانەی کە چەشنی خەڵووزن، لە ڕۆحیانەتە بەنرخە ئەڵماس ئاساکان جیا نەدەکرانەوە[1].

بە پوختی:

قورئانی پیرۆز دانایە؛ هەموو شتێك پلە و پایەی خۆی بۆ دادەنێت و، لە پێش هەزار و سێ سەد و پەنجا ساڵ و، لە پشتی پەردەی غەیبەوە ئەو بەروبوومانەی پێشکەوتنی شارستانێتیی مرۆڤی - کە بە تاریکایی ئایندە داپۆشرابوون - زۆر باشتر و ڕوونتر بینیوە لەوەی کە ئێستا خۆمان دەیانبینین.

کەواتە قورئانی پیرۆز گوفتاری کەسێکە کە لە یەك کاتدا سەرجەم زەمانەکان و کاروبار و شتانی ناویشیان پێکەوە دەبینێت.

ئەمە بریسکانەوەی ئیعجازی قورئان بوو، کە بە ڕووی موعجیزاتی پێغەمبەرانەوە - درووديان لەسەر بێت - دەدرەوشایەوە.

اللهمَ فَهِّمْنا أسرار القرآن ووفقنا لخدمته في كل آن وزمان.

﴿سُبْحانكَ لا عِلْمَ لنا إلاّ ما علّمْتَنا إنّكَ أنتَ العليم الحكيم﴾.

﴿ربَّنا لا تُؤاخِذْنا إنْ نسينا أو أخطأْنا﴾.

اللهم صلّ وسلّم وبارك وكرِّم علـــى سيدنا ومولانا محمد، عبدك ونبيك ورسولك النبي الأمي وعلـــى آله وأصحابه وأزواجه وذرياتـــه، وعلـــى النبيين والمرسلين والملائكة المقربين والأوليـــاء والصـــالحين، أفضل صلاة وأزكى سلام وأنمى بركات، بعدد سور القرآن وآياتـــه وحروفه وكلماته ومعانيه وإشاراته ورموزه ودلالاتـــه، واغفـــر لنـــا وارحمنا والطف بنا يا إلهنا يا خالقنا بكل صلاة منها، برحمتـــك يـــا أرحم الراحمين.

والحمد لله رب العالمين. آمين.

---

(١) ئەو کاتە ئەبوجەهلی لەعنەتی و ئەبووبەکری صیددیق - خوای لێ ڕازی بێت - لە یەك ئاستدا دەردەکەوتن و تەکلیف لەگۆڕێدا نەدەما. (دانەر)

پاشكۆی چوارەم

وتەی دوازدەهەم

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ومَنْ يُؤْتَ الحِكمةَ فقد أُوتِيَ خيراً كثيراً﴾ (البقرة: ٢٦٩)

(ئەم وتەیە ئاماژە بۆ بەراوردێكی ورد دەكات، لە نێوان حیكمەتی پیرۆزی قورئان و حیكمەتی فەلسەفەدا. هەروەك ئاماژە بۆ كورتە و پوختەیەكی پەروەردەی حیكمەتی قورئانی پیرۆزیش دەكات، كە چۆن مرۆڤ لە ژیانی خۆیی و كۆمەڵایەتیدا، بە پەروەردەی خۆی پێدەگەیەنێت. جگە لەوەی كە ئاماژەشی تێدایە بۆ بەرزی و بڵندی و گەورەیی قورئانی پیرۆز بەسەر هەموو فەرمایشتێكی خواوەند و سەرجەم قسە و گوفتارەكاندا. واتە ئەم وتەیە چوار بنچینەی لەخۆ گرتووە).

❑ بنچینەی یەكەم:

لە ڕوانگەی ئەم چیرۆكەی خوارەوە سەیری جیاوازییەكانی نێوان حیكمەتی قورئان و حیكمەتی زانستەكان بكە:

فەرمانڕەوایەكی ناودار و خاوەن تەقوا، ویستی قورئانی پیرۆز بە شێوەیەك بنووسێتەوە كە شایانی پیرۆزیی واتا بەرزەكانی بێت و، لەگەڵ ئیعجازە ناوازەكەیدا، كە لە وشەكانیدا هەیە، گونجاو بێت. كەواتە ویستی بەرگێكی قەشەنگی بێ وێنەی وا بكاتە بەر قورئان كە لەگەڵ ئیعجازەكەیدا بگونجێ.

بەم جۆرە، ئەم فەرمانڕەوا هونەرمەند و نەخش و نیگاركێشە لێهاتووە دەستی بە نووسینەوەی قورئان كرد، نووسینێكی تابلێی سەرسووڕهێنەر، بە جۆرێكی وا كە لە هەموو جۆرە گەوهەرە بەنرخەكان و بەردە گرانبەهاكانی تێدا بەكارهێنا، تاكو بەمە ئاماژە بۆ جۆراوجۆریی ڕاستییە بەرزەكانی قورئان بكات..

ئەوەبوو هەندێ لە پیتە بەرجەستەکانی ئەو قورئانەی بە ئەڵماس و زمرووت و، هەندێکی تری بە مرواری و مەرجان و، بەشێکی تری بە گەوهەر و یاقووت و، جۆرێکی تری بە زێڕ و زیو نووسییەوە. هەتا ئەوەندە جوانیی پێ بەخشی کە سەرنج ڕابکێشێت و هەر کەس ببینێت چ خوێندەوار و چ نەخوێندەوار، سەری سووڕ بمێنێت و، هەموان لە بەردەم ئەم نووسینە بێ هاوتایەدا بە سەرسووڕمان و سەرسامییەوە ڕادەوەستان، بە تایبەت عەودالانی "ڕاستی" کە لە هەموان زیاتر بە سەرسووڕمان و سەرسامییەوە سەیریان دەکرد، چونکە دەیانزانی ئەم جوانییە سەرنج ڕاکێشە، جوانیی ناوەڕۆکەکانی دەردەبڕێت کە لەوپەڕی تام و چێژ و درەخشانیدایە.

پاشان ئەم فەرمانڕەوا گەورەیە، ئەو قورئانەی - کە تابلێی جوان نووسراوەتەوە - خستە بەردەست فەیلەسووفێکی بیانی و، زانایەکی موسڵمان. ئنجا فەرمانی پێ دان و وتی:

(هەریەکەتان لە بارەی حیکمەتی ئەم قورئانەوە کتێبێك بنووسێت). ئاماژەی بۆ ئەوەش کرد کە ئەمە تاقیکردنەوەیە، لە ئەنجامدا خەڵاتی بەرهەمە باشەکەیان دەکات.

فەیلەسووفەکە کتێبێکی نووسی و، زانا موسڵمانەکەش کتێبێك.

کتێبی فەیلەسووفەکە تەنها باسی نەخش و نیگار و جوانیی پیتەکان و، پەیوەندییان بە یەکترەوە و، بارودۆخ و، تایبەتکاری و سیفەتی هەریەکەیانی دەکرد. ئیتر لە کتێبەکەیدا بە هیچ جۆرێ خۆی لە قەرەی واتاکانی ئەو قورئانە گەورەیە نەدابوو.

چونکە دانەرەکەی هیچ شتێکی لە بارەی زمانی عەرەبییەوە نەدەزانی، تەنانەت هەر نەشیدەزانی کە ئەو قورئانە بێ وێنەیە کتێبێکی گەورەی ئەوتۆیە کە پیتەکانی واتا بەرزەکانی ڕادەگەیەنن. بەڵکو هەموو ڕوانینێکی خۆی تەنها ئاراستەی جوانییە ناوازە و بێ وێنەکەی پیتەکان کردبوو. لەگەڵ ئەمەشدا، ئەم دانەرە ئەندازیارێکی لێهاتوو و، وێنەکێشێکی هونەرمەند و، کیمیاگەرێکی لێزان و، زەڕەنگەرێکی ئازا بوو، کتێبەکەشی بەپێی ئەو هونەر و زانستانە دانابوو کە شارەزایی تەواوی تیایاندا هەبوو.

بەڵام زانا موسڵمانەکە، هەرکە چاوی بەو نووسینە جوان و ناوازەیە کەوت، یەکسەر زانیی ئەوە قورئانی پیرۆزی پڕ لە گەنجینەی حیکمەتە. ئیتر گوێی بە زرق و برقە ڕواڵەتییەکەی نەدا و بە هیچ جۆرێك خۆی بە نەخش و نیگاری پیتە جوانەکانی

سەرقاڵ نەکرد، وەکو فەیلەسووفەکە. بەڵکو ئەم زانا موسڵمانەی کە تامەزرۆی "ڕاستی"یە، یەکسەر ڕووی کردە ئەو شتانەی کە بە ملیۆنان جاریش بەرزتر و بەنرختر و بەسوودتر و جوانترن لەوەی کە فەیلەسووفەکە خۆی پێیانەوە سەرقاڵ کردبوو. ئەوەبوو بە وردی کەوتە لێکۆڵینەوەی ئەو "ڕاستی" و، نهێنییە بەرز و ورد و بێ وێنە و جوانانەی کە لە دووتوێی ئەو نەخش و نیگارە جوانانەدان. بەم جۆرە، تەفسیرێکی تاکو بڵێی بەنرخی بۆ ئەم قورئانە خاوەن دانایی و پیرۆزە، نووسی.

ئنجا هەریەك لەم دوانە نووسینەکەی خۆی خستە بەردەست فەرمانڕەوا گەورەکە.

فەرمانڕەواش لە پێشدا دانراوی فەیلەسووفەکەی وەرگرت و بە وردی تەماشای کرد، بینیی ئەم مرۆڤە لەخۆڕازی و سروشت پەرستە، تەنانەت یەك دانە حیکمەتی ڕاستەقینەی نەنووسیوە! هەرچەندەش دریغیی نەکردووە و چیی لە توانادا بووە بەکاری هێناوە، چونکە هیچ کام لە واتاکانی تێنەگەیشتووە، بەڵکو لەوانەیە سەریشی لێ تێکچوو بێت.

جا لەبەر ئەوەی ئەو فەیلەسووفە لای وابوو ئەم قورئانە تەنها بریتییە لەو نەخش و نیگارە جوان و بێ وێنانە و، بایەخی بە واتا بەرزەکانی نەدا، ئەوا بەم کارەی ئەوەی دەربڕی کە هیچ ڕێزێکی لەو قورئانە نەناوە و لە ڕاستیدا مافی خۆی نەداوەتێ..

لەبەر ئەوە، فەرمانڕەوا داناکە دانراوی ئەو فەیلەسووفەی وەرنەگرت و دایەوە بە سەروچاویدا و لە کۆڕەکەی خۆی دەری کرد.

پاشان دانراوی زانا موسڵمانە لێکۆڵەرە وردەکارەکەی هەڵگرت و سەیری کرد. بینیی تەفسیرێکی تابڵێی بەرز و بەنرخە. لەبەر ئەوە پیرۆزبایی لێ کرد و ڕێزی لە کارەکەی نا و، وتی: حیکمەتی ڕاستەقینە ئەمەیە و، لە ڕاستیدا ناوی "دانا" و "زانا" دەبێ تەنها لە خاوەنی ئەم کتێبە بنرێت، نەك ئەوی تر. چونکە ئەوی تر تەنها هونەرمەندێکی لێزانە و، لە دەرەوەی بازنەی ئەو شتانەی دەیانزانێت هەرچی بڵێت، لە سنووری خۆی دەردەچێت.

لە پاش ئەمە، فەرمانڕەوا پاداشتی باشی زاناکەی دایەوە و، فەرمانی دەرکرد کە لە بەرامبەر هەر پیتێکی ئەو کتێبەی دایناوە "دە" لیرەی زێڕینی خەڵات بکرێت.

* * *

برای بەڕێزم!

ئەگەر لە هەموو لایەنەکانی ئەم چیرۆکە تێگەیشتوویت، ئەوا فەرموو سەیری ڕووە ڕاستەقینەکەی بکە:

ئەو قورئانە جوان و ڕازاوەیە، ئەم گەردوونە بێ وێنە و ناوازەیەیە و، مەبەست لەو فەرمانڕەوا گەورە و بە هەیبەتەش، فەرمانڕەوای ئەزەل و ئەبەدە کە خوای گەورەیە..

ئەو دوو پیاوەیش: بیانی‌یەکەیان بریتی‌یە لە زانستی فەلسەفە و دانایانی ئەو ڕێگایە.. ئەوی تریشیان قورئان و قوتابییانی قورئانن..

بەڵێ، قورئانی پیرۆز (واتە ئەو قورئانەی کە دەخوێندرێتەوە) بەرزترین و گەورەترین تەفسیر و ڕەوانترین و ڕوونترین تەرجومانی ئەم گەردوونە بێ وێنەیەیە، کە ئەویش (واتە گەردوون) خۆی لە خۆیدا قورئانێکی تری بەرجەستە و (بینراو)ە.

بەڵێ، تەنها ئەو قورئانە پڕ لە حیکمەتەیە کە جینی و ئادەمیزاد ڕێنمایی دەکات بۆ ئەو ئایەتە گەردوونی‌یانەی کە قەڵەمی توانستی خواوەند لەسەر لاپەڕەکانی گەردوونی فراوان و لەسەر پەڕەی کات و سەردەمەکاندا نووسیونی و، هەر تەنها قورئانە کە لە ڕوانگەی "واتای حەرفی"یەوە دەڕوانێتە بوونەوەران، کە هەریەکەیان پیتێکی پڕ لە واتان. واتە لەو گۆشەیەوە تەماشای بوونەوەران دەکات کە دەری دەخات ئەم بوونەوەرانە بەڵگەن لەسەر بەدیهێنەری مەزنی خۆیان، جا کە لەم گۆشەیەوە سەیری کردن، دەڵێت:

(چەندە جوان و ڕەنگین بەدی هێنراون و، چەندە بە جوانی و ڕوونی دەبن بە بەڵگە لەسەر بەدیهێنەری خۆیان).

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز جوانیی ڕاستەقینەی بوونەوەران دەردەخات.

بەڵام ئەوەی پێی دەڵێن "زانستی حیکمەت" کە فەلسەفەیە، ئەوا لە سەرنجدانی ئارایشتکاریی پیتەکانی بوونەوەراندا نوقم بووە و، ئەوەندە لە بەردەم پەیوەندی‌یەکانی نێوان ئەم پیتانەدا سەرسام ماوە کە ئاگای لە ناوەرۆك و حەقیقەت نەماوە و لێیان دوور کەوتووەتەوە و ڕێی ون کردووە!

چونکە کاتێ کە دەبوو سەیری بوونەوەرانی وا بکردایە کە هەریەکەیان پیتێکن و بەڵگەن لەسەر نووسەرەکەیان، کەچی وای نەکرد، بەڵکو بە "واتای ئیسمی" سەیری کردن. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە گوایا بوونەوەران دارای واتای سەربەخۆن و، لەم

ڕوانگەیەوە لە بارەیانەوە دەدوێت و، لە بریی ئەوەی بڵێت: "چەندە جوان بەدی هێنراوە"! دەڵێت: "چەندە جوانە"!

بەم وتەیەش جوانیی ڕاستەقینە لەو شتە دادەماڵێت کە باسی دەکات، بەم کارەشی، کە گێڕانەوەی جوانیی شتانە بۆ خودی خۆیان، لە ڕێزی هەموو بوونەوەران دادەگرێت و، وایان لێ دەکات کە هەر هەموویان لە قیامەتدا سکاڵای لە دەست بکەن.

بەڵێ، ئەو فەلسەفەیەی کە وا بەم چەشنە مولحیدانەیە بیر دەکاتەوە، لە ڕاستیدا وڕێنە و چاوبەستێکی ئەوتۆیە کە هیچ بناغەیەکی ڕاستیی نییە و، بریتییە لە بێ نرخ کردنی هەموو بوونەوەران بە گشتی.

❐ **بنچینەی دووهەم:**

بۆ ئەوەی بگەینە ڕادەی جیاوازییەکانی نێوان ئەو پەروەردە ڕەوشتییانەی کە قورئانی پیرۆز قوتابییەکانی خۆی لەسەر پەروەردە دەکات و، ئەو وانەیەش کە حیکمەتی فەلسەفە بە شوێنکەوتووانی خۆی دەڵێتەوە، وا بەراوردێك لە نێوان هەردووکیاندا ساز دەکەین:

دەبینین: قوتابییە دڵسۆزەکەی فەلسەفە فیرعەونێکە بۆ خۆی، بەڵام فیرعەونێکی زەلیلە! چونکە لە پێناوی بەرژەوەندیی خۆیدا بێ نرخترین شت دەپەرستێ و هەر شتێك سوودی پێ بگەیەنێت دەیکات بە پەرستراوی خۆی!

پاشان ئەو قوتابییە سەرسەختەی فەلسەفە هەمیشە لە عینادی و سەرپێچیدایە، بەڵام سەرپێچی کارێکی هەژارە! چونکە لە پێناوی ئەوەی لەزەتێکی دەست بکەوێت، بەوپەڕی زەلیلی ڕازی دەبێت.. هەروەها تابلێی عینادی دەکات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا گەلێ بێ نرخە! چونکە زەلیلی و ملکەچی بۆ کەسانێك قبووڵ دەکات کە وەك شەیتان وان، تەنانەت قاچیشیان ماچ دەکات!

پاشان ئەو قوتابییە مولحیدەی فەلسەفە، مرۆڤێکی لەخۆبایی و خۆبەزل زانە، بەڵام خۆبەزل زانێکی وا کە ئەوپەڕی کۆڵەواری لە خۆیدا شك دەبات، چونکە لە دڵی خۆیدا هیچ کەسێك شك نابات پشتی پێ ببەستێت و پاڵی پێوە بدات.

پاشان ئەو قوتابییەی فەلسەفە هەلپەرستە و، تەنها بە دوای بەرژەوەندیی خۆیدا دەگەڕێت و، جگە لە خۆی کەس نابینێت و، ئەوپەڕی لێبڕان و ئاواتی ئەوەیە کە

ئارەزووەکانی "نەفس و سك و فەرج"ی دابین بکات. ئنجا لەمەشدا فێڵبازە، چونکە لەناو بەرژەوەندیی نەتەوەدا بە شوێن بەرژەوەندی‌یە تایبەتی‌یەکانی خۆیدا دەگەڕێت!

بەڵام قوتابیی دڵسۆزی قورئان: بەندەیە (واتە بەندەی خوا) بەڵام بەندەیەکی تابڵێی سەربەرزە، بۆ گەورەترین بەدیهێنراویش سەری دانانەوێنێت و زەلیلی قبووڵ ناکات.

پاشان قوتابی‌یەکی لەخۆبوردە و نەرمونیانە، بەڵام جگە لە بەدیهێنەری گەورەی خۆی و فەرمانەکانی، هیچ کاتێك بە ویستی خۆی، لە بەردەم هیچ کەس و هیچ شتێکدا خۆی زەلیل و ڕسوا ناکات و سەری بۆ دانانەوێنێت.

پاشان قوتابی‌یەکی هەژار و لاوازە و، دڵنیاشە لە هەژاری و لاوازیی خۆی. بەڵام لە بەرامبەر هەموو شتێکەوە - جگە لە خوا - دەوڵەمەندە و، دڵنیایە کە خاوەنە سەخاوەتمەندەکەی لە قیامەتدا گەنجینەی هەمیشەیی لەبن‌نەهاتووی بۆ پاشەکەوت کردووە..

ئنجا ئەم قوتابی‌یەی قورئان بەهێزە! چونکە پاڵی بە هێزە ڕەها و بێ‌سنوورەکەی خوای گەورەی خۆیەوە داوە و پشتی پێ بەستووە.

پاشان هەر کارێك ئەنجام بدات، تەنها لە پێناوی ڕەزامەندیی خوادا دەیکات. تەنانەت کاتێ هەوڵ بۆ پێگەیشتن و بڵاو کردنەوەی چاکە و ڕەوشتبەرزی دەدات، ئەوا تەنها لە بازنەی ڕەزامەندی‌یەکانی خوادا ئەم هەوڵ و تەقەلایە دەدات.

بەم چەشنە و، لە ئەنجامی بەراوردی نێوان قوتابیانی ئەم دوو حیکمەتەوە، لەو دوو جۆرە پەروەردەیە تێدەگەیت کە ئەم دوو حیکمەتە قوتابیانی خۆیانی لەسەر پەروەردە دەکەن.

❑ **بنچینەی سێ‌هەم:**

ئنجا ئەو پەروەردەیەش کە حیکمەتی فەلسەفە و حیکمەتی قورئان بە کۆمەڵگای مرۆڤی دەبەخشن، بەم جۆرەی خوارەوەیە:

حیکمەتی فەلسەفە لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا "هێز" بە خاڵی پشت پێ بەستن دادەنێت و.. لە هەموو شتێکدا "سوود"ی مەبەستە و.. "مشتومڕ" دەکات بە دەستووری ژیان و.. "ڕەگەز پەرستی" و "قەومییەتی سەلبی" دەکات بە پەیوەست و پەیوەندی‌دەری نێوان کۆمەڵانی مرۆڤ.

ئنجا بەروبوومی ئەم حیكمەتەی فەلسەفەش بریتی‌یە لە: تێر كردنی ئەو حەز و خواست و ئارەزووە پەنهانانەی كە زیاتر ئارەزووی "دەروون" دەورووژێنن و پەتی پێ دەبچڕن و بە تەواوی بەرەڵای دەكەن.

شتێكی ئاشكرایشە كە "هێز" ئەنجامەكەی: "لەسنوور دەرچوون" دەبێت و.. "سوود"یش "پاڵپاڵێن"ی لێ پەیدا دەبێت، چونكە بەشی دابین كردنی پێداویستی و ئارەزووەكانی هەموان ناكات و.. "مشتومڕ"یش زۆرانكاریی لێ دەوەشێتەوە و.. "ڕەگەزپەرستی"ش "لەسنوور دەرچوون"ی لێ پەیدا دەبێت و، بەم چەشنە ڕەگەزایەتی‌یەكە گەشە دەكات و بە هەڵلووشینی یەكتر پەرە دەسێنێت و لەسەر حسابی ڕەگەزەكانی تر فراوان دەبێت!

تا لێرەوە بۆمان دەردەكەوێت كە بۆچی بەختەوەری لە گرۆی مرۆڤایەتی سەندراوەتەوە و لەبەری داماڵراوە؟ هۆكەی تەنها هەڵپە و ڕاكردنە بە دوای ئەم حیكمەتەی فەلسەفەدا!

بەڵام حیكمەتی قورئانی پیرۆز، لە بریی هێز "حەق" دادەنێت بە خاڵی پشت پێ بەستن و.. لە بریی سوود "ڕەزامەندیی خوای گەورە" دەكات بە ئامانج و مەبەست و.. لە جیاتیی مشتومڕ "یارمەتی و هاوكاری" دەكات بە دەستوور و بناغە لە ژیاندا و.. لە بریی ڕەگەزپەرستی و قەومییەتی سەلبیش دەست بە "ئایین و نیشتمان و پیشە"وە دەگرێت، تاكو بیانكات بە پەیوەندیدەری نێوان كۆمەڵان.

ئنجا سنووردانان بۆ دەستدرێژی و لەسنوور دەرچوونەكانی "دەروون" و.. هاندانی "گیان" بۆ ڕۆیشتن و پەرواز بوون بەرەو كار و ئاقار و ئامانجە بڵندەكان و.. دابین كردنی هەستە بەرزەكانی "گیان"، دەكات بە مەبەستی گەورە و ئامانجی گشتیی خۆی، تاكو مرۆڤ بەرەو كەماڵ و ڕەوشتە بەرزەكانی ببات و سەری بخات.

چونكە:

ئەنجامی "حەق"، "یەكگرتن"ە و.. هی "ڕەوشت بەرزی"ش "پشتگیری"یە و.. دەستووری "یارمەتی و هاوكاری"، "فریاكەوتنی یەكتر"ی لێ دەوەشێتەوە و.. "ئایین"یش "برایەتی و پشتگیریی" یەكتری لێ پەیدا دەبێت و.. ئنجا "لەغاو كردنی نەفس و هەڵپەكاری‌یەكانی" و، "سەربەست كردنی گیان و هاندانی بەرەو كەماڵ"، هەموو ئەمانە دەبن بەهۆی "بەختەوەریی هەردوو دنیای مرۆڤ"!

□ بنچینەی چوارەم:

ئەگەر دەتەوێت تێبگەیت لەوەی کە چۆن قورئانی پیرۆز بەسەر هەموو وتە و فەرمایشتەکانی تری خوای گەورە و هەموو گوفتارێکدا بڵندترە و، دەتەوێت بزانیت چۆن لە هەموو وتەیەك بەرزترە، ئەوا بە وردی سەرنجی ئەم دوو نموونەیەی خوارەوە بدە:

نموونەی یەکەم:

پادشا دوو جۆر گوفتار و فەرمایشتی هەیە:

یەکەمیان: گوفتارێکی تایبەتی‌یە کە بەهۆی تەلەفۆنێکی تایبەتی‌یەوە لەگەڵ یەکێك لە هاووڵاتیاندا سەبارەت بە کارێکی هەندەکی و ئیشێکی تایبەتیی خۆیەوە، دەیکات.

ئەوی تریان: قسەکردنە بە ناوی پادشایەتیی پڕ شکۆی خۆی و بە ناونیشانی خەلافەتی گەورە و بە چۆنێتیی فەرمانڕەوایی گشتی و بە مەبەستی بڵاو کردنەوەی فەرمانە پادشاییەکانی لە هەموو لایەکدا. واتە ئەم یەکەیان گوفتارێکە لەگەڵ کەسێك لە نێرراوانی خۆی یان یەکێك لە فەرمانبەرە گەورەکانیدا. کەواتە ئەم گوفتارە سەبارەت بە شتێکی گەورەیە و، پەیوەندیشی بە هەموانەوەیە.

نموونەی دووەم:

پیاوێك ئاوێنەیەکی بە دەستەوەیە و ڕووەو "خۆر" ڕایگرتووە. دیارە ئاوێنەکە بە ئەندازەی گەورە و بچووکیی خۆی ڕووناکی‌یەك وەردەگرێت کە هەر حەوت ڕەنگەکانی شەبەنگی خۆری تێدایە. کەواتە ئەم پیاوە بەپێی ئەندازەی ئەو ئاوێنەیە سوود لە خۆر وەردەگرێت، وەك ئەوەی ڕووناکیی ئاوێنەکەی ئاراستەی ژوورە تاریکەکەی یاخود "شەتڵگا" تایبەتی و بچووکە سەرگیراوەکەی خۆی بکات. ئەوەندە هەیە ئەو سوودەی کە لە خۆرەوە وەری دەگرێت سوودێکی کەمە، چونکە تەنها بەپێی توانای ئاوێنەکەی سوود لە ڕووناکیی خۆر وەردەگرێت، نەك بە ئەندازەی گەورەیی خۆر.

لە هەمان کاتدا پیاوێکی تر واز لە ئاوێنە دەهێنێت و، ڕاستەوخۆ ڕوو دەکاتە خۆر و سەیری شێوە و گەورەیی خۆر دەکات، ئنجا دەڕواتە سەر چیایەکی بەرز و بڵند و سەیری درەوشانەوەی دەستەڵاتداریی فراوان و شکۆمەندیی خۆر دەکات و بێ پەردە ڕووبەڕووی ڕادەوەستێت..

پاشان دەگەڕێتەوە لە خانووە بچووك و "شەتڵگا" سەرگیراوە تایبەتی‌یەکەی خۆیدا چەند کلاوڕۆژنەیەکی فراوان ڕووەو خۆر دەکاتەوە و، بەم پێیە ڕێگایەك دەدۆزێتەوە بۆ

سوودوەرگرتن لەو خۆرەی کە لەو جێگا بەرز و بڵندەی ئاسماندایە. ئنجا ئەم پیاوە لەگەڵ خۆر و ڕووناکی‌یەکەیدا - بە زمانی حاڵ - ئەم وتووێژە سوپاسگوزاری‌یانەیە دەکات:

(ئەی ئەو خۆرەی کە لەسەر تەختی جوانیی جیهاندا دانیشتوویت! ئەی گوڵی گەشاوەی ڕووی ئاسمان! ئەی ئەو خۆرەی کە جوانی و ڕووناکیت بە زەوی و، خەندە و شادیت بە گوڵان بەخشیوە! هەروەك گەرمی و ڕووناکیت بە گشت لایەکی جیهاندا بڵاو کردووەتەوە، ماڵ و شەتڵگا بچووکەکەی منیشت بەسەر کردووە و لە گەرمی و ڕووناکیی خۆت پێ بەخشیون).

ئەم پیاوە دەتوانێت، بە زمانی حاڵ، ئەم چەشنە گفتوگۆیە لەگەڵ خۆردا بکات، بەڵام خاوەنی ئاوێنەکە ناتوانێت بەم شێوازە ئەم گفتوگۆیەی لەگەڵدا بکات، چونکە شوێنەواری ڕووناکیی خۆر بەپێی سنووری ئاوێنەکەی دەبێت و بە ئەندازەی توانای ئەو ئاوێنەیە ڕووناکیی دەست دەکەوێت.

ئنجا - دوای ئەمە - وەرە لە ڕوانگەی ئەم دوو نموونەیەوە تەماشای قورئانی پیرۆز بکە، با هەست بە ئیعجازە بڵند و پایەدارەکەی بکەیت. بەڵێ، قورئانی پیرۆز دەفەرموێ:

﴿وَلَوْ أَنَّ ما فِي الأَرضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقلامٌ والْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ ما نَفِـدَتْ كَلِماتُ اللهِ إِنَّ اللهَ عزيزٌ حَكيمٌ﴾ (لقمان: ٢٧).

بەخشینی پلەی هەرە بەرز بە قورئانی پیرۆز لە نێوان هەموو وتە لەسنووربەدەرەکاندا دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە قورئانی پیرۆز لە عەرشی ئەعزەم و، لە ئیسمی ئەعزەم و، لە پلەی هەرە گەورەی هەموو یەکێك لە ناوە جوانەکانی خوای گەورەوە، نازڵ بووە. کەواتە قورئانی پیرۆز بریتی‌یە لە:

"فەرمانی خوای گەورە" بەو سیفەتەی کە خوای گەورە "خوای هەموو بوونەوەرانە"و..

"فەرمایشتی ئەو" بەو سیفەتەی کە "بەدیهێنەری زەوی و ئاسمانەکانە" و..

"فەرموودەی بەرزی ئەو" بەو سیفەتەی کە پەروەردگاری ڕەهایە لە بوونەوەردا و..

"فەرمایشتی ئەزەلیی ئەو" کە بە ناوی پادشایەتی و دەستەڵاتداریی هەمەلایەنە و مەزنەوە فەرموویەتی و..

"تۆماری ڕێزلێنانی خواوەندی میهرەبان"ە کە لەو بەزەییە فراوانەوە هەڵقوڵاوە کە هەموو شتێکی گرتووەتەوە و..

"کۆمەڵە نامەیەکی پەروەردگاریانە"ی ئەوتۆیە کە مەزنیی خوایەتیی ئەو ڕوون دەکەنەوە، چونکە لە سەرەتای هەندێ لەم نامانەدا چەند هێما و پەرلەیەك بەکار هێنراوە کە ئەمە دەگەیەنن و..

هەروەها ئەو کتێبە پیرۆزەیە کە دانایی لێ دەبارێت.

لەبەر ئەم هەموو نهێنییانەیە کە ناوێکی شایانی خۆی لێ نراوە، ئەوەتا پێی دەوترێت: "کلام الله"، واتە گوفتار و فەرمایشتی خوا!

بەڵام فەرموودەکانی تری خواوەند بەشێکیان بە بایەخ پێدانێکی تایبەتی و، بە ناونیشانێکی هەندەکی و، دەروشانەوەیەکی هەندەکیی ناوێکی تایبەتی و، پەروەردگارێتی‌یەکی تایبەتی و، دەستەڵاتێکی تایبەتی و میهرەبانی‌یەکی تایبەتی‌یەوە، هەڵقوڵاون.

کەواتە بەپێی "تایبەتی" و "هەندەکێتی"ی ئەم فەرموودانە، پلەکانیان جیاواز دەبن. زۆربەی ئیلهامەکان لەم بەشەن، بەڵام لە نێوان خۆیاندا پلەکانیان تابلێی جیاجیایە.

بۆ نموونە: ئاسایی‌ترین و هەندەکی‌ترینی ئیلهامەکان هی ئاژەڵ و زیندەوەرانە، پاشان هی خەڵکی عەوام، ئنجا هی زۆربەی مەلائیکەتەکان، ئنجا ئیلهامی ئەولیاکان، پاشان ئیلهامی گەورە مەلائیکەتانی خواوەندە.

لەم نهێنی‌یەوەیە کە هەندێ جار لە وەلی‌یەك دەبیستیت دەڵێت:

"حدثني قلبي عن ربي". واتە: (دڵم لە خوای پەروەردگارمەوە بۆی گێڕامەوە..) واتە بەو تەلەفۆنەی کە لە دڵیدا هەیە، بە بێ بوونی هیچ هۆکارێك لە مەلائیکەتان..

کەچی لێی نابیستیت بڵێت: "پەروەردگاری جیهانیان بۆی گێڕامەوە".

یان دەڵێت: "دڵم عەرش و ئاوێنەیەکە بۆ دەروشانەوەکانی پەروەردگارم"..

کەچی ناڵێت: "عەرشی پەروەردگاری جیهانیان"..

چونکە بەپێی لێهاتوویی و توانای خۆی و بە هەڵدانەوەی نزیکەی حەفتا هەزار پەردە، دەتوانێت بەشێکی لە گوفتارێکی پەروەردگاری خۆی دەست بکەوێت.

بەڵێ، بە ئەندازەی بەرزیی گوفتارێکی پادشا کە لە ڕوانگەی پادشایەتی‌یەکەیەوە کردبێتی، بەسەر گوفتارێکی تری خۆی کە لەگەڵ یەکێك لە هاووڵاتیانیدا

دەیکات و.. بە گوێرەی زۆریی ئەو سوودەی کە ڕاستەوخۆ لە ڕووناکیی خۆری ناوجەرگەی ئاسمان وەردەگیرێت، لە چاو ئەو ڕووناکییەی کە لە ئاوێنەکەدا درەوشایەوە..

بەم ئەندازەیە، دەتوانین تێبگەین لە بەرزیی قورئان بەسەر هەموو گوفتار و فەرموودەکانی تری خواوەند و کتێبە ئاسمانییەکانی تردا.

کەواتە هەموو کتێب و صوحوفە ئاسمانییەکان لە دوای قورئانەوە دێن و لە پلەی دووهەمدان و، هەریەکەیان پلە و پایەی بڵندی خۆی هەیە و بەشێکی لەو نهێنی و بەرزییە تێدایە. خۆ ئەگەر هەرچی وتەی ڕێکوپێك و جوانی بەرەی جینني و ئادەمیزاد هەن - کە لە قورئان وەرنەگیرابن - کۆ ببنەوە ، ئەوا هەرگیز ناتوانن نزیکی ئەو پلەیە ببنەوە و بگەنە ئەو ئاستەی کە ببن بە هاوچەشنی قورئانی پیرۆز.

جا ئەگەر دەتەوێت شتێك تێبگەیت لەوەی کە قورئانی پیرۆز لە "ئیسمی ئەعزەم" و لە پلەی هەرە گەورەی هەموو یەکێك لە ناوە جوانەکانی خوای گەورەوە نازڵ بووە، ئەوا سەرنجی "آية الكرسي" و ئەم ئایەتە پیرۆزانەی خوارەوە بدە و، بە وردی بیر لە واتا گشتی و بەرزەکانیان بکەرەوە:

﴿وعِنْدَهُ مَفاتِحُ الغَيب﴾ (الأنعام: ٥٩).

﴿قُلِ اللّهُمَّ مالِكَ المُلْكِ﴾ (آل عمران: ٢٦).

﴿يُغشي اللَّيْلَ النّهارَ يَطْلُبُهُ حثيثاً والشمسَ والقَمَرَ والنُّجُومَ مسخَّراتٍ بأمْرِه﴾(الأعراف: ٥٤).

﴿يا أرضُ ابلعي ماءَك ويا سماءُ أقلعي﴾ (هود: ٤٤).

﴿تُسَبِّحُ له السمواتُ السَّبْعُ والأرضُ ومَن فيهن﴾ (الإسراء: ٤٤).

﴿ما خَلْقُكُمْ ولا بَعْثُكُمْ إلاّ كَنَفْسٍ واحدة﴾ (لقمان: ٢٨).

﴿إنّا عَرَضْنَا الأمانَةَ على السَّموات والأرضِ والجِبالِ﴾ (الأحزاب: ٧٢).

﴿يومَ نطوي السَّماءَ كَطَيِّ السِّجلِّ للكُتُب﴾ (الأنبياء: ١٠٤).

﴿وما قدروا الله حق قدره والأرضُ جميعاً قبضَتُهُ يومَ القيامة﴾ (الزمر: ٦٧).

﴿لو أنْزَلْنا هذا القرآنَ على جبلٍ لرأيتَهُ...﴾ (الحشر: ٢١).

هەروەها ئایەتەکانی تری هاوچەشنیان.

پاشان بە وردی سەرنج لەو سوورەتانە بدە کە بە ﴿الحمد لله﴾ و ﴿تسبح...﴾ دەست پێدەکەن، تاکو تیشکی ئەم نهێنی‌یە گەورەیە ببینیت..

پاشان سەیری ئەو سوورەتانە بکە کە بە ﴿الم﴾ و ﴿الر﴾ و ﴿حم﴾ دەست پێدەکەن، تاکو تێبگەیت لە ڕادەی گرنکیی قورئان لە لای خوای گەورەی پەروەردگاری جیهانیان.

جا ئەگەر لەم نهێنی‌یە وردەی ئەم بنچینەی چوارەمە تێگەیشتیت، ئەوا دەتوانیت لەو نهێنی‌یەش تێبگەیت کە زۆربەی ئەو "وەحی"یانەی بۆ پێغەمبەران - دروودیان لەسەر بێت - نازڵ بوون، بەهۆی مەلائیکەتەوە بووە، بەڵام "ئیلهام" بە بێ هیچ هۆکارێك ڕوو دەدات..

هەروەها لە نهێنیی ئەوەش تێدەگەیت کە گەورەترین "وەلی" ناگاتە ئاستی هیچ کام لە "پێغەمبەران"..

هەروەها لە مەزنی و پیرۆزیی قورئان و پایەداریی ئیعجازەکەی تێدەگەیت..

هەروەها تێدەگەیت لە نهێنی و حیکمەتی پێویستیی "میعراج". واتە تێدەگەیت لە نهێنیی ڕۆشتنی پێغەمبەر ﷺ بۆ ئاسمانە بەرزەکان و "سدرة المنتهى" و، "قاب قوسین أو أدنى" و، گفتوگۆ کردنی لەگەڵ خواوەندا، هەرچەندەش خوای گەورە لە ڕەگی لامل لێیەوە نزیکترە و، پاشان گەڕانەوەی بۆ جێی خۆی لە ماوەی چاوتروو کاندنێکدا.

بەڵێ، هەروەك "لەتکردنی مانگ" موعجیزەیەکە بۆ چەسپاندن و ڕوونکردنەوەی پێغەمبەرێتیی ئەو پێغەمبەرە ﷺ بۆ گرۆی جینني و ئادەمیزاد.. "میعراج"یش موعجیزەی بەندایەتیی پێغەمبەرە ﷺ بۆ خواوەند و، خۆشەویستیی ئەوی لای خوای گەورە بۆ ڕۆحانیات و مەلائیکەتان دەرخست.

اللهم صل وسلم عليه وعلى آله كما يليق برحمتك وبحرمته. آمين.

پێڕستی بابەتەکان

بابەت **لاپەڕە**

* * *

موعجیزاتی قورئانی

ڕەوانبێژیی خاوەن ئیعجازی قورئان لە:
پاراوی و جوانی و پتەویی هۆنین و.. ناوازەیی و نامۆیی و باشیی شێوازەکان و.. تەواوی و بەرزی و خاوێنیی ڕوونکردنەوەکان و.. هێز و ڕاستیی واتاکان و.. زمانپاراوی و ڕەوانیی وشەکانیەوە، هەڵقوڵاوە.

وا (پتر لە) هەزار و سێ سەد ساڵە قورئانی پیرۆز، بەم ڕەوانبێژییە دەراسایەی، تەحەددای زیرەکترین ڕەوانگۆ و، کارامەترین وتارخوێن و، مەزنترین زانای نەوەی ئادەمیزادی کردووە، کەچی تا ئێستا نەچوونەتە مەیدانی و نەیانتوانیوە لە ئاستیدا دەم بکەنەوە، هەرچەندەش قورئان بە توندوتیژی و پەیتا پەیتا تەحەددای کردوون. بەڵکو تێکڕا ملیان بۆ کەچ کرد و سەریان بۆ دانەواند، لە کاتێکدا کە ڕەوانگۆی وەهایان تێدایە سەری غرووری لە هەور دەخشێنێت!

سەعیدی نوورسی

المعجزات القرآنية

من كليات رسائل النور التي
ألفها الأستاذ:
بديع الزمان سعيد النورسي
(رحمه الله)

THE MIRACLES OF QURAN

From The Risale-i Nur Collection
By:
Bediuzzaman Said Nursi

ISBN 0-0235-0000-X

نرخی (٥٠٠٠) دیناره